

УРЫҘСА-БАШКОРТСА
ИЖТИМАФИ-СӘЙӘСИ
ТЕРМИНДАР ҺҮЗЛЕГЕ

РУССКО-БАШКИРСКИЙ
СЛОВАРЬ ОБЩЕСТВЕННО-
ПОЛИТИЧЕСКИХ
ТЕРМИНОВ

УРЫҘСА-БАШКОРТСА
ИЖТИМАФИ-СӘЙӘСИ
ТЕРМИНДАР ҺҮЗЛЕГЕ

РУССКО-БАШКИРСКИЙ
СЛОВАРЬ ОБЩЕСТВЕННО-
ПОЛИТИЧЕСКИХ
ТЕРМИНОВ

Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышы – Королтайы

УРЫҘСА-БАШКОРТСА ИЖТИМАФИ-СӘЙӘСИ ТЕРМИНДАР ҺҮЗЛЕГЕ

*Башкортостан Республикаһы Министрлар Кабинеты карамағындағы
«Башкортостан Республикаһы халыктары телдәре тураһында»
Башкортостан Республикаһы Законын тормошҡа ашырыу
Комиссияһының Терминология хеҙмәте тарафынан хупланды*

Өфө
«ТАУ» нәшриәте
2001

РУССКО-БАШКИРСКИЙ СЛОВАРЬ ОБЩЕСТВЕННО- ПОЛИТИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

*Одобен Терминологической службой Комиссии
при Кабинете Министров Республики Башкортостан
по реализации Закона Республики Башкортостан
«О языках народов Республики Башкортостан»*

Уфа
Издательство «ТАУ»
2001

Башма **В. Ф. Азнаголов** етәкселегендә азерләнде
Редакторы **Г. З. Хәсанов**
Төзөүселәре: **Г. К. Кунафина, Т. Д. Ишкина**
Филми редакторзлары: **З. Ф. Ураксин, М. В. Зәйнуллин**
Консультанттары: **К. К. Кәримов, М. В. Мырзабулатов, Т. Т. Сабиров,**
В. М. Бәзретдинов, Г. Р. Ситдыкова, Н. Б. Сәлимов

Издание подготовлено под руководством **В. Г. Азнагулова**
Редактор: **Г. З. Хасанов**
Составители: **Г. К. Кунафина, Т. Д. Ишкина**
Научные редакторы: **З. Г. Ураксин, М. В. Зайнуллин**
Консультанты: **К. К. Каримов, М. В. Мурзабулатов, Т. Т. Сабиров,**
В. М. Бадретдинов, Г. Р. Ситдикова, Н. Б. Салимов

Р 89 Русско-башкирский словарь общественно-политических терминов.
Сост. **Г. К. Кунафина, Т. Д. Ишкина.** Уфа: Тау, 2001. 256 с.

Һүзлектә төрлө белем тармактары буйынса киң таралған 7600-зән артык термин, һүз һәм һүзбәйләнеш тупланды. Терминдарзың байтак өлөшө аңлатмалар менән бирелде. һүзәрзе туплау урыс һәм башкорт телдәрәндәге төрлө ижтимағи-сәйәси әзәбиәт, дәрәсләктәр, терминологик, энциклопедик, юридик, иктисади һәм башка һүзлектәр нигезендә башкарылды.

Һүзлек дәүләт учреждениелары хезмәткәрзәре, юристар, экономистар, филми хезмәткәрзәр, киң мәғлүмәт саралары хезмәткәрзәре, тәржемәселәр, укытыусылар, аспиранттар, студенттар һәм тел мәсьәләләре менән кызыкһынған киң катлам укыусылар өсөн тәғәйәнләп сығарыла.

Словарь содержит около 7600 слов и словосочетаний, общераспространенных терминов по различным отраслям знаний. Значительное количество терминов дается с толкованием. Подбор словника осуществлен на основе различной общественно-политической литературы на русском и башкирском языках, учебников, терминологических, энциклопедических, юридических, экономических и других словарей.

Словарь предназначен для работников государственных учреждений, юристов, экономистов, научных работников, учителей, студентов, переводчиков, работников СМИ и широкого круга читателей, интересующихся вопросами языка.

БАШ ҺҮЗ

Ижтимағи-сәйәси терминдар һүзлектәрен төзөү рәсми эш алып барыу даирәһенә карай. XX быуаттың 20-се йылдарында башкорт телендә тәүге һүзлектәр нәшер ителә. Артабан был йүнәлештә эштәр һүлпәнләнә, 1984 йылда З. Әбсәләмов төзөп сығарған «Русса-башкортса, башкортса-русса ижтимағи-сәйәси терминдар һүзлегә»нән башка хезмәт басылғаны юк.

Шул ук вақытта илдә зур үзгәрештәр бара. Яңы сәйәси, иктисади һәм ижтимағи бәйләнештәр көсәйзе. Халыктар араһында матди һәм рухи киммәттәр менән алмашыу арта, был киммәттәр үззәре лә байтак үзгәреш кисерә. Ошо шарттарза телебезгә урыс һәм башка телдәр аша бик күп яңы терминдар, һүзбәйләнештәр үтеп инә һәм беззең телдә үз урынын ала бара. Улар матбуғат һәм киң мәғлүмәт саралары аша халкыбыззың дөйөм аралашыу теленә бик тиз үтеп инә. Шулай итеп терминологик лексика хәзерге вақытта телебеззең һүзлек составының йылдам үсәүсә катламы, уны тулыландырыусы, байытыусы төп сығанағы булып тора. Ләкин яңы терминдар телдә үз урынын алһа ла, күптәре тулы мәғәнәһендә аңлап кулланылмай. Шуға күрә термин һәм терминология мәсьәләләрен өйрәнәү, был тәңгәлдә анык бурыстар куйыу һәм уларзы хәл итеү, бигерәк тә төрлө фән өлкәләрендә кулланылған терминдарзы йыйыу, системаға һалыу, яңы терминдар кабул итеүзе контролдә тотоу, терминологик һүзлектәр төзөү мөһим мәсьәлә булып тора.

Ижтимағи-сәйәси терминдар үззәренә айырым мөнәсәбәт талап итә. Дөрөс, күп кенә ижтимағи-сәйәси терминдар әзәби телдә йыш кулланылғанлыктан, уларға дөйөм һүзлектәрзә, шул исәптән урысса-башкортса һүзлектәрзә лә, зур ғына урын бирелә. Ләкин дөйөм һүзлектәр, ижтимағи-сәйәси терминдар уларза ни тиклем

киң сағылмаһын, махсус төзөлгән терминологик һүзлектәрҙе алмаштыра алмай.

Был хезмәттә уларҙы дөрөс һәм урынлы файзаланыуға булышлыҡ итеү, уларҙың мәғәнәләрен халыкка аңлатыу максаты куйылды. Һүзлек дәүләт учреждениелары хезмәткәрҙәренә, юристарға, экономистарға, фән өлкәһендә эшләүселәргә, киң мәғлүмәт саралары хезмәткәрҙәренә, тәржемәселәргә, укуытыусыларға, аспиранттарға, студенттарға һәм башкорт теле менән кызыкһыныусы бөтә кешеләргә лә файзалы кулланма булып, тип уйлайбыз.

Ижтимағи-сәйәси терминдарҙан тыш, һүзлеккә иктисади, философик, юридик терминдар ҙа индерелде, сөнки улар телдә әүҙем кулланылып килеү өстөнә күп кенә фән өлкәләрен дә хезмәтләндәрә.

Үрҙә әйтелгәнсә, яңы терминдар телдә үз урынын алһа ла, күптәре тулы мәғәнәһендә аңлап кулланылмай, шунлыктан уларға йәйә эсендә аңлатма бирелде. Әгәр ҙә бер үк терминдың йәйә һүзбәйләнештең бер нисә мәғәнәһе бар икән, һәр мәғәнәһе айырып күрһәтелде.

Һүзлектә А–Н хәрәфтәренән башланған терминдар – Г. К. Кунафина, О–Я хәрәфтәренә кергәндәре Т. Д. Ишкина тарафынан төзөлдө.

ҺҮЗЛЕК МЕНӘН ФАЙЗАЛАНЫУ ТӘРТИБЕ

1. Һүзлектә урыс телендәге баш һүз алфавит тәртибендә бирелә, уның менән һүзбәйләнешкә ингән башка һүззәр бер бөтөн һүзлек ояһын тәшкил итә. Мәс.,

Московская область, автономная область, новая область науки, в области математики тигән терминологик һүзбәйләнеш-тәр **область** тигән баш һүз ояһына индерелде.

2. Әгәр зә баш һүз ижтимағи-сәйәси термин рәүешендә үзаллы файзаланылмайынса, һүзбәйләнеш составында ғына кулланылһа, унан һуң ике нөктә куйылып, тейешле һүзбәйләнеш килтерелә. Мәс.,

подбор: ~ кадров кадрзәр һайлап алыу.

3. Бер үк тамырзан яһалған терминдар бер баш һүз ояһына индерелеп, өтөр аша бер-бер артлы бирелде. Мәс.,

обесценение, обесценивание денег аксаның хакы төшөү.

4. Һүзлек эсендәге баш һүз кабатланып килһә, уның нигез өлөшөн, ялғаузан тыш, тильда (~) билдәһе менән биреүзә кәрәк таптык. Мәс.,

общественный ижтимағи; **~ая борьба** ижтимағи көрәш; **~ое движение** ижтимағи хәрәкәт

5. Терминдарға бирелгән аңлатма, ғәзәттә, һүззең тәржемә-һенән һуң йәйә эсендә курсив менән бирелә. Термин бер нисә мәғәнәгә зйә икән, һәр мәғәнәһе айырып күрһәтелә. Мәс.,

объективный 1) *объектив* (кеше аңына бәйләнмәгән һәм унан тыш йәшәй торған); **~ая действительность** объектив ысынбарлык;

2) **объектив**, ғәзел; **~ое решение вопроса** мәсьәләне ғәзел хәл итеү.

6. Әгәр зә урыс термины күп мәғәнәне биреп, һәр мәғәнәгә башкортса айырым һүз йәки һүзбәйләнеш тура килһә, улар ғәрәп һандары менән айырыла. Мәс.,

предприниматель 1) эшкыуар; **ассоциация** ~ей эшкыуарзар ассоциацияһы; 2) йүнсел, эшлекле, булдыклы кеше.

7. Синоним терминдар алфавит буйынса үз урынында бирелеп, башкаларына тоҫкама яһалды. Мәҫ.,

автократия автократия (*дәүләттә бер кешегә сикләймәгән һәм контролһез тулы власть бирелгән идара итеү формаһы*); **кара: абсолютизм, деспотия, тирания.**

8. Һүз тура мәғәнәһендә түгел, ә күсмә мәғәнәһендә генә ижтимағи йәки сәйәси термин функцияһын үтәһә, йәйә эсендә уның күсмә мәғәнәлә биреләүе әйтеп кителә. Мәҫ.,

флюгер (*күсмә мәғ.*) аумакай

фльтрация (*күсмә мәғ.*) тикшерәү, һайлап алыу.

9. Терминдар мәғәнә төсмөрө яғынан айырылған осракта улар араһына нөктәлә өтөр куйылып, мәғәнәләре һанап сығыла. Мәҫ.,

племя 1) кәбилә, кәүем; **кочевые** ~ена күсмә кәбиләләр; 2) (*күсмә мәғ.*) халык, милләт; 3) быуын, током, нәсәл; **молодое** ~ йәш быуын

ПРЕДИСЛОВИЕ

Составление словарей общественно-политических терминов относится к области официального делопроизводства. Первые словари такого характера на башкирском языке были изданы в 20-х годах XX века. В дальнейшем работа в данном направлении замедлилась. Кроме «Русско-башкирского, башкирско-русского словаря общественно-политических терминов», составленного и изданного в 1984 году З. Абсалямовым, не выпущено ни одного словаря такого содержания.

Между тем в стране происходят большие перемены. Укрепляются новые политические, экономические и общественные связи. Возрастает обмен материальными и духовными ценностями между народами, при этом происходит переоценка и самих ценностей. В этих условиях из русского и других языков в башкирский язык проникают новые термины, словосочетания. Через печать и средства массовой информации они довольно быстро входят в сферу повседневного общения, так как терминологическая лексика - это самый быстроразвивающийся пласт словарного состава современного языка, его основной дополняющий и обогащающий источник. Однако новые термины, хотя и активно занимают свое место в языке, не всегда употребляются с пониманием их истинного смысла. Поэтому изучение терминов и проблем терминологии, постановка в этой области конкретных задач и их решение, особенно сбор и систематизация терминов, использованных в различных отраслях науки, контроль за введением новых терминов, составление терминологических словарей сегодня особенно актуальны.

Особого подхода требуют общественно-политические термины. Правда, многим из них из-за частого их использования в литературном языке отводится довольно много места в общих сло-

варях, в том числе и в русско-башкирских словарях. Но общие словари, как бы широко в них ни отражались общественно-политические термины, не могут заменить специально составленные терминологические словари.

В данной работе поставлена цель - помочь людям правильно и уместно использовать общественно-политические термины, истолковывать их значение. Надеемся, что словарь станет нужным и полезным пособием для работников государственных учреждений, юристов, экономистов, работников научной сферы, средств массовой информации, переводчиков, преподавателей, аспирантов, студентов, учителей и для всех интересующихся вопросами языка.

Кроме общественно-политических терминов, в словарь включены термины по экономике, философии и юриспруденции, так как они не только активно используются в языке, но и обслуживают многие области науки.

Как уже было отмечено, новые термины хотя и используются интенсивно, но не всегда употребляются с понимаем их истинного смысла, поэтому в скобках дается их толкование. Если один и тот же термин или словосочетание используется в нескольких значениях, то каждое его толкование дано отдельно.

Терминологический словарь с буквы А до О составила Г. К. Кунафина, с буквы О до Я включительно – Т. Д. Ишкина.

О ПОРЯДКЕ ПОЛЬЗОВАНИЯ СЛОВАРЕМ

1. Все заглавные русские слова в словаре расположены в алфавитном порядке. Заглавное русское слово со всем относящимся к нему материалом образует словарную статью. Например, терминологические словосочетания **Московская область, автономная область, новая область науки, в области математики** входят в словарную статью под заглавным словом **область**.

2. Если заглавное слово используется в значении общественно-политического термина не самостоятельно, а только в составе словосочетания, после него ставится двоеточие и приводится соответствующее словосочетание, например:

подбор: ~ кадров кадрзар һайлап алыу

3. Заглавные русские слова, являющиеся однокоренными, приводятся в одной словарной статье через запятую, например:

обесценение, обесценивание денег аксаның хақы төшөү

4. Когда заглавное слово в словаре повторяется, его основу или неизменяемую часть заменяет знак тильда (~), например:

общественный ижтимағи; **~ая борьба** ижтимағи көрәш; **~ое движение** ижтимағи хәрәкәт; йәмғиәт, йәмәғәт; **~ая собственность** йәмәғәт милке; **~о-полезный** труд йәмғиәт өсөн файзалы хезмәт; **~ контроль** йәмәғәтселек контроле

5. Толкования терминов даются после перевода в скобках курсивом на башкирском языке. Если термин имеет несколько значений, каждое из них выделяется отдельно, например:

объективный 1) объектив (*кеше аңына бәйләnmәгән һәм унан тыш йәшәй торған*); **~ая действительность** объектив ысынбарлык; 2) объектив, фәзел; **~ое решение вопроса** мәсьәләне фәзел хәл итеү

6. Когда термин на русском языке многозначен, разные его значения на башкирском выделяются арабскими цифрами в скобках, например:

предприиниматель 1) эшкыуар; **ассоциация** ~сй эшкыуарҙар ассоциацияһы; 2) эшлекле, булдыклы кеше.

7. Термины-синонимы помещаются на своем месте по алфавиту со ссылкой друг на друга после соответствующего перевода с пометкой, например:

автократия автократия (*дәүләттә бер кешегә сикләмәгән һәм контролһез тулы власть бирелгән идара итеү формаһы*); **кара**: **абсолютизм, деспотия, тирания**

8. В случае, если слово или словосочетание выполняет функцию общественно-политического термина не в прямом, а только в переносном значении, в скобках делается пометка (*күсмә мәғ.*), например:

флюгер (*күсмә мәғ.*) аумакай

фильтрация (*күсмә мәғ.*) тикшерерү, һайлап алыу

9. Термины с семантическими нюансами отделяются друг от друга точкой с запятой и светлой арабской цифрой, например:

племя 1) кәбилә, кәүем; **кочевые** ~ена күсмә кәбиләләр; 2) (*күсмә мәғ.*) халык, милләт; 3) быуын, током, нәсел; **молодое** ~ йәш быуын

Башкорт алфавиты Башкирский алфавит

А а	К к	Ф ф
Б б	Л л	Х х
В в	М м	Һ һ
Г г	Н н	Ц ц
Ғ ғ	Ң ң	Ч ч
Д д	О о	Ш ш
З з	Ө ө	Щ щ
Е е	П п	Ъ ъ
Ё ё	Р р	Ы ы
Ж ж	С с	Ь ь
З з	Ҙ ҙ	Э э
И и	Т т	Ә ә
Й й	У у	Ю ю
К к	Ү ү	Я я

Урыс алфавиты Русский алфавит

А а	К к	Х х
Б б	Л л	Ц ц
В в	М м	Ч ч
Г г	Н н	Ш ш
Д д	О о	Щ щ
Е е	П п	Ъ
Ё ё	Р р	Ы ы
Ж ж	С с	Ь
З з	Т т	Э э
И и	У у	Ю ю
Й й	Ф ф	Я я

абазыны абазин халкы

аббат аббат (католиктар руханийы)

аббатство аббатлык (1) католиктар монастыры; 2) урта бы-
уаттарза баиында католик руханизар торган дәүләт)

аббревиатура аббревиатура (1) язмала кыскартылган һүзәр-
зең шартлы билдәләре: мәс. (мәсәләң), һ. б. (һәм баикалар); 2) ике
һәм бер нисә һүзән яһалган һүз (БМО (Берләшкән Милләттәр
Ойошмаһы), АКШ (Америка Кушма Штаттары), БДУ (Баикорт
дәүләт университеты)

абвер абвер (1919–1944 йылдарза Германиялағы хәрби развед-
ка һәм контрразведка органының атамаһы)

абдикация абдикация, баш тартыу (1) тәхеттән, властан, ва-
зифанан йәки сандан баш тартыу; 2) вәкәләттәрзән баш тартыу
тураһындағы карар)

аберрация аберрация (1) нурзарзың үз урындарынан тайпыл-
ган булып күренеүе; 2) дөрөслөктән ситкә тайпылыу, яңылышыу)

аболиционизм аболиционизм, гәмәлдән сыгарыу, бөтөрөү
(һиндәй зә булһа законды гәмәлдән сыгарыузы талап итеүсә ис-
тимағи йүнәлеш)

аболия аболиция (1) законды, карарзы гәмәлдән сыгарыу;
2) вазифаны бөтөрөү йәки унан баш тартыу; 3) гәйепләнеүсене яр-
лыкау сәбәпле енәйәт эшен караузы туктатыу)

аборигены аборигендар (илдең йәки төбәктең төп халкы)

аброгация аброгация (1) искергән законды уның файҙаһыз бу-
лыуы йәки заман рухына тап килмәүе аркаһында гәмәлдән сыға-
рыу, бөтөрөү; 2) бизнеста: элекке килешеүзе юкка сыгарыу йәки
үзгәртеү)

абсентеизм абсентеизм (һайлаусыларзың һайлауза катнашыу-
зан баш тартыуы)

абсолютизм абсолютизм (юғары власть тотошлайы менән
монарх кулында булған идара итеү формаһы); кара: автократия,
деспотия

абстрагировать абстракциялау, абстракциялаштырыу

абстракционизм абстракционизм (*һылы сәнгәттә, скульптурала һәм графикала реаль предметтарҙы һүрәтләүҙән баш тартыусы ағым*)

абстрактный абстракт; **~ые понятия** абстракт төшөмсәләр; **~ое искусство** абстракт сәнгәт

абстракция абстракция (*таным белеү процессында өйрәнгә торған күрениште, уның асылына төшөнгө өсөн, төп, мәһим һыҙаттарына фекерҙе туплап, мәһим булмаған яктарынан айырып карауға нигеҙләнгән фекерләү алымы*)

абсурд абсурд (*мәғәнәһеҙлек, аҡылға һыймаған эш-кылык*); **театр ~а** абсурд театры

абсурдный абсурд, мәғәнәһеҙ, аҡылға һыймай торған; **~ое мнение** абсурд фекер; **~ вывод** мәғәнәһеҙ һығымта

абхазы абхаздар

авангард алғаскы (*1) ғәскәрҙең алдан барған сафы*); *2) (күсмә мәғ.) сифының, йәмғиәттәң алдыңғы өлөшө*)

авангардизм авангардлык (*1) бер йәмғиәт төркөмөнөң шундайҙыр өлкәлә өстөнлөк алырға ынтылыуы*; *2) XX быуатта художестволы ижадта барлыкка килгән йүнәлеш, ағым*; *уға реалистик художестволы образ традицияларынан ситкә китеү, яңы һүрәтләү саралары һәм әсәрҙең формаль төҙөлөшөн эзләү хас*)

авангардный авангард (*алдыңғы*); **~ отряд** алдыңғы отряд; **~ая роль** авангард роль

аванпост аванпост (*алға куйылған һаксы отряд*)

аванс аванс (*киләсәктә аласак хезмәт хаҡының, буласак түләүҙең алдан бирелә торған өлөшө*)

авантюра авантюра (*уңышы барып сығыуы ишкел булған, тәүәккәллеккә генә королған ышанышсыз эш; мажара*) **политическая** ~ сәйәси авантюра

авантюрист авантюрист, авантюрасы

авары аварҙар

авизо авизо (*белдереү, хәбәр итеү; вексель, тауар йәки акса ебәрәү тураһында белдереү хаты*)

аврал аврал (*1) карапта, ғәҙәттә, тревога буйынса бөтә команда катнашылығында башҡарыла торған ашығыс эш*; *2) бөтә коллектив катнашылығында башҡарылыусы ашығыс эш*)

австралийцы австралиялар

австрийцы австриялар

автаркия автаркия (дәүләттең үз-үзе менән генә сикләнгән, башка илдәрзек иктисадына бәйләнмәгән милли хужсалык төзөү сәйәсәте)

автоинспекция, ГИБДД (Государственная инспекция безопасности дорожного движения) автоинспекция, ЮХХДИ – юл хәрәкәте хәүефһезлегә дәүләт инспекцияһы (автомобиль хәрәкәтенең дөрөслөгөн тикшиерәү; ошондай тикшиерәү үткәрәүсә дәүләт органы)

автократ автократ (сикләнмәгән югары власты үз кулында ғына тотуусы батша, монарх)

автократия автократия (дәүләттә бер кешегә сикләнмәгән һәм контролһез тулы власть бирелгән идара итеү формаһы); кара: **абсолютизм, деспотия, тирания**

автоматизация автоматлаштыруу (техник саралар кулланыу) ~ **производства** производствоны автоматлаштыруу

автономия автономия (дәүләттең, учреждениениң үзенең эске закондары нигезендә идара итеүгә хокуғы); **местная** ~ урындағы автономия

автономный автономиялы; ~**ая область** автономиялы өлкә; ~**ая республика** автономиялы республика

автореферат автореферат (ғилми хезмәттең автор тарафынан язылған рефераты); ~ **диссертации** диссертацияның авторефераты

авторитарный авторитар (1) власта һис һүзнәз буйһопоуга ишгезләнгән; 2) үзенең абруйын, йогонтоһон нығытырға ыштылыу-сы); ~ **режим** авторитар режим

авторитет 1) авторитет, абруй, дәрәжә; 2) ижтимағи әһәмиәт; 3) танылған кеше; **пользоваться** ~ **ом** авторитетлы булу; **завоевать** ~ абруй казаныу

авторитетный 1) абруйлы, танылған; 2) ышаныслы; ~**ое** мнение ышаныслы фекер

авторский авторлык, авторзар; ~ **коллектив** авторзар коллективы; ~**ое** право авторлык хокуғы (граждаңлыҡ хокуғының фән, әҙәбиәт һәм сәнғәт эсәрзәрен ижад итеү һәм файзаланыу менән бәйлә булған хокук мөнәсәбәттәрен яйға һалыусы өлөшү)

автохтоны автохтондар (илдең иң тәүге төп халқы)

агент агент (ойошманың, учреждениеның билдәле бер эш үтәү-се вәкиле); **дипломатический** ~ дипломатик агент

агентство агентлык; ~ **печати** матбуғат агентлығы; **информационное** ~ мәғлүмәт агентлығы

агентура агентура (бер ойошмага буйһонған һәм дәйөм бурыс үтәүсе агенттар төркөмө)

агентурный агентура; ~**ая разведка** агентура разведкаһы; ~**ые сведения** агентура мәғлүмәттәре

агитация агитация, өгөт-нәсихәт; **политическая** ~ сәйәси агитация (өгөт-нәсихәт)

агностицизм агностицизм (объектив донъяны һәм уның закондарын танып беләү мөмкинлеген инкар итеүсе философик тәғлимәт)

агностический агностик; ~**ое учение** агностик тәғлимәт

аграрный аграр (1) ергә, ерҙе биләүгә, файзаланыуға мөнәсәбәте булған; 2) ауыл хужалығы етештереүенең сәнәғәттән өс-төнлөк алыуын күрһәткән (аграр ил, аграр төбәк һ. б.)

агрессивный агрессив; ~**ая политика** агрессив сәйәсәт; ~**ая война** агрессив һуғыш

агрессия агрессия (ниндәй ҙә булһа бер илгә уны баһып алыу һәм үзенә буйһондороу максатында икенсе илдең һөжүм итеүе)

агрессор агрессор, баһкынсы, яулап алыусы

адаптация адаптация, яраклашыу (реаль тормош шарттарына яраклашыу)

адвентисты адвентистар (Христостың «икенсе тапкыр пәйзә булыуы» яҡын икәнгә ышаныусы христиан сектанттары)

адвокат адвокат (1) яклаусы (судта); 2) хокуктар буйынса кәңәш биреүсе)

адекватность адекватлык, тәңгәллек, тура килгәнлек

адепт адепт (ниндәйҙер идеяны, тәғлимәтте ныҡ тырышып яклаусы)

аджары аджарҙар

административный административ; ~**ая комиссия** административ комиссия (административ хокук бозоуҙарҙы караусы махсус комиссия); ~**ое право** административ хокук (дәүләт органдарына идара итеү барышында тыуған ижтимағи мөнәсәбәттәрҙе тәртипкә һалыусы хокук нормалары йыйылмаһы); ~**о-процессу-**

альное право административ-процессуаль хокук (дәүләт идаралыгы өлкәһендә индивидуаль административ эштарзе караганда тыуған ижтимағи мөнәсәбәттәрзе тәртипкә һалыусы хокук нормалары йыйылмаһы); **~о-территориальное деление** административ-территориаль бүленеш; **~ орган** административ орган; **~ проступок** административ ғәйеп; **~ое правонарушение** административ хокук бозоу (дәүләт идаралыгы өлкәһендә хокук нормаларын бозоуға килтергән, административ хокукка қаршы эш)

администрация хакимиәт (1) дәүләттең бөтә идара итеү эшмәкәрлеге; 2) учреждениең йәки предприятиең етәкселеге); **~города** кала хакимиәте; **~ района** район хакимиәте

администрирование администраторлык итеү (эштең айышына төшөмләйсә, тик бойороузар юлы менән генә бюрократтарса идара итеү)

адресант адресант (почта, телеграф аша хат, бандероль, телеграмма йәки посылка ебәрәүсә кеше)

адресат адресат (почта, телеграф аша ебәрелгән нәмәне алыусы кеше)

адстрат адстрат (бер үк территорияла ике телдең озақ вакыт кулланылып килеүе һөҙөмтәһендә тыуған ике теллек төрө)

адьюнкт адьюнкт (юғары хәрби укыу йорттарында аспирант)

адъютант адъютант (командир эргәһендәге хеҙмәт йомоштарың үтәү һәм штаб хеҙмәтен алып барыу өсөн куйылған офицерҙар составындағы вазифалы кеше)

адыгейцы адыгтар

азербайджанцы әзербайжандар

ай-кью ай-кью (интеллектуаллек коэффициенты)

аймак аймак (1) төрки, монгол телле халыктарҙа этник бүленеш; 2) кайһы бер көнсығыш илдәрендә административ-территориаль бүленеш)

академизм академизм (1) фән һәм сәнғәт өлкәһендә йәшәп килгән традицияларҙы һаҡлау; 2) теорияның практикаға бәйләnmәүе)

аккордный аккорд (тулайым түләп торған); **~ая заработная плата** аккорд эш хақы (договор шигезендә эштең бөтә күләменә тулайым билдәләп торған хеҙмәт хақы); **~ая оплата** аккорд түләү, тулайым түләү

аккредитация, аккредитив аккредитация, аккредитив (1) *халык-ара хокукта: дипломатик вәкилде халык-ара ойошмага тәғәйенләу процедураһы; 2) кемгә лә булһа акса түләү хақында кредит ойошмаһы биргән рәсми кағыз)*

акр акр (АКШ-та һәм Англияла 4047 кв. метрға тигеҙ булған ер үлсәү берәмеге)

аксиома аксиома (дөрөслөгө дәлилләүгә мохтаж булмаған хәкикәт)

акт 1) акт (рәсми документ); **административный** ~ административ акт (дәүләт органдары тарафынан һиндәй ҙә булһа конкрет хәл-вақиға буйынса кабул ителә торған юридик акт); **дипломатический** ~ дипломатик акт (бер илдең тышҡы бәйләнеш органдары тарафынан икенсе илдең тышҡы бәйләнеш органдарына тапшырыла торған язма текст – нота, меморандум, рәсми хат һ. б.); **юридический** ~ юридик акт; 2) акт, эш; ~ **агрессии** агрессия акты

актив актив, әүзем (ойошманың, коллективтың алдыңғы, эшлекле өлөшө); **партийный** ~ партия активы; ~**ая** группа әүзем төркөм **активность** активлыҡ, әүземлек

активный актив, әүзем; ~**ое избирательное право** актив һайлау хокуғы (граждандардың һайлап алыу хокуғы)

актовый акт(тар); ~**ая бумага** акттар кағызы (договорҙар, килешеүҙәр яҙыла торған герблы кағыз); ~ зал тамаша залы (танталы ултырыштар үткәрелә торған зал)

актуальность актуаллек, мөһимлек

актуальный актуаль, көн үзөгөндөгө

акциз акциз (кайһы бер киң кулланыу тауарҙарына һалына торған ситләтелгән һалым)

акционер акционер (акциялар хужаһы)

акционерный акционер, акция, акционерҙар; ~**ое общество** акционерҙар йәмғиәте (предприятиеның төп ойшоу формаһы); ~ **капитал** акцияларға нигеҙләнгән капитал; **ОАО** (открытое акционерное общество) асыҡ акционерҙар йәмғиәте

акция 1) акция (предприятиегә пай иңдереләүен таныҡлаусы киммәтле кағыз); 2) акция, эш, сара (берәй максатка ирешәү өсөн күрелгән сара); **политическая** ~ сәйәси акция

албанцы албандар

алиби алиби (гәйепләнеүсенең еңайәт вақытында икенсе урында булганлыгы уның гәйепһезлегенә дәлил булып тороуы)

алименты алимент (закон буйынса бер кешенең икенсе кешегә – балиғ булмағандарға, хезмәткә яракһыздарға, мохтаждарға – мәжбүри бирергә тейеш булған аксаһы)

алогизм алогизм (1) логика талаптарына яуап бирмәү; 2) логиканы иңкар итеү)

алогический логикаға каршы килгән, мәғәнәһез, килешһез

альма-матер альма-матер (университеттың студенттар кушкан боронго атамаһы)

альтернатива альтернатива, икенсе бере (бер-береһенә капма-каршы булған ике мөмкинлектен береһен һайлап алыу)

альтернативный альтернатив; ~ое **обязательство** альтернатив йөкләмә

альтинг альтинг (Исландия парламенты)

альтруизм альтруизм (шәхси мәнфәғәттәрен менән иҫәпләшмәйенсә, кешеләргә яхшылык итергә, файҙа килтерергә ынтылыу; әхлак принцибы)

альянс альянс, берләшмә, союз; **военный** ~ хәрби альянс

амбиция амбиция, мин-минлек (һауалылык, маһайыусалык, тәкәбберлек)

американцы американдар

амнистия амнистия (хөкөм ителгән кешеләрҙең язаһын еңеләйтеү йәки уларҙы язанап коткарыу)

аморализм (кара: аморальность) амораллек (әхлак һигеҙҙәрен һәм дөйөм кабул ителгән тәртип нормаларын иңкар итеү)

аморальность моралһезлек, әхлакһыҙлык

аморальный әхлакһыҙ, бозок; ~ **человек** әхлакһыҙ кеше

анализ анализ, тикшерев; ~ **произведения** әсәрҙе тикшерев; ~ **крови** канды тикшерев

аналитический 1) анализ; 2) аналитик; ~ **метод** аналитик алым; ~ **ум** аналитик ақыл

аналогичный окшаш; ~ **случай** окшаш вақиға

аналогия окшашлык

анархизм анархизм (һәр төрлө дәүләт власын иңкар итеүсә, сикләмәгән шәхси иреклек идеяһын алға һөрөүсә иҫтимағисәйәси ағым)

анархист анархист (анархизмды яклаусы)

анархия 1) анархия, власшызлык; 2) анархия (иктисадтың тәртингез, бер ниндәй нормаларға буйһонмайынса барышы); ~ производства етештереу анархияһы

анархо-синдикализм анархо-синдикализм (халык-ара эшселәр хәрәкәтендә анархизм йогонтоһонда барлыкка килгән ағым)

анахронизм анахронизм (1) хронологияны бозоу; 2) замана шарттарына тап килмәгән күренеш, төшөмсә, фекер)

англичане инглиздәр

англomanия англomanия (инглиздәргә кағылған бөтә нәмәне артык нык һөйөү)

англофобия англофобия (инглиздәргә кағылған бөтә нәмәгә нәфрәт)

аниматизм аниматизм (тәбиғәттең йәки уның айырым өлөштәренең, күренештәренең йәниле булыуына ышаныу)

анимизм анимизм (матди донъялагы бөтә предметтар һәм күренештәргә идара итеүсә рухтардың, фантастик образдардың булыуына ышаныу)

анклав анклав (бөтә яғынан башика дәүләттәр биләмәләре менән уратып алынған һәм диңгез менән сикләnmәгән дәүләт территорияһы йәки шуның өлөшө)

аннексировать аннексиялау, көс менән тартып алыу

аннексия аннексия (сит ил ерен көслөк менән бағып алыу)

аннуляция, аннулирование бөтөрөү, гәмәлдән сығарыу, юкка сығарыу; ~ постановления карарзы юкка сығарыу

аномалия аномалия (норманан, дөйөм законсалыктан ситкә тайнылыу)

антагонизм антагонизм (киләшә алмашлык каршы тороу); **классовый** ~ синфи антагонизм

антагонистический антагонистик; ~ие противоречия килешә алмашлык каршылыктар; ~ое общество антагонистик йәмғиәт

антивоенный һуғышка каршы; ~ая демонстрация һуғышка каршы демонстрация; ~ое движение һуғышка каршы хәрәкәт

антигосударственный дәүләткә каршы

антидемократический антидемократик, демократияға каршы

антиимпериалистический антиимпериалистик, империализм-ға каршы

антикварный антиквар (1) *боронго һәм киммәтле*; ~ая **книга** антиквар китап; (2) *антиквар эйберҙәрҙе һата торған*; ~ **магазин** антикварҙар магазины

антиколониальный колониализмға каршы

антикоммунизм антикоммунизм, коммунизмға каршы

антиматериалистический антиматериалистик, материализмға каршы

антимилитаристический антимилитаристик, милитаризмға каршы

антинародный халыҡка каршы

антинаучный фэнгә каршы, фәнни булмаған

антиобщественный йәмғиәткә каршы

антипартийный партияға каршы; ~ая **группировка** партияға каршы төркөм; ~ая **деятельность** партияға каршы эшмәкәрлек

антипатия антипатия, яратмау, һөйһөнмәү, күрә алмау тойғоһо

антипод антипод (1) *Ер шарының капма-каршы ике яғында йәшәгән кешеләр*; 2) *караш-фекере, тәбиғәте һ. б. менән бер-береһенә каршы булған кешеләр*)

антирелигиозный дингә каршы; ~ая **пропаганда** дингә каршы пропаганда

антисемитизм антисемитлык (*йәһүдтәргә карата дошманлык*)

антитеза антитеза (1) *капма-каршы төшөнсә*; 2) *капма-каршы төшөнсәләрҙе һәм образдарҙы сағыштырыуға королған әҙәби-стилистик алым*)

антифашист антифашист (*фашизмға каршы көрәшеүсә*)

антифашистский фашизмға каршы; ~ое **движение** фашизмға каршы хәрәкәт

античность антиклык (*боронго Греция һәм Рим, уларҙың мәҙәниәте*)

античный антик; ~ **мир** антик донъя

антропологизм антропологизм («кеше» төшөмсәһен төп философ категория тип караған концепция)

антропология антропология (*кешенең биологик тәбиғәтен өйрәнеүсә фән*)

антропоморфизм антропоморфизм (*кешеләргә генә хас үзгәрсәлектәргә хайуан һәм үсемлектәргә, тәбиғәт күренештәренә күсерәү*)

антропософия антропософия (кеше тураһында мистик тәғлимәт)

антропосоциология антропосоциология (вульгар социологияла биологиялағы йәшәү өсөп көрәш һәм тәбиғи һайланыш канундарын кешелек йәмғиәтенә күсерерүсә ағым)

антропоцентризм антропоцентризм (кеше – бөтә донъяның үзәге һәм иң юғарғы максаты тигән караш)

апартеид апартеид (раса хокуктарын сикләүзең бер төрө)

апатия апатия, рух төшөнкөлөгө, дәрһезлек

апатриды, аполиды иленән язғандар; граждандлығы булмағандар

апелляция апелляция (1) шиндәй ҙә булһа карар буйынса юғары инстанцияға ялыу ебәрерү; 2) суд процесстарында суд карарына, хөкөмөнә карата ялыу бирерү формаһы); кара: **кассация**

апогей апогей (1) Ер тиңрәләй әйләнен йөрөрүсә күк есеменен орбитаһы сиге; 2) (күсмә мәғ.) иң юғары сик, дәрәжә)

аполитизм, аполитичность сәйәсәттән ситтә тороу, сәйәсәттә катнашмау

аполитичный сәйәсәттән ситтә торған, сәйәсәттә катнашмаған; ~ человек сәйәсәттә катнашмаған кеше

апологет апологет (кемделер йәки нимәнелер саманан тыш мактаусы, яклаусы); ~ идеи идеяны артык мактаусы

апология саманан тыш мактау, яклау

апостериори тәжрибә нигезендә, тәжрибәнән сығып

апостериорный апостериор, тәжрибәгә нигезләннгән

априори тәжрибәгә нигезләнмәйсә

априорный априор, тәжрибәгә нигезләнмәгән

апробация апробация (1) рәсми характерзағы хуплау, раслау; 2) иген культураларының сорттарын тикшерерү, барлау)

арабистика арабистика (ғәрәптәрзең телен, әзәбиәтен, тарихын, мәҙәниәтен өйрәнерүсә фәндәр)

арабы ғәрәптәр

аракчеевщина аракчеевсылык (1) XIX быуат башында Рәсәй ҙә сикләмәгән полиция залимлығы режисмы; 2) (күсмә мәғ.) бер төркөм кешеләрзең ижтимағи тормоштон берәй өлкәһендә башбаштаклык итерүе, тәнкиткә юл куймауы)

арбитраж арбитраж (дәүләт, йәмәғәт ойошмалары һәм предприятиелар араһындағы хужалыҡ бәхәстәрен хәл итеүсә махсус дәүләт органы); **ведомственный** ~ ведомство арбитражы; **внешнеторговый** ~ тышкы сауза арбитражы; **государственный** ~ дәүләт арбитражы; **международный** ~ халыҡ-ара арбитраж (дәүләттәр араһындағы бәхәстәрҙе суд аша хәл итеү өсөн ойошторолған суд органы)

арбитражный арбитраж; **~ая комиссия** арбитраж комиссияһы; **~ анализ** арбитраж тикшереве

аргумент дәлил, нигеҙ

аргументация 1) дәлилләү, нигеҙләү; 2) аргументтар, дәлилдәр

ареал ареал (теге йәки был күренештең таралыу даирәһе: этностар, мәҙәниәттәр һ. б.)

арена арена, майҙан; **~ политической борьбы** сәйәси көрәш майҙаны

аренда аренда, куртым; **взять в ~у** куртымға алыу

арендатор арендаға алыусы, куртымға алыусы

арендный аренда, куртым; **~ая плата** аренда түләүе, куртым түләүе

ареопак ареопак (1) *боронго Грецияла суд һәм сәйәси властың иң юғары органы*; 2) *һиндәй ҙә булһа бер мәсьәләне хәл итеүсә абруйлы кешеләр йыйылышы*; 3) (күсмә мәғ.) *хакимдар, башилыктар*)

арест арест, кулға алыу; **взять под ~** кулға алыу; **~на имущество** мөлкәткә арест Һалыу (*мөлкәтте файзаланыуға тыйыу Һалыу*)

арестант (ишк.) арестант (*тоткон, кулға алынған кеше*)

аристократ аристократ

аристократия аристократия (1) *дәүләт власы өстөшлөк итеүсә бай катлам кулында булған идара итеү формаһы*; 2) *аристократтар*; 3) *изеүсә сиһифтарҙың юғарғы катламы*; 4) *һиндәй ҙә булһа бер сиһифтың өстөн хокук менән файзаланыусы өлөшө*); **рабочая** ~ эшселәр аристократияһы

армия армия

армяне әрмәндәр

арсенал арсенал (*һуғыш коралдары һәм хәрби әйберҙәр склады*)

артель артель (*дөйөм хужалыҡ эшмәкәрлеген тормошҡа ашырыу максатында кешеләрҙең ирекле рәүештә берләшеү формала-*

ры); сельскохозяйственная ~ ауыл хужалыгы артеле; промысловая ~ кәсепселәр артеле

артельный (иск.) артель; ~ое хозяйство артель хужалыгы

архаизм архаизм, искелек калдыктары

архаика архаика (сангәттең тарихи үсешендәге тәүге этап); боронғолок

архаичный, архаический архаик, искергән; ~ стиль архаик стиль; ~ слог искергән языу (һөйләү) теле

археография археография (боронго язма комарткыларзы йыйыу, өйрәнәү һәм бастырып сыгарыу)

археология археология (борондан калған матди сығанактар буйынса халыктарзың тарихи үткәнен өйрәнәүсә фән)

архив архив (1) иске документтарзы һәм язма комарткыларзы һаклау һәм өйрәнәү учреждениеһы; 2) язма комарткылар йыйылмаһы); **государственный** ~ дәүләт архивы

аскетизм аскетизм (1) дини йәки этик максаттарза үзеңдең хис-тойғоларыңды, ынтылыцтарыңды сикләү, тыйыу; 2) билдәле бер социаль максаттар хақына үз мәнфәғәттәреңде корбан итергә әзер тороу; әхлак нормаһы)

ассамблея ассамблея (1) йыйылыш; 2) ниндәй зә булһа халыкара ойошманың етәкселек итеүсә органы); **Генеральная ~ Организации Объединенных Наций** Берләшкән Милләттәр Ойошмаһының Генераль Ассамблеяһы; ~ **народов России** Рәсәй халыктары ассамблеяһы

ассигновать акса бүлеү; ~ **деньги на здравоохранение** һаулык һаклауға акса бүлеү

ассимилировать ассимиляциялау, ассимиляциялаштырыу (үзләштереү, йотуу)

ассимиляция ассимиляция (үзенә окшашиландырыу, йотуу); **подвергаться ~ии** ассимиляцияға биреләү

ассоциация ассоциация (берләшмә, берлек); ~ **научных работников** ғилми хезмәткәрзәр ассоциацияһы

атавизм атавизм (1) кеше йәки хайуан организмында алыс атабабаларҙан калған билдәләрзең барлыкка килеүе; 2) (күсмә мәғ.) артта калған, искелек калдыктарына кире кайтыу)

атеизм атеизм (динде ишкар итеү, дингә қаршы көрәш)

атеист атеист, динһез (дингә каршы көрәшеүсе)

атеистический атеистик, дингә каршы; **~ая пропаганда** дингә каршы пропаганда; **~ое мировоззрение** донъяға атеистик караш; **~ое воспитание** атеистик тәрбиә

атомистика атомистика (материя иң бәләкәй киçәксәләргән, атомдарған тора тип аңлатыусы тәғлимәт)

атрибут атрибут (предметтың төп билдәһе, үзенсәлек сифаты)

атташе атташе (илселектә махсус консультант хезмәтен үтәүсе хезмәткәр); **военный** ~ хәрби атташе

аттестационный аттестация; **~ая комиссия** аттестация комиссияһы

аттестация аттестация, аттестациялау (хезмәткәрҙәрҙең, уч-реждениеларҙың эш квалификацияһын билдәләү)

аудиенция аудиенция, кабул итеү (юғары дәрәжәле кешенең рәсми рәүештә кабул итеүе)

аудит (аудиторская проверка) аудит (клиенттың теләге буйынса ойошмаларҙың эшмәкәрлегенә ревизия яһау рәүешендә үткәрелә торған финанс контроленең бер төрө)

аудитор аудитор (финанс-хужалык эшмәкәрлеген тикшеревсе (аудит), шулай ук етәксе менән төзөлгән контракт нигеҙендә консультация биревсе кеше)

аудиторская деятельность аудиторлык эшмәкәрлеге

аудиторская служба аудитор хезмәте

аукцион аукцион (һиндәйзер мөлкәттә йәки тауарҙы халык алдында артығыраҡ хаҡ биревсегә һатыу)

аутентичный аутентик, ысын, төп; **~ текст международного договора** халык-ара килешеүең аутентик тексы (бер нисә телдә төзөлөп, бөтәһе лә төп һәм бер үк юридик көскә эйә тип каралған текст)

аутодафе аутодафе (инквизиция карары нигеҙендә хөкөм ителгәндәрҙе халык алдында яндырыу)

аутсайдеры аутсайдерҙар (монополистик берекмәләргә инмәгән предприятиелар һәм компаниялар)

афганцы афғандар

афера афера, мутлык (хәйләле, алдаулы, мутлыкка королған эш)

аферист аферист (афера менән шөгәлләневсе кеше, мут)

афишировать афишалау (нимэгәлер дәйөм иғтибарҙы йәлеп итеү, нигелер күрһәтеү өсөн куйыу)

африканцы африкандар

аффект аффект (ярһып, кызып китеү; үз-үзен белмәү)

аффилирование аффилирлау (1) кушылыу (предприятиеның, фирманың башка бер эрерәк төрҙәш предприятиеға филиал сифатында кушылыуы); 2) физик шәхестең предприятие, фирма эшмәкәрлеге һөҙөмтәләренә йогонтоһо; 3) юридик эштә бәйләнештәр, контакттар, авторлык урынлаштырыу; 4) кемделер идара итеү органы составына индереү)

аффирмация аффирмация (хокуктарҙы раҫлау, таныклау; төрлө документтарҙы, счеттарҙы (исәп-хисапты) дөрөҫләү, раҫлау)

ахиня ахиня (сафсата, буш һүз)

Б

баггинг баггинг (1) электрон аппаратура ярҙамында йәшерен тыңлау; 2) йәшерен тыңлау өсөн яйланма («жучок»))

база база, нигеҙ; **социальная** ~ социаль нигеҙ; **материально-техническая** ~ матди-техник нигеҙ; **военная** ~ хәрби база; ~ **данных** (тех.) мәғлүмәттәр базаһы (компьютерға артабан һаҡлау, яңыртыу һәм кулланыусыларға еткереү өсөн индерелгән мәғлүмәттәр йыйылмаһы)

базис базис, нигеҙ; **экономический** ~ иктисади базис (йәмлиәттең етештереү мөнәсәбәттәре йыйылмаһы)

бакалавр бакалавр (күпселек илдәрҙә юғары уҡыу йортонда 3–5 йыл уҡып, программаны үзләштергәндән һуң, студентка бирелә торған тәүге ғилми дәрәжә. Рәсәйҙә 1990 йылдар башында индерелгән)

бакунизм бакунизм (анархизмдың бер төрө)

баланс баланс (1) шундай ҙа булһа даими үзгәреп тороусы күренештең үз-ара бәйлә күрһәткестәрененң нисбәте); 2) тигеҙлек, ти-

гезлэнеш; **активный** ~ актив баланс (керемдең сығымдан артык булуы); **бюджетный** ~ бюджет балансы; **пассивный** ~ пассив баланс (керемдең сығымдан кәм булуы); **торговый** ~ сауза балансы (билдәле бер вақыт эсендә илдең экспорты һәм импорты хаҡтарының нисбәте)

балансирование 1) тигезлектә һаҡлау; 2) дөрөҫ баланска килтереү, үз-ара дөрөҫ бәйләнешкә килтереү

балканистика балканистика (Балкан ярымутрауы халыҡтарының телен, әҙәбиәтен, тарихын, мәҙәниәтен һәм ижтимағи тормошон өйрәнеүсә фән)

балкары балкарҙар

балл балл (1) кайһы бер тәбиғәт күренештәренең көсөн, кимәлен үлсәү берәмеге; 2) нимәнелер һандарҙа баһалау)

баллотирование, баллотировка, тауыш биреү (мәсьәләне тауыш биреү юлы менән хәл итеү);

баллотироваться тауышҡа куйылыу (1) һайлауға үз кандидатураңды тәкдим итеү; 2) һайланма вазифаға дәғүә итеү)

банальный баналь (күп кабатланған, күп тылҡынған); **~ая мысль** күп кабатланған фекер

бандитизм бандитлык (корал кулланып еңәйәт яһау; дәүләт идаралығы һәм йәмғәт именлеген өсөн иң куркыныс еңәйәттәрҙең береһе); **политический** ~ сәйәси бандитлык

банк банк (эре кредит учреждениеһы); **государственный** ~ (госбанк) дәүләт банкыһы; ~ **данных** мәғлүмәттәр банкыһы (коллектив кулланыу өсөн уңайлы бер урында тупланған мәғлүмәттәр йыйылмаһы)

банкир банкир (банк хужаһы йәки банкының эре акционеры)

банкноты, банковские билеты банкноттар, банк билеттары (банк тарафынан сығарыла һәм әйләнештә металл акса урынына йөрөтөлә торған кредит билеттары)

банкомат банкомат (банк картаһы ярҙамында банк иҫәбенән кулакһа алыу)

банкрот банкрот, бөлгөн (1) бурыска батып бөлгән физик йәки юридик шәхес; 2) үзенә йөкмәтелгән вазифаларҙы үтәй алмаған кеше); **политический** ~ сәйәси банкрот

банкротство 1) банкротлык, бөлөү (акса юклыҡтан кредиторҙарға бурыс йөкләмәләре буйынса түләүҙе туктатыу); 2) банкрот-

лык, емерелеу; ~ политики агрессоров агрессорзар сэйәсәтенен емерелеуе; политическое ~ сэйәси банкротлык

баптисты баптистар (христиандарзагы баптизм сектаһы ағзалары)

баррель баррель (бөртөклө һәм шыйык матдәләргә үлсәү берәмеге. Бойөк Британияла бөртөклө матдәләр барреле – 163,65 литрга, АКШ-та шарап барреле – 119,24 литрга, нефть барреле 159 литрга тигез)

баррикада баррикада (урам һугыштарында кулланылыусы яһалма кәртә, кул астындагы төрлө материалдарзан һәм предметтарзан (бүрәнә, такта, ком-таш һ. б.) корола)

бартер бартер алмашыу саузаһы (аксаһыз туранан-тура тауар йәки хезмәттәр менән алмашыу)

барщина барщина (крепостной хокук ваҡытында краҫтиәндәргә алпауыт файзаһына мәжбүри түләүһез эшләтеү)

барьер барьер, кәртә, тоткарлык; таможенные ~ы таможня кәртәләре

басмач басмасы

басмачество басмасылык, басмасылар хәрәкәте (1917–1926 йылдарза Урта Азияла совет власына қаршы ойшторолған қораллы милли-азатлык хәрәкәте)

бастион бастион (биш мөйөш рәүешендә төзөлгән хәрби ныгытма)

бастовать эш ташлау

баталия баталия (һугыш, ызғыш-талаш)

батрак батрак, ялсы (ауыл ерендә ялланып эшләүсе)

башкиры башкорттар

бдительность уяулык, һизгерлек; проявить ~ һизгерлек күрһәтеү

беднота ярлы-ябаға, ярлылар

бедуин бәзәүи (күсмә гәрәп)

беженец касак, һыйыныусы

безапелляционный апелляцияһыз, кәтғи, қырка; ~ое требования кәтғи талап

безбрачие никахһызлык, буйзаклык

безвалютный обмен валютаһыз алмашыу (тауар йәки хезмәттәр менән)

безвизовый въезд визаһыз инеү (бер дәүләттән икенсе дәүләткә виза алмай тоткарлыкһыз барыу мөмкинлеге)

безвластие власһызлык, власть булмау

безвозмездный түләүһез, бушлай; **~ое пользование** түләүһез файзаланыу

безвременье ауыр заман; ижтимағи, мәзәни торғонлок осоро

бездействие ғәмһезлек, бер сара ла күрмәү; **~ власти** властың ғәмһезлек күрһәтеүе, сара күрмәүе

бездефицитный дефицитһыз, зыян килтермәйенсә эшлэй торған; **~ое предприятие** дефицитһыз предприятие

бездеятельность эшлекһезлек, эштә һүлпәнлек

бездоказательность иҫбатланмағанлык, иҫбат ителмәгәнлек, нигеҙһезлек; **~ обвинения** ғәйепләүҙең иҫбат ителә алмағанлығы

беззаконие законһызлык, закон бозоу; **борьба с ~ем** законһызлыҡка каршы көрәш

безземельный ерһез

безнадзорный караусыһыз, күзәтеүһез; **~ое хозяйство** караусыһыз хужалыҡ

безнаказанный язаһыз, яза бирелмәгән; **~ое преступление** яза бирелмәгән енәйәт

безнравственность әхлакһызлык, әзәпһезлек

безоговорочный бер һүҙһез, каршылыкһыз; **~ая капитуляция** каршылыкһыз капитуляция

безопасность хәүефһезлек, именлек; **государственная** ~ дәүләт именлеге; **международная** ~ халыҡ-ара именлек; **~ дорожного движения** юл хәрәкәте хәүефһезлеге; **техника** ~и хәүефһезлек техникаһы

безработица эшһезлек, эш юктыҡ, эш булмау; **рост ~ы** эшһезлектәң артыуы

безработный эшһез

безъядерный ядро коралһыз; **~ая зона** ядро коралһыз зона (халыҡ-ара хокук тарафынан атом һәм термоядро коралдарын топтоу тыйылған зона)

безыдейность идеяһызлык, фекерһезлек

безынициативность инициативаһызлык

белорусы белорустар

бесклассовый сыныфһыз; **~ое общество** сыныфһыз йәмғиәт

бесконтрольность контролһезлек, контроль юклык

бесконфликтный конфликтһыз, низағһыз

бесплановость планһызлык, планһыз булуы; ~ **производства** етептереүзең планһыз булуы

бесправие, бесправность хокукһызлык, хокукһыз булуы

бесправный хокукһыз, хокуктан мәхрүм ителгән

беспредметный йөкмәткеһез, мәғәнәһез; ~ **спор** мәғәнәһез бәхәс

беспрецедентный ғүмергә булмаған, быға тиклем булмаған; ~ **случай** ғүмергә булмаған хәл

бесприбыльный табышһыз, табыш килтермәүсе; ~ **ая** торговля табыш килтермәгән сауза

беспринципность принципһызлык, аумакайлык

беспристрастный ғәзел, рьяһыз, дөрөс; ~ **судья** ғәзел судья

бессистемный системаһыз, тәртипһез

бестселлер бестселлер (*күп укыла торған китап*)

библиография библиография (1) *китаптарҙың эстәлеге тураһында ғилми язма һәм уларҙың исемлектәрен, күрһәткестәрен төзөү*; 2) *берәй мәсьәләгә карата китаптар һәм мәкәләләр тезмәһе*)

библия библия, тәүрат (*йәһүди һәм христиандарҙың дини китабы*)

бизнес бизнес (*табыш алыу менән бәйле эшмәкәрлек*)

бизнесмен бизнесмен (*коммерсант, эшкыуар*)

билингвизм билингвизм, ике теллелек; *кара: двуязычие*

билль билль (*инглиз-саксон илдәрендә закон сығарыусы органың карауына тапшырылған закон проекты*); ~ **о правах** хокуктар тураһындағы билль

биметаллизм ике металлылык (*законлы түләү сараһы булып ике металл (алтын һәм көмөш) торған акса системаһы*)

биржа биржа (*сауза һәм финанс эштәре буйынса килешеүҙәр төзөү учреждениеһы*); **валютная** ~ валюта биржаһы; **товарная** ~ тауар биржаһы; ~ **труда** хезмәт биржаһы

биржевый биржа; ~**ые операции** биржа операциялары

блага байлык, уңайлыктар; **материальные** ~ матди байлыктар; **жизненные** ~ тормош уңайлыктары

благотворительная деятельность хәйриә эшмәкәрлеге

благотворительная организация хәйриә ойошмаһы

благотворительность хэйриэт, мэрхэмэт (*мохтаждарга мат-ди ярзам күрһәтәү, йәмғиәт өсөн әһәмиәте булған эштәрзә (мәс., тирә-як мөхитте курсалау, мәзәни комарткыларзы һаклау һ. б.) булышылык итеү*)

блеф блеф (*уйзырма, ялған*)

блок блок, берләшмә; **военный** ~ хәрби блок; **политический** ~ сәйәси блок

блокада блокада (*берәй дәүләтте иктисади йәки сәйәси яктан изоляциялауға йүнәлдерелгән саралар системаһы*); **экономическая** ~ иктисади блокада

блокировать блокада яһау, камап алыу, юл ябыу

блокнот блокнот (*кесә дәфтәре*)

блокпост блокпост (*1) дәүләт сиктәрәндә контроль-үткәрәү пункты; 2) ғәскәр тарафынан яулап алынған территорияла юл-дарза, тораҡ пункттарға инеү урындарында куйылған кораллы һаксылар торған контроль-үткәрәү пункты*)

богема богема (*матди яктан тәъмин ителмәгән ирекле һөнәр кешиеләренең дөйөм атамаһы*)

боевик 1) һуғышман (*террористик ойошмаға инеүсе кораллы төркөм ағзаһы*); **отряд** ~ов һуғышмандар отряды; 2) боевик (*киҫкен сюжетлы фильм*)

боевой 1) хәрби, һуғыш; **~ая готовность войск** ғәскәрҙең һуғышка әзерлеге; 2) һуғышсан, яусыл; **~ая дружина** һуғышсан дружина; **~ отряд** һуғышсан отряд; 3) боевой; **~ листок** боевой листок

боеготовность һуғышка (*көрәшкә*) әзерлек

боеспособность һуғышка (*көрәшкә*) һәләтлелек

бойкот бойкот (*1) ойошма йәки дәүләт органдары менән бөтә төр бәйләнеште өзөү рәүешендә алып барыла торған сәйәси һәм иктисади көрәш алымы*); **экономический** ~ иктисади бойкот; (*2) протест белдерәү ниәтендә айырым кеше менән булған мөнәсәбәттәрҙе туктатыу*)

бойкотировать бойкот яһау, бойкот белдерәү

бойскаут бойскаут (*балаларзың, үсмерҙәрҙең хәрби-сәйәси характерзағы ойошмаһы ағзаһы*)

болгары болгарҙар

«Большая восьмерка» «Оло нигез» (иктисади яктан алга киткән нигез дәүләт етәкселенең (АКШ, Япония, Германия, Франция, Италия, Бөйөк Британия, Канада, шулай ук Рәсәй) даими рәүештә орашып торуы)

большевизм большевизм

большевистский (ист.) большевик, большевистик; **~ая партия** большевиктар партияһы; **~ая агитация** большевистик агитация

бомж (без определенного места жительства) берәзәк, асарбак (билдәле тәғәйен йәшәү урыны булмаған кеше)

бомонд бомонд (юғары аристократик, административ һәм интеллектуаль даирә, катлам); **политический** ~ сәйәси бомонд

бонапартизм бонапартсылык (халыкты алдауға, хәрби көскә таяныуға королған ике йөзлө дәүләт сәйәсәте)

бонза бонза (1) Япониялағы будда монахы; 2) һауалы, маһайыусан, халыктан айырылған вазифалы кеше)

бонистика бонистика (кағыз аксалар һәм бондар өйрәнелүсе фән)

борьба көрәш; ~ **классов** сыныфтар көрәше; ~ **за мир** тыныслыҡ өсөн көрәш

босс босс (1) эре предприятиеның, акционерҙар йәмғиәтенең етәкселе, хужаһы; 2) АКШ-та профсоюз лидеры)

бригада бригада; **комплексная** ~ комплекслы бригада; **производственная** ~ производство бригадаһы

брифинг брифинг (билдәле бер мәсьәләгә арналған кыска матбуғат конференцияһы)

бродяжничество берәзәклек, асарбаклыҡ (билдәле даими йәшәү урыны булмаған кешенең көн итеү рәүеше)

брокер брокер (киммәтле кағыздар базарындағы (фондтар биржаһында) йәки тауар биржаһындағы аралашы)

буддизм буддизм, будда дине

бум бум (1) сәнәғәттә, сауҙала йәки хужалыктың башика өлкәләрендә тауарға һәм киммәтле кағыздарға хакты яһалма күтәрелү юлы менән ойшторолған кыска ваҡытлы үсеш; 2) яһалма шаушыу)

бумеранг бумеранг (ырғыткандан һуң үз урынына кире әйләнеп кайта торған корал); (күсмә мәғ.) кире йөгөнтө яһаусы сәйәсәт)

бундесвер бундесвер (ГФР-зың кораллы көстәре)

бундесрат бундесрат (ГФР парламентының юғарғы палатаһы; хәҙерге Германияла ерҙәрҙең вәкиллекле органы)

бундестаг бундестаг (ГФР парламентының түбәнге палатаһы)

бунт бунт, бола

бунтовщик боласы

бурбон тупаҫ, белекһеҙ кеше

бургомистр бургомистр (кайһы бер Европа илдәрендә каланың үзидараһы башлығы)

буржуа буржуа

буржуазия буржуазия (иәхси милек хужаһы); **крупная** ~ эре буржуазия; **мелкая** ~ вак буржуазия

буржуазный буржуаз; **~ая демократия** буржуаз демократия; **~ое государство** буржуаз дәүләт; **~ национализм** буржуаз милләтселек; **~о-демократический** буржуаз-демократик

буряты бүрәттәр

буферный буфер; **~ое государство** буфер дәүләт (бер-береһенә дошман булған ике яктың бәрелешен, көрәшен йомшарта алыусы дәүләт)

быт көнкүреш

бытие 1) йәшәйеш (объектив ысынбарлыҡты аңлатыусы фәлсәфәүи категория); 2) көнитмеш, йәшәү; **движение есть форма ~я материи** хәрәкәт – материяның йәшәү формаһы

бытовой көнкүреш; **~ое обслуживание** көнкүреш хеҙмәте; **~ые условия** көнкүреш шарттары

быеннале быеннале (ике йылға бер танкыр үткәрелә торған сара (күргәзмә, фестиваль һ. б.))

бюджет бюджет (1) дәүләттең билдәле бер ваҡытка төҙөлгән аксалата керем һәм сығымдарының бүленеше); **государственный**~ дәүләт бюджеты; (2) предприятиеның, учреждениеның йәки айырым кешенең керем һәм сығымдар планы); **годовой** ~ йыллык бюджет; **~ времени** ваҡыт бюджеты

бюджетный бюджет; **~ая комиссия** бюджет комиссияһы (юғары һәм урындағы власть органдарының дәүләт бюджеттын карау өсөн төҙөлгән даими комиссияһы); **~ая система** бюджет системаһы; **~ое право** бюджет хокуғы (илдең бюджет төҙөлөшөн билдәләүсе хокук нормаһы); **~ые резервы** бюджет резервтары (карал-

ган сараларзы өзлөкхөз финанслау һәм яңы килеп тыуған кискетергеһез сығымдарзы тәъмин итеү өсөн дәүләт бюджетсында булдырылған фонд)

бюллетень бюллетень (1) рәсми акттар, күрһәтмәләр, карарҙар һ. б. йыйылмаһы; 2) кыскаса рәсми белдереү, мәс., билдәле датаға валюта курсы; 3) ниндәйҙер мәсьәләләргә арналған ваҡытлы йәки даими сығып тороусы басма; 4) эшсенең йәки хеҙмәткәрҙең ауырыу ваҡытын теркәү өсөн хеҙмәткә яракһыҙлыҡ тураһындағы кағыз; 5) һайлау ваҡытында кандидаттар исемлегә теркәлгән рәсми кағыз)

бюро бюро (1) ниндәйҙер ойошмала, йәмғиәттә, учреждение-ла етәкселек итеү өсөн һайлап куйылған коллегиаль орган; 2) берәй учреждениеһының канцелярияһы, контораһы, бүлеге; 3) языу өстәленең бер төрө)

бюрократ бюрократ (үз эшен күз буяу өсөн, эшкә зыян килтереп, һөҙөмтәһез башкарыусы чиновник)

бюрократизм бюрократизм (эште, айышына иғтибар итмәйенсә, бары тик формаль яктан ғына башкарыу)

бюрократия бюрократия (власть чиновниктар кулында булған формаль идара итеү системаһы)

В

ва-банк ва-банк (бөтәһен дә юғалтыу йәки күп нәмәгә өлгәшеү мөмкинлегә булған ихтималлык, тәүәккәллек)

вакансия вакансия, буш урын (эшкә йәки вазифаға тәғәйенләнеү мөмкин булған буш эш урыны, вазифа)

вакуф вақыф (күп кенә көнсығыш илдәрендә дини учреждениелар файҙаһына бирелә торған игәнә йәки мөлкәт)

валовой тулайым; **~ая прибыль** тулайым табыш (предприятие төшөмөнөң бөтә сығымдарҙан һуң калған өлөшөнөң аксалата сағылышы); **~ая продукция** тулайым продукция (билдәле ваҡыт эсендә етештерелгән бөтә продукцияның аксалата сағылышы); **~доход** тулайым килем, тулайым килем-төшөм; **~оборот промышленного предприятия** сәнәғәт предприятиеһының тулайым әйләнеше (билдәле ваҡыт эсендә сәнәғәт предприятиеһы тарафы-

нан етештерелгән бөтә төр продукцияның дөйөм киммәте); ~ **общественный продукт** йәмғиәттең тулайым продукты (билдәле вақыт, мәс., йыл эсендә йәмғиәт тарафынан тыузырылган бөтә матди байлыктарҙың киммәте); ~ **производственный оборот** тулайым етештерерү әйләнеше

валюта валюта (1) берәй илдең кабул иткән акса системаһы һәм акса берәмеге, мәс., АКШ доллары); 2) сит ил аксалары, шулай уҡ халыҡ-ара иҫәп-хисапта файзаланыла торған векселдәр, чектар)

валютный валюта; ~**ая монополия** валюта монополияһы (дәүләттең, илдең валюта фондына идара итеүгә, шулай уҡ валюта операциялары үткәреүгә айырым хокуғы); ~**ая политика** валюта сәйәсәте (дәүләттәр һәм үзәк банкылар тарафынан акса әйләнеш һәм валюта мөнәсәбәттәре өлкәһендә үткәрелә торған бөтә саралар); ~**ая система** валюта системаһы (акса мөнәсәбәттәрен ойоштороу формаһы); ~**ое законодательство** валюта закондары (валюта киммәттәре менән операциялар үткәрерү тәртибен билдәләүсә норматив кағиҙәләр); ~**ые блоки** валюта блоктары, валюта берләшмәләре (блоқтың башында тороусы илдең валюта иктисади гегемонияһын тәъмин итеү өсөн төзөлгән илдәр берләшмәһе); ~**ые ограничения** валюта сикләүҙәре (милли һәм сит ил валютаһы, алтын һәм башика валюта киммәттәре менән операцияларҙы сикләүгә йүнәлтелгән норматив кағиҙәләр йыйылмаһы); ~**ые операции** валюта операциялары; ~**ые преступления** валюта енәйәттәре (дәүләт валюта монополияһын бозоуҙан торған енәйәт); ~**ые резервы** валюта резервтары (халыҡ-ара иҫәп-хисаптар буйынса түләрү өсөн хөкүмәт органдары һәм үзәк банкылар кулында булған сит ил валюталары һәм алтын запастары); ~ **демпинг** валюта демпингы (үз тауарҙарының тышҡы базарға конкуренцияға Һәләтлелеген арттырыу өсөн ниндәй ҙә булһа илдең үҙенең валюта курсының түбәнәйтеүе); ~ **кризис** валюта кризисы (акса-кредит системаһы кризисы); ~ **курс** валюта курсы (бер илдең акса берәмегенең икенсе илдәге акса берәмектәре менән сағылдырылған хақы, киммәте); ~ **паритет** валюта паритеты (төрлө ил аксаларының алтынлата бер-береһенә тороуы)

вандал вандализм, вандализм (мәғәнә һәм рухи комарткыларҙы емереүсә)

вандализм вандализм (мәзәни һәм рухи комарткыларзы вәхишзәрсә емереү)

варвар варвар, вәхиш

варварство варварлык, вәхишилек

Варфоломеевская ночь Варфоломей төнө, мәхшәр (1) 1572 йылдың 24 августына каршы төндә (Изге Варфоломей көнө) Париж католикларының король бойорого буйынса меңәрләгән гугеноттарзы вәхишзәрсә кырыуы; 2) (күсмә мәг.) кеңеләрзең айырым төркөмдәрен сәйәси, дини һәм башка һылтаузар буйынса күпләп юк итеү)

варьировать төрләндерерү, үзгәртеү

вассал вассал (1) урта быуаттарза Көнбайыш Европала ер биләүсә эре феодалга бойондорукло вак феодал; 2) (күсмә мәг.) бойондорукло ил йәки кеңе)

вассальный вассаль, вассал; **~ая зависимость** вассаль бойондорукло; **~ое государство** вассал дәүләт (икенсе бер дәүләткә вассаль бойондорукло булган феодал дәүләт)

вассалитет вассалитет, вассаллык (урта быуаттарза кайһы бер феодалдарзы (вассалдарзы) икенселәренә (сеньорларга) шәхси бойондорукло иткән мөнәсәбәттәр системаһы)

ваучер ваучер (хосусилаштырылыусы предприятиелар акцияларын алыу өсөн бирелгән мөлкәт купоны)

вахтовый метод вахта ысулы (етештерерү объекттары предприятиелар алыс булганда, алмаш (вахта) персонал менән ойошторолган эштәр системаһы)

ваххабиты ваһһабизар (XVIII быуатта Ғәрәбстанда барлыкка килгән дини ағым ағзалары, етәкселәре Ваһһаб исеме менән аталган һәм ғәрәп кәбишләрен төрөк хакимлығына каршы күтәргән дини төркөм. Ислам канундарын үтәүзә һәм сәйәси дошмандарына каршы көрәштә үтә экстремистик карашта торалар, дингә фанатик рәүештә бирелгәндәр һәм хәзерге вакытта бөтә донъя террорсылары тарафынан сәйәси көрәштә файдаланылалар)

введение эмбарго эмбарго индерерү (сит ил тауарзарын индерерү һәм сыгарыуға, сит ил дәүләтенә караган мөлкәт менән файдаланыуға тыйыу һалыу)

ведомство ведомство (дәүләт идаралыгының пиндәй зә булһа тармағын хезмәтләндерәүсә учреждение йәки учреждениелар системаһы)

ведомственность ведомстволык, карамаклык

ведомственный ведомстволы, ведомствоға караған (үз ведомствоһы, учреждениеһы мәнфәғәттәре менән генә сикләнгән); ~ое учреждение ведомстволы учреждение

ведущий төп; ~ специалист төп белгес

вексель вексель (акса документы – кемгә лә булһа билдәле вақыт эсендә күнмелер акса түләргә законға ярашлы рәүештә бирелгән язма йөкләмә)

великодержавный бөйөк державасылык (бөйөк державаларға хас, милли өстөйлөк рухы менән һуғарылған); ~ шовинизм бөйөк державасылык шовинизмы

венгры венгрҙар, мадьярҙар

вендетта вендетта, кон кайтарыу, карымта (үлтерелгән туғаны өсөн канлы үс алыу)

венчурный венчур (хәүеф-хәтәрле эш-ниәт); ~ бизнес хәүефле бизнес

вербальный вербаль (телдән); ~ая нота вербаль нота (култам-ғаһыз дипломатик нота)

вербовать 1) эшкә яллау (пиндәйҙер эшкә ылықтырыу); 2) вербовкалау (хәрби хезмәткә яллау)

вердикт вердикт (ғәйепләнеүсенең ғәйепле булыуы-булмауы йәки ғәйепһезлегә тураһында присяжһыйҙар судындағы ултырышыларҙың сығарған карары)

верительный: ~ая грамота таныклык грамотаһы (хөкүмәт тарафынан кемдең дә булһа дипломатик вәкиллеген раслап бирелгән таныклык, вәкәләтнамә)

верификация верификация (1) фәндең теоретик өлөшөн тәҗрибә юлы менән дөрөсләү, раслау; 2) хәкикәтте билдәләгәндә белем түгел, ә һизем-тойом иң алда тип аңлатыусы тәғлимәт; 3) документтарҙың, материалдарҙың ысымлығын, дөрөслөгөн тикшереү; 4) күсермәне төп нөсхә менән сағыштырыу тәртибе)

вероисповедание дин тотоу

вероотступник 1) мөртәт, динен ташлаған кеше; 2) сәйәси йәки рухи йүнәлешен алыштырған кеше

версия версия, юрама, фараз (суд эимәкәрлегендә тәфтиш эштәре алып барганда тәфтишсе йәки судтың эште дөрөс хәл итеү өсөн дәлилдәр менән ныгытылган аңлатмаһы)

верхний: ~яя палата юғарғы палата (парламенттың киңерәк хокуктар менән файҙаланған палатаһы)

верховный юғары; ~ Совет Юғары Совет; ~ суд Юғары суд; ~ая власть юғары власть

вето вето, тыйыу (һиндәй ҙә булһа карарҙы тыйыу йәки ғәмәлдән сығарыу); **наложить** ~ вето һалыу

вещный: ~ое право эйбергә хокук (граждандарҙың субъектив хокуғы, мөлкәт хокуғының бер төрө)

взаимоотношение үз-ара мөнәсәбәт

взаимопомощь үз-ара ярҙам, ярҙамлашыу, кулалмашлык; **касса** ~и үз-ара ярҙам кассаһы

взаимопонимание үз-ара аңлашыу

взаимосвязь үз-ара бәйләнеш

взыскание яза, шелтә; **административное** ~ административ яза (административ закон бозоусыларға дәүләт органдары тарафынан күрелгән сара: иҫкәртмә, иттраф, кулга алыу, мөлкәтен конфискациялау, ваҡытлыса кайһы бер хокуктарҙан мәхрүм итеү); **дисциплинарное** ~ дисциплинар яза (хезмәт дисциплинаһын бозоусыларға карата кулланылған сара)

взятка ришүәт

взятничество ришүәтселек

вид: ~ на жительство илдә йәшәү, тороуҙы рөхсәт иткән таныклык (сит ил граждандарына паспорт урынына бирелә торған документ)

виза виза (1) берәй илгә инеүгә, унан сығыуға йәки үтөп китеүгә рөхсәт биреләүе тураһында паспортка яһалған билдә; 2) документ өстөнә мәсьәләне хәл итеү хақында язылған языу)

визави визави (йөзгә-йөз, икәүҙән-икәү)

визировать виза һалыу

визит визит; **официальный** ~ рәсми визит

виндикация виндикация (дәғүәсенең суд тәртибендә үз мөлкәтен законһыз файҙаланыусы кешенән тартып алыуы)

виновность ғәйепле булыу, ғәйеплелек

виртуальный виртуаль (булыуы мөмкин булган); ~ мир виртуаль донъя

виртуоз виртуоз (зур ошта, маһир)

вирулентный вирулентлы, ағыулы (тирә-як мөхиткә тәъсир итеүсә кире (насар) факторзар йыйылмаһы)

витиеватый үтә купшы, бормалы-һырмалы (телмәр, стиль тураһында)

витийство сәсэнлек, һүзгә осталык

вице-президент вице-президент (президент урынбаҫары)

вкладыш кушымта; ~ **паспорта** паспорттың кушымтаһы

владение 1) биләмә; **колониальные** ~я колониаль биләмәләр;

2) эйә булыу; ~ **имуществом** мөлкәткә эйә булыу

властвовать хакимлык итеү, идара итеү, баш булыу

властолюбие власть яратыу, власка ынтылыу

власть власть; **местная** ~ урындағы власть; **центральная** ~ үзәк власть

влияние 1) йоғонто, тәъсир, шаукым; под ~ем пропаганды пропаганда шаукымы астында; 2) абруй, авторитет; **человек с большим** ~м зур абруйлы кеше

вложение: ~ **капитала** капитал Һалыу

вменить: ~ в **обязанность** йөкмәтеү, кушыу; ~ в **вину** ғәйепле тип табыу

вменяемость иҫ-ақыл һаулығы (эш-ғәмәлгә яуап биреү дәрәжәһе)

вмешательство тығылыу, кыҫылыу

внебюджетный бюджеттан тыш; ~ые средства бюджеттан тыш акса (бюджет учреждениеларының бюджетта каралгандан тыш тоғонола торған керемдәре)

внеклассовый синифтан тыш, синфи булмаған

внеплановый пландан тыш

внешкольный мәктәптән тыш; ~ые учреждения мәктәптән тыш учреждениелар (балалар һәм үсмерзәр менән мәктәптән тыш эште ойшоңтороусы учреждениелар)

внешнеполитический тышкы сәйәси, тышкы сәйәсәткә караған

внешнеторговый тышкы сауза; ~ое объединение тышкы сауза берекмәһе

внешнеэкономический тышкы иктисади; **~ие связи** тышкы иктисади бәйләнештәр

внешний тышкы; **~ рынок** тышкы базар; **~ая политика** тышкы сәйәсәт; **~ая торговля** тышкы сауза

внештатный штаттан тыш

внутренний эске; **~ рынок** эске базар; **~ая политика** эске сәйәсәт; **~ая торговля** эске сауза

внутриотраслевой: **~ая конкуренция** тармактағы эске конкуренция (*хужасалыктың бер үк тармагы эсендәге үз-ара ярыш*)

внутрипартийный партия эсендәге, партиялағы эске; **~ая демократия** партиялағы эске демократия; **~ая борьба** партиялағы эске көрәш, партия эсендәге көрәш

военизировать хәрбиләштерер, хәрби шарттарға яраклаштыру

военком военком, хәрби комиссар

военкомат военкомат, хәрби комиссариат

военкор военкор, хәрби корреспондент

военный 1) хәрби; **~ая администрация** хәрби хакимиәт; **~ая диктатура** хәрби диктатура; **~ совет** хәрби совет; **~ трибунал** хәрби трибунал; 2) һуғыш; **~ое положение** һуғыш хәле

военно-патриотический хәрби-патриотик; **~ое воспитание** хәрби-патриотик тәрбия

военно-революционный хәрби-революцион; **~ комитет** хәрби-революцион комитет

военно-экономический хәрби-иктисади; **~ потенциал** хәрби-иктисади көс-күеүәт (*илдең үз оборона кеүәтен ныгытыу һәм һуғыш алып барыу өсөн файзаланырлык объектив мөмкинлектәр*)

вождь юлбашсы

возглавить башында тороу, етәкселек итеү

возгласить иглан итеү, тантаналы рәүештә белдерер

воззвание өндәмә

воззрение караш, фекер

возместить каплау, кайтарыу, түләтеү

возможность мөмкинлек, дарман; **~ и действительность** мөмкинлек һәм ысынбарлык (*хәрәкәтте логик һүрәтләүсә философ категориялар, материяның вакыт эсендә йәшәү ысулы*)

возрастной ценз йэш цензы (*һайлауза, референдумда катнашыу йәки билдәле бер вазифа алыу өсөн конституцион хокук менән билдәләнгән йәш*)

Возрождение, эпоха Возрождения, Ренессанс Яңырыу дәүере, Ренессанс (*Европа илдәрендә урта быуаттарҙан һуң мәҙәниәттең, фәндең яңынан сәскә атыуы*)

воинский ғәскәри, хәрби; **~ая дисциплина** хәрби тәртип; **всеобщая ~ая обязанность** дөйөм ғәскәри бурыс; **~ая служба** ғәскәри хеҙмәт; хәрби хеҙмәт

воинствующий һуғышсан; **~ материализм** һуғышсан материализм

война һуғыш; **агрессивная** ~ агрессив һуғыш; **захватническая** ~ баһып алыу һуғышы; **холодная** ~ һалкын һуғыш; **освободительная** ~ азатлык һуғышы; **экономическая** ~ иҡтисади һуғыш

«война законов» (*ишосказ.*) «закондар һуғышы» (*федераль закондар менән РФ субъекттарының закондары араһындағы капмакаршылыҡтар*)

войско ғәскәр; **пограничные** ~а сик буйы ғәскәрҙәре

войсковой ғәскәри; **~ая часть** ғәскәри часть, хәрби часть

волеизъявление ихтыяр (*теләк*) белдереү

волокита волокита (*эш баһкарыуҙы оҙакка һуҙу*)

вольнодумец хөр фекерле кеше

вольнолюбивый азатлык һөйөүсе

вольнонаемный үз ихтыяры менән ялланыусы; ялланып эшләүгә нигеҙләнгән; **~ труд** ялланып эшләүгә нигеҙләнгән хеҙмәт

вольноопределяющийся ирекле хеҙмәт итеүсе

вольнослушатель ирекле тыңлаусы

вольность иреклек, азатлык

волюнтаризм волюнтаризм (1) *идеалистик философияла ихтыярҙы йәшәйештең иң юғары принцибы тип караусы йүнәлеш*; 2) *сәйәсәттә һәм ижтимағи тормошта объектив шарттарҙы һәм закондарҙы һанға һуҡмайынса, баһбаһитакланып субъектив карарҙар кабул итеү*)

волюнтаристический волюнтаристик

вооружение 1) корал; **сокращение** ~ий коралдарҙы кәметеү;

2) коралланыу; **гонка** ~ий кыҙыу коралланыу

вооруженный кораллы; **~ые силы** кораллы көстәр

воскресник өмә, йәкшәмбе өмәһе

воспитание тәрбиә, тәрбиәләү

воспитательный тәрбиәүи, тәрбиә; **~ая работа** тәрбиәүи эш; **~ое значение** труда хезмәттең тәрбиәүи әһәмиәте

воспрепятствование камасаулау; **~ осуществлению избира-
тельных прав** һайлау хокуктарын үтәүгә камасаулау

воспроизводство 1) яңырта етештереү (*эзмә-эз алмашынып ки-
леүсе стадияларға етештереү процессының туктауһыз яңырып
тороуы*); **простое** ~ ябай яңырта етештереү; **расширенное** ~
киңәйтелгән яңырта етештереү; 2) тергезеү; **~ природных ресур-
сов** тәбиғәт ресурстарын тергезеү

восстание күтәрелеш, баш күтәреү; **вооруженное** ~ кораллы
күтәрелеш

восстановление аякка бастырыу, тергезеү; **~ народного хозяй-
ства** халык хужалығын аякка бастырыу; **~ в правах** (юр.) кайтанан
хокук биреү

востоковед шәркиәтсе, көнсығышты өйрәнеүсе белгес,
шәректе өйрәнеүсе

востоковедение шәректе өйрәнеү фәне, шәркиәт

вотум вотум (*тауыш биреү юлы менән сығарылған карар*);
~ доверия или недоверия ышаныс күрһәтеү йәки күрһәтмәү воту-
мы (*парламентта хөкүмәт йәки министрҙың эшмәкәрлеген хуплау
йәки хупламау*)

временный вакытлы; **~ое правительство** вакытлы хөкүмәт

всемирный бөтә донъя; **~ая конфедерация труда (ВКТ)** Бөтә
донъя хезмәт конфедерацияһы (*профсоюздарҙың халык-ара
берләшмәһе*); **~ банк** Бөтә донъя банкыһы

всенародный бөтә халык, дөйөм халык

всеобуч дөйөм мәжбүри укуы

всеобщий дөйөм; **~ая воинская обязанность** дөйөм ғәскәри
бурыс; **~ее избирательное право** дөйөм һайлау хокуғы; **~ кризис**
дөйөм кризис; **~ая декларация прав человека** Кеше хокуктары-
ның дөйөм декларацияһы

всеобщность дөйөмлөк, ғөмүмилек

всероссийский бөтә Рәсәй; **~ая Чрезвычайная Комиссия
(ВЧК)** Бөтә Рәсәй Ғәзәттән тыш Комиссияһы (1917–1919 йылдар-
ға Совет власы тарафынан контрреволюция һәм саботажға кар-

шы көрөшөү өсөн ойишторолган махсус орган); ~ое общество ох-раны памятников истории и культуры Бөтө Рәсәй тарих һәм мазәниәт комарткыларын һаклау йәмғиәте; ~ая служба медицин-ских катастроф Бөтө Рәсәй медицина һаләкәттәре хезмәте; ~ мо-ниторинг социально-трудовой сферы социаль-хезмәт өлкәһендә-ге бөтө Рәсәй мониторингы

встречный: ~ план үзөстәмә план

вступление закона в силу закондың көсөнә инеүе

вторичный икенсел; ~ое сырье икенсел сеймал (*бер кат фай-заланып тузгандан һуң производства сығанак сеймал сифатын-да кулланылган материал һәм әйберзәр*)

вульгарный вульгар (*үтә ябайлаштырып, бозоп күрһәтелгән*); ~ая политэкономия вульгар политэкономия (*фәһми булмаған иктисади теориялар системаһы*); ~ материализм вульгар мате-риализм (*донъяны материалистик аңлаузы үтә ябайлаштырып караусы ағым*)

выборность һайлап куйылыу; ~ руководящих органов етәксе органдарзың һайланып куйылыуы

выборный 1) һайлап куйыла торған; ~ орган һайлап куйыла торған орган; 2) һайлау; ~ое собрание һайлау йыйылышы

выборы һайлау; **парламентские** ~ парламент һайлауы

вывоз сығарыу; ~ капитала капитал сығарыу (*даими рәүештә өстәмә киммәт алыу өсөн йәки сәйәси максаттарҙа капиталды бер илдән икенсе илгә күсерәү*); ~ товара тауарзы ситкә сығарыу

выкуп түләп алыу, йолом

выписка өзөмтә; ~ из протокола протоколдан өзөмтә

выпуск ценных бумаг киммәтле кағыззар сығарыу

выработка эшләп сығарыу; **норма** ~и эшләп сығарыу нормаһы

выслуга тейешле йылдар эшләү; **пенсия за ~у лет** тейешле йылдар эшләү пенсияһы

высокопоставленный юғары дәрәжәле, зур урындағы

высокопроизводительный юғары етештереүсәнле

высокоразвитый юғары үсешкән, нык үсешкән

высший 1) юғары; ~ее образование юғары белем; ~ее учебное заведение (*вуз*) юғары укуу йорто; 2) юғарғы; ~ие органы госу-дарственной власти дәүләт власының юғарғы органдары

высылка илдән һөрөү (*енәйәт язаһының бер төрө*)

выходец: ~ из народа халык араһынан сыккан кеше
выходные данные сығарылыш мәғлүмәттәре (*мәс., китаптың*)
вышестоящий юғарғы; ~ **орган** юғарғы орган
вьетнамцы вьетнамдар

Г

гагаузы гагауздар

газават (*джихад*) 1) гәзәуат – «изге һуғыш» – һуғышсан мосолмандарҙың ораны, мосолман булмағандарға каршы кулланылған; 2) дин өсөн һуғыш

гангстеризм гангстерлык (*АКШ-та һәм башка алға киткән илдәрҙә ойшқан енәйәтселек, бандитлык*)

гарантийный гарантия, гарантиялы; ~ **срок** гарантия ваҡыты, мөзғәте; ~**ое обязательство** гарантия йөкләмәһе; ~**ые выплаты** гарантиялы түләү

гарантированный гарантияланған; ~**ая оплата труда** хеҙмәткә гарантияланған түләү (*тулайым килемдә бүлөү формаһы*)

гарантия гарантия (*законда йәки договорҙа каралған йөкләмә*); ~**и прав граждан** граждандарҙың хокук гарантиялары (*граждандарға конституция һәм башка закондар тарафынан каралған хокуктар менән файзаланыу мөмкинлеген тәьмин итеүсә шарттар һәм саралар*); **процессуальные** ~и процессуаль гарантиялар

гашиш гашиш, нәшә (*наркотик үлән, йәшкелт-һоро төстәге иҫерткес матдә, һинд тармаһы орлоғонан алына*)

гвардия гвардия (*ғәскәрҙең иң яҡшы һайланма частары*)

гегемонизм гегемонлык; **политика** ~а гегемонлык сәйәсәте (*донъяла башка илдәр һәм халыктар өстөнән хакимлык итеүгә ынтылыу сәйәсәте*)

генеалогия генеалогия (1) ырыу тарихы; 2) тарихтың нәсел һәм ырыуҙарҙы тикшерә торған бүлгеге)

генезис генезис (*тыуыу, барлыкка килеү, үсөү*)

генералитет генералитет (*армияның юғарғы етәкселеге*)

генеральный 1) генераль (баш); ~ секретарь генераль секретарь; ~ штаб генераль штаб; ~ая Ассамблея ООН БМО-ның Генераль Ассамблеяһы; ~ план генераль план; 2) төп, хәл иткес; ~ое сражение хәл иткес һуғыш

гениальный гениаль, бөйөк, даһи

геноцид геноцид (раса, милли, дини һәм сәйәси сәбәптәргә һылтанып, халыктың айырым төркөмдәрен юк итеү)

геополитика геополитика (дәүләттең географик факторҙарҙы иҫәпкә алып корған тышкы сәйәсәте)

геральдика геральдика (гербтарҙы, уларҙың тарихын өйрәнеүсә фән)

герб герб; ~ Республики Башкортостан Башкортостан Республикаһы гербы

героизм батырлык, каһарманлык

герой герой, каһарман, батыр (1) үз дәүеренең характерлы үзенсәлектәрен сағылдырған шәхес; 2) үрнәк алырлык шәхес)

гестапо гестапо (Гитлер Германияһы ваҡытындағы фашистик йәшерен полиция, террористик ойошмаларҙың береһе; 1946 йылда Нюрнбергта енәйәтсел ойошма тип таныла)

гетто гетто (халыкты раса, милли, дини йәки башка билдәләр буйынса айырып алып йәшәтеү өсөн сикләнгән территория)

гигантомания гигантомания, күләмлелек (ғәмәлдә аҡланмаған эште зурҙан ойоштороу, зур күләмдәр менән мауығыу)

гимн гимн (дәүләттең йәки синыфтың берҙәмлеген символлаштырыусы тип кабул ителгән тантаналы музыка, йыр)

гиперинфляция гиперинфляция (тауар хактарының һәм әйләнештәге аҡса күләменең кискен рәүештә артып китеүе; аҡса берәмегенең киммәте төшөүенә, хужалыҡ бәйләнештәрәнең бозолоуына, халыҡ тормошо кимәленең түбәнәйеүенә килтерә)

гипотеза гипотеза, фәнни фараз, юрама

гипотетический гипотезаға (фаразға) нигеҙләнгән, фараз ителгән, иҫбатланмаған

глава башлык; ~ правительства хөкүмәт башлығы; ~ администрации хакимиәт башлығы

главнокомандующий баш командующий; **верховный** ~ юғары баш командующий

главный 1) баш; ~ое управление баш идаралык; ~ врач баш табиб; ~ специалист баш белгес; 2) төп, мөһим; ~ая задача төп мәсьәлә

гласность асыклык, билдәлелек; ~ судопроизводства суд эштәренен асык башкарылыуы

гласный асык; ~ суд асык суд

глобальный глобаль (дөйөм, бөтәһен дә эсенә алыусы); ~ая политика глобаль сәйәсәт

гнет изеү; **колониальный** ~ колониаль изеү

голосование тауыш биреү; **открытое** ~ асык тауыш биреү; **тайное** ~ йәшерен тауыш биреү

гонка: ~ вооружений кызыу коралланыу

господство хакимлык, өстөнлөк; **политическое** ~ сәйәси өстөнлөк

господствующий хакимлык итеүсе, хаким; ~ие классы хакимлык итеүсе синыйфтар

государственность 1) дәүләтселек; 2) дәүләт королюшо

государственный дәүләт; ~ая безопасность дәүләт именлеге; ~ая власть дәүләт власы; ~ая монополия дәүләт монополияһы; ~ая собственность дәүләт милке; ~ая тайна дәүләт сере (таратыу, асыу кәтәи тыйылған дәүләт аһамиятендәге хәрби, иктисади һәм сәйәси характерзағы мәғлүмәттәр); ~ое право дәүләт хокуғы (теге йәки был илдең дәүләт королюшон һәм ижтимағи нигеҙҙәрен нығытыусы хокук нормалары); ~ое преступление дәүләткә каршы енәйәт; ~ое управление дәүләт идаралығы; ~ое устройство дәүләт королюшо; ~ые доходы дәүләт килемдәре (дәүләттең үзенең функцияларын тормошқа ашырыу өсөн тәғәйенләнгән килемдәр); ~ аппарат дәүләт аппараты (дәүләт власын һәм функцияларын тормошқа ашырыусы органдар системаһы); ~ заем дәүләт заемы; ~ контроль (госконтроль) дәүләт контроле; ~ обвинитель дәүләт ғәйепләүсене (судта енәйәт эштәрен карағанда дәүләт исеменән ғәйепләүзе нигеҙләп сығыш яһаусы); ~ строй дәүләт королюшо; ~ флаг дәүләт флагы; ~ банк (госбанк) дәүләт банкыһы; ~бюджет (госбюджет) дәүләт бюджеты; ~департамент (госдепартамент) дәүләт департаменты; ~ кредит (госкредит) дәүләт кредиты; ~ая Дума Дәүләт Думаһы; ~ Совет Дәүләт Советы

государство дәүләт

градация градация (бер нәмәнән икенсегенә күскәндәге эзмә-эзлелек)

гражданин граждан

гражданский 1) граждандар; ~ая война граждандар һуғышы (илдәге синыйфтар һәм социаль төркөмдәр араһында дәүләт власы өсөн кораллы көрәш); 2) гражданлык; ~ кодекс гражданлык кодексы (билдәле бер система буйынса гражданлык хокуғының төп нормаларын сағылдырған закон); ~ процесс гражданлык эштәре процессы (судта гражданлык эштәрен карау һәм хәл итеү, шулай ук суд қарарҙарын үтәтеү тәртибе); ~ое право гражданлык хокуғы (хокуктың милек һәм уға бәйле башка шәхси мөнәсәбәттәрҙе яйға һалыуы тармағы); ~о-процессуальный кодекс гражданлык-процессуаль кодекс; ~ое судопроизводство гражданлык суд эштәрен алып барыу

гражданство гражданлык

граница сик, ил сиге; государственная ~ дәүләт сиге

грант грант (инновацион характерҙағы эштәрҙе максатлы льготалы финанслау)

графология графология (кешенең языу рәүешенә карап характерын белергә өйрәтеүсә тәғлимәт)

графомания графомания (әзәби әсәрҙәр языу менән мауығыу ауырыуы)

графоман (графомания менән ауырыуы)

греки гректар

грузины грузиндар

групповщина төркөмсөлөк

губернатор губернатор (идарасы, хаким; һайланып йәки тәғәйенләнен куйыла торған дәүләт субъекты башлығы)

гуманизм гуманлык

гуманист гуманист

гуманитарный гуманитар; ~ые науки гуманитар фәндәр

гунны һундар (безҙең эра башында Европаға үтөп, үз дәүләтен төзөгән боронғо төрки кәбиләләре)

густонаселенный күп халыклы, халык тығыз ултырған; ~ая область халык күп йәшәгән өлкә, халык тығыз ултырған өлкә

Д

давность күптөнгелек, вакыты үткөнлек, вакыт арауыгы; ~ **исковая** дөгүөгө бирелгән вакыт арауыгы

дагестанцы дагстандар

дайджест дайджест (1) кыскаса аңлатма; 2) башика басмалар-
зан алып кыскартып басылган вакытлы басма)

дактилоскопия дактилоскопия (бармак бите Һырзарына каран
шахесте билдәләү, эзләп табыу ысулы)

далай-лама далай-лама (Тибеттың иң югары идара итеүсене
һәм дин башлыгы)

дампинг дампинг (калдыктарзы диңгезгә таишау)

данные 1) кәрәкле мәғлүмәттәр (идара итеү, хужалык эшмә-
кәрлеге алып бару процесында файзаланылган нормативтар,
мәғлүмәттәр, мөмкинлектәр); **анкетные** ~ анкета мәғлүмәттәре;
2) нигеззәр, дәлилдәр; **нет достаточных** ~х етерлек дәлилдәр юк

даосизм, таоизм дао, тао дине (Кытайза конфуционизм һәм
буддизм менән бер рәтмән таралган дин төрө)

дарвинизм дарвинизм (йәнле тәбиғәт үсеше закондары тура-
һында Ч. Дарвин тарафынан асылган тәғлимәт)

дарение бүләк итеү (бер яктың (бүләк итеүсенең) икенсе якка
(бүләк алыусыга) түләүһез рәүештә милеккә әйбер йәки мөлкәткә
хокук таишырыуы)

даритель бүләк итеүсе (бүләк итеү договоры төзөгән яктар-
зың береһе)

дарственная бүләкнамә, бүләк итеү кағызы (бүләк итеп мөл-
кәт, киммәтле әйберзәр, хокуктар бирелгәндә юридик яктан но-
тариаль расланган документ)

датчане даттар

движение хәрәкәт (1) материяның йәшиәү ысулы, материал
донъяның өзлөкһөз үсеш процесы; 2) билдәле максат тоткан иж-
тимағи эшмәкәрлек); ~ **Сопротивления** Каршылык хәрәкәте
(Икенсе бөтә донъя һуғышы осоронда фашизмға каршы милли-
азатлык хәрәкәте); ~ **сторонников мира** тыныслык яклылар хәрә-
кәте (һуғыш һәм милитаризмға каршы халык-ара хәрәкәт); **рево-
люционное** ~ революцион хәрәкәт; **рабочее** ~ эшселәр хәрәкәте

движимость (юр.) күсемле мөлкәт (*ергә бәйләnmәгән, уга беркетелмәгән, күсемһез мөлкәттең капма-каршыһы*)

движущий этәргес; **~ие силы общества** йәмғиәттең этәргес көстәре; **~ие силы прогресса** прогрестың этәргес көстәре

двоевластие ике власлылык

двойное гражданство ике илдең гражданы булыу

дворянство 1) дворяндар, мырзалар; 2) дворянлык (*исеме*)

двусторонний ике яклы; **~ее соглашение** ике яклы килешеү; **~ие переговоры** ике яклы һөйләшеү

двухпалатный ике палаталы; **~ парламент** ике палаталы парламент; **~ая система** ике палаталы система

двуязычие ике теллек (*ике телдә лә тигеҙ аралашыу*); **кара: билингвизм**

дебаты фекер алышыу, бәхәс

дебитор дебитор (*бурыслы кеше йәки предприятие*)

дебиторский бурыслы, бирәсәкле

дебют дебют (1) *һиндәйзер өлкәлә тәүге сығыш яһау йәки языу-сының тәүге әсәре*; 2) шахмат, шаһкала уйын башлау)

девальвация девальвация (*хөкүмәт тарафынан акса берәмегенең киммәте төшөрөлөү*)

девиз девиз (1) *гербтағы, калкандағы языу*; 2) *берәй эшмәкәрлектә төп идеяһын сағылдырған языу, лозунг*)

деградация деградация (*түбәнгә тәгәрәү, артка китеү*); **~культуры** мәҙәниәттең түбән төшөүе; **~ личности** шәхестең түбән тәгәрәүе

дедовщина дедовщина (*армия хезмәтендәге уставтан тыш мөнәсәбәттәр*); **кара: неуставные отношения**

дедуктивный дедуктив, дедукцияға нигеҙләнгән

дедукция дедукция (*дөйөмдән айырымға табан булған фекер ысулы; дөйөмдән сығып яһалған логик һөҙөмтә*)

дееспособность хокуки һәләтлек, юридик һәләтлек (*граждандың үз гражданлык хокуктарын ғәмәлгә ашырыуға һәләтлелеге*)

дезавуировать риза түгеллектә белдерәү (*үз вәкиленең эше менән риза булмауы йәки ул вәкилдең хокуғын кире алыу тураһында иглан итеү*); **~ посла** илсенең эше менән риза түгеллектә белдерәү

дезертирство дезертирлык, каскынлык (*хәрби хезмәттән, шулай ук ижтимағи бурысыңды үтәүҙән касыу*)

дезинформация дезинформация (*ялған мәғлүмәт менән яңылыш фекер тыузырыу, бутау; ялған фекер таратыу*)

дезорганизация 1) таркатыу; 2) тәртипһезлек, таркаулык

дезорганизатор таркатыусы, коткосо

дезорганизовать таркатыу, таркаулык индереу

дезориентировать яңылыштырыу, яңылыш юлға бақтырыу

дезориентация яңылыштырыу (*хата йүнәлеш биреу*)

деидеологизация идеянан яззырыу (*йәмғиәттә төп рәсми идеологиянан азат итеу*)

деизм деизм (*ғаләмдә барлыкка килтереүсе – Алла, ләкин ул тәбиғәткә һәм йәмғиәткә йогонто яһамай тип раҫлаган тәғлимәт*)

действенность тәьсир көсө, йогонтололоқ; ~ **агитации** агитацияның тәьсир көсө

действительность ысынбарлык, ысынлык

действующий 1) хәрәкәттәге; ~**ая армия** хәрәкәттәге армия; 2) ғәмәлдәге; ~**ее законодательство** ғәмәлдәге закондар, ғәмәлдәге кануниәт

декабрист декабрист

декада ун көнлөк; ~ **литературы и искусства** әзәбиәт һәм сәнғәт ун көнлөгө

декадентство декадентлык (*XIX быуат азағында – XX быуат башында мәзәниәттәге индивидуалистик, реализмға қаршы булған ағымдарың дәйөм исеме*)

декадник ун көнлөк; **ударный** ~ удар ун көнлөк

деквалификация квалификацияны (*профессиональ белемдә һәм тәжрибәне*) юғалтыу

декларативный декларатив, рәсми; ~**ое заявление** декларатив белдереу

декларация декларация (*рәсми йәки таитаналы белдереу*); **правительственная** ~ хөкүмәт декларацияһы; ~ **прав народов России** Рәсәй халыктарының хокуктары декларацияһы; ~ **о государственном суверенитете Республики Башкортостан** Башкортостан Республикаһының дәүләт суверенитеты тураһында декларация; ~ **налоговая** һалым декларацияһы (*һалым түләүсенең билдәле бер вақыт*)

эсендә алган килемдәре һәм уларга карата льготалар, ташила-
лар тураһында һалым органдарына рәсми белдереү)

декларировать декларация биреү, декларация иглан итеү

декларирование декларация яһау (таможня органдарына
ғәмәлдә булған тауарҙар һәм транспорт саралары тураһында
хәбәр итеү)

деклассированный синфи йөзөн юғалткан, синифынан айы-
рылған

деклассироваться синфи йөзөн юғалтыу

деколонизация деколонизация (колонияль коллоктан коткарыу)

декрет декрет (юғары дәүләт власының закон көсөндәге карары)

декретирование, декретировать декретлаштырыу

делегат делегат (ойошма, коллектив һ. б. исеменән кайҙалыр
һайланған кеше; вәкил)

делегация делегация; **правительственная** ~ хөкүмәт делегацияһы

делегировать 1) делегат итеп ебәреү; ~ **на конференцию** кон-
ференцияға делегат итеп ебәреү; 2) мәнфәғәттәрҙе күрһәтеү
хокуғын тапшырыу; **взаимное делегирование полномочий** үз-ара
вәкәләттәр бүлешеү

делопроизводство эш башкарыу (канцелярия эштәрен алып
барыу)

деляга эшем эйәһе

делячество эшем эйәһелек (эштең ижтимағи-сәйәси яғын
онотоп, тар практицизмға биреләү)

демагог демагог (демагогия менән шөгөлләнәүсе)

демагогия демагогия (ялған вәғәзәләр биреү, ике йөзлөләнәү
һәм факттарҙы юрамал бозоп күрһәтеү юлы менән башкаларҙы үз
яғыңа аузарырга тырышыу)

демаркационный: ~ая линия демаркация һызығы; (1) һуғы-
шыусы дәүләттәрҙең ғәскәрҙәрен ваҡытлыса килешәү осоронда
айырып торған һызык; 2) еңелгән дәүләттең территорияһын ок-
купация зоналарына бүлгән һызык)

демаркация демаркация (урында ике дәүләт араһындағы сик-
те билдәләү)

демарш демарш (берәй дәүләттең хөкүмәтенә йүнәлтелгән
дипломатик акт)

демилитаризация демилитаризация, коралһызландыруу (халык-ара договор буйынса шундай ээ булһа территорияла хәрби сәһәгәт булдыруузы, эәскәр тотуузы тыйыу)

демобилизация демобилизация (1) эәскәри хезмәттән буша-тыу; 2) кораллы көстәрзе һәм халык хужалығын һуғыш хәленән тыныс хәлгә күсерәү)

демобилизованный демобилизацияланған

демографический демографик; ~не данные демографик мәғлүмәттәр; ~не исследования демографик тикшеренүээр

демография демография (халыктың составын, һанын, үсешен өйрәнә торған фән)

демократ демократ (демократия яклы кеше)

демократизация демократлаштыруу

демократизм 1) демократизм (демократияны таныу һәм эә-мәлгә ашыруу); ~ общественного строя йәмғиәт корошо демократизмы; 2) (демократичность) демократлык; ~ избирательной системы һайлау системаһының демократлығы

демократический демократик; ~ая республика демократик республика; ~ строй демократик корош

демократия демократия (дәүләтселектең бер төрө); народная ~ халык демократияһы; национальная ~ милли демократия; внут-рипартийная ~ партиялағы эске демократия

демонстрант демонстрант (демонстрацияла катнашыусы)

демонстрация демонстрация (массаларзың ижтимағи-сәйәси берзәмлеген күрһәткән сығыш); политическая ~ сәйәси демонстрация; праздничная ~ байрам демонстрацияһы

деморализация 1) әхлаки таркалыу; 2) рух төшөү

демпинг демпинг (конкуренитарзы кысырыклап сығару һәм сит ил базарын яулап алыу максатында тышкы базарза тауарзы кәмерәк хакка һатыу)

денатурализация денатурализация (шундай ээ булһа дәүләт граждандлығынан сығыу)

денационализация денационализация (1) национализациялан-ған милекте дәүләт тарафынан кире хужаһына кайтарыу; 2) тел, мәзәһиәт өлкәһендә милли үзенсәлектәрзе юғалтыу)

денацификация денацификация (фашизм, нацизм калдыкта-рын бөтөрөүгә йүнәлтелгән саралар)

денежный акса; **~ая реформа** акса реформаһы; **~ая система** акса системаһы; **~ое обращение** акса әйләнеше; **~ капитал** акса капиталы (*капитал сифатында йөрөгән акса*)

деноминация деноминация (*валютаһы тоторокландырыу һәм иҫәпләшеүҙәрҙе ябайлаштырыу максатында аксаның үҙендә күрһәтелгән хаҡын үзгәртеү*)

демонстрация **~ договора** килешеүҙән баш тартыу (*дәүләттең ике яҡлы договорҙан баш тартыуы*)

департамент департамент (1) Францияла төп административ-территориаль берәмек; 2) идаралыҡ, министрлыҡ атамаһы)

депеша депеша (*ашығыс дипломатик белдереү*)

депозит депозит (*кредит учреждениеһына һаҡлау йәки кредит-торға биреү өсөн индерелгән акса һәм киммәтле қағыҙҙар*)

депозитарий депозитарий (*бишдәле бер халыҡ-ара договорҙың тексын, уны ратификациялау документтарын һаҡлауға алған ил йәки халыҡ-ара ойошма*)

депонент депонент (*депозитка акса йәки киммәтле қағыҙ индергән кеше*)

депортация депортация (*яза биреү сараларының бер төрө буларак илдән кыууы*)

депрессивный депрессив, төшөнкө; **~ое состояние** төшөнкө хәл

депрессия депрессия, төшөнкөлөк (*иктисади һәм ижтимағи тормоштағы төшөнкөлөк*)

депутат депутат (*закондар сығарыусы йәһиә башка власть органдарына халыҡ тарафынан һайланып куйылған кеше*)

депутатский депутатлык; **~ие обязанности** депутатлык бурыстары; **~ мандат** депутатлык мандаты

держава держава (*халыҡ-ара сәйәсәттә йогонтоһо зур булған кеүәтле бойондорһоҙ дәүләт*)

десант десант (1) дошман территорияһына ғәскәр төшөрөү; 2) дошман территорияһына төшөрөлгән ғәскәр)

деспот деспот, залим (*сикләnmәгән власлы хаҡим*)

деспотизм деспотизм (1) кара: **деспотия**; 2) башкаларҙың иркең, ихтыярын үҙенә буйһондорған залимлык)

деспотия деспотия (*баиында сикләнмәгән власлы хаким торган дәүләт королюо формаһы*); *кара*: **абсолютизм, автократия, деспотизм**

детерминизм детерминизм (*һәр күренештең үз сәбәбе һәм законы булыуын фәнни яктыртуу*)

де-факто гәмәлдә, фактик рәүештә, асылда

дефицит 1) дефицит, зыян (*сығымдың килемдән күп булыуы*); 2) кытлык, етешмәүсәнлек; ~ **товаров** тауар кытлығы

дефицитный 1) дефицитлы, зыянлы; ~ **баланс** дефицитлы баланс; 2) кытлык кисергән, етешмәгән, аз булган; ~ **товар** етешмәгән тауар

дефляция дефляция (*инфляция осоронда басылган артык кағыз аксаларзы әйләнештән алыу юлы менән акса күләмен кәметеү*)

дефолт дефолт (*банк йәки хөкүмәт тарафынан финанс йөкләмәләренең үтәлмәүе йәки уларзы үтәүзән баи тартыу*)

деформация деформация (*һиндәй зә булһа социаль-иктисади йәки социаль-сәйәси процестың формаһын үзгәртеү*)

децентрализация децентрализация (*үзәк властың кайһы бер функцияларын урындағы властарға биреү*)

де-юре хокуки яктан, рәсми рәүештә

деяние эш-кылык, кылған эш

деятель эшмәкәр; ~ **науки** фән эшмәкәре; **общественный** ~ йәмәғәт эшмәкәре; **политический** ~ сәйәси эшмәкәр

деятельность эшмәкәрлек; **научная** ~ ғилми эшмәкәрлек; **общественная** ~ ижтимағи эшмәкәрлек

диалектик диалектик (*диалектик философияны яклаусы*)

диалектика диалектика (*үсештең, хәрәкәттең эске сығанағы капма-каршылыктарзың берзәмлегендә һәм үз-ара көрәшендә тип караусы философик тәғлимәт*); **материалистическая** ~ материалистик диалектика

диалектический диалектик; ~ **метод** диалектик ысул; ~ **материализм** (диамат) диалектик материализм (*тәбиғәт, йәмғиәт һәм аң үсешенең дөйөм закондары тураһындағы фән*)

диалог диалог (1) *ике кешенең кара-каршы һөйләшеүе*; 2) *ике ил араһында бәйләнеш, үз-ара аңлашыу*; **политический** ~ сәйәси диалог

диверсант диверсант (*диверсия яһаусы*)

диверсионный диверсия; диверсион; ~ **акт** диверсия акты (эше); ~**ая группа** диверсион төркөм

диверсификация диверсификация (*капитал тупланыуының бер формасы*)

диверсия диверсия, емереу; **экономическая** ~ иктисади диверсия; **идеологическая** ~ идеологик диверсия

дивиденд дивиденд (*акционерзәр йәмгиәте табышының йыл найын уның ағзалары араһында бүленә торған өлөшө*)

дидактика дидактика (1) педагогика фәнненең укытыу алымдары һәм төрзәре тураһындағы бер бүлгә; 2) өгөт-нәсихәт)

диктат диктат (*бер ил тарафынан икенсе илгә көсләп тағылған, ике як өсөн тиң булмаған килешеү*)

диктатор диктатор (*сикләnmәгән власка эйә булған хөкүмәт баиллығы*)

диктаторский диктатор; диктаторлык; ~**ая власть** диктатор власы; ~ **режим** диктаторлык режимы

диктаторство диктаторлык

диктатура диктатура (*дәүләт власы демократик булмаған алымдар менән баилкарыла торған авторитар сәйәси режим*); **военная** ~ хәрби диктатура; ~ **пролетариата** пролетариат диктатураһы

дилемма дилемма (*ике капма-каршы мөмкинлектен беренен һайлау зарурлығы*)

дилер дилер (*сауза агенты, фонд биржаһы ағзаһы*)

дилетант дилетант (*махсус әзерлегә, тейешле белемә булмаған көйө, фән йәки сәнғәт менән шөгөлләнәүсә кеше*)

дилетантство дилетантлык

динамизм динамизм (*хәрәкәтселлек*); ~ **творчества** ижад динамизмы

династия династия (1) бер нәселдән килгән монархтар; 2) (күсмә мәғ.) бер үк һөнәрзә, эште дауам итеүселәр нәселе); **рабочая** ~ эшселәр династияһы

дипломат дипломат (*сит ил эштәре ведомствоһында сит дәүләттәр менән рәсми бәйләнештәрзә тормошка ашырыу өсөн тәғәйенләнгән кеше*)

дипломатический дипломатия; дипломатик; дипломат; ~**ая служба** дипломатия хезмәте; ~ **иммунитет** дипломатик иммунитет

(дипломатик вәкилдәрҙең бары тик үз дәүләте закондарына ғына буйһоноуы, улар шәхесенең һәм торған бинаның тейелгеһезлеге);

~ **корпус** дипломатик корпус (шундайҙар бер илдәге дипломатик вәкиллектәрҙең бөтә персоналы); ~ **курьер** дипломатик курьер

дипломатия дипломатия (дәүләттең тышҡы сәйәсәтен тор-
мошҡа ашырыу буйынса хөкүмәттең рәсми эшмәкәрлеге)

директива директива (юғары органдың түбәнге органдарға
етәксе күрһәтмәләре)

директивный директив; ~ **орган** директив орган

директорат директорат (зур учреждениеларға баш директор
етәкселегендә эшләүсе директорҙар коллегияһы)

дисквалификация дисквалификация (квалификацияны алыу)

дисконт дисконт (1) банк тарафынан векселдәрҙе иҫәпләгәндә
альһа торған иҫәп проценты; 2) киммәтле кағыздың номиналы
һәм уның биржа курсы араһындағы айырма; 3) тауар хақына йәки
валюта курсына һалынған таһлама)

дисконтный дисконт (1) сауҙа таһламаларына караған; ~**ая**
карта дисконт картаһы (билдәле бер системала таһламаларға
хокук биреүсе пластик карта); 2) ~**ая политика** дисконт сәйәсәте
(үзәк банкылар тарафынан үткәреләүсә иҫәп ставкаларын күтәрәү
йәки төшөрөү сәйәсәте)

дискредитировать дәрәжәһен, абруйын төшөрөү

дискреционный дискрецион; ~**ая власть** дискрецион власть
(дәүләт, хөкүмәт башлығына билдәле шарттарға үз белдегенсә эш
итергә закон тарафынан бирелгән хокук)

дискриминировать дискриминациялау, хокукты сикләү

дискриминация дискриминация (хокукты сикләү); **расовая** ~
раса дискриминацияһы; **политическая** ~ сәйәси дискриминация

дискуссионный дискуссион, бәхәсле; в ~**ом порядке** дискус-
сия тәртибендә

дискуссия дискуссия, бәхәс, фекер алышыу

дислокация дислокация, урынлашыу (ғәскәрҙең ил эсендә, ка-
рантардың порттарға урынлашыуы)

диспансеризация диспансерлаштырыу (диспансерҙар аша ха-
лыктың һаулығын һаҡлау саралары үткәрәү системаһы)

диспропорция диспропорция (айырым тармактар үчешендө, производствоның үз-ара бәйләнгән фазаларында тап килмәгәнлек, пропорция булмау)

диспут диспут (1) фәнни, әзәби һ. б. темага алып барылган бәхәс; 2) диссертацияны халык алдында яклау)

диссидент диссидент (дәүләттең сәйәси королюна йәки илдең дөйөм кабул ителгән нормаларына каршы сығышы яһаусы; башкаса фекер йөрөтөүсә)

дистанция 1) дистанция; ара, аралык, алыслык; **отойти на определенную ~ю** билдәле аралыкка китеү; 2) бүлек (административ-техник яктан бүленеш); **начальник ~и** дистанция башлыгы

дистрибьютор дистрибьютор (билдәле бер тауарзарзы йәки хезмәттәрзе килешелгән базарза йәки территорияла һатып алыу һәм яңынан һатыу өсөн бирелгән айырым йәки өстәмәлә хокуктарга эйә булган юридик йәки физик шәхес)

дисциплина дисциплина, тәртип; **партийная ~** партия дисциплинаһы; **трудовая ~** хезмәт дисциплинаһы

дисциплинарный дисциплинар; **~ое взыскание** дисциплинар яза; **~ устав** дисциплинар устав; **~ые меры** дисциплинар саралар

дифирамб дифирамб (1) мактау ыңгыры; 2) аштырып мактау); **петь ~ы** артык мактау

диффамация диффамация (матбугат аша берәй кешенең, учреждениеһының һ. б. яманатын һатыу)

дифференциальный дифференциаль; **~ая рента** дифференциаль рента (ер рентаһының бер формаһы)

дифференциация дифференциациялау, бүлөү, айыру
добровольный ирекле; **~ая народная дружина** ирекле халык дружинаһы; **~ое общество** ирекле йәмғиәт; **~ое спортивное общество** ирекле спорт йәмғиәте; **на ~ых началах** ирекле рәүештә

доверенность ышаныс қағызы

доверенный ышаныслы, ышанып эш тапшырылған, ышаныклы; **~ое лицо** ышаныклы кеше

доверитель ышаныксы (ышанып эш тапшырыусы, ышаныс қағызы биреүсә кеше)

довольствие тәмин итеү, тәминәт

довыборы өстәмә һайлау

догма догма (бер касан да үзгәрмәй торған, бәхәсһез тин каралған хәл йәки доктрина)

догматизм догматизм

догмат догмат (ышаныу мәжбүри булған төп кагизәләр)

договор договор; килешеү; ~ о дружбе, сотрудничестве и взаимопомощи дуслык, хезмәттәшлек һәм үз-ара ярзам тураһында килешеү; ~ о разграничении предметов ведения и взаимном делегировании полномочий между органами государственной власти Российской Федерации и органами государственной власти Республики Башкортостан Рәсәй Федерацияһы дәүләт власы органдары менән Башкортостан Республикаһы дәүләт власы органдары араһында хакимиәт даирәһе сиктәрен билдәләү һәм үз-ара вәкәләттәр бүлешеү тураһында договор; ~ о нераспространении ядерного оружия ядро коралын таратмау тураһында килешеү; **коллективный** ~ коллектив килешеү; **международный** ~ халык-ара килешеү; **трудовой** ~ хезмәт килешеүе

договорный договор; ~ое обязательство договор йөкләмәһе

дознание һорау алыу, тәүтикшереү; **произвести** ~ һорау алыу, тәүтикшереү үткәреү

дозор дозор, күзәтсе (күзәтселәр отряды)

доисторический тарихкаса булған, язма иҫтәлектәр булмаған осор

доказательный иҫбат итерлек, ышандырырлык

докапиталистический капитализмға тиклемге, капитализмғаса булған; ~ая стадия развития капитализмғаса үсеш стадияһы

доклассовый сыныфтар барлыкка килгәнгә тиклемге; ~ое общество сыныфтар барлыкка килгәнгә тиклемге йәмғиәт (кара: первобытнообщинный строй)

докторант докторант (фәһһи учреждениеға беркетелен, докторлык диссертацияһы якларға әзерләнеүсе ғалим)

доктрина доктрина (ғилми йәки философфик теория, сәйәси система, теоретик йәки сәйәси принцип)

доктринерство доктринерлык (индәйҙер доктринаға формаль рәүештә эйәрәү)

документ документ; **политический** ~ сәйәси документ

документальный документаль, документтарға нигезләнгән, документтар менән раҫланған; ~ фильм документаль фильм

долг бурыс; **воинский** ~ ғәскәри бурыс; **патриотический** ~ патриотик бурыс; **гражданский** ~ гражданлык бурысы

долговой бурыс; ~**ые обязательства** бурыс йөкләмәләре

долгосрочный озақ сроклы, озайлы; ~ **договор** озайлы договор; ~**ая ссуда** озайлы ссуда

должность вазифа; ~ **директора** директор вазифаһы

доминанта доминанта (*төп идея, төп билдә, төп һүз*)

доминион доминион (*Британия милләттәр берләшмәһендәге үз-үзҙәрәнә идара итеүсә дәүләттәр – элекке колониялар*)

доминирование өстөнлөклө булыу

домовладение йорт биләү (*үзәнә караған ер бүлемтеген дә ин-дерен*)

домысел уйзырма, нигеҙһеҙ фекер

донесение хәбәр, белдермә

донкихотство донкихотлык (*реаль булмаған хыялдарҙы тор-мошка ашырыу өсөн уңышһыҙ көрәшәү*)

дореволюционный революцияға тиклемге

дореформенный реформаға тиклемге

доска почета мактау тактаһы, почет тактаһы

доска мемориальная мемориаль тактаташ

досмотр тикшерәү; **таможенный** ~ таможня тикшерәү

достижение каҙаныш

достоверность ысынлык, дөрөслөк

достояние милек, байлык; **всенародное** ~ бөтә халык байлығы

доступность файзаланырлык; инеү, алыу, үзләштерәү мөмкин-легә; ~ **знаний** белем алыу мөмкинлегә

дотация дотация (*предприятиеларға сығымды каплау өсөн дәүләт тарафынан бирелә торған ярҙам*)

доход килем-төшөм, килем

доцентура 1) доцентлык вазифаһы; 2) доценттар

дочерний бүлендек; ~**ие предприятия** бүлендек предприятиелар

драконовские үтә каты, мәрхәмәтһеҙ, рәхимһеҙ; ~**ие меры** үтә

каты саралар

драматизм драматиклык (*хәлдәрҙең көсөргәнешлелеге, ауырлы-ғы*); ~ **ситуации** хәлдең көсөргәнешлелеге

дуаийен дуаийен (*дипломатик корпус баилығы*)

дуализм дуализм (донъяның нигезендә ике башлангыс – рух һәм материя ята тип иҗәпләүсә философфик тәғлимәт)

дуалист дуалист (дуализм яклы кеше)

дубликат дубликат (документтың төп нөсхә хокугындагы күсермәһе)

дублировать кабатлау (бер үк эште ике урында эшләү)

дума дума; **Государственная** ~ Дәүләт Думаһы

духовенство руханиһар, дин башлыктары

духовность рухиәт, рухлы булуу, рухлылык

духовный рухи; **~ая жизнь** рухи тормош; **~ые интересы** рухи мәнфәғәттәр; **~ые ценности** рухи байлыктар (киммәттәр)

Евангелие Инжил

евгеника евгеника (кешенең биологик тәбиғәтен яҡшыртыу тураһындағы тәғлимәт; уның нигезендә кешеләрҙе биологик яктан тулы һәм тулы булмағанға бүлөү, кешеләрҙең байҙарға һәм ярлыларға бүленешен тәбиғи тип дәлилләү ята)

евреи йәһүдтәр

евро евро (ЕС илдәре өсөн 2002 йылдан индереләсәк берҙәм Европа валютаны, 1 экюға тиң)

евровалюта евравалюта (башика ил банкыһына урындағы валютаһа Һалыңған акса, мәҫ., еврамарка, еврафранк, евраиена һ. б.)

евродоллар еврадоллар (АКШ-тан ситтә урынлаштырылған (башилыса Европа банкыларында) Америка доллары)

европеец европалы, Европа кешеһе

европарламент европарламент (дәүләт-ара һәм милләт-ара сәйәси орган, 12 илде берләштерә: Бельгия, Бөйөк Британия, Греция, Дания, Ирландия, Испания, Италия, Люксембург, Нидерланд, Португалия, Франция һәм ГФР)

европенизация европалаштырыу; ~ **культуры** мәҙәниәттә европалаштырыу

Европейский Союз (ЕС) Европа Союзы (ЕС)

Европейское Экономическое Сообщество (ЕЭС) Европа
Иктисади Берләшмәһе (ЕИБ)

египтяне мысырзар, Египет халкы

единение берләшеү, берлек

единица штатная штат берәмеге

единоборство кара-каршы көрәш

единобрачие бер никахлылык

единовластие бер власлылык (*властың бер генә кулда булуы*)

единогласно бер тауыштан, берзәм; ~ое мнение собрания
йыйылыштың берзәм фекере

единодушие берзәмлек, күңел берлеге

единое гражданство уртақ гражданлык

единоличный: ~ое крестьянское хозяйство яңғызак крәстиән
хужалығы

единомыслие бер фекерлелек, караш берлеге, фекерзәшлек

единомышленник фекерзәш

единоначалие бер кешенең идара итеүе

единообразие бер төрлөлөк, бер рәүешлек

единство берзәмлек, берлек, тупланғанлык; ~ народов халык-
тар берзәмлеге; духовное ~ рухи берзәмлек; ~ и борьба противо-
положностей капма-каршылыктарзың берзәмлеге һәм көрәше

единый берзәм, бер бөтөн

епархиальный епархия; ~ округ епархия округы

епархия епархия (*христиандарза епископ тарафынан идара
ителә торған сиркәү округы*)

епископ епископ (*христиандарза югары дәрәжәле рухани*)

ересь ересь (1) *хөкөм һөрвөсе дин кагизләренә каршы
килә торған дини тәғлимәт; 2) сафсата, юк-бар һүз, мәғәнә-
һез фекер*)

еретик еретик (*ересь яклы кеше*)

естественный табиғи; ~ые ресурсы табиғи ресурстар; ~ при-
рост населения халык ханының табиғи үсеше; ~ое разделение
труда хезмәттең табиғи бүленеше; ~ое право табиғи хокук

естество асыл, табиғи үзлек

естествоведение табиғәт белеме, табиғәт фәндәре

естествоиспытатель табиғәтте өйрәнеүсе, тикшереүсе белгес

жалоба ялыу; **кассационная** ~ кассация ялыуы

жалованный бүләккә бирелгән; **~ая грамота** (иск.) жалование грамотаһы (*льготалар менән файзаланыу өсөн юғары власть тарафынан бирелгән грамота*)

жалование хезмәт хақы, эш хақы

жандарм жандарм

жандармерия жандармерия (*сәйәси полиция*)

жезл жезл (*түрәлек һәм дәрәжә билдәһе булған махсус таяк*)

желтая пресса һары матбуғат (*кайһы бер укыусылар катламын түбән, ахлакһыз мәғлүмәттәр менән тәъмин итеүсә һатлык матбуғат*)

желтые профсоюзы һары профсоюз (*лидерҙары эш биреүселәр менән хезмәттәшлек итеү сәйәсәтен үткәргән профсоюз*)

женский катын-кыз; ~ **совет** (*женсовет*) катын-кызҙар советы; **~ое движение** катын-кызҙар хәрәкәте

жизнедеятельность 1) йәшәү эшмәкәрлеге; 2) йәшәүгә һәләтлелек; ~ **организма** организмдың йәшәүгә һәләтлелеге

жизнеобеспечение тереклектә тәмин итеү

жизнеописание тормош юлын язу

жизнеощущение ысынбарлыҡты тоя белеү

жизнепонимание тормошто аңлау

жизнеспособность йәшәүгә һәләтлелек

жизнеустройство яраклы тормош шарттары булдырыу, тормошто яйлау

жилищный торлак; **~ая комиссия** (*жилкомиссия*) торлак комиссияһы; **~ое строительство** торлак төзөлөшө; **~ое законодательство** торлак закондары; ~ **фонд** (*жилфонд*) торлак фонды; **Фонд ~ ного строительства при Президенте Республики Башкортостан** Башкортостан Республикаһы Президенты карамағындағы торлак төзөлөшө фонды

жироприказ жироприказ (*акса хужаһының кредитор менән иҫәп-хисапты өзөү тураһында кредит ойошмаларына биргән бойороғо*)

жительство тороу, йәшәү

жонглерство 1) жонглерлык; 2) (күсмә мәғ.) хәйләләшеү, мутлык (факттарзы, һүззәрзе ошта кулланыу, ошта алдау)

журналистика 1) журналистика (журналдарза һәм гәзиттәрзә әзәби-публицистик эшмәкәрлек); 2) гәзит-журналдар (вакытлы матбуғат)

жюри жюри (1) конкурстарза, ярыштарза сығыштарзы баһалаусы белгестәр төркөмө; 2) спорт ярыштарында судьялар төркөмө

З

заактировать акт төзөү, актлаштырыу

забаллотировать һайламай калдырыу, һайланыусының кандидатураһын үткәрмәү

забастовка забастовка, эш ташлау; **всеобщая** ~ дөйөм забастовка; **политическая** ~ сәйәси забастовка; **экономическая** ~ икতিсади забастовка; **объявить** ~у эш ташлаузы иғлан итеү

забастовочный забастовка; ~ **комитет** забастовка комитеты; ~ое движение забастовка хәрәкәте

забастовщик забастовкасы, эш ташлаусы

заведовать идара итеү, мөдирлек итеү

заведующий мөдир

завербовать вербовкалау, үз яғына аузарыу

заверить 1) ышандырыу; ~ **руководство** етәкселәрзе ышандырыу; 2) раҫлау; ~ **подпись** култамғаны раҫлау

завет васыят; **Ветхий** ~ Тәүрат

завещание васыят, васыят языуы, васыятнамә

завизировать виза һалыу (документка)

зависимость бойондороклокок; **политическая** ~ сәйәси бойондороклокок

завоевание 1) қазаныш, яуланған уңыш; ~ **в области искусства** сәнғәт өлкәһендәге қазаныш; 2) яулап алған ер, территория

завуалировать томалау, шымартыу (факттарзы, фекерзәрзе, кәмселектәрзе белендермәҫкә тырышыу)

заглавие исем, баш; ~ **книги** китаптың исеме

заговор заговор (билдәле бер сәйәси йәки башика берәй максатка ирешеү өсөн бергәләп эш итеү тураһында йәшиерен һүз беркетеү); **раскрыть** ~ заговорҙы асыу

заговорщик заговорсы

заготовитель әзерләүсе (кеше йәки учреждение)

заграница сит ил (дәүләт)

загс загс (гражданлык акттарын теркәү бүлеге)

задача 1) бурыс, вазифа; **выполнить** ~ бурысты үтәү; 2) мәсьәлә; **решить** ~у мәсьәләне сисеү

заемный заемлы (бурыска алыузы язма рәүештә раслаган)

заимодавец бурыска биреүсе

заимствование алыу, алынма (1) башика телдән алынган һүз; 2) (икт.) сит илдән бурыска алынган акса)

заинтересованность мәнфәғәтле булыу, кызыкһыныу

заказ заказ (дәүләттең рәсми сәйәсәтен иҫәпкә алып, ниндәй-ҙер эш башикарыу); **социальный** ~ социаль заказ

заказник заказник, тыйыулык (аусылык, ағас кыркыу ваҡытлыса тыйылған урман йәки һыу яткылыҡтары)

закладная заклад языуы (залогка һалынған мөлкәт языуы)

закон закон, канун; **основной** ~ төп закон; ~ **об охране природы** тәбиғәтте һаҡлау тураһында закон; ~**ы общественного развития** йәмғиәттең үсеш канундары

законность законлылык, законлы булыу; ~ **постановления** карарҙың законлы булыуы

законодательный закон сығарыу; закон сығарыусы; ~**ая власть** закон сығарыу власы (юғары дәүләт органдарының закон сығарыу хокуғы); ~**ая инициатива** закон сығарыу инициативаһы (компетентлы кешеләрҙең йәки учреждениеларҙың закон сығарыусы орган карамағына яңы закон қабул итеү, йәшәп килгән законды үзгәртеү йәки ғәмәлдән сығарыу тураһында тәкдим индереү хокуғы); ~ **процесс** закон сығарыу процесы (юғары дәүләт закон сығарыу власы органының закон сығарыу буйынса эшмәкәрлегенең дөйөм тәртибе); ~ **орган** закон сығарыусы орган

законодательство 1) закон сыгарыу, кануниэт; **вопросы** ~а закон сыгарыу мәсьәләләре, кануниэт мәсьәләләре; 2) закондар; ~ **о труде** хезмәт тураһында закондар

закономерность законса, закон буйынса; ~ **явлений** күрештәрҙең закон буйынса булыуы

закономерный закон буйынса, законға нигезләнгән; ~**ое развитие** закон буйынса үсеш, канунға ярашлы үсеш

законопроект закон проекты

закрытое акционерное общество ябык акционерҙар йәмғиәте

заложник аманат (*һиндәйҙер талаптың үтәлешен тәмин итеү өсөн дошманлашыусы яктарҙың йәки үз-ара һуғышыусы илдәрҙең береһе тарафынан үҙендә тотолған кәрһе яҡ кеһеһе*)

заместитель урынбаһар; ~ **директора** директор урынбаһары

заметка 1) билдә, тамға; 2) кыска язма, кыска мәкәлә

замечание иҫкәрмә, киҫәтеү

замысел 1) уй, ниәт, теләк; 2) төп фекер, төп идея

занятость мәшғүллөк, эш менән тәмин ителеш; ~ **населения** халықтың мәшғүллөгө

заокеанский океан аръяғындағы; ~**е страны** океан аръяғындағы илдәр

заостренность киҫкенлек; **политическая** ~ сәйәси киҫкенлек

заочный 1) үзе юкта булған (эшләнгән); ~ **суд** үзе юкта булған суд; 2) ситтән тороп; ~**ое обучение** ситтән тороп укуы

западничество көнбайышсылыҡ (*XIX быуат урталарында Рәсәйҙә барлыкка килгән ижтимағи ағым; уның вәкилдәре, славянофилдарҙан айырмалы рәүештә, көнбайыш Европалағы капиталистик үсеш юлы Рәсәй өсөн дә ҡулай тип һанаған*)

запись 1) языу, язма; 2) язып алыу; ~ **беседы** әңгәмәне язып алыу

запланировать планлаштырыу

заповедник курсаулыҡ (*махсус һаҡлана торған, хужалыҡ эшмәкәрлегә тыйылған урын*)

запрет тыйыу

запретный тыйылған, тыйыулы, ябык; ~**ая зона** ябык зона; ~ **плод** тыйылған нәмә (*кешә ымһындырғыс нәмә*)

запрограммировать программлаштырыу, программаға һалыу

запроектировать проектлаштырыу, проектка индереу, проект төзөу
запрос 1) хоратыу, хорап алыу; **сделать** ~ хоратып алыу;

2) ихтыяж, талап; **~ы детей** балаларзың ихтыяждары

заработок эш хақы; **годовой** ~ йыллык эш хақы

зарегистрировать теркәу, теркәп куйыу

зарекомендовать 1) үзен танытыу, үзен күрһәтеу; 2) тәкдим итеу (*кемделер берәй урынга*)

зарплата (заработная плата) эш хақы; **реальная** ~ реаль эш хақы

засвидетельствовать дәрәсләу, раслау

заседание ултырыш

заседатель ултырышсы; **народный** ~ халык ултырышсыһы (*суд-та граждандлык һәм енайәт эштәрен карауза катнашыу өсөн закон тарафынан билдәләнгән тәртиптә һайланып куйылған кеше*)

засекретить 1) йәшерен итеу; ~ **документы** документтарзы йәшерен итеу; 2) йәшерен эшкә куйыу (урынлаштырыу); ~ **сотрудника** хезмәткәрзе йәшерен эшкә куйыу

заслуга күрһәткән хезмәт (*йәмгиәт өсөн файзалы тип табылган эш*)

заслуженный 1) лайыклы, хақылы, урынлы; **~ая похвала** урынлы мактау; 2) атказанған; ~ **деятель науки** атказанған фән эшмәкәре; ~ **артист республики** республиканың атказанған артисы; ~ **мастер спорта** атказанған спорт мастеры; 3) күп хезмәт күрһәткән; ~ **ученый** күп хезмәт күрһәткән ғалим

застенографировать стенографиялау

застой торғонлок; **период** ~я торғонлок осоро

застраховать 1) страховкалау; ~ **жизнь** ғүмерзе страховкалау; 2) алдан һакланыу сараһын күреу, кәртә куйыу

заступничество яклау, яклап сығыу, курсалау

затрата сығым; тотоноу; сарыф итеу; **непроизводительные** ~ы файзаһыз сығымдар

затребовать 1) талап итеу; хоратып алыу; ~ **документ** документты хоратып алыу; 2) сакыртыу, сакыртып килтереу; ~ **свидетеля** шаһитты сакыртып килтереу

захватнический басып алыу; **~ая политика** басып алыу сәйәсәте; **~ые планы** басып алыу планы

захватчик илбасар, баскынсы

зачет һынау; **сдать все ~ы** барлык һынаузарзы тапшырыу

зачетная книжка һынау кенәгәһе

зачинщик 1) башлаусы, башлап ебәреүсе; 2) котортоусы

зачислить 1) алыу, кабул итеү; ~ **в институт** институтка кабул итеү (алыу); 2) язып теркәп куйыу

зашифровать шифрлау, шифр менән языу (*шартлы билдәләр менән языу*)

защита яклау; **судебная** ~ суд яклауы (*гәйепләнеүсенең яуаплылығын йомшартыу йәки уға куйылған гәйепләүзе кире кагыуға йүнәлтелгән процессуаль саралар*)

заявление 1) белдереү; **правительственное** ~ хөкүмәт белдереүе; 2) ғариза (*документ*), 3) ғаризнамә (*язма рәсми белдереү*)

звание 1) исем; **присвоить почетное** ~ мактаулы исем биреү; 2) дәрәжә; **высшее воинское** ~ юғары дәрәжәле хәрби звание; **ученое** ~ **доктора наук** фән докторы ғилми дәрәжәһе

звено 1) быуын, дүңгәләк; **~ья цепи** сынйыр дүңгәләктәре; 2) быуын, бүлек; **основное** ~ **производства** производствоның төп бүлеге; 3) төркөм; **рабочее** ~ эшселәр звеноһы (*төркөмө*)

здравница шифахана (*дауаланыу һәм ял итеү урыны*)

здравомыслие айык (сәләмәт) фекерлелек

здравомыслящий акыллы, айык фекерле

здравоохранение һаулык һаклау

земельный ер; **~ая рента** ер рентаһы (*ер биләүсенең үзенең кулындағы ерзе файзаланыуға биргән өсөн куртым хақы рәүешендә алған килемә, өстәмә киммәттең бер формаһы*); **~ая реформа** ер реформаһы; **~ое право** ер хокуғы; ~ **кодекс** ер кодексы (*ер тураһындағы закондарзы системалаштырыуҙың төп формаһы*); ~ **кадастр** ер кадастры

землевладелец ер биләүсе, ер хужаһы

землевладение ер биләү

земледелие игенселек, ер эшкәртеү

земледельческий игенселек; ~ **труд** игенселек хезмәте

землепользование ерзе файзаланыу

землеустройство ер төзөү, ер төзөлөшө, ер бүлеү (*ерзе файзаланыуҙы тәртипкә һалыу саралары системаһы*)

землячество якташлык, ерзәшлек (*бер төбәктән сыккан кешеләрзең уртак мәсьәләләрзе хәл итеү өсөн бергә тупланган ижтимаги төркөмө*)

земство земство (*сикләнгән хокуклы урындагы идара*)

злободневный көнүзәк; ~ **вопрос** көнүзәк мәсьәлә

злоумышленный яуыз (уңал) ниәт менән эшләнгән; яман уй менән эшләнгән; ~ **поступок** уңал ниәт менән эшләнгән кылык

злоупотребить 1) хыянат итеү; ~ **доверием** ышаныска хыянат итеү; 2) урынһыз (йәки артык) файзаланыу, әрәм итеү; ~ **властью** властан артык файзаланыу; ~ **временем слушателей** тыңлаусыларзың вакытын әрәм итеү; ~ **цитатами** цитаталарзы кәрәгенән артык кулланыу

знаменательный данлыклы, истәлекле, мөһим; ~**ое событие** данлыклы вақиға

знамение билдә (*билдәле бер осорға хас ижтимаги күренеи; осорзоң иң мөһим күренеше*)

зная байрак

знание 1) белем; 2) белеү; **со** ~м дела эште белеп; **обладать** ~ями белемгә эйә булу; **повышать** ~я белемде күтәреү

знатный атаклы; ~ **ученый** атаклы ғалим

знаток белгес, маһир, оҫта; ~ **своего дела** үз эшен якшы белгән (*үз эшенең оҫтаһы*); ~ **музыки** музыка белгесе

значение 1) мәғәнә; **прямое и переносное** ~ **слова** һүззең тура һәм күсмә мәғәнәһе; 2) әһәмиәт, мөһимлек; **политическое** ~ сәйәси әһәмиәт

значительность 1) дәүмәл, зурлык; ~ **площади** майзандың зурлығы; 2) мөһимлек, әһәмиәтлелек; ~ **события** вақиғаның мөһимлеге

зомби зомби (*1) яһалма барлыкка килтерелгән «кеше»; 2) (күсмә мәғ.) икенсе кешеләр ихтыярына һуқырзарса буйһоноусы, үз аллы хәл итеү һәләтен юғалткан кеше*)

зона 1) зона; **климатическая** ~ климатик зона; ~ **растительности** үсемлектәр зонаһы; **пограничная** ~ сик буйы зонаһы; **запретная** ~ инеү тыйылған зона; 2) зона (*һәк аҫтында төрмәлә ултырыу урыны*), төрмә

зона свободного предпринимательства ирекле эшкыуарлык зонаһы

И

иго изеу, золом; **колониальное** ~ колониаль изеу

идеал идеал (эсимәкарлектен, ынтылыштарзың иң юғары максаты)

идеализация, идеализировать идеаллаштыруу (ысында бул-
гандан якишырак итеп күрһәтеү)

идеализм 1) идеализм (материализмға капма-каршы булған философик йүнәлеш); **объективный** ~ объектив идеализм; **субъек-
тивный** ~ субъектив идеализм; 2) идеализм (ысымбарлыкты иде-
аллаштырып күрһәтергә ынтылыу)

идеалист идеалист (1) идеалистик философияны яклаусы;
2) идеаллаштыруусы)

идеалистический идеалистик; ~ая философия идеалистик фи-
лософия; ~ое мировоззрение идеалистик караш

идеальный идеаль (идеалға тап килгән, бөтә яктан камил)

идейность идеялылык; ~ литературы әзәбиәттең идеялылығы;
высокая ~ юғары идеялылык

идейный 1) идея; ~о-воспитательная работа идея-тәрбиәүи
эш; ~ая борьба идеялар көрәше; 2) идеялы; **высокоидейное ис-
кусство** юғары идеялы сәнғәт

идентификация, идентифицировать тиндәштереү, берзәй ханәу
идентичный тиндәш, окшаш, берзәй

идеолог идеолог (шиндәйзер синыфтың йәки ижтимағи
төркөмдөң идеологияһын яклаусы)

идеологический идеологик, идеология; ~ая борьба идеологик
көрәш; ~ая работа идеология эше; ~ фронт идеологик фронт, иде-
ология фронты

идеология идеология (шиндәй ғә булһа социаль төркөмдә, си-
ныфты, сәйәси партияны, дәүләт төзөлөшөн, йәмғиәтте
билдәләүсе идеялар, караштар системаһы)

идея идея (1) донъяға карашта нигеҙ булып торған принцип;
2) әсәрзең йөкмәткеһен билдәләүсе төп уй, фекер)

идиллия идиллия, хозурлык, һиллек (тыныс, бер шиндәй
хәүеф-хәтәрһез, вайымһыз йәшәү)

иеговисты иеговасылар (үзәге АКШ-та булган сектанттар ойошмаһы ағзалары; кешелекте күрә алмаусы, кеше әүмерен Аллаға күпләп корбан итеүзе максат итеп куйған секта)

иерархия иерархия (түбән чиндарзың юғары чиндарға буйһоноу тәртибе)

иждивенцы асрамалар (кемдеңдер тәрбиәһендә йәки карауында матди ярзам алып йәшәүселәр)

избиратель һайлаусы

избирательный һайлау; **~ая кампания** һайлау кампанияһы; **~ая комиссия** һайлау комиссияһы; **~ая система** һайлау системаһы; **~ое право** һайлау хокуғы; **~ округ** һайлау округы; **~ участок** һайлау участкаһы; **~ ценз** һайлау цензы

известие хәбәр, белдереү

извещение 1) хәбәр итеү, белдереү яһау; 2) хәбәрнамә

изгнанник һөрөлгән кеше, кыуылған кеше, һөргөндәге кеше

изгой йәмғиәт кабул итмәгән кеше

изготовитель әзерләүсе

издание 1) баһма; **юбилейное** ~ юбилей баһмаһы; 2) баһып сығару; **~ книги** китап баһып сығаруы

издательский нәшриәт; **~ое дело** нәшриәт эше

издательство нәшриәт

изделие әйбер

издержки сығымдар; **~ обращения** әйләнеш сығымдары; **~ производства** етештереү сығымдары (*продукция эшләп сығарыуға киткән бөтә хезмәт сығымдары*)

изложить бәйән итеү, аңлатма биреү, һөйләп биреү

изложение изложение (1) *кағызға язып аңлатып биреү*; 2) *хикәйәләү, һөйләү*; 3) *йөкмәткене хәтерзән языу*)

измышление уйзырма

изобличать асып биреү, фаш итеү

изобразить һүрәтләү, тасуирлау

изобретатель уйлап табыусы

изобретательство уйлап табыу, уйлап сығарыуға әүәслек

изоляция изоляция; **политическая** ~ сәйәси сикләү, айырыу

изречение әйткән һүз, хикмәтле һүз (фекер)

изустный телдән-телгә күскән

изучение өйрәнәү, тикшереү

изъятие 1) кулланыузан алыу, гәмәлдән сыгарыу; 2) тартып алыу; әйләнештән алыу; ~ **земель в пользу государства** ерзе дәүләт файзаһына тартып алыу

изыскание эзләп табыу, эзләнеү

иллюзия иллюзия (1) тойго алдауы һөҙөмтәһендә ысынбарлыҡты бозоп күз алдына килтереү; 2) тормошка ашмай торған өмөт, буш хыял)

иллюзорный тормошка ашмай торған

имам имам (1) махәллә муллаһы; 2) кайһы бер мосолман илдәрендә дин һәм дәүләт башында тороусы)

именной 1) исемле, исеме куйылған; ~ **чек** исеме куйылған чек; 2) ~ **список** исемлек (исем-фамилиялар күрһәтөп төҙөлгән тезмә)

имидж имидж (берәй кешенең, күренештең, предметтың популярлаштырыу, реклама һ. б. максаттарға тыузырылған образы); ~ **руководителя** етәксенең имиджы; ~ **предприятия** предприятиеның имиджы

имиджмейкер имиджмейкер, имидж яһаусы

имманентный имманент, эске (әйберҙең эске табиғәтенә, асылына хас булған); ~**ая причина** имманент сәбәп (эске сәбәп)

иммигрант иммигрант (бер илдән икенсе илгә даими йәшәү өсөн күсеп килгән кеше)

иммиграция иммиграция (бер ил кешеләренең икенсе илгә даими йәшәү өсөн күсеп килеүе)

иммунитет иммунитет; **дипломатический** ~ дипломатик иммунитет (сит илдәрҙең дипломатик вәкиллектәренә һәм уларҙың ағзаларына бирелгән хокук һәм өстөнлөктәр йыйылмаһы)

император император

империализм империализм (яңы территориялар, колониялар яулап алыуға королған дәүләт сәйәсәте, капитализмдың юғары стадияһы)

империалист империалист

империалистический империалистик; ~**ая война** империалистик һуғыш

империя империя (1) башында император торған дәүләт; 2) зур колониаль биләмәләре булған эре дәүләт)

импичмент импичмент (дәүләттең иң югары вазифалы кешеләрен яуаплылыкка тарттырыуың закон менән билдәләнган айырым тәртибе һәм ғәмәлдәре)

импорт импорт (сит илдән тауар илдереү)

импортер импортер (сит илдән тауар илдереүсе)

импресарио импресарио (кайһы бер илдәрҙә тамаша сараларын ойшотороусы йәки артистың агенты)

импрессионизм импрессионизм (XIX быуаттың икенсе яртыһында – XX быуат башында сәнғәттә һәм әҙбиәттә булған йүнәлеш; уға ижтимағи мәсьәләләрҙән ситләшеү, йөкмәткегә карағанда форма менән нығырак мауығыу, шәхси кисереңтәрҙе һәм тойғоларҙы сағылдырырға ынтылыу хас)

импрессионист импрессионист (импрессионизм юлынан барыусы)

импровизатор импровизатор (сәсэн, импровизацияға һаләтле кеше)

импровизация импровизация (алдан әзерләнмәйенсә, башкарыу мәлендә генә уйлап сығарылған ишғыр, көй йәки телмәр)

импровизированный импровизацияланған (алдан әзерләнмәгән, бик тиз ойшоторолған)

импульс импульс (нимәгәлер ынтылыш, этәргес көс, дәртләндергес сәбәп)

импульсивный импульсив (ирекһезҙән, тәүге ынтылыштан ук хәрәкәткә килеүсе); ~ **человек** импульсив кеше

имущественный мөлкәт; ~ **ценз** мөлкәт цензы (кайһы бер илдәрҙә һайлауға катнаша алыу шарттарының береһе: бының өсөн кешенең билдәле бер суммала мөлкәтте булырға тейеш)

имущество мөлкәт; ~ **государственное** дәүләт мөлкәте; **движимое** ~ күсемле мөлкәт (мал һ. б. әйберҙәр); **недвижимое** ~ күсемһез мөлкәт (өй, ер)

инакомыслие башкаса фекер йөрөтөү; **кара:** **диссидент**

инаугурация инаугурация (дәүләт башлығының вазифаһын башлаған сакта таптаналы рәғеһтә ант итеүе)

инвалид инвалид, ғәрип, зәғиф; ~ **войны** һуғыш инвалиды

инвентаризация инвентаризация (предприятиеның, учреждениеның мөлкәтен – матди киммәттәрен һәм иҫәбен барлап, инвентарға язып куйыу)

инверсия инверсия (телмәргә айырым бер мәгәнә биреү өсөн һөйләмдәге һүззәрзең ғәзәттәге тәртибен үзгәртеү)

инвестиция инвестиция (файза алыу максатында хужа-лыктың төрлө тармактарына оҙайлы вақытка капитал һалыу)

инвестор инвестор (инвестиция эшмәкәрлеге субъекттары, йәғни берәй предприятиеға үзенең аксаһын һалыусы кеше йәки ойошма)

ингуши ингуштар

индейцы индейҙар (Америка китәһының төп халкы)

индексация индекслау (инфляциянан яклау сараһы буларак контракттар һәм йөкләмәләр буйынса түләүзәрзең хактар индексы менән һисбәте)

индетерминизм индетерминизм (тәбиғәттәге һәм йәмғиәттәге күренеһтәр араһында сәбәп бәйләһеһтәрен һәм законсылыкты һиһкар итеүсе идеалистик йүнәлеш)

индивидуализм индивидуализм (1) айырым индивидтың мән-фәғәһтәрен йәмғиәт мәнфәғәһтәренә каршы куйып, уның позицияһын абсолютлаһтырыусы караш; 2) халыҡ, коллектив менән аралашмайынса, шәхси иректе өһтөн куйырга тырышыу)

индивидуалист индивидуалист

индивидуальный индивидуаль, шәхси; ~ план шәхси план

индивидуум индивидуум, шәхес

индийцы һиндтәр

индифферентность индифферентлык (иғтибарһыҙлык, иһти-фатһыҙлык)

индуизм индуизм (һиндтәр араһында киң таралған дин)

индукция индукция (айырым факттар һигезендә дөйөм һөһөттә сығарыу алымы)

индугльгенция индугльгенция (сиркәү файзаһына эһләнған зур эһ өсөн гөһәһтарҙы киһереү тураһында һаһа ғраһаһы)

индустриализация индустриализация, индустриялаһтырыу

индустриальный индустриаль; ~ комплекс индустриаль комплекс; ~ район индустриаль район; ~о-ағраһная страна индустриаль-ағраһ ил

индустрия индустрия; легкая ~ еһел индустрия; тяжелая ~ ауыр индустрия

инертный һүлпән, хәрәкәтһез, эһмәкәрһез

инженерно-технический инженер-техник; ~ие кадры инженер-техник кадрзар

инициатива инициатива, башлангыс (*берэй яңы эште үз теләгең менән башлап ебәрәү*); **творческая** ~ ижади башлангыс

инициативность инициативалылык

инициативный инициативалы, инициатив, инициаторзар; ~ая группа инициаторзар төркөмө

инициатор инициатор, башлап ебәрәүсе; ~ соревнования ярышты башлап ебәрәүсе

инкассатор инкассатор (*түләнергә, тапшырылырга тейешле аксаны, гәзәттә, банкынан ситтә документ менән кабул итеүсе*)

инквизиция инквизиция (*дин дошмандарына каршы көрәшеү өсөн католик рухинизары тарафынан ойшиторолган һәм йырткыслығы менән танылган хөкөм итеү һәм язалау органы*)

инкогнито инкогнито (*ялган исем астында, йәшерен*)

инкорпорация инкорпорация (*төрлө вакытта сыккан закондарзы, йөкмәткеһен үзгәртмәй, бер системаға һалыу*)

инкриминирование, инкриминировать гәйепләү, гәйеп тағыу

инновация яңыртыу (*яңылык индереү, модернизация*)

инсайдер инсайдер (*үзенең хезмәттәге вазифаһына йәки туганлык мөнәсәбәттәренә таянып, фирманың йәшерен эшмәкәрлек өлкәһенә үтеп илеүсе кеше*)

инсинуация инсинуация (*ялган һүзәр, яла яғыу*)

инспектировать тикшерәү, контроллер итеү

инспекция инспекция (*билдәле бер тармакта тикшерәү эшен алып барыусы учреждение*); **военная** ~ хәрби инспекция; **санитарная** ~ санитария инспекцияһы; **налоговая** ~ һалым инспекцияһы

инспирировать котко менән йогонто яһау, котортоу; ~ общественное мнение котко менән йәмәгәтселек фекеренә йогонто яһау

инстанция инстанция (*идара итеү органдары системаһында бер-береһенә буйһонған баскыстарзан тороусы административ йәки суд учреждениелары*)

институт институт (1) *кайһы бер юғары укуу йорттарының һәм фәнни учреждениеларзың исеме*; **научно-исследовательский** ~ ғилми-тикшеренәү институты; ~ **повышения квалификации** квалификация күтәрәү институты; (2) *ижтимағи мөнәсәбәттәрҙең берәй өлкәһендәге хокук нормалары йыйылмаһы*); ~ **прези-**

дентства президентлык институты; ~ семьи и брака ғаилә һәм
никах институты

институционализм институционализм (1) *Европала һәм АКШ-та дәүләт, хокук өйрәнеүзәге йүнәлештәрҙең береһе; 2) (иск.) XX бы- уатта Америка сәйәси иктисадындағы вульгар ағым)*

инструктаж инструктаж (инструкция биреү, күрһәтмәләр биреү)

инструктивный инструктив (етәксе күрһәтмәләр биреүсе)

инструкция инструкция (1) күрһәтмәләр тезмәһе; 2) етеште- реү-техник эшмәкәрлектә көйләүсе кағизәләр йыйылмаһы); **долж- ностная** ~ вазифа кағизәләре

инсurreкция инсurreкция (дипломатик хокукта: дипломат- тың үз функцияларын үтәүҙән баш тартыуы)

интеграция интеграция, берләштереү, тулыландырыу (систе- маның айырым өлөштәрән бергә туплау)

интеллектуальная собственность интеллектуаль милек, рухи милек (ижади эшмәкәрлеккә кағылышлы хокуктар йыйылмаһы)

интеллигенция интеллигенция, зыялылар (ақыл хезмәте, ижади хезмәт менән профессиональ шөгәлләнеүсе кешеләрҙән торған социаль катлам)

Интеллидженс сервис (IS) Интеллидженс сервис (Бөйөк Бри- танияның разведка һәм контрразведка селтәренең дөйөм ата- маһы)

интенсивный көсөргәнешле, көслө

интенсификация интенсивлаштырыу, көсәйтеү, арттырыу; ~ производства етештереүҙе арттырыу

интервенция интервенция (бер дәүләттең икенсе бер дәүләт- тәге эске эштәргә йәки уның башка илдәр менән мөнәсәбәт- тәрәнә кышылыуы); **вооруженная** ~ кораллы интервенция; **валют- ная** ~ валюта интервенцияһы

Интервидение Интервидение (халыҡ-ара телевидение)

интервью интервью (матбугат хәбәрсеһенең кем менәндәр әңгәмәһе; шул әңгәмәнең йөкмәткеһе язылған гәзит мәкәләһе йәки радио-телевидение тапшырыуы)

интерес 1) кызыкһыныу; с захватывающим ~ом тәрән кызык- һыныу менән; **возбуждать** ~ кызыкһыныу тыузырыу (уятыу); не представлять никакого ~а бер кызығы ла булмау; 2) әһәмиәт;

3) **файза**, **мәнфәғәт**; **защита государственных ~ов** дәүләт мән-
фәғәттәрен яклау; **в ~ах молодежи** йәштәр мәнфәғәтендә

Интернационал *Интернационал (халык-ара берләшмә)*

интернационализация *интернационалләштөрөү*

интернационализм *интернационализм (хезмәтсәндәрзең ха-
лык-ара берзәмлеге һәм теләктәшлеге)*

интернациональный 1) *халык-ара, интернациональ; ~ые свя-
зи* халык-ара бәйләнештәр; 2) *интернационализм; ~ое воспитание*
интернационализм рухында тәрбиәләү

Интернет *Интернет (Бөтә донъя мәғлүмәт компьютер селтәре)*

интернирование *интернирлау (үз-ара һуғышыусы илдәрзең бе-
реһенең йәки нейтраль илдең һуғышкан илдәрзең хәрби*
хезмәткәрзәрен йәки граждандарын көс менән тотуы)

интерпелляция *интерпелляция (парламентта берәй мөһим*
мәсьәлә буйынса депутаттарзың хөкүмәткә биргән һорауы)

Интерпол *Интерпол (халык-ара полиция ойошмаһы)*

интерпретатор *интерпретатор (аңлатма биреүсе, асыклаусы)*

интерпретация *интерпретация (берәй нәмәне аңлатуу, мәғә-
нәһен асып биреү)*

интифада *интифада (баһып алынған территорияларҙа гәрәп-
тәрзең Израиль дәүләтенә қаршы көрәше)*

интрига *интрига (мәкер, астыртын бутау, бозок уй менән*
йәшерен эш итеү)

интриган *интриган (ара бозоусы, мәкерле кеше)*

интроспективный *интроспектив (интроспекцияға нигезләнгән)*

интроспекция *интроспекция (үз-үзеңде субъектив күзәтеү, үз*
аңыңды психологик яктан тикишереү, күзәтеү)

интуиция *интуиция, һизем; политическая ~ сәйәси һизем*

инфантилизм *инфантиллек, һүлпәнлек (физик һәм психик*
яктан артта қалуы)

инфляция *инфляция (кағыз аксаның саманан тыш күбәйеп ки-
теп, қилмәте төшөүе)*

информатика *информатика (фәнни информацияның дөйөм*
үзәһәлектәрен һәм структураһын өйрәнөүсә фән)

информатор *информатор (информация яһаусы, мәғлүмәт би-
реүсә)*

информационный информация; мәғлүмәт; ~ое бюро мәғлүмәттәр бюроһы; ~ое сообщение информация белдереү, хәбәр; **информационно-правовая система** информация-хокук системаһы (*хокуки информацияның ЭВМ-дарға һалынған автоматлаштырылған мәғлүмәттәр банкыһы*)

информация информация, хәбәр, мәғлүмәт

инфракция инфракция (*килешеү шарттарын бозоу*)

инфраструктура инфраструктура (*матди етештереүгә хезмәтләндереүсә эшмәкәрлек тармактары һәм төрҙәре йыйылмаһы: транспорт королмалары, склад хужалығы, элемент, һыу менән тәъмин итеү һ. б.*)

инцидент инцидент (*бәрелеш, аңлашылмаусанлык*)

инюрколлегия инюрколлегия (*сит ил хокуктары коллегияһы*)

ипотека ипотека (*күсемһез милекте залогка һалу, шул залогка алынған акса*)

ипотечный ипотека; ~ банк ипотека банкыһы

ирландцы ирландтар

иррациональный иррациональ (*логик төшөнсә менән аңлатыу мөмкин булмаған, ақыл менән ирешеп булмай торған*)

ирреальный реаль булмаған (*тормошта булмай торған*)

иск дәғүә (*судка мөрәжғәғәт итеү*)

исключительный ғәзәттән тыш; ~случай ғәзәттән тыш хәл

искусство 1) сәнғәт; **изобразительное** ~ һынлы сәнғәт; 2) оҫталык; **военное** ~ хәрби оҫталык

ислам ислам (*мосолман дине*)

исландцы исландтар

испанцы испандар

исполнительный 1) башкарма; ~ комитет башкарма комитет; 2) башкарыусы (*бойомға ашырыусы*); ~ая власть башкарыусы власть; 3) үтәтеү; ~ лист үтәтеү қағызы (*суд карарын бойомға ашырыу өсөн суд тарафынан бирелгән документ, бойорок*)

исправительный холок төзәтеү; ~о-трудовая колония холок төзәтеү-хезмәт колонияһы; ~ые работы холок төзәтеү эштәре

испытательный срок һынау мөззәте (осоро)

исследовательский тикшеренеү; ~ институт тикшеренеү институты

кадастр кадастр (объекттарзы баһалау һәм уларзың уртаса килеме тураһындағы мәғлүмәттәрҙе эсенә алған исемлек); **земельный** ~ ер кадастры

кадетский кадет; ~ **корпус** кадет корпусы (Рәсәйҙә ябык типтағы өстөнлөклө урта хәрби уkyу йорто); ~**ая** школа кадет мәктәбе

кадеты кадеттар (конституцион-демократик партия ағзалары; Рәсәйҙә либераль-монархистик буржуазияның төп партияһы)

кади казый (мосолман канундары (шәриғәт) буйынса эштәр караусы судья)

кадровый кадровый, кадрзар; ~**ая** армия кадровый ғәскәр (тыныс вақытта ла тотолар торған даими армия)

кадры кадрзар (предприятиеларзың, учреждениеларзың, партия, профсоюз һәм йәмәғәт ойошмаларының әзерлекле, квалификациялы хезмәткәрҙәренең төп өлөшө); **подготовка** ~**ов** кадрзар әзерләү; **текучесть** ~**ов** кадрзар алмашыныу

казахи казактар

казачество казактар (хәрби – ер биләү хокуғында ирекле күсеп ултырған катлам)

казна казна (дәүләттең бөтә финанс ресурстары)

казначейский казна; ~**ие** билеты казна билеттары (кағыз аксалар)

казначейство казначейство (махсус дәүләт финанс органы)

казуист казуист (ялған һәм шикле дәлилдәр килтерергә оштар кеше)

казуистика казуистика (1) закондың дөйөм статьяларын төрлө хокуки хәлдәргә кулланыу; 2) ялған йәки шикле положениеларзы иҫбатлауға сослок)

казус казус (катмарлы, буталсык эш)

казус белли казус белли (һуғыш башилар өсөн формаль сәбәп)

калмыки калмыктар

кальвинизм кальвинизм (католиктар сиркәүенән айырылған протестантизм диненең бер тармағы)

калькуляция калькуляция (продукцияның йәки эшләнгән эштең берәмегенә торошило хаkын иҫәпләп сығарыу)

камарилья камарилья (*сәйәси интригандар төркөмө, үзгәре-
нең интригаларын шәхси табыш алыу өсөн фәйзаланып, дәүләт
эштәренә йогонто яһаусылар*)

каменный таш; ~ **век** таш быуат (*кешелек үсешендәге тарихи
дәүер*)

камикадзе камикадзе (1) *Икенсе бөтә донъя һуғышында дош-
ман караптарына һөжүм итеп, үзен үлемгә дусар итеүсә япон
осоусыһы; 2) (күсмә мәг.) үз-үзен корбан итергә әзер торған дыуа-
мал кеше*)

кампания кампания (1) *нәүбәттәге ижтимағи-сәйәси йәки ху-
жалык бурыстарын бойомға ашырыу саралары; избирательная* ~
һайлау кампанияһы; *посевная* ~ сәсеү кампанияһы; 2) һуғыштын
бер этабы

камуфляж камуфляж 1) *төҫ үзгәртеү (дошмандан һаклау мак-
сатында предметтарҙы төрлө төҫкә буяу); 2) (күсмә мәг.) төрлө
хәйләләр кулланып, үз ғәмәлдәрендә йәшерерү*

кандидат кандидат; ~ **в депутаты** депутатлыҡка кандидат; ~ **на-
ук** фән кандидаты

кандидатский кандидатлык; ~ **стаж** кандидатлык стажы

канонизация канунлаштырыу

кантон кантон (*кайһы бер илдәрҙә административ-федератив
берәмек*)

канцлер канцлер (*кайһы бер илдәрҙә хөкүмәт баиһығы*)

капитал капитал; **государственно-монополистический** ~ дәү-
ләт-монополия капиталы; **международный** ~ халыҡ-ара капитал;
монополистический ~ монополия капиталы, монополистик капи-
тал; **оборотный** ~ әйләнештәге капитал; **основной** ~ төп капитал;
переменный ~ үзгәреүсән капитал; **постоянный** ~ даими капитал;
промышленный ~ сәнәғәт капиталы; **ссудный** ~ ссуда капиталы;
торговый ~ сауҙа капиталы

капитализация капиталлаштырыу (*өҫтәмә киммәтте капитал-
ға әйләндерерү, йәғни уны производствоны киңәйтәүгә фәйзаланыу*)

капитализм капитализм (*ижтимағи-иқтисади королюш*)

капиталистический капиталистик; ~ **строй** капиталистик коро-
лош; ~**ие производственные отношения** капиталистик етештерерү
мөнәсәбәттәре; ~**ое государство** капиталистик дәүләт

капитальный капитал; *~ое строительство* капитал төзөлөш (завод, фабрика, электр станциялары, тимер юлдар, каналдар, торлак йорттар, мектеп, дауахана һ. б. объекттар төзөү); *~ые вложения* капитал халыу (капитал төзөлөшкә халыңан акса)

капитулянт капитулянт

капитулянтство капитулянтлык, баш халыусылык, баш халырга әзәрлек

капитуляция капитуляция, баш халыу (еңеүсе яқтың куйған шарттарына күнөп, һуғышты туктатыу һәм биреләү)

карабинер карабинер (Италиялағы жандарм)

караимы караимдар

каракалпаки карагалпактар

карантин карантин (1) йогошло сирлеләрзе баикаларзан ва-кытлыса айырыу; 2) йогошло ауырыу таралған урындан килгән кешеләрзе, тауар һ. б. карап узгарыу өсөн санитария пункты)

карат карат (асыл таиштарзы үлсәү берәмеге; 0,2 грамм ауыр-лығында)

каратель каратель (яза биреүсе, язалаусы)

карачаевцы карасәйзәр

кардинал кардинал (католиктар сиркәүендә Рим папанынан кала иң югары дәрәжә)

кардинальный иң мөһим, төп

карелы карелдар

кариатура карикатура (1) ижтимағи-сәйәси сатираның бер төрө; 2) сатирик йәки юмористик характерзағы рәсем, һүрәт)

карт-бланш карт-бланш (1) бер кеше тарафынан икенсе кешегә кул куйып, тексты үзенсә тултырыу өсөн бирелгән таза бланк; 2) (күсмә мәғ.) сикләnmәгән вәкәләттәр, эш итеүгә тулы ирек биреү)

картель картель (предприятиеларзың килешеү нигезендә берлә-шеүе)

картограмма картограмма (цифрлар менән бирелгән статис-тик мәғлүмәттәрзе күрһәткән һызма)

картография картография (географик карталар төзөү тура-һындағы фән һәм карталар төзөү)

картотека картотека (*ниндэй зэ булһа мээлүмэттэрзе эсенэ алган карточкалар йыйылмаһы*); **библиотечная** ~ китапхана карто-текаһы

карцер карцер (*гәйеплеләрзе вақытлыса ябып тотат торған бер кешелек яза бүлмәһе*)

карьер карьера (*ниндэйзер эшмәкәрлек өлкәһендә вазифа буйынса үрләү*)

карьеризм карьеризм (*үз мәнфәғәттәреңде йәмғиәттекенән юғары куйып, шәхси уңыштар артынан кыуыу*)

кассационный кассация; **~ая жалоба** кассация ялыуы; **~ая инстанция** кассация инстанцияһы

кассация 1) кассация (*суд хөкөмөнә риза булмайынса юғары судка ялыу биреү һәм шуның нигеҙендә юғары судтың эште яңынан карауы*); 2) кассациялау (*дөрөс түгел тип табыу*); **~ выборов** һайлауҙарҙы кассациялау; 3) (*разг.*) ялыу

каста каста (*үзгәренең катлам айырымлығын, катламдарын, башка мәнфәғәттәрен ныҡ һаҡлаусы йомок төркөм*)

катаклизм катаклизм (*тәбиғәттә һәм кешелек йәмғиәтендә кискен, ҡапыл барлыкка килгән емергес үзгәреш, һәләкәт*)

каталог каталог (*ниндэйзер бер билдә буйынса йыйылған предметтар исемлеге*)

катастрофа катастрофа, афәт (*қапыл килеп тыуған зур бәлә, фәжиғәле эзәттәләргә килтергән хәл-вақиға*)

категория категория; **~и диалектики** диалектика категориялары

католикос католикос (*эрмән-григориан һәм грузин православие сиркәүе патриархы*)

католицизм католицизм (*христиан диненең төп йүнәлештәренең береһе*)

католический католик; **~ая религия** католик дине

каузальность сәбәплелек

квазиденьги квазиакса (*айырым райондар (төбәктәр, ойош-малар) тарафынан эске кулланылыш өсөн сығарылған төбәк акса-лары*)

квалификационный: ~ая комиссия квалификация комиссияһы

квалификация квалификация (1) *хезмәткәрҙәрҙең һөнәре буйынса әҙерлек дәрәжәһе*; 2) *билдәле бер эш төрөнөң характерис-тикаһы*)

квалифицированный квалификациялы; ~ **труд** квалификациялы хезмэт

квинтэссенция квинтэссенция (*нигез, асыл, төп үзлек*)

келейный тар даирэлэ, астыртын эшлэнгэн; ~**ое решение** дел эштэрзе тар даирэлэ хэл итеү

кворум кворум (*йыйылыш тулы хокуклы булһын өсөн унда катнашырға тейешле кешелэр ханы*)

квота өлөш, норма; **налоговая** ~ **налым** нормаһы

кибернетика кибернетика (*идара итеү системаларын һәм идара итеү процестарын ойоштороузың дөйөм закондары тураһындағы фән*)

кибуц кибуц (*Израилдәге кооперативлашкан ауыл хужалығы предприятиеһы, коммуна*)

киднеппинг киднеппинг (*кеше урлау, башлыса куркытыу юлы менән түләү алыу өсөн балаларзы урлау*)

киллер киллер (*ялланған үлтереүсе*)

киргизы кыргыззар

китаистика китаистика (*Кытай әзәбиәте, тарихы, мәзәниәте, теле тураһындағы фәндәр*)

китайцы кытайзар

клан клан (*сәйәси эшмәкәрзәрзең, ябык ойошмаларзың ижсти-мағи йәки хужалык итеү мәнфәғәттәрәндә ойошкан бер йомок төркөмө, ул туғандарзан торорға ла мөмкин*)

класс сыныф; **антагонистические** ~ы **калма-каршы** сыныфтар; **рабочий** ~ эшселәр сыныфы

классика классика (*милли һәм бөтә донъя мәзәниәте өсөн киммәтле һаналған өлгөлө һәм үрнәк булырлык әзәбиәт, сәнғәт әсәрзәре*)

классицизм классицизм (*XVIII быуатта һәм XIX быуат башында әзәбиәт һәм сәнғәттәге йүнәлеш*)

классовый синфи; **сыныфлы**; ~**ая борьба** синфи көрәш; ~**ые противоречия** синфи каршылыктар; ~**ые интересы** синфи мәнфәғәттәр; ~**ое общество** сыныфлы йәмғиәт

клевета яла

клевет куштан (*үзенең хужаһына ярар өсөн һәр төрлө түбәнселеккә барыусы кеше*)

клерикал клерикал (*клерикализм яклы кеше*)

клерикализм клерикализм (илдең сәйәси һәм мәзһи тормошона дини йогонтоно көсәйтергә ынтылган сәйәси йүнәлеш)

клерикальный клерикаль; **~ая партия** клерикаль партия

клерк клерк (парламентта, судта, нотариатта контора хезмәткәре, эш башикарыусы)

клика клика, өйөр (яуыз ниәт менән ойошкан кешеләр төркөмө)

клиринг клиринг (кулаксаһыз иҗәпләшеү (һатыу-алыу эшендә))

клонирование клонлаштырыу, күзәнәктән тергезеү (тере йәки үле организмдың бер күзәнәгенән кабаттан шуңдай ук тағы бер организм барлыкка килтереү)

клуб клуб (1) дөйөм эш йәки сәйәси максаттарҙа билдәле бер уртак даирә, һөнәр, мәһфәзәт буйынса берләшкән кешеләрҙең ижтимағи ойошмаһы; 2) мәзһи-мәһрифәтселек тәрбиәһе биреү максатында халыҡ йәшәгән урындарҙа төзөлгән бина)

кнессет кнессет (Израилдәге бер палаталы парламент)

книговедение китап белеме (китап эше тураһындағы фән)

книгоиздательство китап нәшриәте, китап сығарыу

книгохранилище 1) китап һаклана торған бина; 2) зур китап-хана

княжество кенәзлек

коалиционный коалицион; **~ое правительство** коалицион хөкүмәт

коалиция коалиция (бер нисә дәүләттең, сәйәси партияның уртак максатка ирешеү өсөн үз-ара килешеп берләшеүе)

когорта когорта (нык тупланған кешеләр төркөмө)

код код (шартлы билдәләр һәм кыскартмалар тезмәһе)

кодекс кодекс 1) кодекс (системаға һалынған закондар йыйынтығы); **~ законов о труде (КЗоТ)** хезмәт тураһында закондар кодексы; **~ о браке и семье** никах һәм ғаилә кодексы; 2) кодекс, ҡағизәләр; **моральный** ~ әхлак кодексы

кодификация кодификациялау (ижтимағи мөнәсәбәттәрҙең ниндәй ҙә булһа бер тармағын ййға һалыусы закондарҙы йәки башика норматив акттарҙы системалаштырыу)

коза ностра коза ностра (АКШ-тағы итальян мафиоз ойошмаларының атамаһы)

кокаин кокаин (кокаин япрағынан алына торған наркотик)

коллaбopациoниcты коллaбopациoниcтap (1939–45 йылдapзa Гитлep оккyпaциялaгaн илдapзa фaшиcтap мeнaн хeзмeттaшилeк итeүce нaтлык йeндap)

коллeгиaльнocть коллeгиaллeк, бepгeлeк (бep нисa кeшe бepгeлeп eтaкceлeк иткeн идapa итeү пpинцибы)

коллeгиaльный коллeгиaль; **~oe pyкoвoдcтвo** коллeгиaль eтaкceлeк; **~oe peшeниe вoпpoca** мacьaлeнe коллeгиaль хeл итeү

коллeгия коллeгия (бep нисa кeшeнeн тeзeлгeн aдминистpaтив-бaицaкpыу нaм кaңaцилaшeү opгaны); **~ aдвoкaтoв** aдвoкaттap коллeгияны

коллeдж коллeдж (хaзepгe Рacэйзa, Бoйoк Бpитaниялa, AКШ-тa н. б. кaйны бep илдapзa югapы нaм мaхcyc уpтa укыу йopтo)

коллeж коллeж (Фpaнциялa, Бeльгиялa, Швeйцaриялa уpтa нaм тyлы бyлмaгaн уpтa укыу йopтo)

коллeктив коллeктив; **~ yчитeлeй** укытыycылap коллeктивы

коллeктивизaция коллeктивлaштыpy; **~ ceльcкoгo хoзяйcтвa** aуыл хyжaлыгын коллeктивлaштыpyу

коллeктивизм коллeктивизм (коллeктив бaицaнгыc)

коллeктивный коллeктив; **~aя бeзoпacнocть** коллeктив имeнлeк (дeүлeттapзeң хaлык-apa имeнлeктe нaклaу буйынca хeзмeттaшилeгe); **~ тpyд** коллeктив хeзмeт

коллизия коллизия (кaпмa-кaршы кapaитapзың, ынтылыш-тapзың бapелeиe)

колoниaлизм колoниaлизм (1) импepиaлистик дeүлeттapзeң ижтимaги-иктисaди яктaн apттapaк кaлгaн илдapзe cэйacи, иктисaди, рухи яктaн кoллoккa тeшeрeүe; 2) колoниaль cэйacaт)

колoниaльный колoниaль; **~aя зaвиcимocть** колoниaль бoйoндopoклoк; **~aя пoлитикa** колoниaль cэйacaт; **~ые вoйcкa** колoниaль гeскap (колoниaль нaм бoйoндopoклo илдapзa хaкимлыкты нaклaу нaм yндaгы милли-aзaтлык хepaкeтeн бaштыpyу eсeн тoтoлгaн гeскapзep)

колoнизaтop колoнизaтop

колoнизaция колoниaлaштыpyу, колoнизaциялaу (1) илдaгe бyш яктaн epзepзe хyжaлык ягынaн үзлeшитepeү мaкcaтындa yндa хaлык кycepeп yлтыpтыу; 2) cит илдe бaшып aлып үз колoниaнынa айлeндepeү)

колoниcт колoниcт (колoниaлa йeшeүce)

колония колония (1) сит дэүлэт тарафынан баһып алынган бойондорокло ил; 2) башка илдэн йаки өлкәнән килгән кешеләр йәшәгән касаба; 3) ниндәй зә булһа максат менән бергә йыйылган кешеләрзең йәшәү урыны); **исправительно-трудовая** ~ холок төзәтеү-хезмәт колонияһы

колхозный колхоз; ~ **строй** колхоз королошо

комендантский час комендант сәғәте (ғәзәттән тыш хәл шарттарында урамда ирекле йөрөү тыйылган тәүлек ваҡыты (баһлыса төнгө сәғәттәрҙә)

коми комизар

Коминтерн (*Коммунистический Интернационал*) (ист.) Коминтерн (Коммунистик Интернационал)

комиссар комиссар; **военный** ~ (*военком*) хәрби комиссар

комиссариат комиссариат (дәүләт учреждениеһы); **военный** ~ (*военкомат*) хәрби комиссариат

комиссия комиссия; **постоянная** ~ даими комиссия; **мандатная** ~ мандат комиссияһы; ~ по делам несовершеннолетних баһиғ булмағандар эше буйынса комиссия; ~ по трудовым спорам хезмәт бәхәстәре буйынса комиссия

комитет комитет; ~ по делам национальностей милләттәр эштәре буйынса комитет; **председатель** ~ а комитет рәйесе

комментарий комментарий (аңлатма, асыклама)

коммерциализация коммерциялаштырыу (дәүләт предприятиеларын хосусилаштырыуға табан эшләнгән тәүге азым, беренсе этап)

коммерция коммерция, сауза

коммерческий коммерция; ~ ая тайна коммерция сере

коммуна 1) коммуна (хезмәт һәм мөлкәт уртаҡлығы нигеҙендә берләшкән кешеләр коллективы); **сельскохозяйственная** ~ ауыл хужалығы коммунаһы; 2) коммуна (*кайһы бер илдәрҙә административ-территориаль берәмек*)

коммунальный коммуналь; ~ое хозяйство коммуналь хужалыҡ; ~ые услуги коммуналь хезмәттәр

коммунизм коммунизм (*ижтимағи-иктисади формация, кешелек донъяһының юғары үсеш бәшкысы*); **научный** ~ фәнни коммунизм

коммунист коммунист

коммунистический коммунист; коммунистик; ~ая партия
Коммунистар партияһы

коммюнике коммюнике (дәүләт власы юғары органдарының
рәсми белдереүе)

компетенция компетенция (1) кешенең якиһы белгән, нык та-
ныш булған мәсьәләләр даирәһе; 2) ойошманың йәки учреждение-
ның башикара торған эштәре даирәһе; хокуғы кағылған өлкә)

компиляция компиляция (сит кешеләрҙең тикишеренеүҙәре,
әсәрҙәре нигеҙендә, сығанактарҙы үз аллы эшкәртмәйенсә,
хезмәттәр языу; шундай алым менән язылған хезмәт)

комплексный комплекслы; ~ая бригада комплекслы бригада

компрометировать яманатлы итеү; оятлы итеү, яманатын
сығарыу

компромисс компромисс, ике яклы килешеү, уртаҡ фекергә
килеү

компьютеризация компьютерлаштырыу (халыҡ хужалығында,
тармактарҙа, предприятиеларҙа, берләшмәләрҙә һәм ойошмалар-
ҙа компьютерҙарҙы киң кулланыу)

комсомол (Коммунистический союз молодежи) комсомол
(Коммунистик йәштәр союзы)

комсомольский комсомол; ~ая организация комсомол ойош-
маһы; ~ билет комсомол билеты

конвенция конвенция (айырым бер мәсьәлә буйынса халыҡ-ара
килешеү); ~ о бактериологическом оружии Бактериологик корал
тураһында конвенция

конвенционный конвенцион; ~ые ставки конвенция ставкаһы
(дәүләттәр араһында килешеү юлы менән куйылған таможня та-
рифы ставкалары)

конвергенция конвергенция, яқынайыу, кушылыу (ике ижти-
мағи-сәйәси система бер-береһенә қаршы торған осорҙа улар
араһындағы айырма әкреләп юйыла, ахырҙа был ике системаның
кушылыуына килтерә тип иҫәпләүсә теория)

конверсия конверсия (1) дәүләт заемы шарттарының үзгәр-
телеүе; провести ~ю займов заемға конверсия үткәреү; (2) обо-
рона тармағындағы предприятиеларҙы граждандар өсөн тауар-
ҙар етештереүгә күсереү; 3) алмашыу, әйләндереү); ~ валюты бер
валютаны курс буйынса икенсегә алмаштырыу

конвертируемость әйләндерү, алмаштыруу, конвертациялау (1) валютаны алтынга әйләндерү; 2) валютаны ниндәйзәр башка валютага алмаштыруу (конверсиялау))

конгломерат конгломерат (монополистик берләшмәләрзең бер формаһы)

конгресс конгресс (1) халык-ара конференция, кәңәшмә); **международный** ~ геологов геологтарзың халык-ара конгрессы; (2) кайһы бер дәүләттәрзә закон сығарыусы орган йәки уның бер палатаһы; 3) айырым илдәрзә кайһы бер милли ойошма исеме); **партия Индийский национальный** ~ Һиндостан милли конгрессы партияһы

конгрессмен конгрессмен (конгресс ағзаһы)

кондиция кондиция (билдәләнгән стандарттарға йәки килешү шарттарына ярашылы булған норма, сифат)

кондоминиум кондоминиум, уртақ идара (ике йәки бер нисә дәүләт тарафынан ниндәй зә булһа территорияла бергә идара итеү)

конкистадоры конкистадорзәр (XV–XVI быуаттарзә Американың үзәген һәм көньяк өлөшөн унда йәшәгән халыкты – индейзарзы кырып, колға әйләндереп баһып алыусы испандар)

конклав конклав (католиктар сиркәүе кардиналдарының яңы Рим папаның әүмәрлеккә һайлау өсөн үткәргән йыйылышы)

конкретный анык, билдәле, тәғәйен; ~ **труд** конкрет хезмәт (абстракт хезмәттең капма-каршы мәғәнәһе, хезмәттең билдәле бер продукция етештерегә йүнәлеше)

конкурентоспособность конкуренцияға һәләтлелек

конкуренция конкуренция, ярышыу (базарзә файза алыу өсөн үз-ара көрәш); **внутриотраслевая** ~ тармак эсендәге конкуренция; **межотраслевая** ~ тармак-ара конкуренция

конкурировать ярышыу, ал бирмәскә тырышыу

конкурс конкурс, бәйге; ~ **пианистов** пианистар бәйгеһе (конкурсы)

консалтинг консалтинг (махсус компанияларзың етештерегүселәргә, һатыусыларға экспертиза, техник һәм иктисади кәңәштәр бирегү эшмәкәрлеге)

консенсус консенсус (уртақ фекергә килегү, килешегү)

консервативный консерватив (*иске тәртиптәрзе, караштарзы алга һөрөүсе*); **~ая партия** консерватив партия; **~ взгляд** консерватив караш

консерватизм консерватизм, кәзимселек (*иске тәртиптәрзе, караштарзы алга һөрөү; һәр төрлө яңылыкка, прогреска дошманлык*)

консерватор консерватор, кәзимсе (1) консерватив карашлы кеше; 2) консерватив партия ағзаһы)

консилиум консилиум, кәңәшмә (бер тармактағы юғары тәҗрибәле белгестәрҙең катмарлы мәсьәләләргә карап, уларҙы төплө хәл итеү өсөн йыйылыуы)

консолидация туплау, тупланыу, нығытыу; **политическая** ~ сәйәси тупланыу

консорциум консорциум (бер нисә банкының йәки иктисад компанияһының бергәләп заем билдәләп куйыу йәки уртаҡ иктисади проекты тормошқа ашырыу өсөн үз-ара ваҡытлыса килешеүе)

конспиративный йәшерен; **~ое собрание** йәшерен йыйылыш

конспиратор конспиратор

конспирация конспирация (йәшерен эш)

константа константа, даими дәмәл (тоторокло, үзгәрмәүсән)

констатация констатация (һиндәйҙер факттың йәки күренештең булыуын билдәләү йәки ишкһез булыуын раҫлау)

констатировать констатациялау

конституционализм конституционализм (конституциялы монархияны дәүләт идараһының иң яҡшы системаһы тип таныған буржуаз-реакцион ағым)

конституционный 1) конституциялы; **~ая монархия** конституциялы монархия; 2) конституцион; **~ надзор** конституцион күҙәтеү (теге йәки был закондың йәки норматив акттың ил конституцияһына тап килеү-килмәүен тикшереү); **~ Суд** Конституция Суды

конституция конституция (дәүләттең төп законы)

конструктивизм конструктивизм (XX быуаттың 20-се йылдарында совет сәнгәтендә булған йүнәлеш)

консул консул (сит илдә үз дәүләте мәнфәғәттәрен яклау өсөн куйылған даими вәкил)

консульство консуллык (дипломатик вәкиллек)

консультант консультант (үз эшенә бәйле мәсьәләләр буйынса консультация биргән кеше)

консультативный консультация биреү; ~ **орган** консультация биреү органы

консультация консультация (белгес кәңәше; кәңәш ярзама күрһәткән учреждение); **юридическая** ~ юридик консультация

контакт контакт, бәйләнеш

контекст контекст (язма тексттагы һүз йәки фразаның мәғәнә-һенә төшөнөү өсөн кәрәк булган бер бөтөн өзөк)

контингент контингент (1) коллективтың, учреждениеның һ. б. бөтә кешеләре; 2) куйылган сик, норма)

континент китға

контрабанда контрабанда (тауарзарзы, төрлө киммәтле әй-берзәрзе бер илдән икенсе илгә йәшереп сыгару)

контракт контракт, килешеү

контракция контракция (1) продукция етеитереүсе предприятиелар һәм был продукцияны әзерләп һатыусы ойошмалар араһында төзөлгән килешеү; 2) алдан төзөлгән килешеү буйынса ауыл хужалыгы продукттары әзерләү системаһы)

контраст контраст (кискен капма-каршылык, кискен айырма)

контрибуция контрибуция (һуғышта еңелгән илдең еңгән дәүләткә түләйсәк йәки түләргә тейешле аксаһы)

контроль контроль, тикшереү; **государственный** ~ дәүләт контроле; **постоянный** ~ даими тикшереү

контрольный контроль (низең дә булһа дөрөслөгөн тикшереү, контроль йһау өсөн хезмәт иткән); ~**ая работа** контроль эш

контрразведка контрразведка (махсус дәүләт органдарының сит ил разведкаларына каршы алып барған эшмәкәрлеге)

контрреволюционер контрреволюционер

конфедерация конфедерация (1) үз аллы дәүләттәрзең дөйөм максат менән төзөлгән берләшмәһе, союзы; 2) йәмәгәт ойошмалары берләшмәһе)

конференция конференция (һәр төрлө ойошмалар, төркөмдәр, дәүләттәр вәкилдәренең, шулай ук айырым кешеләрзең, ғалимдарзың нмндйзер мәсьәләләрзе хәл итеү өсөн йыйылып фекер алышыуы)

конфессионализм *конфессиялылык (дәүләт власын йәмғиәттәге дини тупланмаларға бүленешенә карап ойоштороу. Мәсәлән, Ливанда, закон буйынса, президент – христиан-маронит, парламент рәйесе – мосолман-шиғый, премьер-министр – мосолман-сөнни булырға тейеш)*

конфиденциальный конфиденциаль, күзгә-күз, йәшерен; ~ **разговор** күзгә-күз һөйләшеү

конфирмация *конфирмация (1) суд хөкөмөнөң юғары власть, хакимият, хәрби етәкселек тарафынан раҫлануы; 2) балаларҙы католик һәм протестанттар сиркәүенә ылықтырыу йолаһы)*

конфискация конфискациялау, тартып алыу; ~ **имущества** мөлкәтте тартып алыу

конфликт конфликт, низағ *(капма-каришылыклы мәнфәғәттәр, караштар бәрелеш, етди бәхәсләшеү, капма-каришылык)*

конформизм конформизм, килешеүсәнлек *(куйылған тәртипте, өстөнөрәк фекерҙе пассив кабул итеү)*

конфронтация конфронтация *(капма-каришы куйыу, бәрелеш)*

конфуцианство конфуцианлык *(боронго Кытай философы Конфуций (Кун Фу-цзы) тәғлимәтенә нигезләнған этик-сәйәси караштар һәм традициялар системаһы)*

концентрационный концентрацион; ~ **лагерь** *(концлагерь)* концентрацион лагерь *(концлагерь)*

концентрация туплау, тупланыу; ~ **производства** производствоны туплау; производствоның тупланыуы *(эре предприятиеларҙың күбәйеп, уларҙа йәмғиәттә булған производство кеүәттәренең зур өлөшө тупланыуы)*

концепция концепция *(теге йәки был күренешкә, хәлгә карата тыуған фекерҙәр системаһы)*

концерн концерн *(берләшмәләрҙең иң үсешкән формаларының береһе)*

концессионер концессионер *(концессия хужаһы)*

концессионный концессия; ~**ое предприятие** концессия предприятия

концессия концессия *(1) дәүләт тарафынан хосуси эшкыуарға, сит ил фирмаһына иктисад предприятиеларын, тәбиғәт ресурстарын файзаланыуға биреү тураһында төҙөлгән килешеү; 2) шундай юл менән төҙөлгән предприятие)*

конъюнктура конъюнктура (*эимәкәрлектен бер тармағында килеп тыуған хәлдәр, шарттар йыйылмаһы*); **экономическая** ~ иктисади конъюнктура; **политическая** ~ сәйәси конъюнктура

кооператив кооператив (*ойошма*); **жилищно-строительный** ~ торлак-төзөлөш кооперативы

кооперативный кооператив; **~ая собственность** кооператив милек (*айырым кооперативтарзың, уларзың берләшмәләренең дәйәм милке*); **~ая торговля** кооператив сауза

кооператор кооператор (*кооператив хезмәткәре*)

кооперация кооперация (*1) хезмәтте ойоштороузың бер формаһы; 2) үзенең ағзалары иҫәбенә төзөлгән коллектив етештереү, сауза һ. б. берләшмәләре*); **жилищная** ~ торлак кооперацияһы; **кредитная** ~ кредит кооперацияһы; **потребительская** ~ кулланыу-сылар кооперацияһы; **промысловая** ~ кәсеп кооперацияһы; **сбыточная** ~ һатыу кооперацияһы; **снабженческая** ~ тәьминәт кооперацияһы; **сельскохозяйственная** ~ ауыл хужалығы кооперацияһы

кооперирование кооперативлаштырыу, кооперацияға тупланыу

кооперированный: **~ые поставки** кооперация тәртибендә тәьмин итеү

кооптация кооптация (*һайланма органдың үз составына, кабаттан һайлау үткәрмәй генә, яңы кеишеләр кабул итеүе*)

кооптировать кооптациялау (*кооптация үткәреү*)

координировать яраштырыу, тап килтереү

Коран Көрһән (*мосолмандарзың төп дини китабы*)

кордон кордон (*1) сик, рубеж; 2) сик һаксылары*)

корейцы корейялылар

коренные народы төп халыктар, аҫабалар, ерле халыктар (*үз-зәре йәшәгән төбәктәргә башика ерзәрзән күсеп ултырыусылар килгәнгә тиклем көн иткән халыктар*)

королевство короллек

коронация коронация (*тәхеткә ултырыу таитанаһы*)

корпоративный корпоратив (*тар даирәләге, үз төркөмә мәнфәғәттәре өсөн генә*); **~ интересы** тар төркөмсөлөк мәнфәғәттәре

корпорация корпорация (*бер профессия йәки сословие һ. б. кеишеләренең берләшмәһе*)

корпус корпус (1) зур гаскари берләимә; пехотный ~ пехота корпусы; (2) рәсми эш башкарыусы кешеләр йыйылмаһы); дипломатический ~ дипломатик корпус; корреспондентский ~ хәбәрселәр корпусы

корректировка корректировка (нимәнеләр өлөшләтә үзгәртеү, дөрөсләү, өстәмәләр индереү)

корреляция корреляция (предметтарзың йәки төшөнсәләрҙең үз-ара нисбәте, ярашыуы, бәйләнеше)

корреспондент хәбәрсе; **собственный** ~ (собкор) газеты гәзиттең үз хәбәрсеһе

коррупция коррупция (сәйәси эшмәкәрҙәрҙең, вазифалы кешеләрҙең ришүәткә һатылыуы)

космополитизм космополитизм (милли мәҙәниәттә танымай, патриотлыҡты ишкар итеп, бөтә донъяны үҙенең иле тип исәпләгән идеология)

космополитический космополитик; ~ие **взгляды** космополитик караш

котировка котировка (1) биржала акцияларзың һәм башка киммәтле кағыздарзың курсың (һакын) билдәләү; 2) валюта курсың билдәләү)

краевед тыуған якты өйрәнеүсе

краеведение тыуған якты өйрәнеү

краеведческий тыуған якты өйрәнеү; ~ **музей** тыуған якты өйрәнеү музейы

край край, як (административ-территориаль берәмек)

Красная книга РБ БР Кызыл китабы (Баһкортостан Республикаһы хайуандары һәм үсемлектәре донъяһында һирәк осраған объекттарзың дәүләт реестры)

кредит кредит (бурыс); **долгосрочный** ~ оҙайлы кредит; **краткосрочный** ~ кыска сроклы кредит; **продажа в** ~ кредитка һатыу **кредитование** кредит биреү

кредо кредо, инаныс; **изложить свое** ~ үз инанысыңды белдереү

крепостник крепостник (крепостной хокукты яклаусы)

крепостничество крепостнойлык (крепостной хокукка, крепостной крәстиәндәрҙе izeүгә нигезләнгән йәмғиәт королюшо)

крепостной крепостной; ~ая **зависимость** крепостной бойондоруклолук (крепостной крәстиәндең феодалға шәхси бойондо-

роклого); **~ое право** крепостной хокук (*феодаль дәүләттең крепостной хокукты ныгытыусы юридик нормалары*); **~строй** крепостной королюш; **~ое крестьянство** крепостной крәстиәндәр; **~ая интеллигенция** крепостной зыялылар

крестный ход тәре менән йөрөш (*байрак, тәре һәм иконалар күтәрел, тантаналы йөрөү*)

крестьянин крәстиән

крестьянский крәстиәндәр; **~ое движение** крәстиәндәр хәрәкәте; **~ое хозяйство** крәстиән хужалыгы; **~ое восстание** крәстиәндәр күтәрелеше

крестьянство крәстиәндәр; **колхозное** ~ колхоз крәстиәндәре

крещение 1) сукындырыу; 2) христиандарзың сукындырыу байрамы; 3) тәүге һабак алыу, тәүге һынау үтеү; **боевое** ~ һугышта тәүге катнашыу

кризис кризис, һынылыш, ауыр күсеү осоро, көрсөк; **аграрный** ~ аграр кризис; **политический** ~ сәйәси кризис; **правительственный** ~ хөкүмәт кризисы; **экономический** ~ иктисади кризис; ~ **перепроизводства** артык етештереү кризисы

криминал криминал (*яза бирелә торған енәйәт*)

криминалист криминалист (*енәйәт эштәре буйынса белгес*)

криминалистика криминалистика (*хокук фәнненең енәйәттәр тикшерерү алымдарын өйрәнүсә бүлеге*)

криминология криминология (*енәйәтселек һәм уны искәртеү ысулдары тураһындағы фән*)

критерий критерий (*нимәнелер баһалау, билдәләү йәки төр-зәргә айырыу билдәһе, үлсәме*)

критик тәнкитсе; **литературный** ~ әзәби тәнкитсе

критика тәнкит; ~ **и самокритика** тәнкит һәм үзтәнкит

критиканство критиканлык (*урынһызға бәйләнер; тырнак аштынан кер эзләү*)

критицизм критицизм (1) *тәнкит менән карау*; 2) *философияла материализмға дошман булған ағым*)

критический 1) критик, кишкен, критик һынылыш; ~ **момент** кишкен мөл; 2) бик ауыр, куркыныс; **~ое положение** бик ауыр хәл

круглый стол түңәрәк өстәл, кор (*һәр бер катнашыусы тиң хокукка эйә булған кәңәшмә (конференция, орашыу, һөйләшеү, гәзәттә, түңәрәк өстәл артында үтә)*

круговая порука 1) коллектив яуаплылык; 2) бер-беренде
яклау, камселектәрҙе йәшерерү

кругозор аң-белем даирәһе

кружок түнәрәк; **революционный** ~ революцион түнәрәк;
~ **самодетельности** үзешмәкәрлек түнәрәге

кряшены керәшендәр

ку-клукс-клан ку-клукс-клан (*АКШ-тағы йәшерен террористик ойошма, реакцион даирәләр тарафынан демократик ойошмаларға, кара тәнлеләргә каршы көрәш өсөн файҙаланылған*)

кулачество кулактар (ауыл буржуазияһы)

кулачное право йөзрөк хокуғы, көслөнөкө донъя (көслөрәк кешенең артығыраҡ хокук алыуы, бәхәстәрҙе көс ярҙамында хәл итеү)

кулуары кулуар (парламентта ултырыш залынан ситтә урынлашкан, ял итеү, орашып һөйләшеү өсөн тәғәйенләнгән бүлмә)

кульминация кульминация (һиндәйҙер хәлдең, эш-ғәмәлдең үсешендәге иң көсөргәнешле мөл)

культ культ (һиндәйҙер бер шәхесте илаһлаштырыу, артыҡнык зурлау, мактау); ~ **личности** шәхес култы

культивировать үстөрөү, ғәзәткә индерөү, йәйелдерөү

культура мәҙәниәт, культура; **материальная** ~ матди мәҙәниәт; **духовная** ~ рухи мәҙәниәт; ~ **обслуживания** хеҙмәтләндерөү культураһы

культурно-бытовой мәҙәни-көнкүреш; ~ое **обслуживание** мәҙәни-көнкүреш хеҙмәте күрһәтеү; ~ые **учреждения** мәҙәни-көнкүреш учреждениелары

культурно-национальный: ~ая **автономия** милли-мәҙәни автономия

культурность мәҙәнилек

кумуляция кумуляция (шартлаткыс энергияның бер йүнәлештә тупланыуы)

кумыки кумыктар

купечество сауҙагәрҙәр

купон купон (киммәтле кағыззарҙан процент алыу өсөн йыртып алына торған талон)

купчая купчая (граждандарзың ер участкаларын шәхси милеккә алыу акты)

купюра купюра (киммәтле кағыз – облигация йәки акса)

курды кордтар

курия курия (кайһы бер илдәрзәге һайлау системаһында һайлаусыларзың сословиеларына, байлыктарына карап бүленә торған разряд)

курс 1) юл, йүнәлеш; ~ на индустриализацию индустриялаштырыуға юл тоту; 2) курс (бер илдең акса берәмегенең икенсе илдең акса берәмеге менән сағылдырылған киммәте); **валютный** ~ валюта курсы; ~ **акций** акциялар курсы

курсант курсант (1) курстарҙа укыусы; 2) хәрби училищеда тәрбиәләнеүсе)

курултай королтай (монгол һәм төрки халыктарында дөйөм йыйылыш, йыйын); Государственное Собрание – ~ Республики Башкортостан Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышы – Королтайы; **Всемирный** ~ башкир Бөтә донъя башкорттары королтайы

курьер курьер (1) дипломатик почтаны тапшырыу буйынса ашығыс йомош үтәүсе вазифалы кеше; 2) учреждениеның эш кағыздарын таратыусы)

кюре кюре (католиктар сиркәүе руханийы)

лабиринт лабиринт (1) боронғо Грецияла күп бүлмәле, сығыу юлдары буталсыҡ булған һарай; 2) (күсмә мәғ.) сығыуы кыйын булған буталсыҡ хәл); ~ **мыслей** уйҙар сыуалышы

лавирование ауыр хәлдән ошта сығыу, тайпылыу; ~ **в политике** сәйәсәттә ошта яйлашыу

лагтинг лагтинг (Норвегия парламентының – стортингыһының юғарғы палатаһы (түбәнге палатаһы – одельстинг)

лаконизм (лаконичность) кыскалык, әз һүзлелек; ~ **мысли** фекерҙең кыска һәм асыҡ булыуы

ламаизм ламаизм (*будда диненең бер төрө*)

ландтаг ландтаг (*кайһы бер дәүләттәрҙә вәкәләтле органдар*)

лапидарный лапидар (*кыска, асык, аңлайышлы*); **~ая речь** кыска телмәр

латентный латент, йәшерен (*күзгә күренмәгән, һизелмәгән*); **~ая преступность** йәшерен енәйәт; **~ период болезни** ауырыуҙың һизелмәгән осоро

латинизация латин алфавитына күсөү

латифундия латифундия (*эре ер биләмәләре*)

латыши латыштар

лауреат лауреат (*халык-ара йәки дәүләт премияһына лайык булған кеше, шулай ук төрлө конкурстарҙа еңеүсе*); **~ международного конкурса** халык-ара конкурс лауреаты; **~ Государственной премии** Дәүләт премияһы лауреаты; **~ государственной премии имени Салавата Юлаева** Салауат Юлаев исемендәге дәүләт премияһы лауреаты

левацкий һул, һулсылык; **~ая политика** һул йүнәлеш сәйәсәте

левачество һулсылык, һул йүнәлеш

левый һул; **~ая оппозиция** һул оппозиция; **~ уклон** һулға тайпылыш; **~ые партии** һул партиялар

легализация легалләштереү (*законлаштырыу, законлы иҗгәзгә күсереү*)

легальный легаль (*законлы, закон тарафынан каралған*); **~ая организация** легаль ойошма; **~ое положение** легаль хәл

легат легат (1) *боронго Римда илсе*; 2) *Рим папаһының вәкиле*)

легендарный легендар (*үзенең дан-шөһрәте, эше менән халык араһында танылған*); **~ая личность** легендар шәхес

легион легион (*кайһы бер илдәрҙәге махсус хәрби ойошмалар, күп осрақта сит илдән ялланған Һалдаттарҙан ойоша*)

легионер легионер (*легион Һалдаты*)

легислатура легислатура (1) *һайланма органдың йәки һайлан куйылған вазифалы кешенең вәкәләт мөззәте, срогы*; 2) *парламент*)

легитимация легитимация (*законлы тип таныу*)

легитимный легитим (*закондарға ярашлы, законлы, хокукка эйә*); **~ая власть** законлы власть

лезгины лезгиндар

лейбористский лейбористар; **~ая партия** лейбористар партияһы (*Англияла реформалар сәйәсәте үткәреүсә эшселәр партияһы*)

лейбористы лейбористар

лейтмотив лейтмотив, төп фекер (*һызык өстөнә алынған, кабатланып торған төп фекер*); **~ произведения** әсәрзең төп фекере

лекторий лекторий (*лекциялар ойоштороусы учреждение, ойошма, лекциялар була торған урын, бина*)

лекционный лекция; **~ая пропаганда** лекция пропагандаһы

лемма лемма (*ярзамсы теорема*)

ленинизм ленинизм (*В. И. Ленин тәғлимәте*)

летописание йылъязма языу

летописец йылъязмасы

летопись йылъязма (*борон тарихи вакиғаларҙы йыл һайын теркәй барған языу*)

летучка летучка (*ашығыс рәүештә ойошторолған кыска йыйлыш*)

лжепредпринимательство ялған эшкыуарлык (*иктисади эшмәкәрлек даирәһендәге енәйәт; ялған коммерция ойошмаһы төзөү юлы менән кредит алыу, һалым түләмәү һәм хәрәм табыш алыуға королған эшкыуарлык*)

лжесвидетель ялған шаһит, ялған таныксы

лжесвидетельствовать ялған шаһитлык итеү, ялған күрһәтеүзәр биреү

либерал либерал (1) либерализм яклы кеше; 2) либераль партия ағзаһы)

либерализм либерализм (1) *ижтимағи-сәйәси ағым*; 2) *артык килешеүсәнлек, ирек куйыусанлык*)

либеральный 1) либераль; **~ая буржуазия** либераль буржуазия; 2) либералдар; **~ая партия** либералдар партияһы; **ЛДПР – либерально-демократическая партия России** Рәсәйзең либераль-демократик партияһы

лига лига (*союз, берләшмә*); **~ наций** Милләттәр лигаһы

лидер лидер (1) *сәйәси партияның, профсоюз йәки башка йәмәғәт ойошмаһының етәксеһе, юлбашсыһы*; 2) *һиндәй зә булһа ярышта алда килеүсә*)

лизинг («финансовая аренда») лизинг («финанс арендаһы») (*инвестиция эшмәкәрлегенә бер төрө: етешитереү тәғәйенләне*

шендәге машиналар, корамалдар, транспорт сараларын һәм королмаларын оҙайлы куртымға алыу)

лизинговый: ~ые операции лизинг операциялары; ~ период лизинг осоро

ликвидатор ликвидатор, бөтөрөүсе; ~ Чернобыльской аварии Чернобыль аварияһы эзметләрен бөтөрөүзә катнашыусы

ликвидационный ликвидация, ябыу, ликвидация менән шөгөлләнөүсе; ~ комитет ликвидация комитеты; ~ая комиссия ликвидация комиссияһы

ликвидация бөтөрөү, ябыу; ~ треста тресты бөтөрөү; ~ неграмотности назанлыкты бөтөрөү

ликвидность ликвидлылык (үз йөкләмәләреңде (бурыстар буйынса) ваҡытында үтәүзә тәмин итеүгә һәләтлелек (банкыларға, фирмаларға кағыла)

ликвидный ликвид, үтемле (аксаға еңел әйләндерелә торған)

лимит лимит (сик, сикләнгән норма)

линия юл, йүнәлеш; **генеральная** ~ партии партияның төп йүнәлеше; **политическая** ~ сәйәси юл (йүнәлеш)

линчевание линчлау (Линч суды менән хөкөм итеү; судһыз язалап үлтереү)

листаж листаж (баҫма табак һаны)

листовка листовка; **агитационная** ~ агитация листовкаһы

литература әҙәбиәт; **русская классическая** ~ урыҫ классик әҙәбиәте

литовцы литвалар

литературоведение әҙәбиәт фәне (әҙәбиәт тарихы һәм теорияһы фәне)

литография литография (1) ташика баҫыу ысулы; 2) ташиктан баҫылған һүрәт; 3) ташика баҫыу ҫехы, урыны)

лицей лицей (урта мәктәп)

лицензия лицензия (1) тышкы сауҙа операцияларын башикарыуға вәкәләтле дәүләт органы тарафынан бирелә торған рөхсәт); **импортная** ~ импорт лицензияһы; **экспортная** ~ экспорт лицензияһы; (2) шундай ҙә булһа уйлап табыуҙы йәки башика техник казанышты файзаланыу өсөн лицензия договоры, йә булмаһа суд йәки вәкәләтле дәүләт органының административ карары нигеҙендә

бирелә торған рөхсәт); **патентная** ~ патентлы лицензия; **беспатентная** ~ патентһыз лицензия

лицо шәхес, кеше; ~ **без гражданства** гражданлыгы булмаған кеше; **физическое** ~ физик шәхес (кеше); **юридическое** ~ юридик шәхес (*юридик хокуклы ойошма*)

личность шәхес, кеше; **неприкосновенность** ~и шәхестең тейелгеһезлеге

личный шәхси; ~ое дело шәхси эш; ~ая **собственность** шәхси милек; ~ые **интересы** шәхси мәнфәғәт; ~ое **мнение** шәхси фекер

лишение 1) мәхрүм итеү; ~ **гражданских прав** гражданлык хокуктарынан мәхрүм итеү; 2) ~я **мохтажлык**, фәкирлек; **терпеть** ~я **мохтажлык** кисереп

лобби (**лоббисты**) лобби, лоббизар (*тауыштарын аксаға һатып, сәйәси карарҙар кабул итеүгә йогонто яһаусы конгрессмендар, депутаттар, банкирҙар, монополистар*)

лоббировать лоббилык итеү (*кемдәрҙеңдер мәнфәғәтендә дәүләт власына, административ органға, башка ойошмаларға баһым яһау*)

логика логика (*фекерләү канундары тураһындағы фән*); **диалектическая** ~ диалектик логика

логичный логикалы, логикаға нигезләнгән, эзмә-эзлекле, дөрөс

логотип логотип (*фирманың йәки был фирма тауарҙарының айырылып торған тулы йәки кысҡартылған исемең махсус эшләнгән һүрәтләнеше*)

лозунг лозунг, шиғар (1) *кыска рәүештә төп идеяны, талапты, бурысты сағылдырған саҡырыу*; 2) *шундай саҡырыу яҙылған плакат*)

лойер лойер (*Америка бизнесында: үҙендә юрист-кәңәшсе, адвокат, кайһы берҙә нотариус функцияларын туплаган хокук белгесе*)

локализовать локалләштереү (*сыккан урынында туктатыу, сикләп алыу*); ~ **конфликт** низағты урынында туктатыу

локальный локаль, урындағы; ~ая **война** урындағы һуғыш

локаут локаут (*предприятие хужаларының хеҙмәткәрҙәргә ҡаршы көрәш сараһы буларак, предприятиены ябып, эшселәрҙе күпләп эштән сығарыуы*)

ломбард ломбард (күсемле милекте һалған өсөн вақытлыса акса биреп тороусы кредит ойоимаһы)

лорд лорд (Англияла нәсел буйынса бирелеүсе дворянлык титулы һәм шул титулы булған кеше); **палата** ~ов лордтар палатаһы (Англия парламентының юғарғы палатаһы)

лот лот (килешеү буйынса килтерелгән тауар партияһы)

лотерея лотерея (1) билеттар буйынса киммәтле айберзәр йәки акса отоу; 2) отоу менән дә, отолоу менән дә бөтөргә мөмкин булған эш)

лояльность лояллек (1) ғәмәлдәге закондарға, власть органдары қарарзарына тоғролок; 2) илтифатлылык, киң күңеллек)

лояльный лояль; ~ое отношение лояль мөнәсәбәт

ЛТД (Ltd) ЛТД (яуаплылығы сикләнгән ойоима рәүешендә барлыкка килеүсе фирмаларға карата кулланыла, ASKO Ltd һ. б.)

льгота льгота (һиндәйҙер өстөйлөктәр биреү, дөйөм билдәләнгән кағизәләр, бурыстар үтәүҙән өлөшләтә азат итеү); **налоговые** ~ы һалым льготалары

люди кешеләр; ~ искусства сәнғәт кешеләре

людный кеше күп булған; ~ое место кеше күн була торған урын

люмпен-пролетариат люмпен-пролетариат (төрлө сәбәптәр аркаһында йәмғиәттә сифи йөзөн юғалтқан, түбән тағарәгән катлам: берәзәктәр, хәйерселәр, еңдәтселәр һ. б.)

лютеранство лютеранлык (протестантлыҡтың бер тармағы)

М

МАГАТЭ (Международное агентство по атомной энергии)
МАГАТЭ (Атом энергияһы буйынса халық-ара агентлык)

магистрат магистрат (кайһы бер илдәрҙә кала идаралығы һәм шул идаралыҡ урылашқан бина)

магнат магнат (эре феодал, эре капиталист); **нефтяной** ~ нефть магнаты

магометанство мосолманлык

мажоритарный мажоритар; **~ая избирательная система** мажоритар *хайлау системаһы (күнселек тауыш алған кандидаттың ығына һайланыуын таныу)*

майорат майорат (1) *мираҫ йәки власть тулыһынса оло улға йәки пәселдәге оло кешегә күсә торған мираҫ һәм власть системаһы; 2) шул рәуештә мираҫ булып калған ер)*

маки маки (Францияла *Каршылык хәрәкәте партизандарының Гитлер башкынсыларына каршы көрәшеүсә ойошмаһының исеме)*

макиавеллизм макиавеллизм (үз максаттарына ирешеү өсөн һәр төр алымдарзы – алдау, куркытыу, һатыу, һатып алыу, үлтереү һ. б. – файҙаланыуысы сәйәсмәндәргә карата кулланыла)

маккартизм маккартизм (*прогрессив хәрәкәткә, демократик ойошмаларға, уларзың етәкселәренә каршы йүнәлтелгән сәйәсәт)*

маклер маклер (фондтар һәм тауар биржаларында килешеүҙәр төзөгәндә аралашлык итеүсә; аралашсы)

макрэкер макрэкер (*киң билдәле кешеләрҙең коррупцияһын, бизнестә намыҫһыз алымдар менән эш итеүен, махинацияларын ваҡытлы матбуғатта фаиһлауысы журналист)*

максимализм максимализм (*бер нәмә менән дә ысәпләшмәйенсә, саманан тыш талаптар куйыу)*

максимум максимум; **программа**~ программа-максимум

малоимущий әз тәмин ителгән, ярлы

малое предпринимательство кесе эшкыуарлык

мальтузианство мальтузианлык (*халыктың ауыр тормошо социаль сәбәптәрҙән түгел, ә кешеләрҙең артык үрсәүенән тип аңлатыуысы теория)*

мандарин мандарин (*феодаль Кытай чиновниктарының европалар атаған исеме)*

мандат мандат (*берәй хокукты, вәкәләтте раслауысы документ); депутатский* ~ депутатлык мандаты

мандатный мандат; **~ая комиссия** мандат комиссияһы (*съездарҙа, конференцияларҙа һ. б. делегаттарзың вәкәләттәрен тикшерәү өсөн төзөлгән комиссия)*

маневр маневр (*оҫта алым, хәйлә)*

маневрирование маневр яһау (*идара итеүҙең дөйөм йүнәлешен бозмайынса, системаның идара итеү параметрҙарын үзгәртәү)*

манера манера (1) кешенең үзен тотоу рәүеше, кылыгы; 2) ижади эштә айырым авторзәрға, башиарыуысларға хас алымдар йыйылмаһы); ~ **письма** языу манераһы

манипуляция манипуляция (махинация, мутлык эиләү)

манифест манифест, мөрәжәғәт (1) (тарихи) юғары властың шундай эә булһа зур сәйәси вакиға айканлы халыкка язма мөрәжәғәте; 2) партияның, ймәғәт ойошмаһының программа характерындағы декларацияһы, тантаналы мөрәжәғәте); ~ **к народам мира** донъя халыктарына мөрәжәғәт

манифестант манифестант (манифестацияла катнашыуы)

манифестация манифестация (теләктәшлек йәки протест белдерәү максатында күмәк сығыш)

манкировать игтибарһызлык күрһәтеү, һанға һукмау; ~ **своими обязанностями** үз вазифаларыңа игтибарһыз карау

манкурт маңкорт (тарихи хәтерен, әхлаки һәм рухи йүнәлештәрән, үз халкы менән бәйләнешен югалткан кеше)

манси мансизәр

манускрипт манускрипт (боронго кулъязма)

маргинал маргинал (тормоштон яңы шарттарына яраклаша алмаған, элекке социаль бәйләнештәрәнән язған, төрлө социаль төркөмдәр араһында юғалып калған кеше)

марионетка марионетка (башиалар күрһәтмәһе буйынса ғына эиләүсә кеше, сәйәси эшмәкәр, хөкүмәт)

марионеточный марионетка; ~**ое правительство** марионетка хөкүмәт; ~ **режим** марионетка режимы

марихуана марихуана (Һиндостан тармаһынан алына торған иҫерткес матдә, наркотик)

марийцы маризәр

маркетинг маркетинг, базар (халык ихтыяждарын һәм талаптарын кәһәтләндерәү максатында һатыу-алыу эштәрәндә базар мөнәсәбәттәрән көйләү)

марксистский марксистик; марксизм; ~**ая философия** марксистик философия, марксизм философияһы; ~**ое учение** марксистик тәғлимәт

мародерство мародерлык (һуғыш майзанында үлгән һәм яраланған кешеләрзәң әйберзәрән урлау, һәләкәт ваҡытында кеше мөлкәтен талау)

масонство масонсылык (кешелекте берлэштереу максатында йәшерен халык-ара ойошма төзөү бурысын куйган дини-этик хәрәкәт)

масоны масондар (масонсылык юлынан барыусылар)

масс медиа масс медиа (киң мәғлүмәт сараларының Көнбайыш матбуғатында кулланылған атамаһы)

массовый массовый, күмәк, күмәк кеше катнашлығындағы, киң; ~ **спорт** массовый спорт; **средства ~ой информации** киң мәғлүмәт саралары

материализм материализм (материя – беренсел, аң – икенсел тип караусы, материалъ донъяның кеше аңынан тыш йәшәүен һәм уны танып белеү мөмкинлеген раҫлаган фәнни философик тәғлимәт); **диалектический** ~ диалектик материализм; **исторический** ~ тарихи материализм

материалист материалист

материалистический материалистик; ~**ая диалектика** материалистик диалектика; ~**ая философия** материалистик философия; ~**ая теория познания** материалистик танып белеү теорияһы; ~**ое понимание природы** тәбиғәттә материалистик аңлау

материальный матди; ~**ая заинтересованность** матди кызыкһын(дыр)уу; ~**ая культура** матди мәзәниәт; ~**ая ответственность** матди яуаплылык; ~**ое благосостояние народа** халыктың матди яктан етешлеге; ~**ое положение народа** халыктың матди хәле; ~**ое поощрение** матди дәртләндереу; ~**ое производство** матди байлыктар етештереу; ~**ое стимулирование** матди кызыкһындырыу; ~ **ущерб** матди зыян; ~**ые блага** матди байлыктар; ~**о-техническая база** матди-техник база

материя материя (кешенең аңынан тыш һәм уға бойондоркоһз йәшәй торған объектив ысынбарлыҡты аңлатыусы философик категория)

матриархальный матриархаль; ~**ые отношения** матриархаль мөнәсәбәттәр

матриархат матриархат (туғанлыҡ мөнәсәбәте катын-кыз буйынса билдәләнен, катын-кызың өстөйлөгөнә нигеزلәнгән тәү-тормош йәмғиәт формаһы)

матримониальный матримониаль (никаһка, өйләнешегә кағылған)

мафия мафия (йәшерен, енәйтсел ойошма; уның эш итеү алымдары булып шантаж, куркытыу, көсләү, үлтөрөү тора; бер һүзнәз буйһоноуға һәм бер-береһен яклауға королған; сәйәсәттә: төрлө ойошмаларзың һәм төркөмдәрзең иктисади, сәйәси йәки кадрзар мәсьәләләрен хәл итеүзә дәүләт һәм йәмәғәт органдарына йогонто яһауы, үз мәнфәғәттәрен сағылдырыуза енәйтсел, законһыз эш итеүе)

махизм махизм (XIX быуат азағында – XX быуат башында философияла барлыкка килгән субъектив-идеалистик ағым), кара: **эмпириокритицизм**

махиная махиная (намысһыз, алдак эш)

машинизация машиналаштыру; ~ **сельского хозяйства** ауыл хужалығын машиналаштыру; машиналар кулланыу

меджлис мәжлес (кайһы бер илдәрзә закон сығарыу палатаһы, парламент)

межведомственный ведомство-ара; ~**ая комиссия** ведомство-ара комиссия

междоусобица үз-ара низағ, тартыш

международник халык-ара сәйәсәт белгесе, халык-ара хокук белгесе

международный халык-ара; ~**ая арена** халык-ара арена; ~**ая безопасность** халык-ара именлек; ~**ая демократическая федерация женщин** Катын-кыздарзың халык-ара демократик федерацияһы; ~**ая напряженность** халык-ара көсөргәнешлек; ~**ая федерация профсоюзов** профсоюздарзың халык-ара федерацияһы; ~**ая организация труда (МОТ)** халык-ара хезмәт ойошмаһы (Берләшкән Милләттәр Ойошмаһының махсуслашкан учреждениеһы); ~**ое положение** халык-ара хәл; ~**валютный фонд** халык-ара валюта фонды; ~**день защиты детей** халык-ара балаларзы яклау көнө; ~**ое право** халык-ара хокук (дәүләттәр араһындағы мөнәсәбәттәрзе яйға һала торған юридик принциптар һәм нормалар йыйылмаһы); ~**ое рабочее движение** халык-ара эшселәр хәрәкәте; ~**ое разделение труда** халык-ара хезмәт бүленеше (хезмәттең ижтимағи-территориаль бүленешенең юғары формаһы; айырым илдәр производствоһының билдәле төр продукция сығарыуға махсуслашыуы); ~**ое экономическое сотрудничество** халык-ара иктисади хезмәттәшлек; ~**договор** халык-ара договор

межнациональный милләттәр араһындағы, милләт-ара
межпарламентский парламент-ара; ~ **союз** парламент-ара бер-
 ләшмә

межпартийный партия-ара, фиркә-ара; ~**ое** сотрудничество
 партия-ара, фиркә-ара хезмәттәшлек

мелкий вак; ~**ая** **буржуазия** вак буржуазия (*кала һәм ауылда*
баишыса үз хезмәте менән көн күргән вак милекселәр сиыфы);
 ~**ое** **производство** вак производство

мелкобуржуазный вак буржуазия; ~**ая** **идеология** вак буржу-
 азия идеологияһы; ~**ая** **партия** вак буржуазия партияһы

мелкособственнический вак милекселек; ~**ие** **интересы** вак
 милекселек мәнфәғәттәрс

мелкотоварный: ~**ое** **хозяйство** вак тауар хужалығы

меморандум меморандум (*берәй мәсьәләгә карата хөкүмәт-
 тең карашын белдергән дипломатик документ*)

мемориал мемориал (*истәлекле язма, королма*)

мемориальный мемориаль; ~**ая** **доска** мемориаль тактаташ;
 ~ **комплекс** мемориаль комплекс; ~ **музей** мемориаль музей

мемуары мемуарзәр (*баиштан үткән, күргән һәм ишеткән*
вакиғалар тураһында язылган әзәби әсәр)

мена алмашыу, алмаштырыу, алышыу

менеджер менеджер (*коммерция ойошмаһына етәкселек итеү-
 се кеше*)

менеджмент менеджмент (*идара итеү, етәкселек итеү, ойош-
 тороу*)

меновый алмашыу; алмаштырыу; ~**ая** **стоимость** алмашыу
 киммәте (хақы)

менталитет менталитет (*ишәхестең, йәмғиәттең фекерләү,
 ақыл менән эш итеү рәүеше; уларға хас рухият; донъяға караш*
һәм донъяны кабул итеү рәүеше)

менторский өгөт-нәсихәтле, өйрәтәүсе; ~ **тон** өгөт-нәсихәт тоны

меньшевизм меньшевизм (*XX быуат баиштарында Рәсәй соци-
 ал-демократияһындағы төп оппортунистик ағым*)

меньшевик меньшевик

мера 1) сара; ~**ы** **поощрения** дәрәжәләреү саралары; **воспи-
 тательные** ~**ы** тәрбиәүи саралар, тәрбиә саралары; ~**ы** **общест-**

венного воздействия йәмәғәтселек йоғонтоһо саралары; 2) үлсәм;
~ потребления кулланыу үлсәме

меркантилизм 1) меркантилизм (*сауза капиталы мәнфәғәттәрен һаклауға йүнәлдерелгән иктисади сәйәсәт*); 2) матди файзаға ғына ынтылыу

мероприятие сара

месса (рим-католик гибәзәте (литургия))

местничество урынсыллык, төбәкселек (*урындағы мәнфәғәттәрҙе генә кайғыртыу*)

местный урындағы; ~ая власть урындағы власть; ~ комитет (*местком*) профсоюз урындағы профсоюз комитеты (*местком*); ~ые органы власти урындағы власть органдары

метаморфоза метаморфоза (*бер төрҙән икенсе төргә күсеү; үзгәреш*)

метафизика метафизика (*диалектикаға капма-каршы булған идеалистик философия*)

метафизический метафизик

метод алым; ысул; диалектический ~ диалектик алым; передовой ~ алдыңғы ысул

методика методика (*алымдар системаһы*); ~ обучения иностранным языкам сит телдәрҙе өйрәтеү методикаһы

методический 1) методик; ~ое пособие методик әсбап; 2) системалы, даими, эзмә-эзлекле; ~ая работа эзмә-эзлекле даими эш

методология методология (*дөйөм ғилми метод йәки айырым фәндәрҙең методтары тураһындағы тәғлимәт*)

метрополия метрополия (*колониялары булған дәүләттең төп ере*)

механизация механизациялау; ~ сельского хозяйства ауыл хужалығын механизациялау; ~ производства етештереүҙе механизациялау

механистический механистик; ~ая теория механистик теория

механицизм механицизм (*донъяның бөтә төрлөлөгөн, үсеһең катмарлы закондарын механиканың иң ябай закондарына кайтарып калдырған тәғлимәт*)

меценат меценат (*фәнгә һәм сәнғәткә матди ярзам күрһәтеүсе бай кеше*)

мещанство 1) мещанлык (*батиа Рэсэйендэ кала халкының төрлө категорияларын эсенэ алган социаль катлам*); 2) тар максатлы, үз файзанды ғына күзәтеп йәшәү рәүеше

миграция миграция, күсеү (*ил эсендэ йәки икенсе илгә күсенеү*)

мизантропия мизантропия (*кеше яратмау, күрә алмау*)

микадо микадо (*Япония императоры титулы*)

милитаризация милитаризация, хәрбиләштереү; ~ **экономики** иктисадты хәрбиләштереү; **политика** ~и милитаризациялау сәйәсәте

милитаризм милитаризм (*дәүләттәрзең коралланыу, һуғышка азерләнеүгә йүнәлдерелгән реакцион сәйәсәте*)

милитарист милитарист (*милитаризм сәйәсәтен үткәрәүсе*)

милитаристический, милитаристский милитаристик; ~**ая политика** милитаристик сәйәсәт

милиция милиция; **органы** ~и милиция органдары

минимальный минималь, иң түбән, иң аз, иң бәләкәй; ~ **размер заработной платы** эш хакының иң түбән күләме

минимум минимум, иң аз (*кәм, түбән*); **прожиточный** ~ йәшәү өсөн кәрәкле нәмәләр минимумы, йәшәү минимумы

министерство министрлык (*дәүләт идаралыгының билдәле бер тармагына җавапкер итеүсе орган*); ~ **внутренних дел (МВД)** Эске эштәр министрлыгы; ~ **здравоохранения** Һаулык һаклау министрлыгы; ~ **иностранних дел (МИД)** Сит ил эштәре министрлыгы; ~ **коммунального хозяйства** Коммуналь хужалык министрлыгы; ~ **культуры** Мәзәниәт министрлыгы; ~ **народного образования** Халык мәғарифы министрлыгы; ~ **сельского хозяйства** Ауыл хужалыгы министрлыгы; ~ **социального обеспечения** Социаль тәъминәт министрлыгы; ~ **финансов** Финанс министрлыгы; ~ **торговли** Сауза министрлыгы; ~ **юстиции** Юстиция министрлыгы

минорат минорат (*ишк.*) (*мирас һәм власть системаһы; был система буйынса мирас һәм власть тулыһынса кесе улга йәки нәселдәге кесе кешегә күсә*); **кара: майорат**

мирный 1) тыныс; ~**ое сосуществование** һыйышып тыныс йәшәү; 2) ярашыу, килешеү, солох; ~ **договор** ярашыу договоры, солох договоры

мировая килешеү, ярашыу; **предлагать** ~ую килешеү тәкдим итеү; **пойти на** ~ую килешеүгә, ярашыуға барыу

мировоззрение донъяға караш; **диалектическое** ~ донъяға диалектик караш

мировой 1) донъя, бөтә донъя, ғаләм; **~ая война** бөтә донъя һуғышы; **~ая культура** донъя мәҙәниәте; **~ое пространство** ғаләм киңлеге; **~ рынок** донъя базары; 2) яраштырыуға, килештереүгә, тыныслыҡ урынлаштырыуға мөнәсәбәтле; 3) ~ **суд** мировой суд; ~ **судья** (должность) мировой судья (вазифа)

миролюбивый тыныслыҡ һөйөүсе, тыныслыҡ; **~ая политика** тыныслыҡ сәйәсәте; **~ые силы** тыныслыҡ һөйөүселәр

миропонимание донъяны аңлау, тирә-йүнде (ысынбарлыҡты) аңлау, төшөнөү

миросозерцание донъяға караш

миротворец тыныслыҡ урынлаштырыусы

мирской (уст.) 1) мир, община, халыҡ; **~ая молва** халыҡ, мир һүзе; **~ая сходка** община, халыҡ йыйыны; ~ **суд** мир, община, йәмәғәт, халыҡ хөкөмө, суды; 2) донъя; **~ая суета** донъя мәшәккәттәре

миссионер миссионер (дин таратыу өсөн ебәрелгән кеше)

миссия миссия (1) башында илсе торған даими дипломатик вәкиллеке; 2) халыҡ-ара осрашыуҙарға, конференцияларға ебәрелгән делегация); **военная** ~ хәрби миссия

мистика мистика (һәр төрлө мөгжизәләргә, табигәттә булмаған көстәргә ышаныу)

мистицизм мистицизм (табигәттән тыш серле көстәр барлығына ышаныу, мистикаға биреләү)

митинг митинг (граждандарҙың иҫтимағи-сәйәси һәм тор-моштоң башка мөһим мәсьәләләренә үзҙәренең карашын асыҡ белдереү өсөн йыйылыуы)

митрополит митрополит (православие һәм католик епископтарының иң юғары дәрәжәһе)

мифический мифик (әкиәти, уйлап сығарылған)

мишари мишәрзәр

мнение уй, фекер; **общественное** ~ йәмәғәтселек фекере

мнимый уйзырма, ялған, буш

многовековой күп быуатлыҡ, күп быуаттар буйына дауам иткән

многовластие күп власлылыҡ

многогражданство күп граждандылыҡ

многодетный күп балалы; **~ая семья** күп балалы ғаилә
многолюдный күп кешеле, күп халыклы; күп кеше катнашкан
многонациональный күп милләтле; **~ое государство** күп
 милләтле дәүләт

многоотраслевой күп тармаклы; **~ое хозяйство** күп тармаклы
 хужалык

многостепенный: **~ая система выборов** күп баскыслы һайлау
 системаһы

многосторонний күп яклы; **~ договор** күп яклы килешеү; **~ее**
 сотрудничество күп яклы хезмәттәшлек

мобилизационный мобилизация; **~ план** мобилизация планы
мобилизация 1) мобилизация, мобилизациялау (*кораллы көс-
 тарҙе тыныс халдан тулы хәрби әҙерлеккә күсереү*); *** всеобщая** ~
 дөйөм мобилизация үткәреү, мобилизациялау; 2) мобилизациялау,
 йәлеп итеү; **~ всех средств** бөтә сараларҙы йәлеп итеү

мобильный мобиль (*тиз хәрәкәткә килеүсе, тиз хәрәкәт*
итеүгә һәләтле); **~ телефон** мобиль телефон

могикане могикандар (*Төньяк Америка индейҙарының бөткән*
кәбиһәһе); **последний из** ~ һуңғы могикан (*бөтөн барған быуын-
 дың, төркөмдөң һуңғы вәкиле*)

моделизм моделизм (*машина, механизм, судно, самолет мо-
 делдарен конструкциялау һәм һынап карау*)

модель модель (*үрнәк, өлгө, калып*)

модернизация модернизациялау (*яңылык индереү, заман та-
 лаптарына яуап бирерлек итеп үзгәртеү*)

модернизм модернизм (*сәнгәттең түбән төшөү, таркалыу*
осорондағы төп йүнәлештәрәнең береһе)

моджахеды мәжәһиттәр (1979–89 йылдарҙа Афғанстанда бар-
 ған һуғышта оппозиция яғында сығыш яһаған кораллы төркөмдәр
 ағзалары)

модификация модификация (*предметтың, күренештең үзгә-
 реш кисереүе, төрләнеүе*)

молдаване молдавандар

молодежный йәштәр, йәштәргә кағылған; **~ театр** йәштәр те-
 атры; **~ая газета** йәштәр гәзите

момент 1) момент, мөл, кыска вакыт, сак; **текущий** ~ хәзерге мөл; 2) шарт, як; **важный** ~ **в выполнении плана** планды үтәүзә мөһим шарт; **положительный** ~ ыңғай як

моментальный йәһәт, бик тиз, шунда ук; ~ **снимок** йәһәт рәсем (*бик тиз төшөрөп алынган һәм эшләнган фото рәсем*)

монарх монарх (*монархия* башлыгы)

монархизм монархизм (*монархияны дәүләт власының берзәнбер формаһы тип караусы сәйәси йүнәлеш*)

монархист монархист

монархистский монархист; ~ **заговор** монархистар заговоры; ~**ая партия** монархистар партияһы

монархический 1) монархия, монархизм; ~**ое государство** монархизм дәүләте; 2) монарх; ~**ая власть** монарх власы

монархия монархия (*югары дәүләт власы монарх кулында тупланган идара итеү формаһы*)

монголы монголдар

манизм манизм (*донъяның нигезендә бер генә башлангыс: йә материя, йә рух ята тип раслаусы философик тәғлимәт*)

монистический монистик; ~ **взгляд на мир** донъяға монистик караш

мониторинг мониторинг (*тирә-як мөхиттә кеше эшмәкәрлеге аркаһында килеп сыккан үзгәрештәрҙе билдәләүсә күҙәтеүҙәр һәм тикшеренеүҙәр комплексы*)

моногамия моногамия, бер никахлылык

монография монография (*айырым бер мәсьәләне, теманы тикшереп бағышланган ғилми әсәр*)

монокультура монокультура (*бер илдең йәки бер төбәктең бер төрлө генә ауыл хужалығы культураһын үстөрөүзә махсуслашыуы; бер үк басыуға йыл һайын бер төрлө культура сәсәү*)

монолитность бер бөтөнлөк, ныклык, кеүәтлелек

монометаллизм монометаллизм (*акса әйләнеше нигезендә бер металл алынган акса системаһы*)

монополизация, **монополизировать** монополиялаштырыу; ~ **внешнюю торговлю** тышкы саузаны монополиялаштырыу

монополист монополист (1) *берәй өлкәлә монополия менән файзаланыусы кеше*; 2) *эре капиталист*)

монополия монополия (1) билдәле бер өлкәләге айырым хокук, сикһ-еҙ өстөнлөк); **государственная** ~ дәүләт монополияһы; ~ **внешней торговли** тышкы сауҙа монополияһы; (2) эре капиталистик берләшмә); **международные** ~и халык-ара монополиялар; **финансовые** ~и финанс монополиялары; **естественные** ~и тәбиғи монополиялар

монополистический монополистик; ~ **капитализм** монополистик капитализм

монопольный монополиялы; монополия; ~**ая рента** монополиялы рента (ер рентаһының бер формаһы); ~**ая торговля** монополиялы сауҙа; ~**ое право** монополия хокуғы

монотеизм монотеизм (бер генә аллага ышаныу)

монотеистический монотеистик; ~**ая религия** монотеистик дин
мораль әхлак

морально-политический әхлаки-сәйәси; ~**ое единство** әхлаки-сәйәси берҙәмлек

морально-этический әхлаки-этик; ~**ие принципы** әхлаки-этик принциптар

моральный 1) әхлаки; ~**ые качества** әхлаки сифаттар; ~ **кодекс** әхлак кодексы; 2) мораль; ~ **износ техники** техниканың мораль яктан тузууы

мораторий мораторий, кисектереү (көтөлмәгән хәлдәр – һуғыш, кризис һ. б. аркаһында хөкүмәт тарафынан түләүҙәр мәҗҙәтенең кисектереләүе)

морганатический брак морганатик никах (батшалыҡ итеүсә ғаилә ағзаһының батша, король ғаиләһенә карамаған ябай кеше менән никахлашыуы)

организм организм (Америка ғалимы Моргандың нәселселек, гендар тураһындағы теорияһы)

мордва мордвалар

мормоны мормондар (дини секта ағзалары; күп аллалыҡ һәм христианлыҡты бергә кушалар)

Моссад Моссад (Израиль дәүләтенең махсус разведка хеҙмәте)

мотив 1) һылтау, сәбәп; по **личным** ~ам шәхси һылтауҙар менән; 2) дәлил, нигеҙ

мотивирование, мотивировка нигеҙләү, дәлилләү

мотивированный нигеҙләнгән; ~**ое решение** нигеҙләнгән қарар

моторизовать моторлаштырыу (*автотранспортты, машиналарзы күбәйтәү*)

мощности кеүәттәр; **производственные** ~ производство кеүәттәре (*иктисад тармактары һәм предприятиелары; зур күләмдә югары сифатлы продукция җиләп сыгарыу мөмкинлеге*)

мракобесие аң-белемгә, яңылыкка дошманлык, томаналык

мститель үс алыусы, кон кайтарыусы; **народные** ~и халык үс алыусылары (*мәс., партизандар*)

мудрец акыл эйәһе, белем эйәһе, тәрән акыллы кеше

музееведение музей фәне (*музейларзың төзөлөшү һәм эше тураһындағы фән*)

муниципализация муниципализация (*айырым кешеләр кулында булган ер һәм төзөлөштәрҙе урындағы власть органдары карамағына биреү*)

муниципализировать муниципализациялау, муниципализация үткәреү

муниципалитет муниципалитет (*кайһы бер илдәрҙә урындағы үзидара органы*)

муниципальный муниципаль; **~ое образование** муниципаль берәмек

муссирование күпертеү, кабартыу (*уйзырманы арттырып һөйләү, таратыу*)

мусульманство мосолман дине, мосолманлык

муфтий мөфтөй (*мосолмандарға шәриғәт канундарын кулланыу мәсьәләләре буйынса карарҙар (фәтүәләр) сыгарыу хокуғына эйә булыусы югары дини шәхес; дини идара башлыгы*); ~ **Духовного управления мусульман** мосолмандарзың Диниә назараты мөфтөйө

мысль уй, фекер

мышление фекерләү

мэр мэр (*муниципаль берәмек башлыгы*)

мэрия мэрия (*кала дәүләт власының башкарма органы булган кала хакимиәтенең атамаһы; шул берәмек урынлашкан бина*)

мятеж фетнә, бола

мятежник фетнәсе, боласы, баш күтәрәүсе, сыуалыш тыгузырыусы

мятежный 1) фетнә, фетнәсел; **~ые войска** фетнәсел ғәскәр-зәр; 2) тынғыһыз, тынышыз; с **~ым характером** тынғыһыз хо-локло

Н

наблюдатель күзәтсе; **дипломатический** ~ дипломатик күзәтсе (*халык-ара ойошма йәки айырым дәүләт тарафынан халык-ара конференцияларзың, ойошма һәм органдарзың эшен, шулай ук халык-ара килешүзәрзең үтәлешен күзәтеү өсөн ебәрелгән кеше йәки төркөм*)

наблюдательный күзәтеү; **~ая комиссия** күзәтеү комиссияһы
набор йыйылма; **~ кадров** кадрзар йыйылмаһы; **~ потребительский** кулланыу тауарзары йыйылмаһы

навигация навигация (*судноларзы, осоусы һәм космик аппараттарзы йөрөтөү алымдары һәм дөрөс йүнәлеш һайлау ысулдары тураһындағы фән*)

награда награда, бүләк (*шәхескә йәки коллективка йәмғиәт алындағы казаныштары, күрһәткән файзалы хеҙмәте өсөн бирелә торған бүләк, дәртләндереү төрө*); **государственная** ~ дәүләт наградаһы, бүләге

надбавка өстәмә (түләү); **~ к заработной плате** эш хақына өстәмә түләү; **~ персональная** персонал өстәмә түләү

надзор күзәтеү (*дәүләт органдарының законлылыҡты һаҡлау буйынса эшмәкәрлегенең бер формаһы*); **авторский** ~ автор күзәтеүе (*проект ойошмаларының төзөлөш өстөнән күзәтеүе*); **административный** ~ административ күзәтеү; **государственный** ~ дәүләт күзәтеүе; **общий** ~ дөйөм күзәтеү (*идара итеү өлкәһендә закондарзың теүәл үтәлешен прокуратура органдарының күзәтеүе*); **санитарный** ~ санитария күзәтеүе; **технический** ~ техник күзәтеү; **энергетический** ~ энергетик күзәтеү; **под ~ом полиции** полиция күзәтеүе астында

надзорный күзәтеү; **~ая инстанция** күзәтеү инстанцияһы

надклассовый сыныфтан тыш, синфи мәнфәғәттәрҙән өстөн торған, сыныфтарға бәйләнмәгән

надстройка өскорма (*йәмғиәттең бөтә булған идеологик мөнәсәбәттәре, ҡараштары; сәйәсәт, хоҡуҡ, дин, әхлаҡ, философия, сәнгәт һәм шуларға ярашлы учреждениелары*)

наем яллау, алып тороу; **имущественный** ~ мөлкәт алып тороу (*мөлкәт арендау*)

наемник 1) ялланма; 2) (*иск.*) ялсы; 3) (*күсмә мәг.*) хатлык йән, ялсы

наемный работник ялланып эшләүсе, ялсы

наемный ялланма; ~ **рабочий** ялланма эшсе; ~ **труд** ялланма хезмәт

назначение 1) тәғәйенләү, билдәләү; ~ **на работу** эшкә тәғәйенләү; 2) тәғәйенләнеш, билдәләнеш, төп функция, роль, урын; **использовать по ~ю** тәғәйенләнеше буйынса файзаланыу; 3) (*күсмә мәг.*) максат, вазифа, бурыс; **высокое ~ писателя** языу-сының бөйөк бурысы; ~ **даты выборов** һайлау көнө билдәләү

наказ наказ; ~ **избирателей** һайлаусыларзың наказы (*депутат-тар эшмәкәрлеге буйынса граждандарзың тәкдимдәре*)

накопление тупланма, тупланыу, туплау; ~ **капитала** капитал тупланмаһы (*киңәйтелгән яңырта етештереү барышында өстәмә киммәттең капиталга әүерелеүе*)

налог һалым (*граждандарга һәм ойошмаларга дәүләт тарафынан һалынган мәжбүри түләү*); **косвенный** ~ ситләтелгән һалым (*кулланыу әйберҙәренә һалым*); **подходный** ~ килем һалымы; ~ **с оборота** әйләнеш һалымы;

налоговый һалым; ~**ая система** һалым системаһы; ~ **сбор** һалым йыйыу

налогообложение һалым һалыу

налогоплательщик һалым түләүсе

наместник наместник (*урындағы идара баһылығы*)

наиматель яллаусы

нанайцы нанайҙар

направление 1) йүнәлеш; 2) йүнәлтмә (*документ*); ~ **на учебу** уҡыуға йүнәлтмә

напряженность көсөргәнешлек, кыркыулык, киҫкенлек; ~ **в международных отношениях** халыҡ-ара мөнәсәбәттәрҙә көсөргәнешлек

наркобизнес наркобизнес (*халыҡ-ара хокук нормалары буйынса тыйылған эш: наркотиктарзы етештереү, һаҡлау, һатыу менән шөгөлләнәү*)

наркодиспансер наркодиспансер (*наркоманияны дауалау-искәртеү учреждениеһы*)

наркоман наркоман, эфъюнсы (*наркомания менән яфаланыусы кеше*)

наркомания наркомания (*исерепү йәки әсәрләнеү максаты менән наркотик кулланыуға сиктән тыш әүәслек*)

наркотики наркотиктар (*үзәк нервы системаһына йогонто яһаусы исерткес матдәләр*)

народ халык; **башкирский** ~ башкорт халкы; **трудовой** ~ хезмәтсән халык

народник народник, халыксы

народничество халыксылык (*XIX быуаттың икенсе яртыһында Рәсәйҙә крәҫтиән демократияһы идеологияһын сағылдырған ижтимағи-сәйәси хәрәкәт*)

народно-демократический халык демократик, халык демократияһы; **~ая революция** халык демократик революцияһы; **~строй** халык демократияһы корошо

народно-освободительный халык азатлык; **~ая армия** халык азатлык армияһы; **~ая война** халык азатлык һуғышы

народность 1) халык; **малые** ~и әз һанлы халыктар; 2) халыксанлык; **~ искусства** сәнғәттең халыксанлығы

народнохозяйственный халык хужалығы; **~ план** халык хужалығы планы

народный халык; **~ая демократия** халык демократияһы (*йәмғиәттең сәйәси корошо формаһы*); **~ое образование** халык мәғарифы (*дәүләттең белем биреп һәм тәрбиәүи учреждениелары йәки саралары системаһы*); **~ое хозяйство** халык хужалығы; **~ заседатель** халык ултырышыһы; **~ суд** халык суды

народоволец народоволец (*«Народная воля» ойонмаһы ағзаһы*)

народонаселение халык, ил халкы

население халык

населенный пункт торак пункт

насилие көсләү, көс кулланыу, көслөк

наследие мираҫ; **культурное** ~ мәзәниәт мираҫы, мәзәни мираҫ

наследник вариҫ

наследный мираҫ алыусы, тәхеткә ултырырға тейешле; **~ принц** тәхеткә ултырырға тейешле принц (*тәхет вариҫы*)

наследственный 1) мираҫ, мираҫка калған, мираҫка эйә булыу; **~ое право** мираҫка эйә булыу хокуғы; **~ое имущество** мираҫ

мөлкәте; 2) нәселдән-нәселгә күскән, ата-бабанан күсә килгән, ата-бабанан калған

наследство мирас

наставление 1) өгөт, өгөт-нәсихәт; 2) кәңәш, күрһәтмә; 3) кулланма

наставник кәңәшсе-тәрбиясе, остаз

НАТО (*Организация Североатлантического договора, Северо-атлантический блок*) НАТО (*Төньяк Атлантика договоры ойошмасы, Төньяк Атлантика блогы*)

натурализация натурализация (*сит ил кешеленә гражданлык хокугы биреү*)

натурализм натурализм (*XIX быуаттың һуңгы яртыһында әҙәбиәттә һәм сәнгәттә барлыкка килгән йүнәлеш*)

натуральный 1) натураль; **~ая рента** натураль рента (*феодал ыер рентаһының бер формасы*); **~ое хозяйство** натураль хужалык (*етештереүсенең үз ихтыяждарын ағына кәңәгәтләндерергә йүнәлтелгән хужалык*); 2) натуралата; **~ая заработная плата** натуралата түләү, әйберләтә түләү; 3) тәбиғи, ысын; **~ шелк** ысын ебәк, саф ебәк; **~ мед** тәбиғи бал

натурфилософия натурфилософия (*тәбиғәт тураһындағы идеалистик философик тәғлимәттәрҙең дөйөм исеме*)

наука фән, ғилем; **естественные ~и** тәбиғәт фәндәре; **общественные ~и** ижтимағи фәндәр

научно-атеистический фәнни-атеистик, ғилми-атеистик; **~ая пропаганда** фәнни-атеистик пропаганда

научно-исследовательский ғилми-тикшеренеү; **~ая работа** ғилми-тикшеренеү эше; **~ институт** ғилми-тикшеренеү институты

научно-практический фәнни-ғәмәли; **~ая конференция** фәнни-ғәмәли конференция

научно-технический фәнни-техник; **~ая революция** фәнни-техник революция; **~ое сотрудничество** фәнни-техник хезмәт-тәшлек

научный фәнни, ғилми; **~ая организация труда** (*НОТ*) хезмәтте фәнни ойоштороу; **~ сотрудник** ғилми хезмәткәр

нафабриковать әтмәләү, уйлап сығару

нацизм нацизм (*алман, немец фашизмы*)

национализация *национализациялау (хосуси милекте дәүләт милкенә әйләндерү); ~ земли ерзе национализациялау*

национализированный *национализацияланған; ~ые предприятия национализацияланған предприятиелар*

национализм *милләтселек (милли мәсьәләлә үз милләтенең мәнфәғәттәрен өстөн куйган идеология һәм сәйәсәт)*

националист 1) милләтсе; 2) милли азатлык хәрәкәте яклы кеше

националистический *милләтсел; ~ая политика милләтсел сәйәсәт*

национал-социалист (нацист) *национал-социалист (нацист) (фашистик партия ағзаһы)*

национально-демократический *милли-демократик; ~ая партия (НДП) милли-демократик партия*

национально-освободительный *милли-азатлык; ~ое движение милли-азатлык хәрәкәте*

национальность *милләт*

национальный *милли, милләт; ~ая автономия милли автономия; ~ая государственность милли дәүләтселек; ~ая интеллигенция милли интеллигенция; ~ая культура милли мәзәниәт; ~ая независимость милли бойондоркоһлоқ; ~ая политика милли сәйәсәт; ~ое меньшинство милли азсылык; ~ое угнетение милли изеү (изеләү); ~ые традиции милли традициялар; ~ вопрос милли мәсьәлә; ~ доход милли килем (матди етеүтерәү даирәһендә бер йылда яңынан барлыкка килгән киммәт йәки дөйөм ижтимағи продукттың натуралата уға тап килгән өлөшө); ~ округ милли округ (административ королоштоң бер формаһы); ~ фронт милли фронт; ~ язык милли тел; ~ ое достояние милли қазаныш*

нацистский *нацист; ~ая партия нацистар партияһы*

нация *милләт; французская ~ француз милләте*

невиновность *ғәйеһеҙлек, гонаһһыҙлыҡ*

невменяемость (юр.) *яуаплы булуға һәләтһеҙлек (үзе өсөн яуап бирә алырлыҡ булмау)*

невмешательство *қысылмаусылык, тығылмаусылык, катнашмаусылык; политика ~а қысылмаусылык сәйәсәте*

невыезд *сығып китмәү; дать подписку о ~е сығып китмәү тураһында култамға куйыу*

невыездной *сит илгә сығыуы тыйылған кеше*

негативный кире, тискәре; **~ое явление** кире күренеш
негоциант негоциант (*башика илдәр менән зур сауза эштәре алып барған күмәртәләп һатыусы саузагәр*)

неграмотность назанлык; **ликвидация** **~и** назанлыкты бөтөрөү

негус негус (*Эфиопия императорының титулы*)

недвижимость (юр.) күсемһез мөлкәт, милек (*физик һәм юридик шәхестәр милкендәге ергә һәм табигәткә бәйлә яраклы ерзәр, мөлкәт*); **застраховать** ~ күсемһез мөлкәтте страховкалау

недееспособность (юр.) хокуки һаләтһезлек, юридик һаләтһезлек (*граждандың үз граждандылык хокуктарын хәле, йәни һәм башика сәбәптәр аркаһында гәмәлгә ашырыуға һаләтһез булыуы*)

недействительный яракһыз, гәмәлдән сыккан, көсә бөткән (*юридик яктан көсә булмаған*); **~ билет** гәмәлдән сыккан билет

неделимый бүленмәй торған; **~ фонд** бүленмәй торған фонд

недоимка недоимка (*һалымдың вақытында түләймәй калған өлөшө*)

недопроизводство тулы етештермәү, етештереп еткермәү

недостача етмәү, тулмау (*тауар-матди киммәттәрзе тикшергәндә бухгалтерия документтары буйынса етмәгән йәки тулмаған дәүмәл*)

недостоверный шикле, дөрөс булмаған, ысын булмаған; **~ факт** дөрөс булмаған факт

недочет етешмәү, етешһезлек, кәмселек; **~ сумм** суммаларзын етешмәүе; **выявить ~ы в работе** эштәге кәмселектәрзе асыу

нежизнеспособный йәшәүгә һаләтһез

нежилой 1) кеше йәшәмәй торған; 2) торорға, йәшәүгә яракһыз; **~ая зона** йәшәүгә яракһыз зона

независимость бойондорокһозлок; **политическая** ~ сәйәси бойондорокһозлок; **экономическая** ~ иктисади бойондорокһозлок

независимый бойондорокһоз; **~ое государство** бойондорокһоз дәүләт; **~ые страны** бойондорокһоз илдәр

незаконность законһызлык, канунһызлык

нейтралитет нейтралитет (*һуғышта һәм хәрби блоктарза катнашмау сәйәсәте*); **политика** **~а** нейтралитет сәйәсәте

нейтральность нейтраллек, битарафлык

нейтральный нейтраль, битараф (бер яклы ла булман); **~ая зона** нейтраль зона; **~ая страна** нейтраль ил

неквалифицированный квалификацияһыз; **~ труд** квалификацияһыз хезмәт

некоммерческая организация коммерцияға карамаған ойошма (үз эимәкәрлегенең төп максаты итеп табыш алыуҙы куймаған һәм алынған табышты катнашыусылары араһында бүлмәгән, юридик шәхес булып торған ойошма)

нелегальный йәшерен; **~ая организация** йәшерен ойошма; **~ая печать** йәшерен матбуғат

неликвид үтемһез (предприятиеның үзәндә файҙаланып булмаған өсөн һатылырға, бөтөрөлөргә тейешле мөлкәт)

неликвидный фонд үтемһез фонд

немцы немецтар, алмандар

ненадлежащий тейешһез, яракһыз; **~ая реклама** яракһыз, тейешһез реклама

ненападение һөжүм итешмәү; **договор о ~и** һөжүм итешмәү тураһындағы килешү

ненормированный нормалаштырылмаған (норма куйылмаған);

~ рабочий день нормалаштырылмаған эш көнө

ненцы ненецтар

необоснованный нигеҙләнмәгән, нигеҙһез

необходимость 1) ихтыяж, кәрәкле; **производственная ~** производство ихтыяжы; 2) зарурлык (филос.); **~ и случайность** зарурлык һәм осраклык

необходимый кәрәкле, зарури; мотлак; **~ продукт** мотлак продукт; **~ труд** мотлак хезмәт; **~ая оборона** (юр.) мәжбүри һакланыу

неограниченный сикләнмәгән; **~ая монархия** сикләнмәгән монархия (абсолют монархия)

неоколониализм неоколониализм (үсеп килеүсә илдәргә империалистик дәүләттәр тарафынан көсләп тагылған тиң булмаған иктисади һәм сәйәси мөнәсәбәттәр системаһы)

неопровержимый кире каккыһыз, инкар ителмәслек; **~ые доказательства** кире каккыһыз дәлилдәр

неофашизм неофашизм

неофит неофит (һиндәйзәр тәғлимәткә, ижтимағи хәрәкәткә яңы ғына кушылып китеүсә; яңы кеше)

неофициальный рәсми булмаған; ~ **визит** рәсми булмаған визит
неплатежеспособность түләүгә һәләтһезлек, бурыс түләй ал-
мау, түләргә хәлдән килмәү

неполное служебное соответствие хезмәткә тулы булмаған
яраклылык, вазифаға ярап бөтмәү

неправомерность хакһызлык, законға, канунға каршы булған-
лык

неправомотность хокукһызлык

неприкосновенность тейелгеһезлек; ~ **личности** шәхестен
тейелгеһезлегә

неприменение: ~ **силы** көс кулланмау

неприсоединившийся кушылмаусы, кушылмаған; ~ **неся стра-
ны** (*хәрби-сәйәси блоктарға*) кушылмаусы илдәр

непроизводительный 1) файзаһыз; ~ **ые расходы** файзаһыз сы-
ғымдар (*предприятие, хужалык ойошмалары һәм учреждениелар-
зың хужалыкһызлык, хезмәт һәм финанс тәртибен бозоу арка-
һында күргән юғалтыулары*); 2) етештереүсәнһез; ~ **труд** етеште-
реүсәнһез хезмәт

непроизводственная сфера етештереү менән бәйлә булмаған
өлкә (*кешеләр эшмәкәрлегенең һөзөмтәһе булып матди продукт-
тар етештереү түгел, ә хезмәт күрһәтеү торған өлкә*)

неравенство тигеҙһезлек; **социальное** ~ социаль тигеҙһезлек

независимость тиң хокукһызлык, тиңһезлек

независимый тиң хокукһыз, тиң булмаған

нерентабельный рентабелһез, файзаһыз, табыш бирмәгән; ~ **ое
хозяйство** рентабелһез хужалык

несменяемость судей судьяларзың алмашынмауы

несостоятельность түләй алмау, банкротлык

нести ответственность яуаплы булыу, яуаплылык йөкмәү

нетерпимость 1) түзеп торғоһозлоқ; 2) кеше фскере менән
иһәпләшмәү; түзмәүсәнлек, сыҙамау

нетрудовой 1) эшләп табылмаған, харам, үз көсө менән
эшләнмәгән; ~ **доход** эшләмәй алынған табыш; 2) эшләмәй торған;
~ **ая часть населения** халыктың эшләмәгән өлөшө

нетрудоспособность эшкә (*хезмәткә*) яракһызлык

неуставные отношения уставта каралмаган мөнәсәбәттәр (армияла үз-ара мөнәсәбәттәрҙә устав кағиҙәләрен бозу); кара: **довщина**

неустойка неустойка (алдан килешеү буйынса, ике яктың береһе тарафынан үз йөкләмәләрен үтәмәгәне өсөн түләнгән торған хак (штраф))

неформальный: ~ые группировки формаль булмаған, үзешмәкәр төркөмдәр (караштар, мәнфәғәттәр, максаттар уртаҡлығы нигеҙендә йыйылған, ойошма өсөн тейешле формаль билдәләре (устав, программа һ. б.) булмаған кешеләр төркөмдәре)

неформал неформал (формаль булмаған төркөм эшмәкәрлегендә катнашыусы)

нефтепромышленность нефть сәнәғәте

нецелевое использование максатка ярашһыз файзаланыу

нигилизм нигилизм (1) XIX быуаттың 60-сы йылдарында Рәсәйҙә дворян ғөрөф-ғәҙәттәренә кырка қаршы сығыусы интеллигент-разночинецтар йүнәлеше; 2) бөтә нәмәне инкар итеү)

нигилист нигилист (бер нәмәгә лә ышанмай, гел кире кағып тороусан кеше)

ницшеанство ницшесылык (немец языусыһы Ницше һәм уның эйәрсендәренең үтә реакцион философик қараштары, фашизмдың кешене күрә алмаусылык идеологияһы сығанағы. Ницшесылыкка үтә индивидуаллек, «өстөн кеше», «хаким раса» культы, халыҡ массаларына һәм демократияға ерәнен, мысқыллап қарау, үтә агрессивлык һәм әхлақ нормаларынан тайнылыу хас)

новатор новатор, яңылык индереүсе; ~ **производства** производство новаторы

новаторство новаторлык

новация новация (яңыртуу)

новелла (юр.) новелла (закондар йыйынтығына, уставка һ. б. индерелгән иң һуңғы өстәмә)

ногайцы нуғайҙар

номенклатура номенклатура (юғары органдар тарафынан тәғәйен рәүештә билдәләнгән йәки рағлана торған исемлек, исемдәр йыйылмаһы)

номенклатурный работник номенклатура хезмәткәре

номинальный номиналь; **~ая заработная плата** номиналь эш хагы (*үзенең хезмәте өсөн эшсенең алган аксагы*); **~ая стоимость** номиналь хак

нонсенс нонсенс (*мәгәнәһезлек, ахмаклык*)

норвежцы норвегтар

норма норма; **~ выработки** эшләп сыгарыу нормаһы; **~ прибавочной стоимости** өстәмә киммәт нормаһы; **~ права** хокук нормаһы (*дәүләт тарафынан билдәләнгән дөйөм мәжбүри ижтимаги тәртип кагизҙаләре*); **~ы морали** эхлак нормалары; **максимальная** **~ прибыли** табыштың максималъ нормаһы; **процессуальные** **~ы** процессуаль нормалар (*суд эштәрен тикшерерү һәм карау тәртибен билдәләүсә хокук нормалары*)

норматив норматив (*норма күрһәткесә*); **~ы производительности труда** хезмәт етештәреүсәнлегә нормативтары

нормативный норматив; **~ акт** норматив акт; **~о-правовой акт** норматив-хокуки акт (*закон, указ, хөкүмәт карары йәки бойорого, приказ йәки инструкция*)

нормирование нормалаштырыу, нормаға Һалыу; **~ труда** хезмәтте нормалаштырыу

нота нота (*бер хөкүмәттең икенсә хөкүмәткә ебәргән рәсми дипломатик хаты*); **~ протеста** протест нотаһы

нотариат нотариат (*нотариаль конторалар системаһы*)

нотариус нотариус (*төрлө юридик акттарҙы рәсми теркәүсә вазифалы кеше*)

нотация нотация (*ноток, өгөт-нәсихәт, акыл өйрәтеү*)

нотификация нотификация (1) *халык-ара хокукта: халык-ара тормоштонң теҗе йәки был мәсьәләләре буйынса бер дәүләттең икенсә дәүләткә үзенең караштарын хәбәр итеүе; 2) векселгә протест яһау*)

ноу-хау ноу-хау (*техник йәки баушка төр мәсьәләләргә хәл итеү өсөн кәрәкле техник белем, тәҗрибә, етештәреү серҙәре*)

нравы (*обычаи*) гөрөф-ғәзәт, йола

нравственность эхлак

нувориш нувориш, яңы бай (*алып-Һатыу юлы менән байып киткән алыпҺатар; үзен мактатырға тырышып бөтә ергә тығылыусы «яңы бай»*)

нулфикация (юр.) нулфикация (индәйзер бер актты, законды дөрөс түгел тип таныу, юкка сыгарыу)

нумизматика нумизматика (монеталар, мизалдар тураһындағы фән)

нунций нунций (Ватикандың даими дипломатик вәкиле, илсеһе)

нэп (новая экономическая политика) нэп (1) яңы иктисади сәйәсәт; 2) яңы иктисади сәйәсәт осоро)

нэпман нэпман (нэп осорондағы саузагәр, эшкыуар)

нюанс нюанс, төсмөр (тауышта, төстә, фекерҙә сак һизелерлек айырма)

обанкротиться 1) банкротка әйләнеү, бөлөү, бөлгөнлөккә төшөү, малынан языу; **предприятие** ~лось предприятие бөлгөнлөккә төштө; 2) тулыһынса уңышһызыкка осрау, тулыһынса түләүгә һәләтһез булыу; ~ **вшедший политический деятель** тулыһынса уңышһызыкка осраған сәйәси эшмәкәр

обвал ишелеү, түбән төшөү (көтмәгәндә иктисадтың түбән тәгәрәүе); ~ **рубля** аксаның ишелеп хақы төшөү

обвальная приватизация тоттош хосусилаштырыу (дәүләт йәки кооператив милекте рәхсәтһез күпләп акционерҙар милкенә йәки хосуси милеккә әйләндерәү)

обвинение 1) ғәйепләү, ғәйеп ташлау (тағыу); ~ **в неискренности** эскерлелектә ғәйепләү; 2) ғәйепләү карары; **вынести** ~ ғәйепләү карары сығарыу; 3) ғәйепләүсә яҡ; **свидетель** ~я ғәйепләүсә яқтың шаһиты; **государственное** ~ дәүләт ғәйепләүе; **общественное** ~ йәмәғәт ғәйепләүе

обвинитель ғәйепләүсә; **государственный** ~ дәүләт ғәйепләүсәһе; **общественный** ~ йәмәғәт ғәйепләүсәһе

обвинительный ғәйепләү; ~ая **речь** ғәйепләү телмәре; ~ое **заключение** ғәйепләү һығымтаһы

обвиняемый ғәйепләнеүсә

обезглавить башлыкһыз (етәксәһез) калдырыу, етәкселектән мәхрүм итеү; ~ **движение** хәрәкәтте етәксәһез калдырыу

обезличить 1) шәхси үзенсәлеген бөтөрөү; 2) яуап биреүсез калдыру, шәхси яуаплылык булмау; ~ **руководство** етәкселек өсөн шәхси яуаплылык булмау

обезоружить коралһызландыру, каршы тора алмаслык итеү, каршылык күрһәтә алмас хәлгә килтереү; бирелергә мәжбүр итеү, буйһондороу; ~ **оппонента** оппонентты каршы һүз әйтә алмаслык хәлгә килтереү

оберегать һаклау, курсалау; ~ **имущество** мөлкәтте һаклау

обеспечение 1) тәмин итеү (*йәшәү өсөн етерлек матди байлык булдыру*); ~ **семьи** ғаиләне тәмин итеү; 2) тәминәт, тәмин ителеү; **социальное** ~ социаль тәминәт

обеспеченность тәмин ителгәнлек, тәмин ителгән булыу, тәмин ителеү (*етеш, мул, бай тормош*); тәмин ителеү кимәле; ~ **всем необходимым** бөтә кәрәк нәмәләр менән тәмин ителеү

обеспеченный етеш, мул, тәмин ителгән; ~**ая жизнь** етеш тормош; ~**ая старость** тәмин ителгән картлык

обесценение, обесценивание: ~ **денег** аксаның хақы төшөү, **внешнее** ~ аксаның валюта курсы төшөү

обзор күзәтмә; **международный** ~ халык-ара күзәтмә

областной өлкә; ~ **центр** өлкә үзәге

область 1) өлкә; **Московская** ~ Мәскәү өлкәһе; **автономная** ~ автономиялы өлкә; 2) (*илдең, дәүләт территорияһының билдәле бер өлөшө*); **южные ~и России** Рәсәйҙең көньяк өлкәләре; 3) тармак, өлкә; **новая ~ науки** фәндең яңы бер тармағы; 4) **специалист в ~и математики** математика өлкәһендәге белгес

облигатный мәжбүри, мотлак; ~**ая зависимость** мәжбүри бәйләлек

облигация облигация; ~**и государственного займа** дәүләт заемы облигациялары

обложение һалым; **сократить** ~я һалым һалыуы кәметеү

обмен алмашыу, алыш-биреш; ~ **опытом** тәжрибә алмашыу; ~ **товаров, товарный обмен** тауар алмашыу

обналичивание кулаксаға әйләндереү (*финанс документындағы средстволарҙы кулаксаға әйләндереү*)

обнародование халыкка еткереү (*мәғлүм итеү*), иғлан итеү, баһып сығарыу; ~ **закона** законды баһып сығарыу

обнищание бөлгөнлөккә (*хәйерселеккә*) төшөү; ~ **народных масс** халык массаларының хәйерселеккә төшөүе

обобщение дөйөмләштереү, дөйөм нығымта; ~ **опыта** тәжрибә-не дөйөмләштереү

обобществление йәмәғәтләштереү, дөйөмләштереү; ~ **имуще-ства** мөлкәтте йәмәғәтләштереү; ~ **средств производства** етеште-реү сараларын йәмәғәтләштереү; ~ **труда** хезмәтте дөйөмләштереү

обобществленный йәмәғәтләштерелгән, дөйөмләштерелгән; ~**ое хозяйство** йәмәғәтләштерелгән хужалык

обозрение күзәтеү; **политическое** ~ сәйәси күзәтеү

обозреватель күзәтеүсе, күзәтеү яһаусы; ~ **печати** матбуғат күзәтеүсене

оборона оборона; **гражданская** ~ граждандар оборонаһы; **Ми-нистерство** ~ы Оборона министрлығы

оборонный оборона; ~**ая промышленность** оборона сәнәғәте

обороноспособность оборона һәләтлелеге, оборонаға һәләтлелек

оборот әйләнеш; ~ **капитала** капитал әйләнеше

оборотный әйләнештәге; әйләнеш; ~ **капитал** әйләнештәге ка-питал; ~**ые фонды** әйләнеш фондтары

обоснование нигезләү

образ рәүеш, өлгө; ~ **жизни** йәшәү рәүеше (*өлгөһө*)

образование 1) белем биреү, мәғариф; **народное** ~ халык мәға-рифы; 2) белем; **высшее** ~ юғары белем; **среднее** ~ урта белем; **на-чальное** ~ башланғыс белем; **специальное** ~ махсус белем; 3) берәмек; **муниципальное** ~ муниципаль берәмек

образованность белемлелек, ғилемлелек, укымышлылык

образовательный белем; ~ **уровень** белем кимәле; ~ **ценз** бе-лем цензы (*берәй хокук алыу өсөн кәрәк булған белем кимәле*)

обратимость: ~ **рубля** һумдың алмаштырылыусанлығы (*милли валютаның бер ниндәй сикләүһез сит ил валютаһына алмашты-рылыу һәләте*)

обратимый алмаштырылыусы; **свободно** ~**ая валюта** ирекле алмаштырылыусы валюта

обратный: ~**ая сила закона** закондың кайта көсө; ~**ая связь** кире бәйләнеш

обращение 1) мөрәжәғәт; ~ **Организации Объединенных Наций** Берләшкән Милләттәр Ойошмаһының мөрәжәғәте; 2) әйләнеш; **денежное** ~ акса әйләнеше

обременение өстәмә бурыс йөкмәтеү; өстәмә эш кушыу

оброгация оброгация (*иске законға өлөңләтә үзгәрештәр индереү*)

обряд йола; **новые ~ы** яңы йолалар; ~ **посвящения в студенты** студентлыкка арнау йолаһы

обскурант обскурант (*фән, аң-белем, яңылык дошманы*)

обскурантизм обскурантизм (*аң-белемгә, фәнгә, яңылыкка дошманлык*)

обследование тикшереү, тикшереп сығыу, тикшереү үткәреү, карау; ~ **работы учреждения** учреждение эшпен тикшереү

обстановка хәл, шарт; **международная** ~ халык-ара хәл; в ~е **гласности** билдәлелек (*асыклык*) шарттарында

обструкция обструкция; **парламентская** ~ тауыш куптарып парламент ултырышын өзөү; **устроить ~ю оратору** ораторға обструкция ойоштороу

обсуждение тикшереү; **поставить вопрос на ~** мәсьәләне тикшереүгә куйыу

обучение укыу, укытыу; **бесплатное** ~ түләүһез укытыу; **заочное** ~ ситтән тороп укыу

общегосударственный дөйөм дәүләт, бөтә дәүләт; ~ая **задача** дөйөм дәүләт бурысы; в ~ом **масштабе** бөтә дәүләт кимәлендә

общегитие 1) йәмғиәт тормошо, ижтимағи тормош; **правила ~я** ижтимағи тормош кағизәләре; 2) ятак

общенародный дөйөм (*бөтә*) халык; ~ое **достояние** дөйөм халык байлығы

общенациональный дөйөм (*бөтә*) милләт, дөйөм милли; ~ые **интересы** дөйөм милләт мәнфәғәттәре, дөйөм милли мәнфәғәттәр

общеобразовательный: ~ая **школа** дөйөм белем биреү мәктәбе

общеобязательный дөйөм мәжбүри

общеполитический дөйөм сәйәси; ~ **курс** дөйөм сәйәси курс

общереспубликанский бөтә республика; ~ое **совещание** бөтә республика кәңәшмәһе

общественник йәмғәтсе (*йәмғәт эшендә катнашыусы*)

общественность йәмәғәтселек; **мировая** ~ донъя йәмәғәтселеге; **широкая** ~ киң йәмәғәтселек

общественный 1) ижтимағи; ~ая **борьба** ижтимағи көрәш; ~ая **деятельность** ижтимағи эшмәкәрлек; ~ая **жизнь** ижтимағи тормош; ~ая **сила** ижтимағи көс; ~ое **движение** ижтимағи хәрәкәт; ~ое **значение** ижтимағи әһәмиәт; ~ое **развитие** ижтимағи үсеш, йәмғиәт үсеше; ~ое **сознание** ижтимағи аң; ~ое **явление** ижтимағи күренеш; ~ые **классы** ижтимағи сиыфтар; ~ые **отношения** ижтимағи мөнәсәбәттәр; ~ **прогресс** ижтимағи прогресс; ~о-политическая **жизнь** ижтимағи-сәйәси тормош; ~о-экономическая **формация** ижтимағи-иктисади формация; 2) йәмғиәт; ~ая **потребность** йәмғиәт (йәмәғәт) ихтыяжы; ~ая **собственность** йәмғиәт (йәмәғәт) милке; ~ **строй** йәмғиәт королошо, ижтимағи королош; ~о-полезный **труд** йәмғиәткә файзалы хезмәт; 3) йәмәғәт, йәмәғәтселек; ~ое **воздействие** йәмәғәтселек йоғонтоһо; ~ое **мнение** йәмәғәтселек фекере; ~ое **питание** йәмәғәт туклануы; ~ое **порицание** йәмәғәт шелтәһе; ~ое **самоуправление** йәмәғәт үзидараһы; ~ **воспитатель** йәмәғәт тәрбиәсәһе; ~ **защитник** йәмәғәт яклаусыһы; ~ **контроль** йәмәғәтселек контроле; ~ **порядок** йәмәғәт тәртибе; ~ые **организации** йәмәғәт ойошмалары; на ~ых **началах** йәмәғәтселек башланғысында

общество йәмғиәт; **спортивное** ~ спорт йәмғиәте; ~ **охраны памятников истории и культуры** тарих һәм мәзәниәт комарткыларын һаклау йәмғиәте; **человеческое** ~ инсаниәт

обществоведение йәмғиәт тураһындағы фән, йәмғиәтте өйрәнеү

общий дөйөм; уртаҡ; ~ее **хозяйство** уртаҡ хужалыҡ; ~ **кризис капитализма** капитализмдың дөйөм кризисы

община община; **крестьянская** ~ крәстиәндәр общинаһы

общинный община; ~ая **земля** община ере; ~ая **собственность** община милке

общность дөйөмлөк, уртаҡлыҡ; ~ **территории** территория уртаҡлығы; ~ **языка** тел уртаҡлығы

объединение 1) берләшеү, берләштереү; 2) берләшмә, ойошма; **берекмә**; **литуратурное** ~ әзәби берләшмә; **производственное** ~ производство берекмәһе

объединенный берләшкән; **Организация ~ых Наций** Берләшкән Милләттәр Ойошмаһы; **~ые вооруженные силы** берләшкән кораллы көстәр (*БДБ илдәренең бер командалыктағы ғәскәрҙәре*)

объективность объективлык; ғәзеллек; ысынбарлык

объективный 1) **объектив** (*кеше аңына бәйләнгән һәм унан тыш йәшәй торған*); **~ая действительность** объектив ысынбарлык; **~ая истина** объектив хәкикәт; **~ая реальность** объектив реаллек; **~ идеализм** объектив идеализм; 2) **объектив**, ғәзел; **~ое решение вопроса** мәсьәләне ғәзел хәл итеү

обыватель обыватель (*үз мәнфәғәтен генә күзәтеүсә тар карашлы кеше*)

обывательщина обывателлек

обыск тентеү

обычай йола, ғөрөф-ғәзәт

обычный: **~ое право** йола (*ғәзәт*) хокуғы (*язылмаған кағиҙәләр буйынса эш итеү хокуғы*)

обязательный мәжбүри; **всеобщее ~ое обучение** дөйөм мәжбүри укытыу; **~ое постановление** үтәү өсөн мәжбүри карар

обязанность бурыс, вазифа, йөкләмә; **служебные ~и** хезмәт бурыстары, **возложить на кого-то ~и председателя** рәйес вазифаһын кемгәлер йөкмәтеү

обязательство йөкләмә; **взять ~** йөкләмә алыу

огосударствление 1) дәүләт карамағына (*милкенә*) тапшырыу; **~ производства** производствоны дәүләт карамағына тапшырыу; 2) дәүләт хакимлығының көсәйеүе; 3) дәүләт менән кушылыу

ограничение сикләү; **конституционные ~я** конституцион сикләүҙәр

ограниченный сикләнгән; **~ые денежные средства** сикләнгән күләмдәге акса; **общество с ~ой ответственностью** яуаплылығы сикләнгән йәмғиәт; **~ человек** сикләнгән (*тар карашлы*) кеше

одељстинг одељстинг (*Норвегия парламентының түбәнге палатаһы; юғарғы палатаһы – лагтинг*)

одиозный үтә насар, һөмһөз (*үзенә кире караш тыуҙырыусы кеше*); **~ ая фигура** һөмһөз кеше

однопартийный бер партиялы; **~ое правительство** бер партиялы хөкүмәт

оккупант оккупант, илбасар, баҫкынсы

оккупационный оккупацион, оккупация; **~ые войска** оккупацион ғәскәрзәр; **~ режим** оккупация режимы

оккупация оккупация, баһып алыу

оккупированный оккупацияланған, баһып алынған

оклад оклад, эш хақы; **месячный** ~ айлык эш хақы; **персональный** ~ персонал оклад

округ округ (дәүләт территорияһының билдәле бер идаралык өлкәһе өсөн бүленгән өлөшө); **военный** ~ хәрби округ; **избирательный** ~ һайлау округы; **национальный** ~ милли округ

окружной округ; **~ая избирательная комиссия** округ һайлау комиссияһы

октроирование бүләк итеп биреү (монарх тарафынан шундай-ҙер хокуктар, өстөнлөктәр, мәс., конституция биреләү)

октроированные конституции монарх ихтыяры менән бирелгән конституциялар (был осракта парламент ситтә кала)

олигарх олигарх (финанс-сәһәгәт капиталы вәкиле)

олигархия олигархия (зур булмаған төркөмдөң сәйәси һәм иктисади хаҡимлығы); **финансовая** ~ финанс олигархияһы

олигополия олигополия (теге йәки был продукцияны етеһитерәү һәм һатыуҙа бер-береһенә конкурент булған бер нисә фирмаһың монополияһы)

ольдермен ольдермен, аҡһаҡал (Англияла графлык һәм кала советының халык тарафынан һайланмаған, ә кооптацияланған ағзаһы; АКШ-та – кала советы ағзаһы)

омбудсмен омбудсмен (кайһы бер илдәрҙең парламентында дәүләт органдарының законға яраһлы эш итеүен, граждандарҙың хокуктарын һаҡлауҙы күҙәтеүсә махсус вазифалы кеше)

опека опека, курсыуға алыу (балаларҙы, ярҙамға мохтаж кешеләрҙе тәрбиәгә алыу менән бергә уларҙың шәхси һәм милек хокуктарын һаҡлауҙы кайғыртыу); **учредить** ~у опека булдырыу; **международная** ~ халыҡ-ара опека (Берләшкән Милләттәр Ойоһмаһының кушыуы буйынса һәм уның күҙәтеү аһтында кайһы бер бойондоролго илдәргә идара итеү системаһы); **излишняя** ~ артыҡ аркаландырыу

опекун опекун (опекаға алыусы), курсыуға алыусы, курса-лаусы

опекунство опекунлык, курсалаусылык

оперативность оперативлык, тизлек, етезлек, өлгөрлөк, йылдамлык; **решения вопросов** мәсьәләләрзе тиз хәл итеү

оперативный оператив; **штаб** оператив штаб; **руководство** оператив етәкселек; тиз, етез, өлгөр, йылдам; **ая работа** йылдам эш

оперировать таянып эш итеү, таяныу, файзаланыу; **точными сведениями** дөрөс мәғлүмәттәргә таянып эш итеү

опережающий узымлы, өстөн; **развитие** узымлы үсеш; **темп** өстөн темп

оплата түләү; **аккордная** ~ аккорд түләү, тулайым түләү; **дополнительная** ~ өстәмә түләү; **повременная** ~ вакыт иҫәбенән түләү; **повременно-премиальная** ~ вакыт иҫәбенән премиаль түләү; **поденная** ~ көнлән түләү; **помесячная** ~ айлап түләү; **почасовая** ~ сәғәтләп түләү; **премиальная** ~ премиаль түләү; **сдельная** ~ эшләнгәнгә карап түләү; **сдельно-премиальная** ~ эшләнгәнгә карап премиаль түләү; **по факту** кабул ителгән тауарға түләү

опорный терәк; **пункт вооруженных формирований** кораллы берләшмәләрзең терәк пункты

оппозиционер оппозиционер (*оппозицияла тороусы*)

оппозиционный оппозицион, оппозиция, оппозицияла тороусы; **ая группировка** оппозиция төркөмө; **блок** оппозицион блок

оппозиция оппозиция (1) *икенсе бер сәйәсәткә, караштарға үз сәйәсәтеңде, караштарыңды каршы куйыу, каршы булыу*; 2) *берәй йәмғиәттә, ойошма һ. б. эсендә күпселектең карашына, сәйәсәтенә үзенең карашын, сәйәсәтен каршы куйыусы партия йәки төркөм*); **внутрипартийная** ~ партиялағы эске оппозиция; **парламентская** ~ парламент оппозицияһы

оппонент оппонент (*бәхәс алып барыусы икенсе як*)

оппонировать оппонент булып сығыш яһау; кире кағыу, ризалашмау, каршы сығыу, каршы сығып һөйләү (*берәй диспутта, ғилми бәхәстә*)

оппортунизм оппортунизм, килешеүсәнлек

оппортунист оппортунист

оппортунистический оппортунистик

определение билдәләмә, билдәләү; **научное** ~ ғилми билдәләмә

опровержение кире кағыу, юкка сығарыу (*берәй нәмәнең дөрөс түгеллеген исбат итеп язылған мәкәлә, хәбәр*)

опрос һорашыу, фекер белешеү, белем тикшереү; ~ **ной лист** фекер белешеү кағызы

оптант оптант (*гражданлығын һайлап алыу хокуғына эйә булган кеше*)

оптация оптация (*бер дәүләттән икенсе дәүләткә күскән кешенең гражданлык һайлау хокуғы*)

оптимальный иң кулай; ~ **вариант** иң кулай вариант

оптимизировать кулай хәлгә килтереү (*варианттарҙың иң яҡшыһын һайлап алыу*)

оптимизм оптимизм, киләсәккә ышаныс

оптовый күмәртә, күмәртәләп; ~**ая торговля** күмәртә сауҙа; ~**ая цена** күмәртә хаҡ, күмәртәләп һатыу хаҡы

опыт тәжрибә; **обмен** ~ом тәжрибә уртаклашыу; **передовой** ~ алдыңғы тәжрибә

опытный 1) тәжрибә; ~**ая сельскохозяйственная станция** ауыл хужалығы тәжрибә станцияһы; ~**ое хозяйство** тәжрибә хужалығы; 2) тәжрибәле, оҫта; ~ **работник** тәжрибәле хеҙмәткәр

оратор оратор, һүз оҫтаһы

ораторский ораторлык; ~**ое искусство** ораторлык оҫталығы

орбита өлкә, даирә; ~ **деятельности** эшмәкәрлек өлкәһе; ~ **влияния** йогонто яһау өлкәһе

орган 1) орган (*учреждение, ойошма*); **государственные** ~ы дәүләт органдары; 2) корал, сара; **печать** – **активный** ~ **пропаганды** матбуғат – әүҙем пропаганда сараһы; 3) орган (*гәзит, журнал*); **правительственный** ~ хөкүмәт органы

организатор ойоштороусы

организаторский ойоштороусылык; ойоштороу; ~**ая работа** ойоштороу эше; ~**ие способности** ойоштороусылык һәләте

организационный ойоштороу; ~**ое бюро (оргбюро)** ойоштороу бюроһы; ~**ые вопросы** ойоштороу мәсьәләләре; ~ **комитет** ойоштороу комитеты

организация 1) ойошма; **благотворительная** ~ хәйриә ойошмаһы; ~ **Объединенных Наций (ООН)** Берләшкән Милләттәр Ойошмаһы (БМО); 2) ойоштороу; ~ **производства** производствоһы ойоштороу; ~ **труда** хеҙмәтте ойоштороу

организовать 1) ойштороу, булдырыу, асыу, төзөү; ~ **новое** дело яңы эш асыу; ~ **новое министерство** яңы министрлык ойштороу; 2) яйға һалыу, юлға һалыу, тәртипкә килтереү; ~ **доставку сообщений** мәғлүмәт еткереүгә юлға һалыу; 3) туплау, берләштереү, ойштороу; ~ **молодежь** йәштәрҙе туплау

орден 1) орден (*хөкүмәт наградаһы*); ~ «Салавата Юлаева» «Салауат Юлаев» ордены; ~ «Дружбы народов» «Халыктар душлығы» ордены; 2) орден (*дини-сәйәси ойошма*)

орденноносный орденлы; **~ая республика** орденлы республика
ординарный ғәзәти, кәзимге; ~ **человек** кәзимге кеше; ~ **руководитель** ғәзәти етәксе

ореол хөрмәт; дан; ~ **героя** каһарман даны

оригинал оригинал, төп нөсхә; ~ **документа** документтың төп нөсхәһе

оригинальный күсереп алынмаған, төп нөсхә булып торған, ысын; үзенә башка, башкаларға окшамаған, үзенсәлекле, үзенә генә хас; ~ **оратор** үзенсәлекле оратор

ориенталистика көнсығышты өйрәнеүсе фән

ориентация ориентация, йүнәлеш, юсык; **профессиональная** ~ профессиональ йүнәлеш

ориентир йүнәлеш, юсык; **выбрать правильный** ~ дөрөҫ йүнәлеш һайлап алыу

ориентировать йүнәлеш (*юсык*) биреү, төшөндөрөү, аңлатыу; ~ **в вопросах политики** сәйәси мәсьәләләрҙе аңлатыу; **~ся в вопросах внешней политики** тышкы сәйәсәт өлкәһендә хәбәрҙар булыу

ортодоксальный ортодоксаль, тайпылышһыҙ, эзмә-эзлекле (*берәй тәғлимәттә тайпылышһыҙ яклаусы*)

орудие корал; **~я производства** етештереү коралдары; **~я труда** эш коралдары

оружие корал; **бактериологическое** ~ бактериологик корал; **ракетно-ядерное** ~ ракета-ядро коралы; **химическое** ~ химик корал

оруэллизм оруэллизм (*тоталитар йәмғиәттә рәсми властарың кул астында булған киң мәғлүмәт сараларының, факттар менән ошта эш итеп, ялған фекер тыузырыуы*)

освещение яктыртыу (*теге йәки был вакиғаға аңлатма биреү*); **новое** ~ **событий** вакиғаларҙы яңыса аңлатыу

освободительный азатлык; **~ое движение** азатлык хәрәкәте

освобождение азат итеү, азат ителеү; **борьба за** ~ азатлык өсөн көрөш

оседлость ултыраклык

оседлый ултырак; **~ые племена** ултырак кәбиләләр

осетины осетиндар

основа нигез; **~ы законодательства** закон нигеҙҙәре

основание сәбәп, нигеҙ, һылтау

основной төп; **~ закон государства** дәүләттең төп законы (*конституция*); **~ капитал** төп капитал; **~ые производственные фонды** төп етештереү фондтары

основоположник (*в науке, учении*) нигеҙ һалыусы

остаточный калдык; **~ принцип** калдык принцибы (*теге йәки был тармакты калдык акса иҫәбенә генә һуңғы сиратта тәъмин итеү*)

отракизм илдән һөрөү, кыуыу, эзәрләү, кысыу

ответственность яуаплылык; **административная** ~ административ яуаплылык; **гражданская** ~ гражданлык яуаплылығы (*гражданлык хокугы мөнәсәбәттәрен бозған өсөн яуаплылык*); **гражданско-правовая** ~ гражданлык-хокуки яуаплылык; **дисциплинарная** ~ дисциплинар яуаплылык (*хезмәт дисциплинаһын бозған өсөн яуаплылык*); **материальная** ~ матди яуаплылык; **уголовная** ~ енәйәт яуаплылығы; **юридическая** ~ юридик яуаплылык (*дәүләт тарафынан хокук талаптарын үтәүгә мәжбүр итеү, яза*); **смешанная** ~ катнаш яуаплылык; **солидарная** ~ уртаҡ яуаплылык; **привлечь к ~и** яуапка тарттырыу

ответственный яуаплы; **~ редактор** яуаплы мөхәррир; **~ое лицо** яуаплы кеше

ответчик яуап биреүсе, яуапка тарттырылыусы

отвод кире кағыу; **~ следователя** тәфтишсене кире кағыу; **заявлять** ~ кире кағыу белдерәү

отдача һөҙөмтәлелек, җайға биреү; **работать с полной ~ей** һөҙөмтәле эшләү

отдел бүлек; **~ кадров** кадрҙар бүлегә

отделение бүлексә

отечество Ватан, атайсал

отзыв 1) вәкәләттәрҙе туктатыу, саҡыртып кайтарыу; **~ депутата** депутаттың вәкәләттәрен туктатыу; **~ посла** илсене саҡыр-

тып кайтарыу; 2) баһалама; ~ на диссертацию диссертацияға баһалама

отказник баш тартыусы; **партийный** ~ партия ағзаһы булыузан баш тартыусы; **военный** ~ армияла хезмәт итеүҙән баш тартыусы

отклонение ситләшеү, тайпылыу, ситкә сығыу; ~ **от генеральной линии** төп йүнәлештән ситләшеү

открепительный иҫәптән төшөрөү; ~ **талон** иҫәптән төшөрөү талоны

открепиться иҫәптән төшөү

открытие асыш, уйлап табыу; **научное** ~ фәнни асыш

открытость асыклык; ~ **общества** йәмғиәттең асыклығы (йәмғиәттең хәбәрҙарлығы, цензура юклығы, ишаныу, йәниәү урынын һайлап алыу азатлығы)

открытый асык; ~**ое** **голосование** асык тауыш биреү; ~**ое** **собрание** асык йыйылыш; ~**ое** **письмо** асык хат; ~ **вопрос** хәл ителмәй калған мәсьәлә

отлагательное **вето** кисектереү ветоһы (дәүләт баһлылығың теҫе йәки был карарҙы тамам кабул итеүҙе туктатып тороуы йәки кисектереүе)

отличник отличник; ~ **боевой и политической** **подготовки** хәрби һәм сәйәси әҙерлек отличнигы

отлучение: ~ **от церкви** сиркәүҙән кыуыу (айырыу), динһез тип иглан итеү

отмена бөтөрөү, юкка сығарыу, көсөнән сығарыу, ғәмәлдән сығарыу, булдырмау, үткәrmәү, үткәrmәҫкә булыу; ~ **закона** законды көсөнән сығарыу

отмывание: ~ **денег** аксаны легалләштереү, «хәрәм» аксаны хәләлләштереү (енәйәт юлы менән табылған аксаға законлы төҫ биреү)

относительный сағыштырма; ~**ая** **прибавочная** **стоимость** сағыштырма өҫтәмә киммәт (эш көсөнөң хаҡын сығарыуға етерлек эш ваҡытын кыскартыу һәм бер үк кимәлдә өҫтәмә эш ваҡытын арттырыу һөҙөмтәһендә алынған өҫтәмә киммәт); ~**ая** **истина** сағыштырма хәкикәт

отношение 1) отношение (рәсми кағыз, документ); 2) мн. ~**я** мөнәсәбәттәр; **дипломатические** ~**я** дипломатик мөнәсәбәттәр; **производственные** ~**я** етештереү мөнәсәбәттәре; 3) кағылыш

отписка формаль яуап, формаль языу; **бюрократическая** ~ бюрократтарса формаль яуап

отпуск отпуск, ял; **дополнительный** ~ өстәмә отпуск; **ежегодный** ~ йыл һайын бирелә торған отпуск; **поощрительный** ~ дәртләндерерү отпускыһы

отпускать: ~ **цены** хактарзы ыскындырыу (*дәүләт көйләүенән баш тартыу*)

отраслевой тармак, тармаклы

отрасль тармак; ~и **народного хозяйства** халык хужалығы тармактары; **ведущая** ~ төп тармак

отрицание инкар итеү, таныу, кире кағыу; **юкка** сығарыу; ~ **своей вины** ғәйебен таныу; ~ ~я инкарзы инкар итеү

отсев: ~ **учащихся** укыусыларзың мәктәпте (*укыузы*) ташлауы

отсрочка 1) вакытын кисектерерү, кисектереп тороу, һуңғарак калдырыу; ~ **платежа** түләү срогын кисектереп тороу; 2) озайтыу; ~ **удостоверения** танытма срогын озайтыу

отставка отставка (*1) хәрби хезмәттән бөтөнләйгә китеү; 2) власть башынан китеү*); ~ **правительства** хөкүмәттең отставка-ға китеүе

отстранение сығарыу, бушатыу; ~ **от должности** вазифаһынан бушатыу, эшенән сығарыу

отстраниться катнашмау, баш тартыу; ~ **от работы** эштән баш тартыу, эштә катнашмай башлау

отступление 1) ситкә китеү, тайпылыу; ~ **от правил** кағизәләрзән ситкә китеү; 2) сигенерү; **лирическое** ~ лирик сигенерү

отступник, отщепенец мөртәт, ваз кисеүсе

отступное: ~ые **деньги** ваз кискән өсөн бирелә торған акса (*акса йәки мөлкәт биреп йөкләмәнән бушаныу*)

отсутствие юклык, юк булыу, булмау; **в мое** ~ мин юк сакта, мин булмағанда

отсутствовать булмау, килмәү, бармау; ~ **на собрании** йыйылышта булмау

отсылка тоҫкама, сығанакка тоҫкау (*белеймә өсөн текстның билдәле бер өлөшөнә иҫтибарзы йүнәлтү*)

оттепель (*күсмә мәг.*) бер аз йомшаклык (*И. В. Сталиндың вәфатынан һуң ижтимағи һәм мәзәни өлкәлә күзәтелгән бер аз ырккенлек*)

отчет отчет, отчет (*хисап*) биреү

отчетно-выборный отчет-хайлау; **~ое собрание** отчет-хайлау йыйылышы

отчетность 1) отчет, отчет документтары; 2) отчет (*иҗәп-хисап*) биреү; отчетлылык

отчетный отчет; **~ доклад** отчет доклады; **~ период** отчет осоро

отчисления бүлем; бүленгән сумма (*тотоп калынган йәки бүлен бирелгән акса*); **денежные** **~** аксалата бүлем; **~ от прибылей** табыштан бүлем

отчуждение, отчуждать тартып алыу (*дәүләт йәки йәмәгәт ойошмалары карамагына биреү өсөн*); **~ имущества** мөлкәттә тартып алыу

оферент оферент (*оферта менән сығыш яһаусы кеше*)

оферта оферта (*тәғәйен кешегә бөтә тейешле шарттарҙы күрһәтеп алыш-биреш килешеүе төҙөшөргә формаль тәкдим яһау*)

офис офис (*контора, кабинет, эш бинаһы*); **головной** **~** үзәк офис

официально рәсми рәүештә

официальность рәсмилек

официальный рәсми; **~ое лицо** рәсми кеше; **~ визит** рәсми визит; **~ документ** рәсми документ

официоз официоз (1) *формаль яктан хөкүмәткә бәйләнешле булмаған, ә асылда уның фекерен үткәргән басма орган*; 2) *рәсми даирәләргә билдәләүсә термин*)

официозный официоз; **~ая газета** официоз гәзит

оформление рәсмиләштереү; (*эшкә*) алыу, (*эшкә*) урынлаштырыу; **~ на работу** эшкә алыу; **~ документа** документ тултырыу

оффшорный: **~ая зона** оффшор зона (*һалым льготалары менән файҙалануысы территория*)

охлократия охлократия (*капыл кузғып киткән халыктың, төрлө системаһыҙ талаптар куйып, власть органдарына йөгөнтө яһауы*)

охота: **~ за ведьмами** башкаса фекерзәгеләрҙе эзәрләү

охрана һаклау; **~ труда** хеҙмәттә һаклау; **~ общественного порядка** йәмәгәт тәртибен һаклау

охранный: ~ая грамота һаклау грамотаһы (берәй кешенең йәки уның милкенең дәүләт власы тарафынан һакланыуы тураһында бирелгән документ)

оценка 1) хак куйыу, хак билдәләү; ~ имущества мөлкәткә хак билдәләү; 2) баһалау, баһа биреү; ~ трудовых качеств эш сифаттарына баһа биреү

оценщик хак куйыусы, хак билдәләүсе, баһалаусы

очередной сираттағы, нәүбәттәге; ~ вопрос сираттағы мәсьәлә

очерк очерк (йәмәғәт тормошоноң төрлө күренештәрен публицистик һүрәтләү жанры)

очернительство дәлилһез тәнкитләү, кара яғыу, кире яктарҙы кабартып күрһәтеү; ~ проводимой политики ғәмәлдәге сәйәсәтте нигеҙһез тәнкитләү

паблисити билдәләлек, популярлыҡ

падение төшөү, кәмеү, түбәнәйеү; ~ цен хак төшөү

пакет пакет (1) рәсми хат һалынған конверт; 2) комплект, нәмәһеңдер йыйылмаһы); ~ законов закондар пакеты

пакт пакт (зур аһәлиәткә эйә булған халыҡ-ара договор); ~ о ненападении һөжүм итешмәү тураһында пакт

палата 1) палата (закон сығарыусы органдарҙың йәки уларҙың состав ҡошмәһеңең исеме); **Законодательная** ~ **Государственного Собрания Республики Башкортостан** Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышының Закондар сығарыу Палатаһы; ~ **депутатов** депутаттар палатаһы (кайһы бер илдәр парламентының түбәнге палатаһы исеме); ~ **лордов** лордтар палатаһы (Англия парламентының юғарғы палатаһы); ~ **общин** общиналар палатаһы (Англия, Канада парламенттарының түбәнге палатаһы); ~ **представителей** вәкилдәр палатаһы (АКШ конгрессының, Австрия, Бельгия һ. б. илдәр парламентының түбәнге палатаһы); 2) палата (кайһы бер учреждениелар исеме); **книжная** ~ китап палатаһы; **торговая** ~ сауҙа палатаһы

памфлет памфлет (социаль-сәйәси йүнәлениле зур булмаган үткер сатирик әсәр)

памфлетист памфлетсы

панамериканизм панамериканизм (Америка китгаһы илдәре араһында, йәнәһе, булған тарихи, иктисади һәм мәзәни дөйөмлөккә, уртаклыкка нигеҙләнгән сәйәси доктрина)

панарабизм панарабизм (Яҡын Көнсығышта бөтә ғәрәп дәүләттәрен бер союзға берләштерерү яҡлы сәйәси хәрәкәт)

панафриканизм панафриканизм (Африка негрҙарын раса изеүенә ҡаршы көрәшкә берләштереп, артабан бөтә Африка халыктарын колониализмдан азат итеү яҡлы идея – сәйәси хәрәкәт)

панегирик 1) панегирик (мактауға королған телмәр); 2) (күсмә мәғ.) самаһыз мактау, мәдхиә укыу, күккә күтәрерү

панегирист панегирист (1) мактау һүҙе һөйләүсе, мактау телмәре менән сығыш яһаусы; 2) берәй кешене күккә күтәрен мактаусы)

панисламизм панисламизм (ислам дине уны тотоусы халыктарҙың синфи һәм милли айырымлыктарҙан өстөн торған берҙәмлеген тәъмин итә тигән дини-сәйәси идеология)

панорама панорама (бөгөнгө көндөң ниндәй ҙә булһа ваҡиғанын, күренешен, фактын матбуғатта, кинола һ. б. сараларҙа киң күләмдә күҙәтеү); **международная** ~ халыҡ-ара панорама

панпсихизм панпсихизм (донъяла бөтә нәмә йәниле, тәбиғәт психикаға эйә тип иҫәпләгән философик ҡараш)

пантеизм пантеизм (тәбиғәттә илаһиылыҡ кәүҙәләнеше тип иҫәпләүсе дини-философик ҡараш)

пантеист пантеист (пантеизм яҡлы кеше)

пантюркизм пантюркизм (төрки телдәрҙә һөйләшеүсе бөтә халыктар ҙа – бер милләт һәм улар Төркиә нигеҙендә берләшергә тейеш тип иҫәпләүсе идеология)

парад парад (байрам, тантана); **военный** ~ хәрби парад

параномия параномия (закондарҙа ҡапма-ҡаршылыҡ)

парафирование, парафировать парафлау, параф (имза) куйыу (халыҡ-ара документка рәсми кул куйылғанға тиклем инициалдар менән генә кул куйып тороу); ~ **договора** договорҙы парафирлау

парировать кире ҡағыу, ютҡа сығарыу; ~ **доводы оппонентов** оппоненттарҙың дәлилдерен кире ҡағыу

паритет 1) паритет, тиңлек, тиң хокукылык; 2) паритет (төрлө ил валюталарының бер-береһенә тиң нисбәте)

паритетный: на ~ых началах тиң хокукылык нигезендә; ~ое представительство бер тиң вәкилле

парламент парламент (закон сығарыу хокугына эйә булған иң юғары һайланма орган); **двухпалатный** ~ ике палаталы парламент

парламентаризм парламентаризм (башинда парламент торған дәүләт идараһы системаһы)

парламентарий парламентарий (парламент ағзаһы)

парламентарный парламентар; ~ая республика парламентар республика

парламентер парламентар (һуғышыусы яктарҙың береһенән икенсеһенә һөйләшеүҙәр алып барырга ебәрелгән кеше)

парламентский парламент; ~ая группа парламент төркөмө; ~ая оппозиция парламент оппозицияһы; ~ая реформа парламент реформаһы; ~ая фракция парламент фракцияһы (парламентта бер партияға караған депутаттар төркөмө)

партизанщина партизансылык (планһыз, тәртипһез алып барылған эш)

партийно-политический партия-сәйәси; ~ая работа партия-сәйәси эш

партийно-правительственный партия-хөкүмәт; ~ая делегация партия-хөкүмәт делегацияһы

партийность партиялылык, партияла (фиркәлә) тороу

партийный партия; ~ая группа (партигруппа) партия группаһы (партигруппа); ~ая комиссия (парткомиссия) партия комиссияһы (парткомиссия); ~ая организация партия ойошмаһы; ~ое собрание партия йыйылышы; ~ актив (партактив) партия активы

партикуляризм партикуляризм (сәйәси, граждандык таркаулығы)

партикулярный партикуляр (айырымланған, урындағы)

партия партия, фиркә; **рабочая** ~ эшселәр партияһы

партнер партнер (шиндәйҙер берлектәге эшмәкәрлектә катнашыусы)

партнерство партнерлык (партнерҙар араһындағы мөнәсәбәт)

парцелла парцелла (крәстиәндең үз хужалығын алып барыу өсөн тәғәйенләнгән бәләкәй ер участкаһы)

парцеллярный парцелляр (ерзе бэлэкэй участкаларға бүлгеләүгә ишгезләнгән); **~ое хозяйство** парцелляр хужалык (иң ябай эш коралдары һәм алымдары менән эш итеүсә вак йәки бик вак крәстиян хужалығы)

парцеллярия парцеллярия (ерзе вак участкаларға (парцелларға) бүлгеләү)

паспортизация паспортлаштырыу, паспорт системаһы индереү

пассеизм пассеизм (үткәндәрә һокланыу, шул ук вақытта бөгөнгөнө кабул итмәү; консерватизм)

пассивность пассивлык, һүлпәнлек

пассив пассив, һүлпән; **~ое избирательное право** пассив һайлау (һайланыу) хокуғы

патент патент (1) уйлап тапкан нәмәгә хокукты раслаусы документ; 2) кемгәлер һиндәй зә булһа кәсеп менән шөгәлләнергә хокук биреүсә танытма)

патентный патент; **~ая пошлина** патент пошлинаһы; **~ая служба** патент хезмәте; **~ая чистота** патент сафлығы; **~ое право** патент хокуғы

патентование патент биреү, патентлау

патернализм патернализм (1) өлкәндәрзең үззәренән кеселәрзе курсалауы; 2) кайһы бер илдәрзәгә хезмәт мөнәсәбәттәрендә кадрзарзы предприятиеларза калдырыу, хезмәт етеиштереүсәнлеген күтәрәү, көсөргәңеишлекте кәметәү максатында эшкыуарзар ишәбенә өстәмә льготалар һәм түләүзәр системаһы; 3) халык-ара мөнәсәбәттәрзә эре дәүләттәрзең артта калған илдәр, колониялар, опека астындағы территорияларзы курсалауы)

патриархальный 1) патриархаль, патриархат; **~строй** патриархат королошо; 2) ишкергән, боронго; **~ые обычаи** ишкергән (боронго) йолалар

патриархат патриархат (бөтә эштар башында ирзәр торған ырыу формаһы)

патриот патриот, ватансы

патриотизм патриотизм (Тыуған илде һөйөү), ватансылык

патриотический патриотик; **~ое воспитание** патриотик тәрбиә, Ватанға һөйөү тәрбиәләү

патронат патронат (етем балаларзы дәүләт органдарының тапишырыуы һәм күзәтеүе астында айырым ғашлаларзә тәрбиәләү)

патронирование патронатка алыу, курсалау
пауперизация пауперизация (*хезмәтсәндәрзең айырым катламдарының бөлгөнлөккә төшөүе*)

пауперизм пауперизм (*фәкирлек, бөлгөнлөк*)

пацифизм пацифизм (*һәр төрлө һуғышты кире кагыусы агым*)

пацифист пацифист (*пацифизм яклы кеше*)

пацифистский пацифистик

пенсия пенсия; ~за **выслугу лет** тейешле йылдар эшлэгәнлек пенсияһы; ~ по **утрате кормильца** караусыһыз калғанлык пенсияһы; ~ по **инвалидности** инвалидлык пенсияһы; ~ по **старости** картлык пенсияһы; **персональная** ~ персонал пенсия

Пентагон Пентагон (*Вашигтон эргәһендә АКШ хәрби министрлығы урынашкан биш мөйөшлө бина; (күсмә мәғ.) АКШ хәрби ведомствоһы*)

первичный тәүге; ~ая **партийная организация** тәүге партия ойошмаһы; ~ая **комсомольская организация** тәүге комсомол ойошмаһы

первобытнообщинный: ~ **строй** тәүтормош-община королошо **первобытный** тәүтормош, боронғо; ~ая **культура** тәүтормош мәҙәниәте

первоисточник тәүсығанаҡ, төп сығанаҡ

первопричина тәүсәбәп, төп сәбәп

переаттестация яңынан (*кабаттан, кайтанан*) аттестациялау

перебаллотировка кайтанан тауышка куйыу (*куйылыу*)

переворот киҫкен үзгәреш, түңкәрелеш; **государственный** ~ дәүләт түңкәрелеше; **социальный** ~ социаль үзгәреш; ~ в **науке** фәндә киҫкен үзгәреш

перевыборы кайтанан һайлау

переговоры һөйләшеүҙәр; **многосторонние** ~ күп яклы һөйләшеүҙәр

перегруппировать яңынан төркөмдәргә бүлөү (*айырыу*), кабат төркөмләү

перегруппироваться яңынан төркөмдәргә бүленеү (*айырылыу*), кабаттан төркөмләнеү

передел яңынан (*кабаттан*) бүлөү (*бүлешеү*); ~ **земли** ерзе яңынан бүлөү

передовая баш мәкәлә (*матбуғатта*)

передовик алдынгы; ~ **производства** хезмәт алдынгыһы
пережиток калдык; ~**ки** старого иҫкелек калдыктары
переиздание яңы баҫма, яңынан (*кабат*) баҫтырып сығарыу;
яңынан баҫтырып сығарылған китап

перекачка, перекачивать: ~ **валюты, денег** (*күсмә мәғ.*)
йәшерен рәүештә бер өлкәнән икенсе өлкәгә акса, валюта күсереү
перекличка 1) иҫемлек буйынса барлау (*тикишерәү*), барлап
сығыу; 2) хәбәрләшеү, сақырышыу (*радио, телевидение аша бер*
һисә катнашыусының хәбәрләшеүе)

перелив: ~ **капитала; кара**: **перекачка** валюты
перелом һынылыш; год **великого** ~а бөйөк һынылыш йылы
переломный һынылыш; ~ **период** һынылыш осоро
переменный: ~ **капитал** үзгәрәүсә капитал
перемещенный: ~**ые** лица үз иленән ирекһезләп алып кител-
гән кешеләр

перемирие ваҡытлыса килешеү (*ярашыу*)
перенаселение халықтың артык күплеге, халықтың артык ты-
ғыз ултырыуы (*урынлашыуы*)

перенаселенность халықтың артыклығы, халықтың күплеге; ~
района халкы артык тығыз ултырған район
переписка хатлашыу

перепись һан алыу, иҫәп алыу; ~ **населения** халык иҫәбен
алыу

переплата артык түләү, артык түләнгән сумма
переподготовка белемде күтәрәү, яңынан уҡытыу; **пройти** ~у
яңынан уҡыу үтеү, белемде күтәрәү

перепроизводство артык етештереү; **кризис** ~а артык етеште-
реү кризисы

переработка 1) норманан артык эшләнгән ваҡыт; 2) яңынан
эшләп сығарылған продукт; эшләнгән әйбер

перерасход артык сығым, артык тотаноу
перерегистрация, перерегистрировать яңынан теркәү; ~ **со-**
стоящих на учете иҫәптә тороусыларҙы яңынан теркәү

переселенец күсеп килгән кеше, күскенсе
переселение, переселить күсеү, күсереү, күсереп урынлашты-
рыу, яңы ергә күсереү; **вынужденный** ~ец ирекһеҙҙән күсенеүсә

переселиться күсеу, күсеп сығыу, күсеп китеу, күсеп урынлашыу, яңы ергә күсеу; ~ **в новую квартиру** яңы фатирға күсеу

пересмотр кайтанан карау, кайтанан тикшереп

перестановка урындарын алмаштырыу, икенсе урынға куйыу, икенсе урынға күсереу, күсереп куйыу, урынын алмаштырып куйыу

перестраховка яуаплылыктан касырға тырышыу, яуаплылыкты үзәндән төшөрөргә тырышыу, артык һаклык күрһәтеу

перестраховщик яуаплылыкты үз өстөнә алмаҫка тырышыусы, яуаплылыктан касырға тырышыусы, артык һак

перестройка үзгәртеп короу; **период** ~и үзгәртеп короу осоро

пересыльный озатыу, күсереу (*һөрөлөүселәрҙе, тоткондарҙы тәғәйенләнгән урынға күсереу*); ~ **пункт** озатыу пункты

переубеждение, переубедить дүндереу, кайтауыллатыу, феке-рен (*карашын*) үзгәртеу, инаныуын үзгәртеу

переустройство үзгәртеп короу (*төзөү*), яңыртып төзөү (*яңынан, яңы план буйынса, яңы нигеҙҙә төзөү*)

переучет кабат иҫәпкә алыу

переход күсеу, әүерелеу; ~ **количественных изменений в ка-чественные** һан үзгәрештәренә сифат үзгәрештәренә күсеу

переходящий күсмә; ~ее **знамя** күсмә байрак

перечень исемлек, теҙмә

период осор, дәүер, арауык

периодизация осорзарға (*дәүерҙәргә*) бүлеу

периодический: ~ая **печать** ваҡытлы матбуғат (*гәзит-журнал-дар*)

периферия периферия (*үзәктән ситтә яткан төбәктәр, унда-ғы ойошмалар, учреждениелар*)

перлюстрация перлюстрация (*дәүләт йәки башика органдың почта аша ебәрелгән әйберҙәрҙе белгертмәй генә тикшереп*)

перманентность өзлөкһөҙлөк, дауамлылык, туктауһыз дауам итеу

перманентный өзлөкһөҙ, даими; ~ая **революция** өзлөкһөҙ ре-волюция; ~ое **развитие** өзлөкһөҙ үсеш

персона шәхес, кеше

персона грата персона грата (*илгә инеү рәхсәт ителгән сит ил дипломаты*)

персонал персонал; **обслуживающий** ~ хезмэтлэндереүсе персонал

персональный персонал; **~ая пенсия** персонал пенсия; **~ оклад** персонал эш хақы; **~ пенсионер** персонал пенсионер; **~ое дело** персонал эш

персона нон грата персона нон грата (*илдә булыу тыйылган сит ил дипломаты*)

перспективный 1) перспектив; **~ое планирование** перспектив планлаштырыу; **~ план** перспектив план; 2) перспективалы, киләсәклә; **~ район** перспективалы район

персы фарсылар

пессимизм пессимизм, рух төшөнкөлөгө, өмөтһөзлөк, киләсәккә ышаныс булмау

петиция петиция (*югары органдарға, хөкүмәт баишыктарына язылған коллектив үтенес кағызы*)

пикет пикет (1) забастовка вакытында күзәтеп йөрөүсә эш таишалаған эишеләр төркөмө; 2) газәттә, хөкүмәт учреждениелары алдында торған протест белдереүсә кеишеләр төркөмө)

пикетчик пикетсы

пионер пионер, башлап ебәреүсә, юл ярыусы (*ниндәйзер эште беренсе булып баишлап ебәргән кеише*)

пирров: **~а победа** акламаслык зур корбандар исәбенә яуланған енеү

плакат плакат (*агитация максатын күззә тоткан һүрәт һәм уныың тексты*)

плакатист плакатсы (*плакат эишләүсә*)

план план; **~ выпуска продукции** продукция етештереү (*сыгарыу*) планы; **~ заготовок** әзерләү планы; **~ реализации продукции** продукция һатыу планы; **~ товарооборота** тауар әйләнеше планы

планово-распределительный: **~ая экономика** план-бүлеү иктисады (*план буйынса бүлеүгә нигезләнған иктисад системаһы*)

планово-рыночный: **~ая экономика** план-базар иктисады (*илдең хужалык тормошонда план һәм базар баишланғыстарының бергә кушылыуы*)

планерка планерка (*ойошмаларға һәм предприятияларға оператив кәңәшмә*)

планирование планлаштыруу; ~ **народного хозяйства** халык хужалыгын планлаштыруу

планировать 1) планлаштыруу, план төзөү, план жызыу; 2) планга индереү, планга керетеү; 3) планлаштыруу, ниётлөү, уйлау

плановость планлылык

плановый планлы; план, планлаштыруу; ~**ое хозяйство** планлы хужалык; ~**ые органы** план (*планлаштыруу*) органдары

планомерность планлылык, планлы рәүештә

планомерный планлы, планлы рәүештә; ~**ое развитие** планлы үсеш

пласт катлам; **разные ~ы населения** халыктың төрлө катламдары

плата түлөү, хак; **абонентская** ~ абонент түлөү

платеж 1) түлөү; **периодические ~и** мизгелле түлөү; 2) түлөү аксаһы

платежеспособность түлөй алыу ҳәләте, түлөргә ҳәләтле булыу, түлөү ҳәләтлелеге; ~ **покупателя** һатып алыусының түлөргә ҳәләтле булыуы

платежеспособный түлөргә ҳәләтле, түлөү мөмкинлеге булған, түлөргә ҳәленән килә торған; ~**ое предприятие** түлөргә ҳәләтле предприятие; ~ **спрос** түлөү мөмкинлеге булған ихтыяж

платежный түлөү; ~**ая дисциплина** түлөү дисциплинаһы (*предприятиеларзың, ойшымаларзың үззәренең түлөү срогын һәм тәртибен дөрөс һаклауы*); ~**ое обязательство** түлөү йөкләмәһе

платформа платформа (*сәйәси партияның, йәмәғәт ойшымалының, төркөмдөң йәки йәмәғәт эшмәкәренең эш итеү програмалығы, талаптары*)

плацдарм плацдарм (*бер дәүләттең икенсегенә һуғыш башлау өсөн файҙаланған территорияһы*)

плебисцит плебисцит (*бөтә халыктың тауыш биреүе*)

племенной кәбилә, нәсел; ~ **совет** кәбилә коро; ~ **союз** кәбиләләр берләшмәһе

племя 1) кәбилә, кәүем; **кочевые ~ена** күсмә кәбиләләр; 2) (*күсмә мәғ.*) халык, милләт; 3) быуын, током, нәсел; **молодое** ~ йәш быуын

пленарный пленар; ~**ое заседание** пленар ултырыш

пленум пленум (*шундай зә булһа ойшманың һайланма етәксе органының тулы составлы йыйылышы*); ~ **Верховного Суда** Юғары Суд пленумы

плеяда плеяда (*бер дәүерҙә, бер йүнәлештә эш итеп дан казанған бер төркөм кешеләр*); ~ **выдающихся поэтов** күренекле шагирҙар плеядаһы

плутократия плутократия (*сәйәси хакимият йәмғиәттең бай капиталдары кулында булған дәүләт короллоһо*)

плюрализм плюрализм (*фекерҙәр, караштар, идеялар, эшмәкәрлек төрҙәренең күп төрлөлөгө, азатлығы*); ~ **мнений** фекерҙәр төрлөлөгө; ~ **форм собственности** милек формаларының күп төрлөлөгө

плюралист плюрализм яклы, плюрализм тарафдары

победа еңеү, еңеп сығыу; ~ **на выборах** һайлауҙа еңеп сығыу; **день ~ы** Еңеү көнө

победитель еңеүсә, еңеп сығыусы, өстөн сығыусы

победный еңеү; ~ **гимн** еңеү гимны

победоносный 1) еңеү менән тамамланған; ~**ая война** еңеү менән тамамланған һуғыш; 2) еңеүсән, еңеүле, еңелмәс; ~**ые войска** еңелмәс ғәскәр; 3) еңеүселәргә хас, үзенсә өстөнлөгөн тойоусан, ышаныслы; **говорить с ~ым видом** еңеүсә киәфәте менән һөйләү

поборник яклаусы, яклап көрәшеүсә; ~ **мира** тыныслыҡ яклаусы

побратим туғанлашқан; **города-~ы** туғанлашқан ҡалалар

поверенный вәкил; ~ **по торговым делам** сауҙа эштәре буйынса вәкил; **временный** ~ **в делах** эштәрҙә ваҡытлы вәкил (*даими дипломатик вәкил булмағанда дипломатик вәкиллеkkә етәкселек иткән кеше*)

повестка көн тәртибе; **на ~е три вопроса** көн тәртибендә өс мәсьәлә

повинность йөкләмә, бурыс; **воинская** ~ ғәскәри бурыс

повременный: ~**ая оплата** ваҡыт иҫәбенән түләү; ~**о-премиальная оплата** ваҡыт иҫәбенән премиаль түләү

повстанец баш күтәреүсә, ихтилалсы

повстанческий баш күтәреүселәр, ихтилалсылар; ~ **отряд** баш күтәреүселәр отряды

повышение, повысить күтәреү, үрләтеү; ~ **по службе** эш урыны буйынса үрләтеү; ~ **в должности** вазифаһын күтәреү

- пограничный** сик буйы, ил сиге; ~ **район** сик буйы районы;
~ые соглашения ил сиге тураһында килешеүзәр
подбор: ~ **кадров** кадрзәр һайлау; һайлап алыу
подведомственный карамағындағы, идаралығындағы
подвластный хакимлығындағы, кул астындағы, кулындағы,
 буйһоноуындағы, бәйлә
подготовка әзерләү; ~ **кадров** кадрзәр әзерләү
подгруппа төркөмсә
подданный подданный, граждән, ватандаш (*билдәлә бер дәү-
 ләт граждәнлығындағы кеше*)
подданство граждәнлык, граждәнлығында булыу, ватандаш-
 лык, ватандашлығында булыу
подекадный ун көн һайын була торған, һәр ун көнлөктә була
 торған; **~ые совещания** ун көн һайын була торған кәңәшмәләр
поденщик көнлөксә
поденщина көнлөклә эш
подзаконный: ~ **акт** законға нигезләнгән акт
подзащитный якланыусы, яклана торған, якланыуға алынған
 кеше
подкомиссия подкомиссия, ярзамсы комиссия
подкомитет подкомитет, ярзамсы комитет
подконтрольность, подконтрольный контроль астындағы, кон-
 тролгә алынған, контролендәге, контролдә булыу, күзәтеүендәге
подкрепление өстәмә көс, ярзам (*кеше резервы тураһында*)
подкуп һатып алыу, үз яғына аузарыу, үзенә каратыу, үзенә
 йәлеп итеү (*акса йәки бүләк биреп, һыйлан*); ~ **свидетеля** шаһитты
 үз яғына аузарыу
подкупной һатлык, аксаға һатылыусы; ~ **свидетель** һатлык
 шаһит
подлинник төп нөсхә, оригинал
подлинность дөрөслөк, дөрөс булыу, ысын булыу, төп нөсхә
 булыу; **установить** ~ **документа** документтың төп нөсхә булыуын
 асыклау
подлинный 1) ысын, дөрөс; 2) үз кулы менән язылған, үзе кул
 куйған; **~ое письмо писателя** языусының үз кулы менән язылған
 хаты

подлог алдау, ялған документ яһау; ~ **документов** ялған документ яһау

подложный ялған; ~ **документ** ялған документ

подмандатный мандат нигезендә идара ителә торған; ~**ая территория** мандат нигезендә идара ителеүсә территория

поднадзорный күзәтәү астындағы (*кеше*)

подневольный 1) бойондорокло, ирекһез; 2) мәжбүри; ~ **труд** мәжбүри хезмәт

подопечный опекалағы, курсыуға алынған; ~**ая территория** опекалы территория (*БМО кушыуы буйынса икенсе дәүләт идаралығына бирелгән бойондорокло территория*)

подоснова төп сәбәп, нигез

подотчетность отчетлылык, отчет бирергә тейешлек

подотчетный отчет бирергә тейешле; ~**ая сумма** отчет биреләсәк сумма; ~**ое лицо** отчет (*иҫәп-хисап*) бирергә тейешле кеше

подоходный: ~ **налог** килем һалымы

подписание кул куйыу, имза һалыу, имза куйыу

подписать 1) кул (*имза*) куйыу; 2) языу, язылдырыу; ~ **на газету** гәзиткә язылдырыу

подписаться 1) кул (*имза*) куйыу; 2) язылыу

подписка 1) язылыу; ~ **на газеты-журналы** гәзит-журналға язылыу; **объявить** ~у подписка иғлан итеү; 2) ~ **о невыезде** ситкә сығып китмәү тураһында язма йөкләмә

подписной 1) язылыу; ~**ая цена** язылыу хақы; язылып алдыра торған; ~**ое издание** язылып алдырыла торған баһма; 2) култамға; ~ **лист** култамғалар қағызы (*култамғалар йыйыу қағызы*)

подписчик язылып алдырыусы, язылыусы; **постоянный** ~ даими язылыусы

подпись култамға, имза; **поставить** ~ култамға куйыу

подполье йәшерен эш

подпольный йәшерен; ~**ая печать** йәшерен матбуғат; ~**ая организация** йәшерен ойошма; ~**ая работа** йәшерен эш; ~**ая типография** йәшерен типография

подраздел бүлексә, киҫәксә

подразделение подразделение, бүлексә, ярҙамсы бүлек

подрыв емереү, какшатыу; ~ **экономики** иктисадты какшатыу

подрывной емереу, емертеу, какшатыу, короткослок; **~ая деятельность** короткослок эше

подряд подряд (*индәй ҙә булһа эш башикарыу тураһында килешеу*)

подрядиться ялланыу, килешеп эш алыу, берәй эшкә алыныу

подрядчик подрядсы (*подряд килешеуе буйынса заказсының эшен башикарыусы*)

подследственный тикшереу астындағы кеше

подсобный 1) ярзамсы; **~ое предприятие** ярзамсы предприятия; **личное ~ое хозяйство** шәхси ярзамсы хужалык; 2) өстәмә, кушымта; **~ заработок** өстәмә эш хақы

подспорье ярзам, булышлык, терәк

подставной ялған, кемдендер урынына куйылған; **~ свидетель** ялған шаһит

подстрекатель котортоусы, котко таратыусы, коткосо

подстрекательство котортоу, котко

подстрочник һүзмә-һүз тәржемә

подстрочный 1) аска төшөрөлгән, юл астындағы; **~ое примечание** аска төшөрөлгән искәрмә; 2) һүзмә-һүз, теүәл, тура; **~ перевод** һүзмә-һүз тәржемә

подсчет һанау, исәпләү; **~ голосов** тауыштарзы һанау

подтасовка, подтасовать бозоу, бозоп күрһәтеү; **~ фактов** факттарзы бозоп күрһәтеү

подтверждение, подтвердить раслау, дөрөсләү, рас килеү, дөрөс булып сығыу, дөрөскә сығыу; **~ правильности текста** текстның дөрөслөгөн раслау

подтекст йәшерен мәғәнә, тел төбә

подхалимство ялағайлык, куштанлык

подход караш, мөнәсәбәт, уртақ тел таба белеү; **правильный** ~ к делу эшкә дөрөс караш; **~ к человеку** кеше менән уртақ тел таба белеү

подчиненный буйһонған, буйһоноулы, кул астындағы, бәйлә кеше

подчиненность буйһонғанлык

подчинить 1) буйһондороу, баш эйзереу, кул астына алыу, хезмәт иттереу; 2) карамағына тапшырыу, буйһондороу; **~ институт** министрству институтты министрлык карамағына тапшырыу

подчиниться буйһоноу; ~ **приказу** бойорокка буйһоноу
подшефный шефлыкка алынған; ~ **интернат** шефлыкка алынған интернат

подшивка төпләмә (йыйып төпләнгән гәзиттәр, журналдар һәм документтар)

подшить теркәү, төпләү; ~ **документы к делу** документтарзы делого теркәп куйу; ~ **газеты за месяц** айлык гәзиттәрзе төпләп куйу

подъемный: ~**ые деньги** яңы эш урынына бару аксаһы (сыгым аксаһы)

подъяремный ирекһез; ~ **труд** ирекһез хезмәт

подытожить йомғаклау, йомғаҡ яһау

пожизненный ғүмерлек; ~**ая пенсия** ғүмерлек пенсия

поздравление котлау, тәбрикләү, тәбрик итеү

поземельный: ~ **налог** ер һалымы (ер биләгән өсөн һалына торған һалым)

позитивизм позитивизм (фән булуы яғынан философияны танымаусы йүнәлеш)

позитивист позитивист

позитивный позитив, ысынбарлыкка ярашлы; ыңғай; ~**ое право** позитив хокук (ғәмәлдәге хокук)

позиционный позицион; ~**ая война** позицион һуғыш (ике яктан да нығытылған позициянан тороп һуғышыу)

позиция 1) позиция (ғәскәрҙең урынлашыуы); 2) караш, фекер

познание танып белеү; **теория** ~**я** танып белеү теорияһы

познавательный танып белеү, төшөнөү; ~ **процесс** танып белеү процесы

поименный исемләп, исемдәрән атап; ~**ое голосование** исемләп тауышка куйу

поимущественный мал-мөлкәттән алыныусы; ~ **налог** мөлкәт һалымы, мөлкәткә һалынған һалым

показательный 1) күрһәтмә; ~ **суд** күрһәтмә суд; 2) өлгө, үрнәк, өлгөлө, үрнәкле; ~**ое хозяйство** өлгөлө хужалык; ~ **урок** өлгө дәрес

показуха күз буяу (ал да гөл итеп күрһәтергә маташыу, якиһатлы булырға тырышыу)

показушничать күз буяу менән шөгөлләнәү, үзен күрһәтергә маташыу

поколение быуын; **современное молодое** ~ хәзерге йәш быуын
покровительственный курсыулы, курсалаусан; **~ая система таможенных тарифов** таможня тарифтарының курсыулы системаһы

покровительствовать яклау, канат астына алыу, курсалау
покупатель һатып алыусы

покупательный: **~ая способность;** **~ая сила денег** аксаның һатып алыу һәләтлелеге, аксаның һатып алыу көсө (*акса берәмегең билдәле күләмдә тауарға алмашыныу һәләтлелеге*)

покупательский һатып алыусылар; **~ая конференция** һатып алыусылар конференцияһы

полемика полемика, бәхәс

полемический, полемичный бәхәсле, һүз көрәштерә торған, бәхәсләшеүсән

полигамия полигамия, күп никахлылык

полиграфия полиграфия (*китап, гәзит-журнал һ. б. басма продукция етештереү менән шөгөлләнәүсә сәнгәт тармағы*)

поликратия күп власлылык (*сәйәси властың күп кулда булуы*)

полис полис (*милекте, ғүмерзе страховкалау тураһындағы документ*); **страховой** ~ страховка полисы

полисмен полисмен (*Англияла, АҚШ-та полицейский*)

политеизм политеизм (*күп аллага ышаныусылык*)

политик политик, сәйәсмән, сәйәси эшмәкәр

политика политика, сәйәсәт; **внешняя** ~ тышкы сәйәсәт; **мирная** ~ тыныслык сәйәсәте

политикан политикан (*принципһыз, аумакай сәйәсмән, ғөмүмән, хәйләкәр, принципһыз, мәкерле кеше*)

политиканство политиканлык, үзен политикандарса тотоу

политико-воспитательный сәйәси тәрбиә; **~ работа** сәйәси тәрбиә эше

политико-массовый сәйәси-масса; **~ая (политмассовая) работа** сәйәси-масса эше

политико-просветительный сәйәси-ағартыу; **~ая работа (политпросветработа)** сәйәси-ағартыу эше

политический политик, сэйәси, сэйәсәт менән бәйлә; ~ **строй** сэйәси королош

политология сэйәсәт фәне (*сэйәси мөнәсәбәттәрҙе өйрәнәүсе ижтимағи фән*)

политэмигрант сэйәси эмигрант (*сэйәси иһаныуҙары аркаһында иленән китергә мәжбүр булған кеше*)

полицейский полицейский, полиция

полиция полиция (1) *кайһы бер илдәрҙә дәүләт именлеген, йәмәғәт тәртибен һаҡлаусы орган; 2) ошо орғанда эшләүселәр*)

поличное: поймать с ~ым енәйәт өстөндә тотоу

полк полк; **танковый** ~ танк полкы; **нашего** ~ у **прибыло** арабыҙға тағы берәү өстәлдә, сафыбыҙ артты, сафыбыҙға тағы бер кеше өстәлдә

полновластие тулы власлылык

полновластный тулы власлы

полномочие вәкәләт, хокук

полномочный тулы хокуклы, тулы вәкәләтле, тулы вәкәләт бирелгән; ~ **представитель** тулы хокуклы вәкил

полноправие тулы хокуклылык

полноправный тулы хокуклы; ~ **гражданин** тулы хокуклы граждән

половой: ~ая **структура населения** халыктың енес буйынса структураһы

положение 1) положение, хәл; **международное** ~ халык-ара хәл; ~ **о налоге** һалым тураһында положение; 2) хәл, тоткан урын; **социальное** ~ социаль хәл(е); 3) төп фекер; **основные** ~я **книги** китаптың төп фекерҙәре

полуколониальный ярым колониаль; ~ые **страны** ярым колониаль илдәр

полуколония ярым колония (*иктисади яктан артта калған, эске һәм тышҡы сэйәсәте тотошлай баһка дәүләттәр йогонтоһонда булған формаль яктан үз аллы ил*)

полупролетарий ярым пролетарий, пролетарийға яҡын

получка эш хақы; **первая** ~ тәүге эш хақы

полушарие ярымшар; **северное** ~ төньяк ярымшар

пользование файзаланыу; **право** ~я **файзаланыу** хокуғы

пользоваться файзаланыу, кулланыу; ~ **уважением** хөрмәт ителеу, хөрмәт қазаныу; ~ **успехом** уңыш қазаныу; ~ **популярностью** популяр булыу, билдәлелек алыу

поляки поляктар

полярность қапма-қаршылықлы булыу, қапма-қаршылықлылық; ~ **мнений** фекерзәрзең қапма-қаршылықлы булыуы

помесячный айлық, ай иҫбенән, ай һайын; ~**ая** зарплата ай иҫбенән түләнгән эш һакы

помилование ярлықау

помощник ярзамсы; ~ **президента** президент ярзамсыһы

помощь ярзам; **материальная** ~ матди ярзам

понижение, понизить 1) түбәнәйтеу, төшөрөу (*яуаплылығы кәмерәк булған эшкә күсерөу*); ~ **по службе** эш урыны буйынса түбәнәйтеу; 2) насарайтыу, кәметөу; ~ **качества** сифатын насарайтыу

понятие төшөнсә; ~ **времени** вакыт төшөнсәһе; ~ **прибавочной стоимости** өҫтәмә киммәт төшөнсәһе

поощрение дәртләндерөу; **меры** ~я дәртләндерөу саралары; **материальное** ~ матди дәртләндерөу; **моральное** ~ мораль дәртләндерөу

попечитель попечитель (*балиғ булмаған балаларзы йәки ярзамға мохтаж ауырыу кеһеләрзе қарау, тәрбиәләү өсөн билдәләнгән кеһе*)

попечительство попечителлек (*балиғ булмаған балаларға һәм ярзамға мохтаж кеһеләргә ярзам күрһәтеу саралары системаһы*)

поправка төзәтеу, төзәтмә; ~ **к законопроекту** закон проектына төзәтмә

поприще өлкә, майзан; **на политическом** ~ сәйәси өлкәлә

популизм популизм (*қиҫкен социаль проблемаларзы тиз һәм аһһат хәл итергә вәғәзә бирөүсә сәйәсәт*)

популист популист (*популизм менән шөгәлләнгән сәйәсмән*)

популяризация популярлаштырыу

популярность 1) популярлық, қиң танылыу алыу, қиң танылғанлық; 2) аңлайышлылық, асықлық; ~ **изложения** аңлайышлы итеп языу

попустительство, попустительствовать юл қуйыу, ирек қуйыу, узындырыу; **преступное** ~ еңәйәтсел эштәргә юл қуйыу

работитель қол итеүсә, қоллоққа төшөрөүсә

порабощение, поработить кол итеү, коллодка төшөрөү, тулыһынса үзенә буйһондороу

пораженец 1) еңелеүселек яғында тороусы, еңелеүселекте яклаусы; 2) еңегә өмөтө булмаған кеше

пораженчество еңелеүселек, еңелеү яғында тороу (*мәс., империалистик һуғышта үз хөкүмәтеңдең еңелеүен яклау сәйәсәте*)

порицание ғәйепләү, шелтә, етди киңәтеү; **вынести** ~ шелтә белдереү; **общественное** ~ йәмәғәтселек ғәйепләүе

порог күрһәткес, кимәл, тупһа; ~ **бедности** ярлылык кимәле

породненный туғанлашқан; **Всемирный день** ~ых городов Бөтә донъя туғанлашқан калалар көнө

португальцы португалдар

портфель портфель, вазифа, кулъязмалар йыйылмаһы; **министерский** ~ министр вазифаһы; **редакционный** ~ редакция портфеле (*редакцияның, нәширәттең басып сығару өсөн тупланған кулъязмалар йыйылмаһы*)

порука порука, үз яуаплылығыңа алыу; **взять на ~и** үз яуаплылығыңа (*порукаға*) алыу; **круговая** ~ бер-береһенә хилаф эштәрен йәшереү (*бер береһен қаплау*)

порученец йомошсо (*эи буйынса теге йәки был йомошто үтәү бурысы кушылған вазифалы кеше*)

поручение 1) тапшырылған (*кушылған*) эш, бурыс, йөкләмә, йомош; **выполнить** ~ кушылған эште үтәү; ышанып тапшырыу; 2) ~ **поручение** (*иңәп-хисап документы*)

поручитель яуаплылыкты үз өстөнә алыусы (*йөкмәүсе*)

поручительство яуаплылыкты үз өстөнә алыу (*йөкмәү*)

поручить эш (*йомош*) кушыу, йөкмәтеү, тапшырыу; ышанып тапшырыу

порядок тәртип; ~ **оформления документов** документ тултырыу тәртибе

поселковый касаба; ~ **совет** касаба советы

поселок касаба; ~ **городского типа** кала тибындағы касаба

послание мөрәжәғәт, хат, мөрәжәғәтнамә; ~ **Президента Государственному Президенттың Королтайға мөрәжәғәтнамәһе; бюджетное** ~ бюджет хаты

посланник кесе илсе (*илсенән кесерәк дипломатик хезмәткәр*)

последователь эйэрүсө, тарафдар, эшен дауам итеүсө, бер карашта тороусы; ~ **материализма** материализм карашында тороусы

послужной: ~ **список** хезмэт юлы, билэгэн вазифалар исемлеге

пособие 1) пособие (*аксалата ярзам*); **единовременное** ~ бер тапкыр бирелә торған пособие; ~ **по беременности и родам** йөклөлөк һәм бала табыу пособиеһы; ~ **по временной нетрудоспособности** вакытлыса эшкә яракһызлык пособиеһы; ~ **по случаю рождения ребенка** бала тыуғанлыкка пособие; 2) пособие, ярзамлык, кулланма, әсбап; **учебное** ~ укуу әсбабы

пособничество астыртын булышлык, астыртын ярзам, еңәйт-тәшлек (*еңәйт эшендә бер-береңә ярзам*)

посол илсе; **чрезвычайный и полномочный** ~ ғәзәттән тыш һәм тулы хокуклы илсе

посольство илселек

посредник аралашсы, аралашсылык итеүсө

посредничать аралашсы булыу, аралашсылык итеү

посредничество аралашсылык, аралашсылык итеү

поссовет касаба советы

пост эш урыны, урын, вазифа; **высокий** ~ юғары вазифа

поставка поставка, тәъмин итеү; **договор** ~и поставка договоры (*бер ойойманың икенсе ойоймага продукция ебәреп торасағы тураһында договор*); **кооперированная** ~ берләштерелгән поставка

поставщик поставкалаусы (*продукция ебәреп тороусы ойойма*)

постановление карар, рәсми күрһәтмә; ~ **приговора** хөкөм карары

постатейный статьялап, һәр статьяһын айырым, статьяһы-статьяһы менән; ~ое **обсуждение законопроекта** закон проектына статьялап тикшереп

постоянный даими; ~ая **комиссия** даими комиссия; ~ **капитал** даими капитал; ~ **представитель** даими вәкил(е)

постперестроечный: ~ **период** үзгәртеп короу процесынан һуңғы осор

постпред даими вәкил

постпредство даими вәкиллек (*дәүләттең сит илдәге тышкы бәйләнештәр органы*)

постскрипtum постскрипtum (*язып бөтөлгән хатка өстәмә, ғәзәттә, P.S. хәрәфтәре мәнән билдәләнә*)

постулат постулат (*исбатламайынса нигез итеп алынган фекер*)
поступательный ынтылышлы, алға табан; **~ое движение** алға табан хәрәкәт

поступление керем (*көргән акса, материалдар*)

посыльный йомошсо

потентат хахим, хахимлык итеүсе, оло түрә

потенциал потенциал, кеүәт, мөмкинлектәр (*билдәле максаттарга файзалана алырлык гәмәлдәге саралар, сығанактар*); **военный** ~ хәрби кеүәт; **экономический** ~ иктисади кеүәт

потребитель кулланыусы, тотонуусы

потребительский кулланыусылар; **~ая кооперация** (потребкооперация) кулланыусылар кооперацияһы; **~ое общество** кулланыусылар йәмғиәте; **~ая корзина** кулланыу кәрзине (*кешенең физиологик һәм социаль ихтыяждарын канәғәтләндерерү өсөн кәрәк булган тауарҙар һәм хеҙмәт күрһәтәү йыйылмаһы*)

потребление кулланыу, тотонуу; **товары широкого ~я** кин кулланыу тауарҙары; **личное** ~ шәхси максатта кулланыу (*тотонуу*); **производственное** ~ етештерерүзә кулланыу

потребность ихтыяж, талап; **материальные и духовные ~и населения** халықтың матди һәм рухи талаптары; **экономические ~и** иктисади ихтыяждар

поучать өйрәтәү, канәш бирерү, өгөтләрү, ақыл бирерү, ақыл өйрәтәү

поучение өгөт-насихәт

поучительный һабак булырлык, фәһем алырлык, өгөтләрүгә королған, өгөтләрү; **~ пример** һабак булырлык миһал; **~ тон** өгөтләрү тоны

похвала мактау, хуплау

похвальный мактау; **~ая грамота** мактау грамотаһы; **~ лист** мактау қағызы

почва ерлек, нигез; **заболевание на нервной ~е** нервылар ерлегендә ауырыу

почерк 1) языу рәүешә, кул менән языу рәүешә; **разборчивый** ~ аңлайышлы итеп языу; 2) алым; **~ обворовывания** урлашыу алымы

почерковедение языуҙы өйрәнәү, языу рәүешен өйрәнәү (*криминалистикала языуҙы, языу рәүешен өйрәнәүсә бүлек*)

почет хөрмәт, ихтирам, кәзер

почетный 1) почет; **~ая грамота** Почет грамотаһы; **~ караул** почет карауылы; 2) почетлы; **~ое звание** почетлы исем; **~ гражданин** почетлы граждан; **~ президиум** почетлы президиум

почини башланғыс, эш башы, башланған эш; **по ~у организации** ойошма башланғысы буйынса

почитатель хөрмәт менән караусы, хөрмәт күрһәтеүсе, ихтирам итеүсе, ололаусы

почитать ололау, хөрмәтләү, ихтирам итеү

почтение тәрән ихтирам, хөрмәт, кәзер; **оказывать ~** хөрмәт күрһәтеү

почтенный 1) хөрмәтле, хөрмәткә лайык; мөхтәрәм; **~ вид** мөхтәрәм киәфәт; 2) оло, зур; **в ~ом возрасте** оло йәштә

пошлина пошлина (*дәүләт органдары тарафынан ишндәйҙер эш бацкарган өсөн алына торған аксалата түләү*); **таможенная ~** таможня пошлинаһы (*сик аша үткәрелә торған тауарҙарға, мөлкәткә дәүләт органдары тарафынан һалынған һалым*)

позаппный этаплап; **~ое уничтожение химического оружия** химик коралды этаплап юк итеү

пояс (*икт.*) бүлкәт; **тарифный ~** тариф бүлкәте

пояснение аңлатма; **дать ~** аңлатма биреү

правда 1) дөрөслөк, ысынлык, хәкикәт; **сказать ~у** дөрөсөн әйтеү; 2) ғәзеллек, хаклык, хак эш; **искать ~ы** ғәзеллек эзләү

правдивый 1) дөрөс, ысын, хак, рас; 2) тура һүзле, дөрөслөктө яратыусы, дөрөстө ярата торған; **~ взгляд** тура караш; **~ рассказ** дөрөсөн һөйләү

правило 1) кағизә; **~а уличного движения** урам хәрәкәте кағизәләре; 2) кағизә, ғәзәт, кылык; **взять себе за ~** үзенә ғәзәт итеп алыу, ғәзәтләнеү

правильный дөрөс, хак, ысын; **~ое письмо** дөрөс языу; **~ая политика** хак сәйәсәт

правитель дәүләт башлығы, хаким

правительственный хөкүмәт; **~ая комиссия** хөкүмәт коммиссияһы; **~ая награда** хөкүмәт наградаһы; **~ое заседание** хөкүмәт ултырышы; **~ое заявление** хөкүмәт белдереүе

правительство хөкүмәт

правление 1) идара; ~ колхоза колхоз идараһы; 2) идара итеү, идара; **форма** ~я идара итеү формаһы

право хокук; **абсолютное** ~ абсолют хокук (*кешенең субъектив гражданлык хокуғы, мәс., милек хокуғы һ. б.*); **авторское** ~ авторлык хокуғы; **административное** ~ административ хокук; **гражданское** ~ гражданлык хокуғы; **жилищное** ~ торлак хокуғы; **земельное** ~ ер хокуғы; **избирательное** ~ һайлау хокуғы; **объективное** ~ объектив хокук (*хокук нормалары*); **процессуальное** ~ процессуаль хокук; **субъективное** ~ субъектив хокук (*граждандың йәки ойшманың тәғәйен хокуғы*); ~ **собственности** милек хокуғы; ~ **убежища** һыйыныу хокуғы; **неотчуждаемые** ~а тартып алынмай торған хокуктар

правовед хокук белгесе, юрист

правоведение хокук фәне

правовой хокук, хокуки; ~ая **инспекция** труда хезмәт хокук инспекцияһы; ~ая **охрана** закон буйынса һаклау; ~ая **помощь** хокуки ярзам; ~ая **пропаганда** хокуки пропаганда, юридик пропаганда; ~ое **воспитание** хокук тәрбиәһе; ~ое **регулирование** хокук тәртибенә һалыу, хокуки көйләү; ~ **акт** юридик акт; ~ **режим** хокуки режим; ~ **статус** хокук статусы (*хокук хәле*); ~ые **нормы** хокук нормалары

правозащитник кеше хокуктарын яклаусы (*властар алдына кеше хокуктарын һәм иректәрен һаклау талабын куйыусы йәмәгәт эшмәкәре*)

правомерность һаклык, законлылык, нигезлелек

правомочие хокуклылык, тулы хокуклылык

правомочность хокуклылык, тулы хокуклы булыу, хокуғы булыу

правонарушение закон бозоу; тәртип бозоу, канун бозоу; **административное** ~ административ закон бозоу (*дәүләт органдары тарафынан куйылған кағизәләрҙе бозоу*), **профилактика** ~й закон бозоузарзы искәртеү

правообладатель хокук эйәһе, хокуғы булған кеше

правоотношение хокук мөнәсәбәте

правоохранительный хокук тәртибен һаклау, законлылыкты һаклау (*енәйәтселеккә каршы көрәш*); ~ые **органы** хокук тәртибен һаклау органдары

правопорядок хокук тәртибе, закон тәртибе

правопреемник хокук варишы (кеше йәки ойошма)

правопреемство хокуктарзың мирас булып күсәе, хокуктарзың мираслығы; **процессуальное** ~ процессуаль хокуктарзың мирас булып күсәе, процессуаль хокуктарзың мираслығы (гражданлык эштәрен карағанда: эште караған йәки суд карарын үтәгән вақытта яктарзың беренен ошо яктың хокуктары һәм бурыстары күскән икенсе кеше менән алмаштырыу)

правоприменитель хокук (канун) кулланыусы

правосознание хокуки аң (ғәмәлдәге хокук нормаларына қараштар йыйылмаһы)

правоспособность хокукка эйә булыу, хокуклы булыу, хокуки һәләтлелек (үзенең эш-кылығы өсөн яуап бирә алыусы кеше йәки ойошма)

правосудие 1) хөкөм эше, суд, суд эшмәкәрлеге, суд органдарының эше; 2) ғәзел хөкөм, хак хөкөм; **требовать** ~я ғәзел хөкөм талап итеү

правота дөрөслөк, хаклык, ғәзеллек

правофланговый 1) уң флангылағы, уң флангыла тороусы; 2) өлгө булып тороусы, үрнәкле, алдыңғы, еңеүсе

правые уң көстәр, консерваторзәр (нигеззә, консерватив қарашта тороусы кешеләр)

правый 1) уң; ~ые социалисты уң социалистар; ~уклон уң тайпылыш; 2) ғәзел, хак; наше дело ~ое беззең эшебез хак; 3) ғәйепһез, гонаһһыз; **защищать** ~ого хаклы кешене яклау

правлящий хақимлык итеүсе, идара (етәкселек) итеүсе, етәксе; ~ круги хақимлык итеүсе даирәләр; ~ая партия етәксе партия

прагматизм прагматизм (философияла ысынбарлықтың объектив закондарын өйрәнәүзе инкар итеп, практик әһәмиәте булған һөзөмтәләрге генә таныған йүнәлеи)

праздник байрам

праздничный байрам; ~ые дни байрам көндәре

празднование байрам итеү

праймериз праймериз (АҚШ-та партия съезына делегаттар һайлау)

праксиология прaksiология (һөзөмтәле эшмәкәрлек алымдары һәм принциптары тураһындағы фән)

практика практика, алым, ғәмәл, эш тәжрибәһе; **сочетать теорию с ~ой** теорияны практика менән яраштырыу; **~ работы** эш тәжрибәһе; **~ составления словарей** һүзлектәр төзөү тәжрибәһе; **~ преподавания** уқытыу алымы

практицизм эшлеклек; эшкә практик күзлектән сығып карау; **узкий ~** тар практицизм (*теорияға зыян килтереп эштең практик яғы менән генә кызыкһыныу*)

практичный эшлекле, булдыклы; **~ руководитель** булдыклы етәксе

праотец нигез һалыусы, ырыу (*нәсел*) башы

прародина боронғо, тарихи тыуған ил

прародитель нигез һалыусы, ырыу башы, ырыуға нигез һалыусы; **~и** атай-олатайзар

прязык боронғо тел, атай-олатайзар теле, нигез тел

преамбула преамбула (*халык-ара килешеүең, закондың йәки башка хокуки акттың инеш өлөшө*)

превалировать өстөнлөк итеү

превентивный иҫкәртеү, һаклану, иҫкәртеү өсөн яһалған; **~ые меры** иҫкәртеү саралары

превышение: **~ власти** властан артык файзаланыу; **~ спроса над предложением** ихтыяждың тәкдимдән артык булыуы

предварительный алдан, көнәлгәре; **~ые переговоры** алдан һөйләшеүҙәр; **~ые меры** көнәлгәре күрелгән саралар; **~ следствие** алдан тикшерәү, тәүтикшерәү; **~ое соглашение** алдан килешеү

предвыборный һайлау алды; **~ая агитация** һайлау алды агитацияһы; **~ая кампания** һайлау алды кампанияһы

предисловие инеш, инеш һүз, баш һүз

предложение тәкдим; **внести ~** тәкдим индерәү

предмет 1) әйбер, кәрәк-ярак, сәбәп; **~ы домашнего обихода** йорт кәрәк-ярактары; 2) тема, нәмә; **~ спора** бәхәс темәһы; 3) даирә, тезмә; **по ~ам ведения** идара итеү даирәһе буйынса

предназначение 1) тәғәйенләнеш, максат; **~ сбережения** аксаның тәғәйенләнеше; 2) киләсәк, язмыш; **верить в свое ~** үзендән язмышыңа ышаныу

предначертание *кара*: предназначение

предоставление биреү; **~ жилья** торлак биреү

предостережение алдан искэртеу, киçәтеу; **официальное** ~ рәсми киçәтеу

предосторожность һаклык, һаклык саралары, һак булуы; **меры** ~и һаклык саралары

предосудительный ғәйепләрлек, ғәйепкә алырлык, ғәйеп итерлек; ~ **поступок** ғәйеп итерлек эш

предписание 1) бойорок, фарман, бойороу; **секретное** ~ йәшерен бойорок (*фарман*); 2) күрһәтмә, кушыу; ~ **закона** закон (*канун*) күрһәтмәһе

предположение 1) самалау, уйлау; **делать различные** ~я төрлөсә уйлап карау; 2) ниәт, уй, фараз, сама

предпосылка тәүшарт

предпочтение өстөнлөк, өстөн күрөү

предприниматель 1) эшкыуар; **ассоциация** ~ей эшкыуарҙар ассоциацияһы; 2) йүнсел, эшлекле, булдыклы кеше

предпринимательство эшкыуарлык

предприятие предприятие; **государственно-колхозное** ~ дәүләт-колхоз предприятиеһы; ~я **бытового обслуживания** көнкүреш хеҙмәте күрһәтеү предприятиеһы; ~я **общественного питания** йәмәғәт тукланыуы предприятиеһы

предрассудок хөрәфәт; **религиозные** ~ ки дини хөрәфәттәр

председатель рәйес; ~ **исполнительного комитета** башкарма комитет рәйесе; ~ **Кабинета Министров** Министрҙар Кабинеты Рәйесе

председательствующий рәйеслек итеүсә

представитель вәкил

представительный вәкиллекле; ~ **орган** вәкиллекле орган; ~я **система** вәкиллек системаһы

представительство вәкиллек

представление язма ғариза, доклад

представлять вәкиле булуы, исеменән эш итеү, исеменән сығыш яһау; ~ **учреждение** учреждение исеменән эш итеү; ~ **партию** партия вәкиле булуы

предупреждение искэртеу, искәртмә, һаклап калуы; ~ **банкротства** бөлгөнлөккә төшөүҙән искэртеү; ~ **причинения вреда** зыян күрәүҙән искэртеү

предъявитель күрһәтәүсе, тапшырыусы, эйә; ~ **документа** документ күрһәтәүсе, документ эйәһе

преемник вариҫ

преемственность күсәгилешлелек; ~ **традиций** традициялар-зың күсәгилешлелеге

презентация презентация, таныштырыу, йәмәғәтселек карама-ғына тәкдим итеү (*яңы ойошманы, берәй фильм, журнал йәки китапты йәмәғәтселек хөкөмөнә тәкдим итеү, таныштырыу*); ~ **фирмы** фирма менән рәсми таныштырыу

президент президент (*республиканың дәүләт башлығы*)

президентский президент, президентлык; ~ое **правление** президент идаралығы; ~ **совет** Президент советы

президентство президентлык, президент булып тороу

президиум президиум

презумпция презумпция, фараз итеү, ихтималлык, мөмкинлек (*киреһе иҫбат ителгәнә тиклем дөрөҫ тип танылған фараз*); ~ **невиновности** ғәйепһезлек презумпцияһы, ғәйепһезлек ихтималлығы

преимущество өстөнлөк, привилегия; ~ **абсолютное** абсолют өстөнлөк; ~ **искусственное** яһалма өстөнлөк

прелиминарии ваҡытлыса ҡарар; алдан һөйләшеп килешеү

прелиминарный алдан, көн элгәре, алдан һөйләшелгән, алдан килешелгән; ~ **мирный договор** алдан килешелгән тыныслыҡ договоры

премия премия; **денежная** ~ аксалата премия; **международная** ~ **мира** халыҡ-ара тыныслыҡ премияһы

премьер-министр премьер-министр (*хөкүмәт башлығы, Министрҙар Кабинеты Рәйесе*)

прения фекер алышыу

прерогатива прерогатива (*һиндәй ҙә булһа дәүләт органына, вазифалы кешегә бирелгән айырым хоҡуҡ*)

прескрипция прескрипция (*хоҡуҡ акттарының ғәмәлдә булыуын сикләү*)

пресса матбуғат

пресс-атташе пресс-атташе, матбуғат атташеһы (*иҫселектә матбуғат мәсьәләләре менән шөгөлләнәүсә хеҙмәткәр*)

прессинг баһым, баһым яһау; **политический** ~ сәйәси баһым

пресс-конференция матбуғат конференцияһы (*ижтимағи-сәйәси мәсьәләләр буйынса мәғлүмәт биреү өсөн рәсми кешеләр тарафынан үткәрелгән йыйылыш*)

пресс-релиз пресс-релиз (*хөкүмәт учреждениелары, халык-ара ойошмалар тарафынан нәшер итеү өсөн сығарылған махсус бюллетендәр*)

пресс-секретарь пресс-секретарь, матбуғат секретары (*президенттың, премьер-министрҙың һ. б. матбуғат эитәре буйынса вәкиле*)

пресс-центр матбуғат үзәге (*ойошма, власть органы эргәһендә даими эшләүсе мәғлүмәт хеҙмәте*)

престиж абруй, ихтирам, дәрәжә; ~ **руководителя** етәксенең абруйы

преступление енәйәт; **государственное** ~ дәүләткә каршы енәйәт

преступник енәйәтсе

преступность енәйәтселек; **организованная** ~ ойошкан енәйәтселек; **рецидивная** ~ рецидив енәйәтселек

претендент дәғүәсе, дәғүә итеүсе

претендовать дәғүә итеү, дәғүәләү; ~ **на должность** заведующего отделом бүлек мөдире вазифаһына дәғүә итеү

префект префект (*кайһы бер илдәрҙә округ башында торған кеше*)

префектура префектура (*административ-территориаль берәмек; префекттың канцелярияһы һәм эш аппараты*)

преференция өстөнлөк, өстөн күреү; **режим** ~и өстөнлөк режимы (*билдәле бер илдән льготалы пошлина нигеҙендә тауар алыу*)

прецедент прецедент (*элек булған һәм шуға оҡшап бүтән осрактар өсөн һабак йәки аклау булып хеҙмәт иткән хәл-вақиға*); **судебный** ~ суд прецеденты (*киләсәктә ошоға оҡшап эштәр буйынса шундай үк қарар сығарыу өсөн мотлақ булған суд қарары*); **парламентский** ~ парламент прецеденты

прибавочный өстәмә; ~**ая стоимость** өстәмә киммәт; **избыточная** ~**ая стоимость** артық өстәмә киммәт; ~ **продукт** өстәмә продукт; ~ **труд** өстәмә хеҙмәт (*эшселәрҙең өстәмә продукт эшләгә түккән хеҙмәте*)

прибыль табыш; **балансовая** ~ баланс табышы; **добавочная** ~ өстәмә табыш; **максимальная** ~ максималь табыш; **сверхприбыль** юғары табыш; **средняя** ~ уртаса табыш; **торговая** ~ сауза табышы; **норма** ~и табыш нормаһы

прибыльный табышлы; ~ое производство табышлы производство

приватизационный хосусилаштырыу; ~ чек хосусилаштырыу чегы (ваучер)

приватизация хосусилаштырыу (дәүләт йә муниципаль милекте һатып йәки бушлай хосуси милеккә биреү)

приватный рәсми булмаған, шәхси; ~ая беседа рәсми булмаған әңгәмә

привилегированный привилегиялы, өстөнлөклә; ~ая акция привилегиялы акция (акционерҙар йәмғиәтенең, табыш дәмәленең индәй булуына карамастан, тәғәйен акса түләнергә тейешле акцияһы)

привилегия привилегия, өстөнлөк

приговор хөкөм (ендәйт эштәре буйынса суд карары); **вынести** ~ хөкөм сығарыу; **оправдательный** ~ аклау хөкөмө

прием 1) кабул итеү, алыу; ~ в партию партияға кабул итеү; 2) кабул итеү мәжлесе; ~ в посольстве илселектә кабул итеү мәжлесе

приемная кабул итеү бүлмәһе; **общественная** ~ йәмәғәт кабул итеү бүлмәһе

признание таныу, дөрөс тип табыу; ~де-факто ғәмәлдә таныу

приказ приказ, бойорок

приказание бойороу

прикрепление иһәпкә куйыу, беркетеү

примат беренселек, өстөнлөк, баш булыу

примерный өлгө; ~ устав өлгө устав

примиренческий килешеүсәнлек; ~ая политика килешеүсәнлек сәйәсәте

примиренчество килешеүсәнлек

примитивизм примитивизм, ябайлаштырыу, ябайлаштырып карау

принудительность мәжбүрилек

принудительный мәжбүри; **~ые меры** мәжбүри саралар;
~ **труд** мәжбүри хезмәт

принуждение мәжбүр итеү, ирекһезләү

принцип принцип; **основной ~ жизни** төп йәшәү принцибы

принципиальность принципиаллек

принципиальный принципиаль; ~ **политик** принципаль сә-
йәсмән

приоритет приоритет, өстөнлөк (1) *берәй нәмәне асыуза, уйлап табыуза беренселек*; 2) *һиндәй ҙә булһа норматив акттың өстөн-
лөгө, төп әһәмһәткә эйә булыуы*)

приоритетный өстөнлөклө, беренсе, беренсе урында тороусы

приниска өстәп языу, арттырып языу

приспособленец яраклашыусы, яйланыусы (*кире мәғ.*)

приспособленческий яраклашыусан; ~**ая политика** яракла-
шыусанлык сәйәсәте

приспособленчество яраклашыусанлык

пристанище һыйыныр (*торор*) урын

присяга ант; **военная ~** хәрби ант; **привести к ~е** ант иттерәү

приход керем

проблема проблема, мәсьәлә (*хәл ителергә тейешле теоретик
йәки практик мәсьәлә*)

проблематичность проблемалылык; шиклелек, хәл ителәүе
шикле булыу

проблемный проблемалы, проблема куйылған; ~**ая статья**
проблемалы мәкәлә; ~ **вопрос** проблема куйылған мәсьәлә, кат-
марлы мәсьәлә

провинция провинция (1) *кайһы бер илдәрҙә административ
бүленеш берәмеге*; 2) *баһи каланан, мәҙәһиәт үзәктәренән ситтә
яткан төбәктәр*)

провозглашение иғлан итеү; ~ **республики** республика иғлан
итеү

провокатор провокатор 1) *коткосо*; 2) йәшерен агент

провокация 1) *провокация (конфликт тыуҙырыуҙы максат
итеп куйған агрессив эш итеү)*; 2) *котко*

провокационный провокацион, коткосол; ~**ые действия**
коткосол эш итеү

прогнозирование алдан әйтеү, күзаллау

программа программа; ~ **партии** партия программаһы; **учебная** ~ укыу программаһы

программный программа характерындағы (*рәүешендәге*), программа төсөндәге; ~**ая статья** программа рәүешендәге мәкәлә; ~ **документ** программа документы

прогресс прогресс; **социальный** ~ социаль прогресс; **научно-технический** ~ фәнни-техник прогресс

прогрессивный 1) прогрессив, алдыңғы; 2) арта (*көсәйә*) барған; ~**ое налогообложение** прогрессив һалым (*килемдең арта барыуына карап эзмә-эз арта барған һалым*)

продналог (*продовольственный налог*) азык һалымы (*нәп осоронда крәстиән хужсалыктарына азык разверсткаһы урынына һалынған натуралата һалым*)

продразверстка (*продовольственная разверстка*) азык разверсткаһы (*1918–1921 йылдарҙа индерелгән азык-түлек әҙерләү системаһы*)

продуктивность продуктлылык, һөҙөмтәлелек; ~ **труда** хеҙмәт һөҙөмтәлелеге

продуктивный һөҙөмтәле; ~ **труд** һөҙөмтәле хеҙмәт

проект проект (*теге йәки был документтың тәүге тексы*); ~ **закон** закон проекты

проект тормошка ашмаҫ хыял, нигеҙһеҙ проект

проектер хыялбай (*тормошка ашмаҫ хыял менән йәшәүсе, тормошка ашмаҫ план короусы кеҫе*)

прожиточный йәшәү, йәшәү өсөн кәрәк булған, йән асрау өсөн кәрәк булған; ~ **минимум** йәшәү өсөн кәрәк булған нәмәләр минимумы

прозрачность: ~ **границ страны** ил сиктәре аша иркен йөрөү мөмкинлеге

производительность етештереүсәнлек; ~ **труда** хеҙмәт етештереүсәнлеге

производительный етештереүсе, етештереүсәнле, етештереү; ~**ые силы** етештереүсе көстәр; ~ **капитал** етештереүсе капитал (*сәнәғәт капиталы әйләнешенең функциональ формаһы һәм икенсе стадияһы*); ~ **труд** етештереүсәнле хеҙмәт; ~**ая сила** труда хеҙмәттең етештерсү көсө

производственный производство, етештереу; ~ **процесс** етештереу процессы; ~ое **совещание** производство кәңәшмәһе

производство 1) производство, етештереу; 2) күтәреу, исем (звание, чин) биреу; ~ в **майоры** майор званиһы биреу

прокламация прокламация (сәйәси йөкмәткеле агитация листовкаһы)

пролетаризация пролетарлашуу; ~ **населения** халыктың пролетарлашууы

пролетариат пролетариат

пролетарий пролетарий (етештереу сараһынан мәхрүм булған яланма эшсе)

пролетарский пролетариат; ~ая **революция** пролетариат революцияһы

пролонгация срок (мәзгәт) оҙайтыу; ~ **договора** договорҙың срогың оҙайтыу

промоция эш урыны буйынса үрләу, чин өстәләу

промоутер ярҙамсы, булышсы (вкладсы табып сәнәғәт йәки финанс предприятиеһы асыуға булышлыҡ итеүсе кеше)

промульгация рәсми бастырыу, халыкка еткереру; ~ **закона** законды рәсми бастырып сығару

промысел кәсеп

промысловый кәсеп; ~ая **кооперация** кәсеп кооперацияһы

промышленность сәнәғәт; **добывающая** ~ сеймал табыу сәнәғәте; **обрабатывающая** ~ эшкәртеу сәнәғәте; **легкая** ~ еңел сәнәғәт; **тяжелая** ~ ауыр сәнәғәт

промышленный сәнәғәт; ~ **капитал** сәнәғәт капиталы; ~ **комплекс** сәнәғәт комплексы; ~ **кризис** сәнәғәт кризисы; ~ **потенциал** сәнәғәт потенциалы; ~ **район** сәнәғәт районы; ~ **центр** сәнәғәт үзәге

пронунсиаменто, пронунциаменто пронунсиаменто (Латин Америкаһы илдәрендә һәм Испанияла хәрби түңкәрелеш)

пропаганда пропаганда, пропагандалау; **политическая** ~ сәйәси пропаганда; ~ **передового опыта** алдыңғы тәҗрибәне пропагандалау

пропагандировать пропагандалау

пропагандист пропагандист

пропедевтика пропедевтика, инеш (һиндәй ҙә булһа фәнгә инеш)

проповедник тәғлимәт (идея-караштар) таратыусы

проповедовать тәғлимәт (идея-караштар) таратыу

проповедь өгөт, өгөт-нәсихәт, вәғәз

пропорциональный: ~ая система представительства пропорциональ вәкиллер системаһы (*тауыш биреү һөҙөмтәләрен билдәләгәндә, тауышка карап мандат биреү тәртибе*)

проректор проректор, ректор урынбаҫары

пророгация оҙайтыу, кисектереү (1) *дәүләт баилығының қарары менән парламент ултырышын кисектереү; 2) халык-ара хокук өлкәһендә: хөкөмгә тарттырылырға тейешлектә договор нигеҙендә билдәләү*)

просветитель мәғрифәтсе

просветительный мәғрифәтселек, ағартыу, аң-белем таратыу; ~ая работа мәғрифәтселек эше

просветительство мәғрифәтселек

просвещение 1) мәғариф, мәғрифәтселек, ағартыу; политическое ~ (*политпросвет*) сәйәси ағартыу; 2) белем биреү; **заботиться о ~и народа** халыкка белем биреүгә хәстәрләү

проскрипция проскрипция (*боронго Римда: сәйәси ғәйептәре өсөн закондан тыш тип иглан ителеп, мөлкәтенән мәхрүм ителгән һәм эҙәрлекләүгә дусар булған кешеләр исемлеге*)

проспект проспект (1) *сығарыласаҡ бағманың, мәс., китаптың киң итеп бирелгән йөкмәткеһе; план; 2) реклама материалдарын үз эсенә алған белешмә бағма йәки сауҙа каталогы*)

просперити просперити, сәскә атыу (XX быуаттың 20-се йылдарында АҚШ-та беренсе бөтә донъя һуғышынан һуң кысқа вақытҡа күтәренкелек осоро)

просрочка вақытын (*срогын*) үткәреп ебәреү, үз мәлендә үтәмәү (*башикармау*), кисектереү

протезе протезе (*кемдеңдер протекцияһынан файҙалануысы, берәүҙең канат ағтындағы кеше*)

протезировать канат ағтына алыу, курсалау, аркалатыу

протектор курсалаусы, яклаусы дәүләт

протекторат протекторат (*колониаль бойондоқлоқтоң бер формаһы*)

протекция протекция, канат ағтына алыу, курсалау, яклау, аркалатыу (*йөһөнтөлө берәй кешенең икенсе берәүгә канат ағтына алыуы*)

протест протест, ризаһыҙлыҡ; **заявить ~ протест** белдереү

протестовать протест белдереү, ризаһызлык белдереү

противодействие каршылык, каршылык күрһәтеү, каршы эш итеү; **оказывать** ~ каршылык күрһәтеү

противозаконность законға каршы килеү

противозаконный законға каршы килгән, законға һыймаған;

~ые действия законға каршы килгән (*законға һыймаған*) эштәр

противоположность канма-каршы, каршы; **~ый взгляд** канма-каршы фекер

противоречие каршылык; **классовые ~я** синфи каршылыктар; **антагонистические ~я** антагонистик каршылыктар

противостояние кара-каршы тороу, каршы тороу, каршылык күрһәтеү, бер-береһенә каршы куйылыу, каршы килеү; **классовое** ~ синфи яктан каршы тороу

противостоять бер-береңә каршы килеү; **~щие мнения** бер-береһенә каршы фекерҙәр

протоистория кешелек донъяһының тарихкаса осоро

протокол протокол, беркетмә; **записать в** ~ протоколға языу; **дипломатический** ~ дипломатик протокол

протокольный протокол, протоколға хас; **~отдел** протокол бүлеге; **~стиль** протоколға хас стиль

профессионал профессионал, һөнәрмән

профессиональный профессиональ, профессия, һөнәри, һөнәрселек; **~ая ориентация** профессия йүнәлеше (*биреү*); **~ая подготовка** һөнәри әзерлек; **~союз** (*профсоюз*) профессиональ союз, берлек (*профсоюз*); **~ое образование** һөнәрселек белеме; **~о-техническое образование** (*профтехобразование*) һөнәрселек-техник белем биреү; **~о-технические учебные заведения** һөнәрселек-техник укуу йорттары

профессия профессия, һөнәр

профилактика ишкәртеү; **~правонарушений закон** (*тәртип*) бозоузарзы ишкәртеү; **~заболеваний** ауырыузарзы ишкәртеү

профнепригодность профессиональ яракһызлык; **освободить от работы из-за ~и** профессиональ яракһызлык аркаһында эштән сығарыу

профсоюз (*профессиональный союз*) профсоюз (*профессиональ союз, берлек*)

профсоюзный профсоюз; **~ая организация** профсоюз ойошмаһы; **~ое собрание** профсоюз йыйылышы; **~организатор** (*про*

форс) профсоюз ойоштороусыһы; ~ **комитет (профком)** профсоюз комитеты (*профком*)

процедура процедура (*теге йәки был эште алып барыузың рәсми билдәләнгән тәртибе*)

процесс 1) процесс, барыш; **исторический** ~ тарихи процесс; **в ~е работы** эш барышында; 2) процесс (*суд*); **гражданский** ~ гражданлык эштәрен карау процессы; **уголовный** ~ енәйәт эштәрен карау процессы

процессуальный процессуаль; ~**ое право** процессуаль хокук; ~**ые гарантии** процессуаль гарантиялар (*хөкәм эшен дөрөс тәъмин итеү өсөн закон тарафынан каралған хокуки саралар*)

прошение язма үтенес, үтенес языуы, ғариза

прямой: ~ **налог тура** һалым (*туранан-тура кулланусыға һалынған һалым*)

психологический психологик; ~**ая совместимость** психологик яктан үз-ара һыйышыу; ~ **климат** психологик климат

публика халык, кешеләр; **выступать перед ~ой** халык алдында сығыш яһау

публицистика публицистика (*иҗтимағи-сәйәси, мәҙәни-рухи мәсьәләләр буйынса язылған әҙәбиәт төрө*)

публицистический публицистик

публичность асыклык; ~ **процесса** суд процессының асык булыуы

публичный: ~**ое право** граждандар менән дәүләт органдары араһындағы мөнәсәбәттәрҙе яйға һалыуы хокук нормалары

пункт пункт (*теге йәки был документтың, әсәрҙең билдәле бер урыны, бүлеге, параграфы*)

пуризм пуризм (*әҙәби телде сит телдәрҙән үзләштерелгән һүзҙәрҙән, неологизмдарҙан тазартырға артык тырышыу*)

пуритане пуритандар (*аскеттарса йәшәү рәүешен, әхлак нормаларын яклаусылар*)

пуританский үтә тыйнак, кәтғи, аскеттарса йәшәү рәүеше

путч фетнә (*бер төркөм фетнәселәр тарафынан яһалған дәүләт түңкәрелеше*)

путчисты фетнәселәр

пэр пэр (*Бөйөк Британияла парламенттың юғарғы палатаһында ағза булыу хокуғы биреүсе исем*)

Р

раб кол

рабкор (*рабочий корреспондент*) эшсе хэбәрсе

рабовладелец кол биләүсе

рабовладельческий кол биләүселек; ~строй кол биләүселек
королошо

рабовладение кол биләү

работник хезмәткәр, эшсе

работодатель эш биреүсе, эшкә алыусы

работоспособность эшкә яраклылык, эшкә һәләтлелек

рабоче-крестьянский эшсе-крәстиән; ~ая власть эшсе-
крәстиәндәр власы

рабочий 1) эшселәр; ~ая аристократия эшселәр аристократи-
яһы; ~ее движение эшселәр хәрәкәте; ~ класс эшселәр синыфы;
~ кооператив (*рабкооп*) эшселәр коперативы; 2) эш; ~ая сила эш
көсө; ~ день эш көнө

рабселькор эшсе-ауыл хэбәрсеһе, эшсе-крәстиән хэбәрсеһе

рабство коллок; колониальное ~ колониаль коллок

рабфак рабфак, эшселәр факультеты

равенство тигезлек, тинлек

равноправие тиң хокуклылык

равноправный тиң хокуклы

рада рада (*Украинада йәмәғәтселек советы; сәйәси ойошма, уч-
реждение исеми*); ~ министров министрзәр радаһы; ~ народных
депутатов халык депутаттары радаһы

радикал радикал (1) радикаль партия ағзаһы; 2) кишкен сара-
лар үткәреүзе яклаусы)

радикализм радикализм (1) демократик реформалар үткәреү-
зе талап итеүсе сәйәси йүнәлеш; 2) кишкен саралар үткәреү)

радикальный 1) радикаль; ~ая партия радикаль партия (үз
программаһында кишкен реформалар үткәреүзе талап итеүсе
сәйәси партия); 2) радикаль, кишкен; ~ые изменения кишкен үзгә-
рештәр; ~ые меры кишкен саралар

разброд таркалыш, таркаулык; **идейный** ~ идея яғынан таркалыш

развертывание: силы быстрого ~я тиз күсерелеүсе хәрби көстәр (*Ер шарының төрлө мөйөштәренә, шул иҫәптән конфликтлы зоналарға күсереп йөрөтөлә торған тиз хәрәкәт итеүсе көстәр*)

развивающийся: ~еся страны үсеш юлына басқан илдәр

развитие үсеш, алға китеш; **историческое** ~ тарихи үсеш

разгосударствление идара итеү функцияһын дәүләттән алыу;
~ **экономики** иктисадка идара итеүзе дәүләттән алыу

разделение бүленеш, айырыу; ~ **труда** хезмәт бүленеше; ~ **властей** властарзы айырыу

разделить риза булыу, кушылыу, уртаклашыу; ~ **мнение** фекергә кушылыу, уртақ фекергә килеү

разделиться айырылыу, бүленеү; **мнения** ~ись фекергә айырылды

различие айырмалық, айырымлык; **классовые** ~я синфи айырмалыктар

разложение таркалыу, тәртипһезлек, әхлаки таркалыу, эстән (*сереп*) таркалыу; **моральное** ~ әхлаки таркалыу

размер күләм, дәүмәл, үлсәм, зурлык; ~ **заработной платы** эш хақы күләме

размежевание, размежевка (*идеол.*) 1) фекер айырылыу, фекер айырымлығы; ~ **с идейными противниками** идея яғынан дошмандар менән фекер айырымлығы; 2) эшмәкәрлек өлкәһен, компетенцияны айырыу; ~ **обязанности** вазифа өлкәһен айырыу

размещение урынлаштырыу; ~ **производительных сил** етештереүсе көстәрзе урынлаштырыу

разногласие фекер айырмалығы, төрлөсә фекерләү

разнорабочий төрлө эштә эшләүсе, вак-төйәк эш башкарыусы

разобобществление хосусилаштырыу; ~ **средств производства** етештереү сараларын хосусилаштырыу

разоружение коралһызландырыу, коралһызланыу; **всеобщее и полное** ~ дейәм һәм тулы коралһызланыу; ~ **противника** дошманды коралһызландырыу

разработка эшләү; ~ **планов** пландар эшләү

разрядка йомшаруу, йомшартуу; ~ международной напряженности халык-ара көсөргөнөшлектен йомшаруу

район район (1) төп административ-территориаль берәмек; 2) шундайлар үзгөчөлүктөрө буйынса айырылып турган территория); **промышленный** ~ сәнәгәт району; **экономический** ~ иктисади район

районный район; ~ **комитет (райком)** район комитеты; ~ **Дом культуры (РДК)** район мәзәниәт йорто; ~ **отдел милиции** район милиция бүлгө

ранг ранг (дәрәжә, чин, звание); **дипломатический** ~ дипломатик ранг; **в ~е посла** илсә дәрәжәһендә; **капитан первого ~а** беренсе ранг капитаны

ранжир ранжир (буйга, биләгән вазифага, әһәмиәткә, сығышка һ. б. карап); **принимать по ~у** вазифаһына (чинына) карап кабул итеү

рантье рантье (капиталдан, мөлкәттән йәки ерзән килгән проценттар исәбенә йәшәүсә кеше)

раса раса

расизм расизм (кеше расаларының физик һәм психик тигезһезлегә һәм шул айырмалыктарының йәмғиәт тарихына һәм мәзәниәтенә хәл иткәс йогонто яһауы тураһында фәнни булмаған теория һәм шуға нигезләнгән сәйәсәт)

расист расист

расистский расизм, расистик, расистар; ~ие идеи расистик идеялар, расизм идеялары; ~ **режим** расистик режим; ~ое правительство расистар хөкүмәте

раскабаление, раскабалить кабаланан (коллоктан, бойондорлоктан) азат итеү, кабаланан (коллоктан, бойондорлоктан) коткаруу

раскассирование, раскассировать таратыу, бөтөрөү, ябыу; ~ **объединения** берекмәне таратыу

раскол бүлгөлөнөү, айырылыу, таркалыу; ~ **организации** ойошманың өлөштәргә бүлгөлөнөү

раскрепощение, раскрепостить 1) крепостнойлыктан коткаруу; 2) азат итеү, изеләүзән коткаруу, бойондорлоктан коткаруу; ~ **женщин** катын-кыздарзы азат итеү

расовый 1) раса; **~ые признаки** раса билдэләре; 2) расасылык; **~ая теория** расасылык теорияһы

распорядитель яуаплы кеше, яуаплы ойоштороусы

распорядительный 1) башкарыусы, эш итеүсе, идара итеүсе; бойорок (*күрһәтмә*) биреүсе; **~ орган** бойорок биреүсе орган; 2) ойоштороу; **~ая работа** ойоштороу эше

распорядиться 1) бойороу, кушыу, эмер (*фарман*) биреү, бойорок биреү; 2) файзаланыу, эш итеү, тотоноу, бүлеү; **~ имуществом** мөлкәт менән эш итеү; **~ деньгами** акса тотоноу

распорядок тәртип; **~ дня** көн тәртибе

распоряжение бойорок, бойорок биреү, бойороу, карар; **правительственное** **~** хөкүмәт бойороғо

распределение бүлеү; **закон ~я по труду** хезмәткә карап бүлеү законы (*социализмдың объектив иктисади законы*)

распространенный киң таралған, йыш осрай торған; **~ое мнение** киң таралған фекер

распространитель таратыусы; **~ печати** матбуғат таратыусы

распространение, распространить таратыу; **~ опыт передовиков** алдынғылар тәжрибәһен таратыу; йәйелдереү; **~ свое влияние** үз йоғонтоһон йәйелдереү

распространительный мәғәнәһе артык киңәйтелгән; **~ое толкование текста** текстның мәғәнәһен артык киңәйтеп аңлатыу

распустить таратыу, таратып ебәреү; **~ съезд** съезды таратып ебәреү

расследование, расследовать тикшереү, тәфсилләп (*һәр яклап*) тикшереү; **~ вопроса** мәсьәләһе һәр яклап тикшереү

рассмотрение, рассмотреть карау, тикшереү; **~ ходатайств и заявлений** юллаузарзы һәм ғаризаларзы карау; **~ вопроса** мәсьәләһе карау

расстановка: **~ кадров** кадрзарзы урынлаштырыу

расторжение, расторгнуть юкка сығарыу, ғәмәлдән сығарыу, өзөү, туктатыу, бөтөрөү; **~ трудового договора** хезмәт килешеүен өзөү

растяжимый төрлөсә аңлап була торған, төрлөсә аңлашыла торған, киң мәғәнәле; **~ое понятие** төрлөсә аңлап була торған төшөнсә

расход сығым; **непроизводительный** ~ файзаһыз сығым
расходование тотоноу, кулланыу, сарыф итеү
расхождение айырылыу, тура килмәү, башкалык, айырымлык, айырма; ~ **во взглядах** караштарзың тура килмәүе

расцвет сәскә атыу, алға китеү, зур үсеш алыу; ~ **науки** фән-дең алға китеүе

расценка хак, хак куйыу; **сдельные** ~и эшләнгәнгә карап түләү

расчет иҫәп-хисап; **хозяйственный** ~ хужалык иҫәбе

расчетный иҫәп-хисап; ~**ая книжка** иҫәп-хисап кенәгәһе; ~ **баланс** иҫәп-хисап балансы (*бер илдең башика илдәр менән сауза, кредит һ. б. бәйләнештәре һөҙөмтәһендә тыуған талаптарының һәм йөкләмәләренең күләмен һәм ишбәтен сағылдырыусы баланс*)

расширенный киңәйтелгән; ~**ое заседание** киңәйтелгән ултырыш; ~**ая программа** киңәйтелгән программа

расширить киңәйтеү; ~ **кругозор** аң-белем даирәһен киңәйтеү

ратификационный: ~**ая грамота** ратификациялау грамотаһы
ратификация ратификациялау (*закондар сығарыу власы органдарының халыҡ-ара договорҙы рәслауы*)

ратуша ратуша (*Европаның кайһы бер илдәрҙә кала үҙидарһы бинаһы*)

раунд раунд (*дипломатик һөйләшеүҙәрҙең бер этабы*); «**Токийский** ~» «Токио раунды» (*илдәрҙең тариф мәсьәләләре буйынса һөйләшеүҙәр алып барыуы*)

рационализаторский: ~**ое предложение** рационализаторлык тәкдими

рационализация рационализация, рационалләштереү (*эште яҡшыртыу, камиллаштырыу саралары*); ~ **производства** производствоны рационализациялау

рациональный рациональ, урынлы, максатка ярашлы; ~**ое использование материальных ресурсов** матди ресурстарзы урынлы файзаланыу

рационалистический рационализмға нигеҙләнгән, рационалистик, аҡылға нигеҙләнгән, нигеҙле

реабилитация реабилитациялау, аклау (*элекке хокуктарын кире кайтарыу*); **репрессированных** репрессияга дусар ителгэндәр-
зе аклау

реакционер реакционер

реакционный реакцион, искелек яклы; **~ая политика** реакци-
он сәйәсәт; **~ые теории** реакцион теориялар

реакция реакция, кәзимселек (*ижтимағи прогреска, революци-
он хәрәкәткә каршы көрәшеү*)

реализация 1) тормошка ашырыу; **~ плана** планы тормошка
ашырыу; 2) аксага әйләндерерү, һатыу; **~ товаров** тауар һатыу

реализм реализм (1) *әзбиәттә һәм сәнгәттә тормошто,
ысынбарлыкты типик образдарза дөрөс сағылдырыусы йүнәлеш*);

критический ~ критик реализм; (2) *ысынбарлыкты дөрөс аңлау
һәм иҗәпкә алыу*); **политический** ~ сәйәси реализм

реалистический реалистик; **~ое направление** реалистик
йүнәлеш

реальность ысынбарлык; **объективная** ~ объектив ысынбарлык

реальный реаль (1) *ысын*; 2) *ғәмәлдәге*); **~ая заработная плата**
реаль эш хақы (*эш хақының һатып алыу һәләтлелеге*); **~ая власть**
ғәмәлдәге власть

ревальвация ревальвация, ревальвациялау (*илдең валюта кур-
сын рәсми күтәрерү*)

реванш реванш (*еңелгән өсөн үс алыу*)

реваншизм реваншизм (*еңелгән илдең һуғыштан алдағы хәлдә
кире кайтарыу һылтауы менән яңы һуғыш әзерләү сәйәсәте*); **по-
литика** ~ а реваншизм сәйәсәте

реваншист реваншист

реваншистский реваншистик, реваншизм; **~ая организация**
реваншистик ойошма

ревизионизм ревизионизм (*революцион эиһселәр хәрәкәтендәге
йүнәлеш*)

ревизионистский ревизионистик, ревизионизм; **~ая политика**
ревизионизм сәйәсәте

ревизия 1) ревизия, тикшерерү; **документальная** ~ документаль
ревизия (*предприятиеларзың, учреждениеларзың, ойоһималарзың
билдәле вақыттағы финанс-һужалык эиһмәкәрлеген тикшерерү*);

2) ревизия, ревизия яһау (*берәй тәғлимәтте тамырынан үзгәртеү максатында уны кайтанан карау*)

ревком ревком (*революцион комитет*)

ревокация ревокация (1) *илсене сакыртын кайтарыу*; 2) *элек бирелгән бойорокто, фарманды көсөнән сығарыу*)

революционер революционер, инкилабсы

революционность революционлык

революционный революцион, революция, инкилаби; **~ая борьба** революцион көрәш; **~ая деятельность** революцион эшмәкәрлек; **~ая ситуация** революцион ситуация (*революция яһау өсөн кәрәк булган объектив тәүшарттар йыйылмаһы*); **~ое движение** революцион хәрәкәт; **~ые демократы** революцион демократтар (*революцион хәрәкәт вәкилдәре, крәстиян демократияһы идеологтары*)

революция революция, инкилаб; **буржуазная** ~ буржуаз революция; **демократическая** ~ демократик революция; **социалистическая** ~ социалистик революция; **социальная** ~ социаль революция

ревтрибунал ревтрибунал (*революцион трибунал*)

регалии регалия (1) *орден-мизалдар*; 2) *монархия хакимлығы билдәләре – таж, скипетр, держава һ. б.*)

регент регент (*монарх урынына дәүләткә ваҡытлыса етәкселек итеүсе*)

регентство регентлык

регионализация төбәкләштереү (*айырым төбәктәрҙең үз аллы үҫешен, хокуктарын киңәйтеүгә йүнәлтелгән сәйәсәт*)

регионализм регионализм (1) *илдең теҫе йәки был төбәгенә хас булған милли, иҡтисади һ. б. үҙенсәлектәрҙе иҫәпкә алыу*; 2) *сәйәси, иҡтисади яктан бер-береһенә бәйлә булған төбәк дәүләттәрҙең берләштереү сәйәсәте*)

региональный региональ, төбәк; **~ые организации** төбәк ойошмалары; **~ое соглашение** региональ килешеү (*билдәле бер географик райондағы дәүләттәр тарафынан төҙөлгән күп яклы договор*)

регистрационный регистрациялау, теркәү; **~ лист** теркәү қағызы

регистрация регистрациялау, теркәү; **~ делегатов** делегаттары; **~ы** регистрациялау; **~ поступающих** бумағ килгән қағыззарзы

теркәү; ~ **актов гражданского состояния** гражданлык хәле акттарынын теркәү

регламент регламент (1) *йыйылыштар, сессиялар, съездарзы алып барыу тәртибе*; 2) *парламент палатаһының эшмәкәрлек формаһын, шулай ук депутаттың хокуки хәлен ййға һалыусы закондар йыйылмаһы*); ~ **заседания** ултырыш регламенты

регламентация регламентлау, регламент куйыу (*билдәле кағизәләр булдырыу*)

регламентированный тәртипкә һалынған, канунлаштырылған

регламентировать регламент урынлаштырыу, регламентка буйһондороу, регламент билдәләү, тәртипкә һалыу, тәртип булдырыу

регресс артка китеү, кире кайтыу

регулирование ййға һалыу, көйләү; **государственное** ~ дәүләт көйләүе

редактирование, редактировать 1) редакторлау; 2) редакторлык (*мөхәррирлек*) итеү, мөхәррир булып эшләү

редактор редактор, мөхәррир

редакторский редактор, мөхәррирлек (*редакторлык*)

редакторство мөхәррирлек; мөхәррир эше

редакция редакция (1) *матбугат органы*; 2) редакторлау)

режим 1) режим, королош (*дәүләт королюю, идара итеү алымы*); **колониальный** ~ колониаль режим; 2) режим (*теге йәки был максатка ирешәү өсөн кағизәләр, саралар, нормалар йыйылмаһы*); **экономический** ~ иктисади режим; ~ **наибольшего благоприятствования** иң уңайлы шарттар тыузырыу режимы

резерв резерв (*запас, сығанак*); **государственные** ~ы дәүләт резервтары (*дәүләт тарафынан оборона мәһфәғәттәрендә тупланған мөһим сеймал, азык-түлек һәм сәнәғәт тауарҙары запасы*); **производственные** ~ы производство резервтары

резервация резервация (*илдең милли изеүгә дусар ителгән төп халкын көсләп урынлаштырыу өсөн билдәләнгән территория*)

резервный резервтағы, резерв; ~ **капитал** резерв капитал; ~ **полк** резервтағы полк

резидент резидент (1) *сит илдә даими йәшәүсе башка ил гражданы*; 2) *сит илдә разведканың йәшерен вәкиле, разведчик*)

резиденция резиденция (*дәүләт баилыктары урындашкан урын*); **загородная** ~ **президента** президенттың кала ситендәге резиденцияһы

резоллютивный резолюциялы, һығымталы, йомғак (*һығымта*) яһаусы; **кара**р итеүсе; **~ая часть постановления** карарзың һығымта өлөшө

резоллюция резолюция (*кара*р); **наложить** ~ю резолюция һалыу (*язма күрһәтмә биреү*)

резон нигеҙ, дәлил, мәғәнә; **~ в пользу документа** документ файҙаһына дәлил

результат һөҙөмтә; **~ы конкурса** конкурс һөҙөмтәләре

результативность һөҙөмтәлелек

резюме кыскаса һығымта; **~ доклада** докладтың кыскаса һығымтаһы

резюмировать кыскаса һығымта яһау, йомғаклау

рейд рейд (*йәмәғәтселек вәкилдәре тарафынан үткәреләүсе тикишереү*)

рейдовый рейд; **~ отряд** рейд отряды

рейтинг рейтинг (*абруй, популярлык күрһәткесе*); **баһа**

рейтинговый: **~ое голосование** тауышка куйыу юлы менән теге йәки был дәғүәсенең сағыштырма популярлығын билдәләү

рейхстаг рейхстаг (*1945 йылға тиклем Германияла парламент исеме, шулай ук ошо парламенттың бинаһы*); **член** ~а рейхстаг ағзаһы

реквием реквием, матәм көйө

реквизиция реквизиция (*айырым кешенең йәки берәй ойшманың милкен, уның хакын түләп, дәүләт тарафынан мәжбүри рәүештә алыу*)

рекламация рекламация, ризаһызлыҡ, дәғүә (*тауарзың түбән сифатлы булыуына ризаһызлыҡ белдереп, унан күргән зыянды түләүгә талап итеү*)

рекомендация 1) рекомендация, баһалама (*берәй кеше хакында һайбәт фекер әйтеү*); 2) кәңәш, күрһәтмә; **~ врача** табиб кәңәше

реконверсия реконверсия, реконверсиялау (*хәрби сәнәғәтте тыныс тормош продукцияһы етештереүгә күсереү*)

реконструкция реконструкция, үзгәртеп короу; тергезеү; ~города каланы үзгәртеп короу

рекредитив рекредитив (*хөкүмәттең үз дипломатик вәкилен кайтарып алыу хаты*)

ректор ректор (*югары укыу йорто етәксеһе*)

религиозность дингә ышаныу, дин тотоу, динилек, диндарлык

религиозный 1) дини; ~ые обряды дини йолалар; ~ые пережитки дин калдыктары; 2) динле, диндар

религия дин; **католическая** ~ католик дине; **мусульманская** ~ мосолман дине; **православная** ~ православие дине

релятивизм релятивизм (*белемдәрзең сағыштырмалылығын һәм шартлылығын өстөн куйып, ысынбарлыкты объектив танып белеү мөмкин түгел тип иҫәпләүсе методологик принцип*)

ремититаризация, ремититаризовать ремититаризациялау, кайтанан коралландырыу

ренатурализация ренатурализациялау, гражданлык хокуғын кайтарыу, яңынан гражданлык хокуғы биреү

ренегат хыянатсы, мөртәт, һатлык йән

ренегатство хыянатсылык, мөртәтлек, һатлык йән булыу

Ренессанс Ренессанс (*Яңырыу дәүере*)

рента рента (*хезмәт һалмайынса, капиталдан, милектән һәм ерҙән даими алына торған килем*); **денежная** ~ акса рентаһы (*феодал ер рентаһының бер формаһы*); **дифференциальная** ~ дифференциаль рента (*капиталистик ер рентаһының бер формаһы*); **натуральная** ~ натураль рента

рентабельность рентабеллек, табышлылык (*үзенә тотолған сығымды каплай алырлык булыу*)

рентабельный рентабелле (*сығымдарҙы капларлык, табышлы*); ~ая отрасль рентабелле тармак; ~ое хозяйство табышлы хужалык

реорганизация үзгәртеп короу; ~ партии партияны үзгәртеп короу

реорганизовать үзгәртеп короу, үзгәртеп ойоштороу; ~ аппарат управления идара итеү аппаратын үзгәртеп короу

репарация репарация, түләү, түләтеү (*һуғын башлаған илдең, еңелгәс, еңгән дәүләттәргә һуғыш килтергән зыян өсөн түләүҙәре*)

репарационный репарацион, репарация; **~ые претензии** репарация талаптары

репатриант репатриант (*репатриациялау һөҙөмтәһендә тыуған иленә кайтыусы кеше*)

репатриация репатриация, репатриациялау (*эмигранттарҙы, хәрби әсирҙәрҙе тыуған илдәренә кайтарыу һәм граждандыҡ хокуғын тергеҙеү*)

репрезентант вәкил

репрезентативность 1) һайланмалыҡ; 2) статистикала кайһы бер күҙәтеүҙәрҙең фәһемлегенә (өлөшләнмә тикшерелгән тотом тикшерелгән характеристикаларына тап килеүе, һөҙөмтәлә уның һығымталарын өйрәнелгән тотом объектта күсерелгән мөмкинлегенә)

репрезентативный вәкиллеке, өлгө булырлыҡ, фәһемле

репрезентация вәкиллеке

репрессалии репрессалий (*халыҡ-ара мөнәсәбәттәрҙә: бер дәүләттең законға қаршы килгән эштеренә қарата икенсе дәүләттең мәжбүр итеү сараларын кулланыуы*)

репрессивный репрессив; **~ые меры** репрессив саралар

репрессия репрессия (*дәүләт властарының башым яһау, язалау саралары*); **органы** ~ин репрессия органдары

реприватизация кайтанан хосусилаштырыу; хосуси милеккә кайтарыу

репутация репутация, абруй, дан; **испортить** ~ю исеменә тап төшөрөү, яманатын һатыу

респектабельный мөһабәт, дәрәжәле, олпат, мөхтәбәр

рескрипт рескрипт (*монархтың рәхмәт белдереп йәки яңы вазифаға тәғәйенләү, бүләкләү тураһында матбуғатта баһылған шәхси хаты*)

респондент респондент (*анкета һорауҙарына яуап биреүсе; интервью алыныусы кеше*)

республика республика; **суверенная** ~ суверенлы республика; **демократическая** ~ демократик республика

республиканский республика; **~ строй** республика королошо

реставрация реставрациялау, тергеҙеү, аякка баһтырыу, ~ старого строя элекке королошто кире кайтарыу

реституция реституция (1) элекке хокук халенә кайтарыу; 2) халык-ара мөнәсәбәттәрзә: һуғыш вакытында законһыз басып алынған мөлкәтте бер дәүләттең икенсегенә кайтарыуы); **взаимная** ~ ғәнимәткә төшкән мәзәниәт шедеврзари менән алмашыу

рестрикция рестрикция (1) юғары табыш алыу максатында, тауарға хак арттырып, уны етештереүзе сикләү; 2) үзәк банкының коммерция банкыларына кредит биреүзе сикләүе аркаһында, сәнәғәт һәм сауза предприятиеларына кредит биреүзең дәйөм кәмеүе, етештереүзең азайеүе һәм үсеш темпының әкрәнайеүе)

ресурсы ресурс, сығанак; **экономические** ~ иктисади ресурстар; **природные** ~ тәбиғәт ресурстары

реторсия реторсия (халык-ара хокук өлкәһендә: бер дәүләттең икенсе дәүләткә карата дискриминация саралары кулланмау һәм килтерелгән зыянды каплатыу максатында күргән яуап саралары)

ретракция ретракциялау, судтың хата хөкөмөн юкка сығарыу
ретроград ретроград, кәзимсе (прогреска каршы кеше)

ретроспективный үткәнгә төбәлгән, үткәнгә йүнәлтелгән; үткән вакифаларзы күзәтеүгә королған; ~ **взгляд** үткәнгә төбәлгән караш

референдум референдум (дәүләт әһәмиәтендәге мәһим мәсьәләне хәл итеү өсөн бөтә халык тауышына куйыу)

референт референт (доклад языусы, кайһы бер мәсьәләләр буйынса консультация биреүсе вазифалы кеше)

референция референция (1) кемдеңдер эше (нисек эшләүе) тураһында белешмә; 2) баһалама (хезмәт мөнәсәбәттәрендә: эшлекле даирәләргә ышаныклы шәхестең йәки ойошманың икенсе шәхескә, ойошмага биргән баһаһы)

рефляция рефляциялау (хактың түбән төшөүен элекке кимәләндә тергеҙеү)

реформа реформа; **денежная** ~ акса реформаһы; **экономическая** ~ иктисади реформа

реформизм реформизм (һәр төрлө реформаларзы яклаусы сәйәси ағым)

реформист реформист (реформизм яклы кеше)

рецессия эш әүземлегенәң кәмеүе; етештереүзең түбән кимәле
речь телмәр; **держать** ~ на съезде съезда телмәр һөйләү (томоу)

решение 1) карар, хөкөм карары; **дополнительное** ~ өстәмә карар; **мотивированное** ~ дәлилләнгән карар; **окончательное** ~ ахырғы карар; ~ суда судтың хөкөм карары; 2) сиселеш; ~ **вопроса** мәсьәләнең сиселеше

реэвакуация эвакуациянан кайтарыу

реэмиграция эмигранттарзы тыуған илдәренә кайтарыу

ригоризм тайпылышһыз үтәү (*кағиза, устав, әхлак нормаларын*)

ригстаг ригстаг (*Дания парламенты*)

риксдаг риксдаг (*Швеция парламенты*)

ритуал йола; тәртип, кағизә; ~ **приема послов** илселәр кабул итеү кағизәләре

риэлтер ризэлтер (*күсемһез милек менән эш итеүсә эшкыуар*)

род 1) ырыу; кәүем; 2) нәсел, током, нәсел-нәсәп; 3) төр; ~ **войск** ғәскәр төрө

родовой ырыу; ~**ая община** ырыу общинаһы; ~ **строй** ырыу королошо

родоначальник ырыу башы, нәсел башы; нигез һалыусы, башлап ебәреүсә

родословная шәжәрә, нәсел ебе

родство якынлык; ~ **взглядов** караш якынлығы

розница: продавать в ~у ваклап һатыу, даналап һатыу

розничный ваклап: ~**ая торговля (розница)** ваклап (*даналап*) һатыу; ~**ые цены** ваклап һатыу хақы

романтизм романтизм (*ысынбарлыкты идеаллаштырыу, хыялга биреләү*)

романтик романтик, хыялға биреләүсән, хыялланыусан

российский Рәсәй; ~**ое гражданство** Рәсәй гражданлығы

россиянин рәсәй кешеһе; Рәсәй гражданлығы булған кеше

ротация ротация, сиратлашыу, алмашыныу (*ниндәйзер вазифала сиратлап булыу, составты яңыртуу*)

роялизм роялизм (*король хакимлығын яклау*)

роялист роялист (*король власын яклаусы, монархист*)

рубикон сик, кәртә (*Рубикон – боронго Рим республикаһының сиге булып хезмәт иткән йылға*); **перейти** ~ сик аша сығыу; (*күсмә мәғ.*) тәүәккәлләү, тәүәккәл азым яһау

руководство 1) етәкселек, етәкселек итеү; 2) кулланма; ~ для руководителей етәкселәр өсөн кулланма

руководствоваться кулланма итеп алыу, таянып эш итеү;
~ **правилами поведения** тәртип кағизэләренән сығып эш итеү

руководящий етәксе, етәкселек итеүсе; ~**ие** кадры етәксе кадрзар

румыны румындар

русские урыстар

русскоязычный: ~ое население урыс телле халык (*урыс телендә һөйләшеүселәр*)

рутинер иҫкелек яклы, иҫкелеккә йәбешеп ятыусы, торғонлок яклы

ручательство яуаплылыкты үз өстөнә алыу, ышандырып алыу; ышаныс кағызы

рынок базар; **внешний** ~ тышкы базар; **внутренний** ~ эске базар; **всемирный** ~ бөтә донъя базары

рыночный базар; ~ая экономика базар иктисады

рычаг сара, корал, этәргес көс; ~и **управления** идара итеү саралары

рэкет рэкет (*янау һәм куркытыу юлы менән шәхси йә дәүләт мөлкәтен, акса таптырыу, тартып алыу*)

рэкетир рэкетир, аламансы (*рэкет менән шөгәлләнәүсе, шаптажсы, кеше талаусы*)

саботаж саботаж, саботаж яһау, аяк салыу

саботажник саботажсы, саботаж яһаусы, аяк салыусы

саботировать саботаж яһау, аяк салыу

сагитировать өгөтләп күндереү, димләп күндереү

саммит саммит (*юғары кимәлдә рәсми һөйләшеүзәр*)

самобытность үзенсәлеклелек, үзенсәлекле булыу, үзенә бер төрлөлөк

самовоспитание үз-үзендә тәрбиәләү

самовыражение үз-үзенде күрһәтеү, үз-үзенде кәүзәләндереү
самодержавие самодержавие (*батшаның сикләймәгән власына иигезләнгән идара форманы*); **царское** ~ батша самодержавиены, абсолютизм

самодержавный самодержавие; **~ая власть** самодержавие власы, абсолют

самодержец батша, император, монарх (*сикләймәгән власлы хаким*)

самодетельность үзешмәкәрлек; **художественная** ~ художественнолы үзешмәкәрлек

самодетельный үзешмәкәр; ~ **кружок** үзешмәкәр түңәрәк; ~ **коллектив** үзешмәкәр коллектив

самодовлеющий үз аллы ла әһәмиәте булған, үзе үк мәһим әһәмиәтле, былай за әһәмиәте булған, айырым бер әһәмиәткә эйә булған; **~ая величина** үз аллы ла әһәмиәте булған дәүмәл

самоидентификация милләтенде билдәләү (*граждандарзың үз милләтен үз аллы билдәләүе*)

самоконтроль үзконтроль, үз-үзенә контроль, үз-үзенә контроллер итеү

самокритика үзтәнkit, үзенә тәнkit күзлегенән карау, үз-ара тәнkit, үз-үзенде тәнkitләү

самокритичность үз-үзенә тәнkit күзлегенән карау, үз-ара тәнkit рухында булу, үз-үзенде тәнkitләү рухы менән һуғарылыу; ~ **выступления** сығыштың үз-ара тәнkit менән һуғарылғанлығы

сомнение мин-минлек, тәкәбберлек, үз-үзенде юғары куйыу

самонадеянность үз-үзенә артык ышаныу, үз-үзенә саманан (*сиктән*) тыш ышаныу

самообладание үз-үзенде тоталыу, юғалып калмау, аптырап (*каушан*) калмау

самообложение үз-ара һалым, ирекле рәүештә һалым индереү, ирекле рәүештә акса йыйыу (*урындағы йәмәгәт ихтыяждарын канәгәтләндереү өсөн халыктың үз ирке менән акса йыйыуы*)

самообразование үз аллы белем алыу, үз аллы уку

самоопределение үзбилдәләнеш; **право наций на** ~ милләт-тәрзең үзбилдәләнеш хокуғы

самоорганизация үз аллы ойшоу, үз аллы үзгөрөү (камиллашыу) һәләте

самооценка үз-үзенә баһа биреү, үз-үзенде баһалау

саморазвитие үз аллы укып үсөү, үз аллы укып белеменде арттырыу

самореализация үзендең эске мөмкинлектәрендә бойомға ашырыу, үз-үзенде ишбатлау

саморегуляция үзен үзе көйләү, үзенән үзе көйләнөү

самореклама үз-үзенде күрһәтергә тырышыу, үз-үзенде мактау

самороспуск үзтаралыш (күмәкләп килешеп йәки етәкселек карары буйынса эшмәкәрлекте туктатыу); ~ **парламента** парламенттың үз ихтыяры менән эшмәкәрлеген туктатыуы

самосовершенствование үз-үзенде камиллаштырыу, үз аллы камиллашыу

самосознание үзәң (тормошта һәм йәмғиәттә үзәңдең тоткан урыныңды, әһәмиәтеңде тулыһынса аңлау); **классовое** ~ синфи үзәң; **национальное** ~ милли үзәң

самостоятельность үзәллылык; **политическая** ~ сәйәси үзәллылык

самостоятельный үз аллы; ~ое **государство** үз аллы дәүләт

самоуправление үзидара (милли-территориаль берәмек, ойошма йәки коллективка уларзың үз ағзаларының үз аллы идара итеүе); **органы** ~я үзидара органдары

самоуправство башбаштаклык

самоутверждение үз-үзенде раҫлау, үз шәхесенде раҫлау

самочинство башбаштаклык, үз белдеге менән эшләнгәнлек, законһыз эшләнгәнлек, законға каршы килеп эшләнгән эш

самофинансирование үз-үзен финанслау (предприятие үсешен уның үз аксаһы иҫәбенә тәъмин итеү)

санация санация (банкылар һәм эре предприятиеларзы бөлөүзән һаклау максатында дәүләт йә эре банкылар тарафынан күрелгән саралар); **проведение** ~и, **санирование** санация үткәрөү

санитария санитария (һаулык һәм тазалык һаклау буйынса үткәрелгән саралар системаһы)

санитарный санитария, санитар; ~ **минимум** санитария минимумы (көнкүрештә һәм халык хужалығында үтәлергә тейешле са-

нитария нормалары); **государственный ~ надзор** дәүләт санитария надзоры

санкционирование санкциялау

санкция санкция (1) югары органдың рөхсәте, раслауы; 2) закон бозоусыга карата кулланылган саралар; 3) халык-ара йөкләмәләрзе, договорзарзы бозоусы якка карата күрелгән саралар)

сателлит сателлит (формаль яктаң бойондорокхоз, ысынында иһә икенсе көслөрәк дәүләткә буйһонған дәүләт); **государство~** сателлит дәүләт

сатрап сатрап (1) боронго Иранда һәм Һиндостанда айырым провинцияларзағы идара баилығы; 2) залим, рәхимһез түрә)

сахиб сәхиб (баишта бөтә мосолмандарзың атамаһы, һуңырак – Европа кешеләрен шулай йөрөтә баилайзар)

сбалансированность 1) тигезлек, тигезлек һаклау, тигезлек хәле; 2) (бухг.) баланс сығару; ~ **бюджета** бюджеттың сығым һәм килем өлөшөнөң тигезлеге

сберегательный һаклык; ~ **банк** һаклык банкыһы; ~**ая книжка** һаклык кенәгәһе

сбережение тупланма, йыйылған акса, йыйған сәрмая

сбор йыйым; ~ **акцизный** акциз йыйымы; **валовой ~** зерна игендең тулайым йыйымы; **страховой ~** страховка йыйымы

сборник йыйынтык; ~ **постановлений** карарзар йыйынтығы

сбыт һатыу; ~ **готовой продукции** әзер продукцияны һатыу; сауза; **отдел ~а** сауза бүлеге

сведение хәбәр, мәғлүмәт, белем; **обладать большими ~ями** зур белемгә эйә булу; **получить важные ~я** мөһим мәғлүмәттәр алыу; **принять к ~ю** иһәпкә (иғтибарға) алыу; **довести до ~я** иғтибарына еткерәү

сведущий зур белемле, тәрән белемле, мәғлүмәтле

сверхзадача иң төп бурыс

сверхнормативный нормативтан тыш; ~**ые** запасы нормативтан тыш запастар

сверхплановый пландан тыш; ~**ая прибыль** пландан тыш табыш; ~**ая продукция** пландан тыш продукция

сверхприбыль юғары табыш (уртаса табыштан байтак юғары булған табыш)

сверхурочный эш сәғәтенән тыш; **~ая работа** эш сәғәтенән тыш башкарылған эш; **~ые** эш сәғәтенән тыш эшләгән өсөн түләнгән акса

светский донъяуи, дини булмаған; **~ое образование** донъяуи белем; **~ое общество** дини булмаған (*гражданлык*) йәмғиәт

свидетель шаһит, танык; **быть ~ем** шаһит булыу

свидетельство таныклык (*һиндәй ҙә булһа юридик фактты раслаусы документ*); **~ о рождении** тыуыу тураһында таныклык;

~ о браке никах тураһында таныклык

свинг свинг (*биржала курстың үзгәреш тороуы*)

свита ярандар, озатып йөрөүсә кешеләр

свобода азатлык, ирек; иреклек; **демократические ~ы** демократик азатлыктар; **~ печати** матбуғат ирке; **~ союзов** союздар ирке

свободный ирекле, азат; **~ое предпринимательство** ирекле эшкыуарлык (*закон сиктәрәндә теләһә һиндәй иктисади эшмәкәрлек менән шөгөлләнәү мөмкинлегә*)

свод йыйылма; **~ законов** закондар йыйылмаһы

сводный йыйылма; **~ батальон** йыйылма батальон

связь бәйләнеш, элемент; **внешнеэкономические ~и** тышкы иктисади бәйләнештәр; **~ почтовая** почта элементһе

сговор мәкерле (*хәйләле*) килешеү, һүз куйышыу, һүз беркетеү, һүз берләшеү (*кире мәг.*); **преступный** ~ енәйәтсел һүз куйышыу

сделка килешеү, һүз куйышыу; **заключить ~у** килешеү төзөшөү; **двусторонняя** ~ ике яклы килешеү; **устная** ~ телдән килешеү

сдельный эшләнгәнгә карап; **~ая оплата** эшләнгәнгә карап түләү; **~о-премиальная система** эшләнгәнгә карап премиаль түләү системаһы

себестоимость үзкиммәт; **~ продукции** продукцияның үзкиммәте (*предприятиенң продукцияны етештерегүгә һәм һатыуға киткән сығымдары*)

сегрегация сегрегация (*ул халкын расаларға карап айырып йөрөтөү сәйәсәте, раса дискриминацияһының бер төрө*)

сейм сейм (*кайһы бер дәүләттәрҙә парламент исеме*)

секвестр секвестр (*дәүләт власының һиндәй ҙә булһа мөлкәттән файзаланыуҙы тыйыуы*); **наложить ~** секвестр һалыу

секвестрация секвестрлау, секвестр һалыу

секретариат секретариат (1) *теге йәки был учреждениела ойоштороу-етәкселек йәки секретарлык эштәрен баикарыусы орган, бүлек; 2) секретарзәр*)

секретарский секретарлык; ~ая должность секретарлык вазифаһы

секретарствовать секретарлык итеү, секретарь вазифаһын үтәү (*баикарыу*)

секретарь секретарь, сәркәтип; ~ **собрания** йыйылыш секретары; **ученый** ~ ғилми секретарь; ~ **редакции журнала** журнал редакцияһы секретары

секта 1) секта, (күсмә мәғ.) мәһһәп (*дин тәғлимәтендәге үзенә бер төрлө ағым*); 2) груһ, төркөм, өйөр (*үззәренең тар мән-фәғәттәрен генә кайғыртыусы кешеләр төркөмө*)

сектантство 1) сектантлык, мәһһәпселек; 2) груһсылык

сектор сектор (1) *учреждениеның йәки ойошманың махсуслашкан бер бүлеге; 2) халык хужалығының билдәле иктисади һәм социаль һызаттары булған өлөшө*); **промышленный** ~ сәнәғәт секторы

секционный секция; ~ые заседания секция ултырыштары

секция секция (*учреждениеның, ойошманың бер өлөшө, конференция, съезд эшендә махсус мәсьәләләр тикшерә торған бүлеге*); ~ **симпозиума** симпозиум секцияһы; **заседание** ~ й на конгрессе конгреста секциялар ултырышы

секуляризация секуляриштырыу (1) *сиркәү мөлкәтен дәүләт мөлкәтенә әйләндерәү; 2) мәзһәптә, фәнде, аңды дин йогонтоһонан азат итеү*)

селекторный селектор; ~ое совещание селектор кәңәшмәһе; **селектор аша; ~ые переговоры селектор аша** һөйләшеү

селькор ауыл хәбәрсеһе

сельскохозяйственный ауыл хужалығы; ~ **налог** (*сельхозналог*) ауыл хужалығы һалымы

семейный ғаилә; ~**ое воспитание** ғаилә тәрбиәһе; ~**ое положение** ғаилә хәле; ~**ое право** ғаилә хокуғы (*ғаилә ағзаларының шәхси һәм мөлкәт мөнәсәбәттәрен яйға һалыусы тармак*); ~**о-брачное законодательство** никах-ғаилә закондары (*кануниәте*)

семејственность эшнәлек, коза-козағыйлык, туған-тыумасалык

семејственный эшнәлектә королған, коза-козағыйлыкка ниғезләнған; **~ые отношения** коза-козағыйлык мөнәсәбәттәре

семинар семинар (квалификацияны, әзерлек кимәлен күтәрәү өсөн төркөм менән үткәрелгән махсус занятие, түңәрәк)

семинария семинария (дини урта укуу йорто)

сенат сенат (1) кайһы бер илдәрҙә парламенттың юғарғы палатаһы; 2) батиша Рәсәйендә юғары суд органы)

сенатор сенатор (сенат ағзаһы)

сенсация сенсация, иҫ киткес, шак катырғыс хәл-вақиға, гәжәпкә калдырырлык хәбәр; **газетная** ~ гәзит сенсацияһы

сентенция сентенция (өгөт-нәсихәт, хикмәтле һүз)

сентиментализм сентиментализм (XVIII быуаттың икенсе яртыһында һәм XIX быуат башындағы әзәби йүнәлеш)

сепаративный сепаратив, сепаратизм менән һуғарылған, айырымланыу яклы, айырылып сығыу яклы

сепаратизм сепаратизм (айырылыуға, айырымланыуға ынтылыу); **политический** ~ сәйәси сепаратизм

сепаратист сепаратист

сепаратный сепарат, айырым; ~ мир сепарат солох, сепарат ярашыу (хәрби союздаштарҙан айырым ярашыу тураһында төҙөлгән килешеү)

сервитут: международный ~ халык-ара сервитут (теге йәки был дәүләттең билдәле бер территорияға хокуғын икенсе дәүләт файҙаһына сикләү)

серия серия; ~ **популярных брошюр** популяр брошюралар серияһы; ~ **и номер паспорта** паспорттың серияһы һәм номеры

сертификат сертификат (1) дәүләт органдарының финанс заемы йөкләмәһе; 2) тауарҙың сифатын һәм уның хужаһының хокуктарын раҫлаусы документ; 3) таныклык языуы)

сессия сессия (һайланма органдың, халык-ара ойошманың, ғилми конференцияның эшләү осоро); ~ **сельского Совета** ауыл Советы сессияһы; **экзаменационная** ~ имтихан тапшырыу сессияһы

сила 1) көстәр, көс; **производительные** ~ы етештереүсә көстәр; **центробежная** ~ үзәктән қасыу көсө; 2) тәҫир көсө, йөгөнтө;

могучая ~ слова һүзгәң кеүәтле тәъсир көсә; 3) көс, ғәмәл; **закон** вступил в ~у закон ғәмәлгә инде (*көсөнә керзе*); **закон** утратил ~у закон көсөнән сықты; 4) көстәр; **вооруженные** ~ы кораллы көстәр

силовой: ~ое поле көс кыры; ~ая подстанция энергия биреү подстанцияһы; ~ые структуры көс структуралары (*армия, эске көстәр һәм дәүләт именлеге органдарын белдереүсә термин*); ~ое давление көс менән бағым яһау

сильный 1) көслә, кеүәтле, көзрәтле, ғәйрәтле; ~ человек көслә кеше; 2) берәғәйле, каты, нык, көслә; ~ удар берәғәйле һуғыу; 3) ныклы, көслә, сызам; ~ая воля көслә ихтыяр; 4) нигеҙле, төплә; ~ые доводы нигеҙле дәлилдәр; 5) кеүәтле, көслә; ~ое государство кеүәтле дәүләт; 6) көслә, һәләтле; ~ ученик һәләтле укыусы

символ символ, билдә, тамға; **голубь** – ~ мира күгәрсен – тыныслыҡ символы (*билдәһе*)

символизировать символлаштырыу, символ булып хеҙмәт итеү, кәүзәләндереү

символизм символизм (*XIX быуат аҙағында һәм XX быуат башында әҙәбиәттә һәм сәнғәттә реализмға қаршы ағым*)

символика символика, символик мәғәнәһе; ~ **цветов** сәскәләрҙең символик мәғәнәһе; ~ **олимпийская** олимпиада символикаһы

симпозиум симпозиум (*берәй төрлө ғилми мәсьәлә буйынса үткәреләүсә кәңәшмә*); **международный** ~ халыҡ-ара симпозиум

симптом симптом, билдә (*берәй күренештең тышқы сағылышы*); ~ **надвигающегося экономического кризиса** яҡынлашып килгән иктисади кризис билдәләре

симптоматический симптоматик

синдик синдик (*кайһы бер илдәрҙә кала һәм община үзидараһы етәксеге, кайһы бер учреждениеның вазифалы кешеһе, корпорация, университет эштәре идарасыһы*)

синдикализм синдикализм (*эшселәр хәрәкәтендә сәйәси көрәште инкар итеп, профсоюздар рамкаһында иктисади көрәште генә таныусы ағым*)

синдикалист синдикализм тарафдары, синдикализм яҡлы кеше

синдикат синдикат (*монополистик берләшмә формаһы*)

синекура синекура (*күп хезмәт һалыуы талап итмәйенсә якшы түләп торған вазифа*)

синклит синклит (*катнашыусылары оло түрәләр иҗәбенән һайланып кына сакрыла торған йыйылыш, ултырыш*)

синология синология (*Кытай тураһындағы белемдәр йыйылмаһы, Кытайҙы өйрәнеү фәне*)

синтез синтез; **научный** ~ фәнни синтез

синтезировать синтезлау, дөйөмлөштөрөү, берләштерөү

синтоизм синтоизм (*Японияла иң таралған ике диндең береһе*)

сионизм сионизм (*йәһүдтәрҙең милләтселек хәрәкәте*)

сионист сионист (*сионизм яклы кеше*)

система система; **избирательная** ~ һайлау системаһы; **философская** ~ философик система; **работать в ~е Академии наук** Фәндәр академияһы системаһында эшләү

систематизация системаға һалыу

систематизировать системалаштырыу, системаға (*тәртипкә*) һалыу

систематический 1) системалы, системаға һалып, тәртипкә һалып; **~ое изложение** системаға һалып бәйән итеү; 2) даими, бер туктауһыз, гелән, әленән-әле; **~ие занятия** даими дәрестәр

систематичность системалылык, даимылык, эзмә-эзлелек, тәртипкә һалынғанлык

системный: ~ анализ системалы анализ; ~ подход системалы караш

ситуация ситуация, хәл, вакиға, хәл-вакиға; **международная** ~ халык-ара хәл; **революционная** ~ революцион ситуация

скальп скальп (*табыш алыу максатында биржала кыска ғына ваҡыт эсендә башкарылған алынһатарлык*)

скальпер скальпер (*хактарҙың бер күтәрелеп, бер төшөүен оҫта файҙаланып, кыска ғына ваҡыт эсендә табыш алыуы максат итеп куйған биржа ағзаһы*)

скачкообразный һикерешле, тигеҙһеҙ; **~ое развитие** һикерешле үҫеш

скачок һикереш; **революционный** ~ революцион һикереш

скептицизм скептицизм (*объектив донъяны танып белеу мөмкинлеген инкар итеүсө идеалистик йүнәлеш*)

скептический скептицизм; **~ая школа в философии** философияла скептицизм мәктәбе

скидка ташлама

складочный йыйылма; **~ капитал** йыйылма капитал

слаборазвитый үсеш яғынан артта калған, үсешмәгән; **~ые страны** үсеш яғынан артта калған илдәр

слава 1) дан, шөһрәт; **трудовая** ~ хезмәт даны; 2) абруй

славословие артык мактау, шаштырып мактау, күктәргә күтәрәү, мәдхиә йырлау

славянофильство славянофиллек (*XIX быуат урталарында урыс ижтимағи хәрәкәтендә тыуған консерватив ағым*)

следователь следователь, тәфтишсе, тикшеревсе

следственный тәфтиш, тикшерев; **~ые органы** тәфтиш органдары; **~ые документы** тикшерев документтары

слет слет; **~ передовиков** алдынғылар слеты

слияние кушылыу, берләшев; **~ организаций** ойошмаларзың бергә кушылыуы

словаки словактар

словенцы словендар

слово 1) һүз; **вступительное** ~ инеш һүз; **заключительное** ~ докладчика докладсының йомғахлау һүзе; 2) тел, һөйләү һәләте; **культура** ~а һөйләү мәзәнилеге; 3) фекер; **сказать свое веское** ~ үзендең тос фекерендә әйтеү; 4) һүз, вәғзә; **дать** ~ вәғзә бирев

слог һөйләү (*языку*) стиле; **говорить высоким** ~ом юғары стилдә һөйләү

сложить 1) өстөнән төшөрөү; **~ с себя ответственность** яуаплылыкты үз өстөнән төшөрөү; 2) ташлау; **~ оружие** корал ташлау, бирелев, кул күтәрев

сложиться 1) килеп сығыу, барлыкка килев, тыуыу, урынлашыу; **обстоятельства** ~ись благоприятно шарттар ыңғай килеп сыкты; 2) өлгөрөп етеү, етлегев, формалашыу, нығынып бөтөү; **вполне** ~вшийся человек тамам формалашып еткән кеше

сложность катмарлылык, киҫкенлек, кыйынлык; **~ вопроса** мәсьәләнең катмарлылығы

служащий хезмәткәр

служба 1) хезмәт; **муниципальная** ~ муниципаль хезмәт; **военная** ~ хәрби хезмәт; 2) эш, эш урыны, эшләү; **уйти со ~ы** эш урынынан (*эшитән*) китеү; **поступить на ~у** эшкә урынлашыу

служебный 1) хезмәт, эш; ~ое время эш вакыты; 2) хезмәткәрзәр өсөн; ~ вход хезмәткәрзәр өсөн ишек; 3) ярзамсы, икенсе дәрәжәләгә; **иметь ~ое значение** икенсе дәрәжәләгә әһәмиәткә эйә булыу, эш өсөн әһәмиәтле булыу

служение хезмәт итеү; ~ **Отечеству** Ватанға хезмәт итеү

служить хезмәт итеү, эшләү; ~ **народу** халыкка хезмәт итеү; ~ **секретарем** секретарь булып эшләү

случайность ослраклылык

слушание тыңлау; **парламентские ~я** парламент тыңлаузары; **общественные ~я** ижтимағи тыңлаузар

смежник төрзәш; **заводы~и** төрзәш заводтар (*үз-ара бәйле заводтар*)

смежный төрзәш, сиктәш, йәнәш; ~ые **профессии** төрзәш профессиялар

смена алмаш; **достойная** ~ лайыклы алмаш

сменность сменалап эшләү, сменалылык

смета смета (*бюджетта тороусы учреждениеларзың һәм ойом-маларзың финанс планы*)

смешанный: ~ая экономика катнаш иктисад (*төрлө милек формаларына нигезләнгән хужалык*)

смешение бутау; ~ **понятий** төшөнсәләрзе бутау

смещение, сместить төшөрөү, вазифаһынан алыу, эшенән сыгарыу; ~ с должности заведующего мәдирлектән алыу (*төшөрөү*)

смотреть смотр, байкама; ~ **художественной самодеятельности** художестволы үзешмәкәрлеккә байкама яһау

смута бола, сыуалыш

смысл 1) мәғәнә, асыл; ~ слова һүззең асылы; 2) максат, нигез, мәғәнә; ~ **жизни** тормош максаты; 3) акыл, зиһен; **действовать со ~ом** акыл менән эш итеү

смычка элемтә, бәйләнеш

смягчение йомшартыу, кәметеү, еңеләйтеү; ~ **напряженности** көсөргәнешлектә йомшартыу

снабжение 1) тәмин итеу; 2) тәминәт (*халықтың, ойышмалардың ихтыяждарын кәнағәтләндереу саралары*); **органы** ~я тәминәт органдары

спискать қазаныу, ирешеу; ~ **уважение** ихтирам қазаныу

снобизм эрелек (*танау сөйөп, үзен әллә кемгә куйып йөрөу*)

снять 1) төшөрөу; ~ **с себя ответственность** яуаплылықты өстөндән төшөрөу; ~ **с учета** исәптән төшөрөу; 2) бушатыу, сығару; ~ **с работы** эштән сығару; 3) кире алыу, қайтарып алыу; ~ **свое предложение** тәкдименде кире алыу; 4) алыу, юкка сығару, ғәмәлдән сығару, бөтөрөу, көсөн юғалту; ~ **выговор** шелтәне алыу; ~ **обвинение** аклау; ~ **допрос** һорау алыу

собес (*социальное обеспечение*) социаль тәминәт; **органы** ~а социаль тәминәт органдары

собеседование әңгәмәләшеу, һөйләшеу, әңгәмә үткәреу (*фәнни, сәйәси, укыу темаһына*); ~ **с абитуриентом** абитуриент менән әңгәмә барышында уның белем кимәлен тикшереу

соблюдение һаклау, үтәу; ~ **порядка** тәртип һаклау; ~ **договора** договор шарттарын үтәу

собрание 1) йыйылыш; **закрытое** ~ ябык йыйылыш; **открытое** ~ асык йыйылыш; **отчетно-выборное** ~ отчет-һайлау йыйылышы; 2) йыйынтык; ~ **сочинений** әсәрзәр йыйынтығы

собственник милексе, милек эйәһе; **хосуси милексе**; **мелкий** ~ вак милексе

собственнический милекселек; ~**ая психология** милекселек психологияһы

собственность милек; **государственная** ~ дәүләт милке; **колхозно-кооперативная** ~ колхоз-кооператив милке; **личная** ~ шәхси милек; **общая** ~ уртақ милек; **общественная** ~ йәмәғәт милке; **социалистическая** ~ социалистик милек; **частная** ~ хосуси милек

совершеннолетие балиғ булыу, йәше етеу

совершеннолетний балиғ булған, йәше еткән

совесть выждан, намыс; **упреки** ~и выждан ғазабы; выждан, дин тотоу; **свобода** ~и выждан (*дин тотоу*) ирке

совет 1) совет (*коллегиаль орган*); **ученый** ~ ғилми совет; ~ **обороны** оборона советы; 2) совет (*дәүләт власы органы*); **местные** ~ы урындағы Советтар

советник советник, кәңәшсе; ~ **посольства** илселек кәңәшсеһе;
~ **юстиции** юстиция советнигы

советский (ист.) совет; ~**ая власть** совет власы; ~ **патриотизм**
совет патриотизмы; ~ **образ жизни** советса йәшәү өлгөһө

совещание кәңәшмә

совещательный кәңәш биреү; ~ **голос** кәңәш биреү тауышы

совещаться кәңәшләшеү, фекер алышыу

совладелец милектәш, милекте уртаҡ биләүсе

совместительство бер нисә урында эшләү, бер нисә эш
башкарыу

совместный бергә, берлектәге, берләшкән, бергәләп үткә-
релгән; ~**ое заседание** берлектәге ултырыш

совмещение бергә алып барыу, бер үк вақытта башкарыу
(үтәү), берләштереү; ~ **должностей** бер үк вақытта бер нисә вази-
фа үтәү

совокупный йыйылма; ~ **общественный продукт** йәмғиәттең
йыйылма продукты

совхоз (советское хозяйство) совхоз (совет хужалығы)

согласительный яраштырыу, килештереү; ~**ая комиссия** килеш-
тереү (яраштырыу) комиссияһы

согласование яраштырыу, ярашыу, килештереү; уртаҡ фекергә
килеү, килешеү

согласованный үз-ара килешеп эшләгән, яраштырылған; ~**ые**
действия үз-ара килешеп эш итеү

соглашатель килешеүсән, килешеүсе

соглашательский килешеүсәнлек; ~**ая политика** киле-
шеүсәнлек сәйәсәте

соглашательство килешеүсәнлек

соглашение килешеү; **заключить** ~ килешеү төзөү; **торговое** ~
сауза килешеүе

содействие булышлык, эстәлек, ярҙам

содержание 1) йөкмәтке, эстәлек; ~ **документа** документтың
йөкмәткеһе; 2) хеҙмәт хаҡы; **получать месячное** ~ айлыҡ хеҙмәт
хаҡы алыу

содоклад кушма доклад

содружество 1) берләшмә; **литературное** ~ әзәби берләшмә; 2) дуслык берләшмәһе; ~ **наций** милләттәрҙең дуслык берләшмәһе
создание, создать булдырыу, барлыкка килтереү, тыузырыу, ижад итеү; төзөү, ойоштороу; ~ **коллектива** коллектив ойоштороу; ~ **партии** партия төзөү

созерцание, созерцать ситтән күзәтеү, ситтән тороп күзәтеү, ситтән карап тороу, тамаша кылыу (*итеү*)

созерцательный ситтән пассив күзәтеүсә, ситтән тороп күзәтеүгә королған; ~**ое отношение к действительности** ысын-барлыкты ситтән пассив күзәтеүгә королған мөнәсәбәт

созидательный ижади; ~ **труд** ижади хезмәт

созидать тыузырыу, барлыкка килтереү; булдырыу; төзөү

сознание 1) аң, зиһен, һуш; **классовое** ~ синфи аң; **бытие** **определяет** ~ аң йәшәйеш менән билдәләнә; 2) аңлау, таныу, икран итеү; ~ **своей правоты** үзендең хаклығынды аңлау

сознательность аңлылык; **политическая** ~ сәйәси аңлылык

сознательный 1) аңлы, зиһенле; 2) аңлы рәүештә, ақыл менән, уйлап, белә тороп, күрәләтә; ~ **обман** күрәләтә алдау

созыв сакрылыш, сакрыу, йыйыу; ~ **съезда** съезд сакрыу; **сессия** десятого ~а унынсы сакрылыш сессияһы

соискание: на ~ **государственной премии** дәүләт премияһы алыуға (*алыу өсөн*)

соискатель дәғүәсә, (*дәрәжә*) алырға теләүсә; ~ **докторской степени** докторлык дәрәжәһе алыуға дәғүә итеүсә

сокращение, сократить кысқартыу, кәметеү, азайтыу; ~ **расходов** сығымдарзы кәметеү; ~ **статьи** мәкәләне кысқартыу; ~ **рабочего дня** эш көнөн кысқартыу

сокращенный кысқартылған, кысқа; ~ **рабочий день** кысқартылған эш көнө

сокровищница 1) хазина, байлык; ~ **знаний** белем хазинаһы; 2) казна

солидарность теләктәшлек, фекерҙәшлек, уртаҡ яуаплылык

солипсизм солипсизм (*субъектив идеализмдың бер формаһы*)

сообщение 1) хәбәр, белдереү; **официальное** ~ рәсми белдереү; 2) сығыш; **небольшое** ~ зур булмаған сығыш; 3) элемент, бәйләнеш, аралашыу; **железнодорожное** ~ тимер юл элементһе

сообщество берләшмә; **экономическое** ~ иктисади берләшмә
соответствие ярашыу, тура килеү, тап килеү, тәңгәллек; ~ **интересов** мәнфәгәттәрзең тура (*тан*) килеүе; ~ **с законом** законға ярашлылык

соотечественник ватандаш, илдәш

соотношение нисбәт, үз-ара мөнәсәбәт, үз-ара бәйләнеш; ~ **сил** көстәр нисбәте

соперничество ярыш, ярышыу, бер-береһен узырға тырышыу, тиндәшеү; көндәшлек

сопоручитель яуаплылыкты үз өстөнә уртақ йөкмәүсе

сопроводительный озатыу; ~ое **письмо** озатыу хаты; бергә теркәп ебәрелә торған, теркәмә; ~ **документ** бергә теркәп ебәреләүсе документ, теркәмә документ

сопровождать озатып йөрөү; ~ **гостя** кунакты озатып йөрөү; ~ **заявление справкой** ғаризаға белешмә теркәп ебәрәү

сопровождающий: ~ие **лица** озатып йөрөүсе кешеләр

соратник көрәштәш, аркалаш

соревнование ярышыу, ярыш, бәйге; ~ **бригад** бригадалар ярышы

сословие сословие, катлам (*мирас хокуктары һәм бурыстары булған социаль катлам*); **привилегированные** ~я өстөн катламдар (*сословиелар*)

сослуживец хезмәттәш, бергә эшләгән кеше

состав состав; **руководящий** ~ етәкселәр составы; **комиссия** в ~е **пяти человек** биш кешенән торған комиссия; (*юр.*) ~ **преступления** енәйәт составы; **находиться в** ~е **делегатов** делегаттар араһында булыу

состояние 1) хәл; **экономическое** ~ **страны** илдең иктисади хәле; 2) мөлкәт, милек, байлык, дәүләт, мал-мөлкәт; **нажить** ~ мал-мөлкәт йыйыу; 3) торош; ~ **судна** судноның торошо; 4) халәт; **внутреннее** ~ **человека** кешенең эске халәте

состязание ярыш, бәйге, узыш; еңешеү, һүз көрәштереү

существование һыйышып йәшәү; **мирное** ~ һыйышып тыныс йәшәү

сотрудник хезмәткәр; **научный** ~ ғилми хезмәткәр; **литературный** ~ әзәби хезмәткәр

сотрудничество хезмәттәшлек; **экономическое** ~ иктисади хезмәттәшлек

софизм софизм (формаль яктан дөрөс күренгән, ә асылда ялган һыгымта)

софистика софистика (софизмга нигезләнеп фекер йөрөтөү)

социал-демократ социал-демократ (социал-демократик партия ағзаһы)

социал-демократизм социал-демократизм (социал-демократияның идеологияһы һәм тактикаһы)

социал-демократический социал-демократик, социал-демократ; **~ая партия** социал-демократтар партияһы, социал-демократик партия; **~ое движение** социал-демократик хәрәкәт

социал-демократия социал-демократия (1) демократик социализм идеяларын тормошка ашырыу өсөн сығыш яһаған идеологик һәм сәйәси ағым; 2) XIX быуаттың азағында барлыкка килгән социалистик партияларҙың дөйөм исеме)

социализация, социализировать социалләштереү, дөйөмләштереү (хосуси милектән дөйөм халык милкенә әйләндереү); **~ земли** ерҙе дөйөмләштереү

социализм социализм (коммунизмдың тәүге фазаһы); **научный** ~ фәнни социализм

социалист социалист (социалистик партия ағзаһы); **левые** ~ы һул социалистар; **правые** ~ы уң социалистар

социалистический 1) социалистик, социализм; **~ая революция** социалистик революция; **~ое общество** социалистик йәмғиәт, социализм йәмғиәте; **~ строй** социалистик королош, социализм королошо; 2) социалистик; **~ие партии** социалистик партиялар

социалист-революционер социалист-революционер (эсер)

социал-реформизм социал-реформизм (социалистик хәрәкәттә реформизмдың теорияһы һәм практикаһы)

социал-шовинизм социал-шовинизм (халык-ара эшселәр хәрәкәтендәге ағым)

социал-шовинист социал-шовинист (социал-шовинизм сәйәсәтен яклаусы)

социально-политический социаль-сәйәси, ижтимағи-сәйәси; **~ строй** ижтимағи-сәйәси королош

социально-экономический социаль-иктисади, ижтимағи-иктисади; **~ая политика** социаль-иктисади сәйәсәт

социальный социаль, ижтимағи; **~ое неравенство** социаль тигеңсизлек; **~ое обеспечение** социаль тәминәт; **~ое положение** социаль хәл; **~ое происхождение** социаль сығыш; **~ое страхование** социаль страховкалау; **~ые противоречия** социаль каршылыктар; **~ слой** социаль катлам

социологический социологик; **~ие исследования** социологик тикшеренеүҙәр

социология социология (*йәмғиәттең дөйөм үҫеш закондары тураһындағы фән*)

социометрия социометрия (*коллективта шәхес-ара мөнәсәбәттәрҙе өйрәнеүҙең социаль-психологик алымы*)

соционика соционика (*кеше шәхесенең тибьин билдәләү һәм уның менән тейешле мөнәсәбәттәр урышлаштырыу технологияһын өйрәнеүсе ижтимағи фән*)

социум социум (*билдәле типтағы кешеләр берлеге, мәс., кәбилә, милләт*)

соцстрах (*социальное страхование*) социаль страховкалау

союз союз, берлек (*ижади ижтимағи ойошма*); **~ писателей** язуысылар берлеге; **~ художников** рәссамдар берлеге; **профессиональный** ~ профессиональ союз; **~ рабочих и крестьян** эшсе һәм крәстиәндәр союзы; **военный** ~ хәрби союз

союзный союздаш; **~ая республика** союздаш республика; **~ые войска** союздаш ғәскәрҙәр; **~ договор** союздашлык договоры

спадфляция төшөнкөлөк (*инфляцияның көсәйә барыуы шарттарында етештереүҙең кәмеүе*)

спекуляция спекуляция, алыпһатарлык

специализация махсуслашыу, махсуслаштырыу; **~ производства** производствоны махсуслаштырыу

специализированный махсуслашкан; **~ая торговля** махсуслашкан сауза (*билдәле төр тауарҙар менән сауза итеү*); **~ое хозяйство** махсуслашкан хужалык

специалист белгес

специальность специальность, һөнәр, махсус һөнәр

специальный махсус; **~ое образование** махсус белем (*биреу*); **~ые войска** махсус ғәскәрзәр; **~ фонд** махсус фонд; **~ корреспондент** (*спецкор*) махсус хәбәрсе

спикер спикер (*парламенттың түбәнге палатаһы рәйесе*)

спиритизм спиритизм (*әруахтар менән аралашыу мөмкинлегенә ышаныу*)

спиритуализм спиритуализм (*рухты ысынбарлыктың төп нигеҙе, сығанағы тип иҫәпләүсе объектив-идеалистик философик карау*)

список 1) исемлек, тезмә; **~ избирателей** һайлаусылар исемлеге; 2) күсермә; **древнейшие ~ки летописи** йылъязманың иң боронғо күсермәләре

сплоченность тупланғанлык, ойошканлык, берҙәмлек; **~ коллектива** коллективтың тупланғанлығы

сподвижник көрәштәш

спонсор спонсор, бағыусы (*теге йәки был сараны финанслаусы кеше йәки ойошма*)

спонсорство спонсорлык, бағыусылык

спор бәхәс, һүз көрәштереу, дәғүә, низағ

способ ысул; **~ производства** етештереу ысулы

способность һәләтлек; **покупательная ~** һатып алыу һәләтлеге

способствовать булышлык итеу, булышыу, ярҙам итеу

справедливость 1) ғәҙеллек, хаклык, нигеҙлелек, урынлы булыу; **~ решения** қарардың ғәҙеллеге; **~ требования** талаптың урынлы булыуы; 2) дәрәсләк

справедливый 1) ғәҙел, хак, тура; **~ судья** ғәҙел судья; **~ые законы** ғәҙел закондар; 2) хаклы, нигеҙле, урынлы; **~ гнев** урынлы асыуланыу; 3) хаклы, дәрәс; **~ое обвинение** дәрәс ғәйепләу

справка 1) справка (*документ*); 2) белешмә

справочник белешмә (*китап, брошюра һ. б.*)

спрос һорау, ихтыяж, талап; **иметь ~** үтемле булыу (*үтеу*)

среда мөхит, әйләнә-тирә, ара, тирә-йүн, тирә-як

средневековые урта быуат (*Европа тарихы өсөн V быуаттан алып XV быуатка тиклемге осор*)

средний урта, уртаса; **~ие специальные учебные заведения** махсус урта укыу йорттары; **~ класс** урта синиф; **~ заработок** уртаса эш хакы

средство 1) сара; **~а производства** етештереу саралары **~а массового уничтожения** күпләп юк итеу саралары; **транспортные** ~а транспорт саралары; 2) акса, средство; **оборотные** ~а әйләнештәге акса

срок срок, вакыт, мөззәт; **~ окупаемости** сығымдарзың каплаңнуу срогы; **~ службы** хезмәт итеу срогы; **процессуальные** ~и процессуаль сроктар (*гражданлык һәм енәйәт эштәре буйынса билдәләнгән сроктар, мәс., ялыу биреу срогы*)

срочность 1) сроклылык, мөззәтлелек, билдәле бер вакытка биреләү, вакытлыса биреләү; 2) ашығыслык, кисектергәнлек

срочный 1) сроклы, мөззәтле, билдәле бер вакытка бирелгән; **~ая ссуда** мөззәтле ссуда; 2) ашығыс; **~ая работа** ашығыс эш

срыв 1) өзөү, өзөклөк; **~ заседания** ултырышты өзөү; 2) уңышсызлык; **~ плана** ниәттең уңышсызлыкка орауы (*өзөлүе*); барып сыкмау

ссуда ссуда; **банковская** ~ банк ссудаһы; **долгосрочная** ~ озайлы ссуда

ссудный ссуда; **~ капитал** ссуда капиталы; **~ процент** ссуда проценты

ссылка 1) һөргөн; **политическая** ~ сәйәси һөргөн; 2) һылтанма, һылтану; **~ на первоисточник** тәүсығанаҡка һылтанма

стабилизационный: ~ые фонды тоторокландыруу фондтары (*базар мөнәсәбәттәренә күсеу шарттарында халыҡ хужалығының тотороклологон тәъмин итеу максатындағы бюджеттан тыш акса*); **~ монетарный фонд** қағыз акса әйләнешен тәъмин итеу фонды

стабилизация тотороклануу; нығытуу; **~ валюты** валютаны тоторокландыруу (*акса әйләнешен нығытуу өсөн дәүләт тарафынан саралар үткәреу*)

стабильность тотороклолоқ; **~ цен** хактарзың тотороклолоқо **ставка** ставка (1) *һуғыш вакытында кораллы көстәргә етәкселек итеу өсөн төзөлгән юғары орган*; 2) *ғәскәр баилығы урынлашқан урын*; 3) *эш хакы күләме*)

ставленник ставленник, куйылдык (*кемдеңдер теләге менән йәки яклауы аркаһында теге йәки был вазифаға куйылған кеше*)

стагнация торғонлок (*иктисадта*)

стадия стадия, баҫкыс, осор; **современная** ~ **развития** хәзәрге үҫеш осоро

стаж стаж; **трудовой** ~ хезмәт стажы; **кандидатский** ~ кандидатлык стажы

стажер стажер, стажировка үтеүсе

стан як (*көрәшеүсе, һуғышыусы як*); **тарафдар** (*иҗтимағи-сәйәси төркөм*)

стандарт стандарт; **действовать по** ~у стандарт буйынса эш итеү

стандартизация стандартлаштыруу

становление формалашуу, барлыкка килеү, етлегеү; ~ **нового человека** яңы кешенең формалашууы

старейшина аҡһакал, ырыу башлығы; **совет** ~ старейшиналар советы (*кайһы бер дәүләт ойошмаларында һайланма орган*)

старший 1) өлкән; ~ **научный сотрудник** өлкән ғилми хезмәткәр; ~ **корреспондент** өлкән хәбәрсе; 2) башлык; ~ **группы** төркөм башлығы

статистика статистика (1) *кешелек йәмғиәтенең һәм халык хужалығының һан яғынан үзгәрешен өйрәнә торған фән*; 2) *һәр төрлө күренештәрҙе иҫәпкә алыу*)

статистический статистика, статистик; ~ **учет** статистик иҫәп; ~ое **управление** (*статуправление*) статистика идаралығы

статс-секретарь статс-секретарь (*дәүләт секретары; АКШ-та сит ил эштәре министры*)

статус статус (*граждандың хокуки хәле*)

статус-кво статус-кво (*халык-ара хокукта билдәле бер вақытта булған законды, положениены билдәләү өсөн кулланылған термин*)

статут статут (*устав, положение*)

статья 1) мәкәлә; 2) статья; ~ **закона** закон статьяһы

стачечный стачка; ~ **комитет** стачка комитеты

стачка стачка (*забастовка, эш таишлау*); **политическая** ~ сәйәси стачка

стенгазета (*стенная газета*) стена гәзите

стенд **стенд**; **тексты докладов вывешены на ~ах** доклад текстары **стендтарға** эленгән

стендовый **стендка** эленгән; ~ **доклад** **стендка** эленгән доклад (*конференция, симпозиумдарза: телдән һөйләмәйенсә, артабан тикишерәү өсөн стендтарға элп куйылған доклад*)

стенограмма **стенограмма**; ~ **доклада** докладтың **стенограммаһы**

стенография **стенография** (*һөйләгәнде языу алымы*)

степень дәрәжә; 1) **ученая** ~ ғилми дәрәжә; **диплом первой ~и** беренсе дәрәжә диплом; 2) **кимәл**; **высшая** ~ **развития** үсештең юғары кимәле

стереотипный стереотип, бер үк төрлө, калыпка һалынған, окшаш, үзгәрешһез; ~ **доклад** бер үк төрлө доклад

стиль **стиль** (*эш алымдары*); ~ **руководства** етәкселек **стиле**

стимул **стимул** (*берәй нәмәне эшләүгә дәртләндерерүсә сәбәп*); **материальный** ~ матди стимул; **моральный** ~ мораль стимул

стимулирование стимуллаштырыу, кызыкһындырыу; ~ **производства** етештерерүзе стимуллаштырыу; **материальное** ~ матди кызыкһындырыу

стихийный стихиялы, ойошмаған, таркау; ~ое **выступление** стихиялы сығыш

стоимость 1) киммәт; **меновая** ~ алмашыу киммәте; **потребительная** ~ кулланыу киммәте; **прибавочная** ~ өстәмә киммәт; 2) хак; ~ **товара** тауар хақы

стоицизм **стоицизм** (*филос.*)

столбец бағана (*мәс., гәзиттә*)

столкновение бәрелеш; **классовые** ~я синфи бәрелештәр

сторонник яклаусы, яклы, тарафдар; ~и **мира** тыныслык яклылар

стортинг **стортинг** (*Норвегия парламенты*)

страна ил; **демократические** ~ы демократик илдәр

страноведение илде өйрәнәү, ил өйрәнәү фәне

стратег стратег, стратегия белгесе

стратегический стратегик; ~ **план** стратегик план; ~ие **резервы** стратегик резервтар

стратегия стратегия (1) *һуғыш алып барыу оҫталығы; 2) иж-тимағи-сәйәси көрәшкә етәкселек итеү оҫталығы)*

страхование страхование, страховкалау; **добровольное** ~ ирек-ле страхование; **личное** ~ шәхси страхование; **обязательное (окладное)** ~ мәжбүри страховкалау; **социальное** ~ социаль страхования; ~ **имущества** мөлкәттә страховкалау; ~ **жизни** ғүмерҙе стра-ховкалау

страхователь страховкәләтүсү (*страховка игәнәләре түләүсе*)

страховой страхование, страховка, страховкалау; **~ая органи-зация** страховкалау ойошмаһы; **~ая сумма** страховка суммаһы (*страховкалау договоры буйынса түләнергә тейешле иң юғары сумма*); **~ое возмещение** страховка аксаһы менән зыянды каплау; **~ агент** страховкалаусы агент; **~ взнос** страховка игәнәһе (*түләүе*); **~ фонд** страхование фонды (*бәлә-каза булған оҫракта тоғоноу өсөн булдырыла торған фонд*)

страховщик страховкалаусы

строй королош; **экономический** ~ общества йәмғиәттең икти-сади королошо; **общественный** ~ йәмғиәт королошо

структура структура, төҙөлөш; ~ **государственного строя** дәүләт королошо структураһы; ~ **народного хозяйства** халыҡ ху-жалығы структураһы; **экономическая** ~ иктисади структура

структурный: ~ **кризис** структура кризисы (*иктисадта айы-рым тармактарҙың тигеҙһеҙ үҫеше аркаһында килеп тыуған кри-зис*); **~ая политика** структура сәйәсәте

ступень баҫкыс; **~и развития** үҫеш баҫкыстары

стяг әләм, байраҡ

субботник өмә, шәмбе өмәһе; **провести** ~ өмә үткәрәү

субвенция субвенция (*хөкүмәттең урындағы власть органа-рына аксалата пособие биреүе*)

субординация субординация (*кесе хеҙмәткәрҙәрҙең үҙенән юғары хеҙмәткәрҙәргә буйһоноуы*)

суброгация суброгация (*иҫке законға өлөшләнә өҫтәмә индереү*)

субсидия субсидия (*аксалата ярҙам*); **государственная** ~ дәүләт субсидияһы

субстанция субстанция, тәүнигез, асыл, төп ерлек

субституция субституция, алмаш (юр.) *васыятта алмаш вариҫ билдәләү, тәүге мирассыға өстәп икенсе вариҫ куйып торору*)

субъект субъект, шәхес

субъективизм субъективизм (1) *объектив ысынбарлыкты һанға һукмаусы, тәбиғәт һәм йәмғиәттең объектив закондарын инкар итеүсә философик позиция; 2) объектив булмаған караш, үз шәхесендән сығып кына фекер йөрөтөү*)

субъективист субъективист

субъективный субъектив; **~ая оценка** субъектив баһа; **~ идеализм** субъектив идеализм; **~ метод** субъектив алым; **~ подход** субъектив караш

суверенитет суверенитет, бойондорокһозлоқ, үзаллылык, мәстәкиллеқ

суверенный суверенлы, үз аллы, бойондорокһоз, мәстәкил

суд 1) суд; **третейский** ~ третей суды, аралашсы (*өсөнсө яқ*) суды (*конфликтлы эште өсөнсө, битараф яқтың хәл итеүе*); **мировой** ~ мировой суд; **~ присяжных** присяжныйзар суды; 2) хөкөм; **привлечь к ~у** хөкөмгә тартыу; 3) фекер, хөкөм; **отдать на ~ зрителей** тамашасылар хөкөмөнә тапшырыу; **~ совести** выждан хөкөмө

судебный 1) суд; **~ое заседание** суд ултырышы; 2) хөкөм; **~ое дело** хөкөм эше

судить 1) фекер йөрөтөү, хөкөм итеү (*кылыу*), баһа биреү, уйлау; **~ о политике** сәйәсәт тураһында фекер йөрөтөү; 2) хөкөм итеү, суд эшен алып барыу, суд яһау; **~ преступника** енәйәтсене хөкөм итеү; 3) ғәйепләү, яманлау, тикшереү; **победителей не ~ят** енеүселәрзе ғәйепләмәйзәр; 4) судья вазифаһын үтәү (*башкарыу*)

судопроизводство суд эштәрен алып барыу, суд эштәрен үтәү

судоустройство суд королошо, суд төзөлөшө

судья судья; **мировой** ~ мировой судья; **народный** ~ халық судьяһы

суеверие хөрәфәт, юк-барға ышаныу

суждение 1) фекер, уй, фекер йөрөтөү; 2) хөкөм; **вынести на ~** хөкөмөнә сығарыу

султан солтан (*кайһы бер мосолман илдәрендә дәүләт башлығы*)

султанат солтанлык (*ул башында солтан торған дәүләт*)

суфизм суфыйлык, суфыйсылык (исламда мосолман йолаларын *инкар итеүсе ағым*)

сухой: «~ закон» «коро закон» (*илдә иҫерткес эсемлектәр етештереү, һатыу һәм кулланыуҙы тыйыу*)

существенный төп, мөһим, әһәмиәтле, етди; **~ое отличие** етди айырма; **~ признак** мөһим билдә

существо асыл, нигеҙ, төп нигеҙ; **~ вопроса** мәсьәләнең асылы

сущность асыл; айыш, **вникнуть в ~ вопроса** мәсьәләнең асылына (*айышына*) төшөнөү

сфера өлкә, даирә; **~ материального производства** матди байлык етештереү өлкәһе; **~ обслуживания** хеҙмәтләндереү (*хеҙмәт күрһәтеү*) өлкәһе; **~ деятельности** эшмәкәрлек өлкәһе

сформировать ойоштороу, туплау, барлыкка килтереү, төзөү, короу; **~ правительство** хөкүмәт төзөү

сформулировать әйтеп биреү; **~ вопрос** мәсьәләне айышлы итеп әйтеп биреү

сфрагистика сфрагистика (*мисәттәрҙе өйрәнеүсе тарихи фән, геральдика һәм нумизматика менән бәйле*)

схематизм схематизм, схемалылык (*әҙер схемалар буйынса ғына фекер йөрөтөп, эштең асылына хилафлык килтереү*)

схоластика схоластика (*тормош һәм практиканан йырак торған, тәжрибә һынауы үтмәгән беләм, коро фәлсәфә, мәғәнәһеҙ бәхәс*)

схоластичный схоластик, схоластикаға нигеҙләнгән, формаль, схоластикаға хас, тормоштан айырылған; **~ые рассуждения** мәғәнәһеҙ фәлсәфә һатыу

сценарий сценарий (*теге йәки был хәл-вақиғаны алдан ентекләп әҙерләп куйыу*); **~ государственного переворота** дәүләт түңкәрелешенең сценарийы; алдан королған план

счет счет, иҫәп

счетный иҫәпләү, хисаплау; **~ая комиссия** иҫәпләү комиссияһы

счет-фактура счет-фактура (*ойошмалар араһында үз-ара иҫәпләшеү документы*)

сырье сеймал; **промышленное** ~ сәнәғәт сеймалы; **сельскохозяйственное** ~ ауыл хужалығы сеймалы; **давальческое** ~ эшкәртеп алыу өсөн бирелгән сеймал; **вторичное** ~ икенсел сеймал

сырьевой сеймал; **~ые ресурсы** сеймал ресурстары
сюзерен сюзерен (*урта быуаттарға Көнбайыш Европала эре феодал, сеньор*)

сюзеренитет сюзеренитет (*феодализм дәүерендә сюзерендар менән вассалдар араһында договор аша сағылдырылған власть мөнәсәбәттәре системаһы*)

сюрвейер сюрвейер (*страховкалауға алыныусы мөлкәтте тикшерепсә агент*)

T

таджики тажиктар

табу табу, тыйыу; **наложить** ~ тыйыу Һалыу

тайм-аут тәнәфес; **парламент** взял ~ парламент тәнәфес алды

тайна сер; **военная** ~ хәрби сер; **государственная** ~ дәүләт сере; ~ **голосования** тауыш биреп сере; ~ **переписки** хатлашыу сере

тайный: ~**ое** голосование йәшерен тауыш биреп

тактика тактика; ~ **предвыборной кампании** һайлау алды кампанияһы тактикаһы

талмуд талмут (1) *йәһүдтәрҙең дин, хокук, көнкүреш һ. б. мәсьәләләр буйынса кағиҙәләр йыйынтығы*; 2) (*күсмә мәғ.*) айышына төшмәйенсә, өстән-мөстән генә белеү, хәрефкә йәбешеп ятыу, схоластика)

талмудизм талмутсылык, хәрефкә йәбешеп ятыу, өстән-мөстән генә белеү

таможенный таможня; **~ая блокада** таможня блокадаһы (*бер йәки бер нисә илдең тауарҙарын индермәү максатында икенсе илдәрҙең уларҙы изоляциялауы*); **~ая политика** таможня сәйәсәте (*экспорт һәм импортының күләмен, структураһын һәм шарттарын яйға һалыу буйынса дәүләт эшмәкәрлеге*); **~ое право** таможня хокуғы; **~ые пошлины** таможня пошлиналары; ~ **союз** таможня союзы

таможня таможня (*ил сиге аша үтә торған тауарҙарҙы тикшерепсә һәм таможня пошлиналары алыусы учреждение*)

тандем (күсмә мәг.) килешеп эш итеү (ике сәйәси партияның, төркөмдөң йәки этәксенең үз-ара яраштырылган эшмәкәрлеге)

тариф тариф; **железнодорожный** ~ тимер юл тарифы; **коммунальные** ~ы коммуналь тариф

тарификация тарификациялау, тариф билдәләү

тарифный тариф; ~ая система тариф системаһы; ~ая ставка тариф ставкаһы

татары татарҙар

твердость ныклык, какшамаслык, тотороклолок; ~ **убеждений** инаныуҙарзың ныклығы

твердый 1) какшамас, ныклы, тоторокло, үзгәрмәс; ~ое **решение** ныклы карар; 2) көслө, тәүәккәл; ~ **характер** көслө характер; 3) каты, кәтғи, рәхимһез, аяуһыз; ~ая **рука** каты кул; ~ая **валюта** – *кара: свободно обратимая валюта*

твердыйя терәк, ныклы таяныс; ~ **мира** тыныслык терәге

творение әсәр, ижад емеше, ижади эш

творец ижадсы, ижад итеүсе, барлыкка килтереүсе, тыузырыусы; **народ-** ~ ижадсы халык

творить 1) ижад итеү, булдырыу, тыузырыу, төзөү, барлыкка килтереү; ~ **новую жизнь** яңы тормош төзөү; 2) эшләү, башкарыу, кылыу, яһау; ~ **добро** яҡшылык эшләү; ~ **беззаконие** канунға каршы эш кылыу

творческий ижади; ~ая **инициатива** ижади башланғыс; ~ **труд** ижади хезмәт

творчество ижад; **свобода** ~а ижад ирке (*азатлығы*)

тезис тезис (*докладтың, лекцияның һ. б. кыскаса язылган төп положениелары*)

теизм теизм (*донъя Алла ихтыяры менән барлыкка килтерелгән һәм уның тарафынан идара ителә тип раслаусы дини-философик тәғлимәт*)

текучесть алмашыныусанлык, үзгәрәүсәнлек, даими булмау; ~ **кадров** кадрҙарзың даими алмашынып тороуы

текущий хәзерге, әлегә, ошо, ағымдағы; ~ая **политика** ағымдағы сәйәсәт; ~ **момент** әлегә мәл

теледебаты телебәхәстәр (*телевидение аша күрһәтелеүсә фекер алышыу*); **предвыборные** ~ һайлау алды телебәхәстәре (*һай-*

лау алдынан программа мәсәләләре буйынса алып барылган фекер алышыуларҙы телевидение аша күрһәтәү)

телеология телеология (тәбиғәттә бөтә нәмә максатка ярашлы королған, һәр үсеи – алдан куйылған максаттың үтәлеүе ул тип раслаусы идеалистик тәғлимәт)

тематика тематика; **общественно-политическая** ~ ижтимағи-сәйәси тематика

тематический тематик; ~ **план** тематик план

темп темп, тизлек, йылдамлыҡ, ырамлылыҡ, йәһәтлек

тенденциозность тенденциозлыҡ, бер яклылыҡ, объектив булмау

тенденциозный тенденциоз, бер яклы, объектив булмаған;

~ **подход к проблеме** проблемаға бер яклы караш

тенденция тенденция 1) йүнәлеш, ынтылыш; 2) бер яклы фекер

тендер тендер (коммерция конкурсы)

теневи́к «күлэгәләге» иктисад эшмәкәре, йәшерен эш итеүсе эшкыуар

теневой: ~**ая экономика** «күлэгәләге» иктисад (законһыз табыш алыуҙы максат итеп куйған йәшерен йәки рәсми рәүештә иҫәпкә алынмаған хужалыҡ-иктисади эшмәкәрлек); ~ **кабинет** күлэгәләге кабинет (партиялары еңә калһа, яңы хөкүмәт төҙөүгә дәғүә итеүсе бер төркөм йогонтоло парламентарийҙар)

теократический теократик; ~ **строй** теократик королош, теократия королошо

теократия теократия (сәйәси власть дин баишыҡтары кулында булған идара формаһы)

теология теология (Алла хаҡындағы дини ғилем)

теоретический теоретик; ~**ая основа** теоретик нигеҙ; ~ **семинар** теоретик семинар

теория теория; ~ **познания** танып беләү теорияһы

теософия теософия (дини тәғлимәт)

терапия: **шоковая** ~ шок (шаңкытыу) терапияһы (иктисадты һауыҡтырыу максатында күрелгән киҫкен саралар аркаһында тормоштоң бик ныҡ насарайыуы)

термин термин; **политический** ~ сәйәсәт термины, сәйәси термин

территориальный территориаль; ~ые воды территориаль һыу-зар; ~ые войска территориаль ғәскәрзәр; ~но-производственный комплекс территориаль-етештереү комплексы

территория территория

террор террор (*сәйәси дошмандарҙы курқытыу, көс кулланып юк итеү сәйәсәте*)

террористический террористик; ~ая организация террористик ойошма; ~ акт террористик акт

терроризм терроризм (*террор сәйәсәте һәм практикаһы*); **международный** ~ халык-ара терроризм

тест тест (*һынау*); **пройти** ~ тест үтеү; ~ на психологическую **совместимость** психологик яктан үз-ара һыйышыуға тест

тестирование тест үткәреү (*белем кимәлен билдәләү алымы*)

техника техника (*теге йәки был эшмәкәрлектә күнекмәләр һәм алымдар йыйылмаһы*); **организационная** ~ ойоштороу техникаһы

технизм технизм (*эштең асылына зыян килтереп, уның техник яғы менән генә мауығыу*)

технический 1) техник; ~ **прогресс** техник прогресс; ~о-экономические показатели техник-иктисади күрһәткестәр (*предприятиеларҙың матди-етештереү базаһын һәм ресурстарҙы комплекслы файҙаланыуҙы характерлаусы күрһәткестәр*); 2) техник (*етәксе кушканды ғына үтәүсә кеше*); ~ **исполнитель** техник башкарыусы

технократия технократия (*сәнәғәткә һәм сәйәсәткә етәкселек итеүсә юғары техник белемле белгестәр катламы*)

технологический: ~ая война технологик һуғыш (*илдәр араһында фәнни-техник өлкәләге конкуренция аркаһында иктисади мөнәсәбәттәрҙең кискенләшеүе*)

тиран тиран, залим, изеүсә, ғазаплаусы, яфалаусы

тирания тирания, йәбер, золом, залимлыҡ

титул титул (*һиндәйҙәр эшмәкәрлек өлкәһендә күрһәткән хеҙмәттәре, уңыштары өсөн бирелә торған исем*); ~ **чемпиона** чемпион титулы

титуловать титулы, исеме, дәрәжәһе буйынса атау

товар тауар (*һатыу, алыш-биреш өсөн етештерелгән продукт*); **~ы культурно-бытового назначения** мәзәни-көнкүреш тауарзары; **~ы широкого потребления** киң кулланыу тауарзары

товарищество ширкәт; **~ с ограниченной ответственностью** яуаплылығы сикләнгән ширкәт; **рыночное ~** базар ширкәте

товарность тауарлылык (*һатыу өсөн продукция етештереү һаләтлеге*); **высокая ~ сельского хозяйства** ауыл хужалығының юғары тауарлылығы

товарный тауар; **~ая продукция** тауар продукцияһы (*сәнәғәт һәм ауыл хужалығы тарафынан һатыу өсөн етештерелгән бәтә әҙер продукцияның аксалата сағылышы*); **~о-денежные отношения** тауар-акса мөнәсәбәттәре (*тауар етештереү һәм һатыу баришында барлыкка килгән ижтимағи мөнәсәбәттәр*); **~ое производство** тауар етештереү (*продукттар етештереүсенең үзенә топтоу өсөн түгел, ә алмаштырыу өсөн етештерелә торған ижтимағи етештереү формаһы*); **~ое хозяйство** тауар хужалығы; **~ые ресурсы** тауар ресурстары (*эске һәм тышкы базарҙарға һатыу өсөн тәғәйенләнгән кулланыу предметтары*); **~ запас, ~ые резервы** тауар запастары, тауар резервтары (*әйләнештә булған тауарҙар*); **~ капитал** тауар капиталы; **~ фетишизм** тауар фетишизмы (*хосуси милекселеккә нигеҙләнгән тауар етештереү шарттарында етештереү мөнәсәбәттәрен фетишика әйләндереү*)

товарообмен тауар алмашыу

товарооборот тауар әйләнеше

товаропроизводитель тауар етештереүсе

тождество тиндәшлек, окшашлык, бер ишлек, берзәйлек; **~ взглядов** караштарҙың берзәйлеге

толерантность толерантлык, түземлелек, түзеп карау

толкование аңлатма биреү, аңлатыу; **~ законов** закондарға аңлатма биреү

торги (*аукцион*) һатыу, сауҙалашыу, аукцион аша һатыу

торговля сауҙа; һатыу; **внешняя ~** тышкы сауҙа; **внутренняя ~** эске сауҙа; **кооперативная ~** кооперация сауҙаһы; **оптовая ~** күмәртә сауҙа, күмәртәләп һатыу; **розничная ~** ваклап һатыу, даналап һатыу

торговый сауза; **~ая палата** сауза палатаһы (төрлө илдәр араһында тышкы сауза мөнәсәбәттәрен үстөрөгә булышыусы ойошма); **~ая прибыль** сауза табышы; **~ая сеть** сауза селтәре; **~ые монополии** сауза монополиялары; **~ баланс** сауза балансы; **~ капитал** сауза капиталы (тауар әйләнешендә йөрөгән капитал); **~ое представительство** (*торгпредство*) сауза вәкиллеге (сит илдә дәүләттең тышкы сауза монополияһын тормошқа ашырыусы орган); **~ая декларация** сауза декларацияһы (тауарҙың күләме, сифаты, хаҡы, етештереүсеге тураһында мәғлүмәттәрҙе үз эсенә алған документ)

торгпредство сауза вәкиллеге

торжественность тантаналылык

торжественный тантаналы; **~ое собрание** тантаналы йыйылыш

торжество 1) тантана, байрам; 2) еңеү, өстөн сығыу, еңеп сығыу; **~ справедливости** ғәзеллектен еңеп сығыуы

тоталитаризм тоталитаризм (1) авторитар дәүләттең бер формаһы; 2) авторитаризмды яклаусы сәйәси караш)

тоталитарный тоталитар; **~ое государство** тоталитар дәүләт (йәмғиәт тормошоноң бөтә өлкәләре тулыһынса дәүләт контроле астында булған авторитар дәүләт формаһы)

тотальный тоталь; **дөйөм**; **~ая война** тоталь һуғыш; **~ая мобилизация** дөйөм мобилизация

традиционный традицион, ғәзәти; **~ праздник** традицион байрам

традиция традиция, ғәзәт, ғөрөф-ғәзәт, йола, тәртип

трактат трактат, ғилми эсәр, килешеү, халык-ара договор;

мирный ~ тыныслык трактаты

трактование аңлатуу, асып биреү, төшөндөрөү, аңлатма биреү; **~ по-новому** яңыса аңлатуу

трансакция трансакция (бер-береһенә юл куйыуға нигеҙләнгән сәйәси, юридик һ. б. килешеү)

транснациональный халык-ара, бер дәүләт сигенән сыккан, бер дәүләт менән генә сикләnmәгән; **~ые связи** халык-ара бәйләнештәр

трафарет трафарет, калып, таушалған өлгө, искергән үрнәк

требование талап; **~я устава** устав талаптары

требовательный талапсан; ~ **начальник** талапсан түрә, етәксе
тред-юнионизм тред-юнионизм (*эшселәр һәм профсоюздар хәрәкәтендә бары иктисади талаптар ғына куйған реформистик ағым*)

трест трест (1) *төрзәш бер нисә предприятие берләшмәһе; 2) төзөлөш эшендә төп ойоштороу-производство берәмеге*); **строительный** ~ төзөлөш тресы

третий: «~рейх» «өсөнсө рейх», өсөнсө империя (Германия империяһы); ~**ья власть** өсөнсө власть (суд, юриспруденция органдары); ~**ья волна эмиграции** эмиграцияның өсөнсө тулқыны (70–80-се йылдарҙа СССР-ҙан күпләп китеү); **страны** ~го мира өсөнсө донъя илдәре (*үсеш юлына басқан илдәр*)

третировать күрәләтә кәмһетеү, түбәнһетеү, кәмһетеп карау
третьемироведение өсөнсө донъя илдәре тураһында тикшеренеүҙәр комплексы

трибун трибун (*һөйләү оҫталығына эйә булған йәмәғәт эшмәкәре, публицист*)

трибуна трибуна, мөнбәр; **газета** – **подлинная** ~ **общественного мнения** гәзит – ысын-ысындан йәмәғәтселек фекере трибунаһы

трибунал трибунал (*ғәҙәттән тыш суд органы*); **военный** ~ хәрби трибунал; **революционный** ~ революцион трибунал

трипартизм трипартизм, өс яклылык, өс яктан (*профсоюз, эшкыуарҙар һәм дәүләт вәкилдәре катнашлығында өс яклы компромислы килешеү төзөүҙе максат итеп куйған консультациялар*)

триумвират триумвират (*берлектәге сәйәси эшмәкәрлек алып барыу өсөн өс кешенең килешеүе*)

триумф триумф, тантана, казаныш

троцкизм (ист.) троцкистлык (*эшселәр хәрәкәтендәге ағым*)

троянский конь (күсмә мәғ.) йәшерен (мәкерле) уй-ниәт, хыянат

тройственный: ~ **союз** өс яклы союз; ~**ое соглашение** өс дәүләт килешеүе

тронный: ~**ая речь** тәхет нотоҫо (*монархтың тантаналы осрактарҙа һөйләгән телмәре*)

труд хезмэт; **общественный** ~ ижтимағи хезмэт; **умственный** ~ акыл хезмэте; **физический** ~ физик хезмэт; **частный** ~ хосуси хезмэт; **охрана** ~а хезмэте һаклау

трудовой хезмэт; **~ая дисциплина** хезмэт дисциплинаһы; **~ая книжка** хезмэт кенәгәһе; **~ое воспитание** хезмэт тәрбиәһе; **~ое законодательство** хезмэт закондары; **~ое право** хезмэт хокуғы; **индивидуальная ~ая деятельность** индивидуаль хезмэт эшмәкәрлеге
трудоемкий: ~ район эшсе көсө артык булған район
трудоспособность хезмәткә яраклылык, эшкә һәләтлелек
трудоустройство эшкә урынлаштырыу
трудящиеся хезмәтсәндәр; ~ **массы** хезмәтсән массалар
трюизм трюизм, һәр кемгә мәғлүм хәкикәт, дөйөм билдәле
 һүҙҙәр

тувинцы тувалар

турки төрөктәр

туркмены төркмәндәр

убеждение инаныс, караш, ныклы фекер; күндереү; **отстаивать свои ~я** үз караштарыңды яклау

убежденность ышанғанлык, инанғанлык; ~ **в своей правоте** үзендең һаҡлы булыуыңа инанғанлык

убежденный 1) ышанған, инанған; 2) тайпылмаһ, ҡаҡшамаһ, нык тороусан; ~ **революционер** тайпылмаһ революционер

убыток зыян, зарар; **терпеть** ~ки зыян күрөү

убыточный зыян, зарар килтерә торған, зыянлы, зарарлы; ~ое дело зыянлы эш (*зыян күрелә торған эш*)

уважение ихтирам, хөрмәт; **проявить** ~ ихтирам күрһәтеү

уведомить хәбәр итеү, белдереү; ~ **о начале заседания** ултырыштың башлануы тураһында хәбәр итеү

уведомление белдереү қағызы (*хаты*); **получить** ~ белдереү қағызы алыу

увековечить мәңгеләштереү; ~ **память героев** батырзарзын иштәлеген мәңгеләштереү; **гүмерлеккә** (*мәңгегә*) иштә калдырыу, мәңгегә иштәлек булып калыу

увенчать уңышлы теүәлләү, уңышлы тамамлау

уверенность ышанғанлык, ныклы ышаныс, ышаныу; ~ **в победе** еңегә ныклы ышаныс

увольнение эштән сыгарыу, эштән бушатыу

угнетатель изеүсе

угнетение изеү; **национальное** ~ милли изеү

уголовный еңәйт; ~**ая ответственность** снәйәт яуаплылығы; ~**ое дело** еңәйт эше; ~ **кодекс** еңәйт кодексы (*ниндәй эштәрзең еңәйт булып ишәпләнеүен һәм улар өсөн ниндәй яза кулланылыуын билдәләүсе кодекс*); ~**о-процессуальный кодекс** еңәйт-процессуаль кодексы

удмурты удмурттар

удовлетворение кәнәғәтләндереү; ~ **законных прав** законлы хокуктарзы кәнәғәтләндереү

удовлетворить 1) кәнәғәтләндереү, кандырыу, үтәү; ~ **потребности населения** халык ихтыяждарын кәнәғәтләндереү; 2) тура килеү, яуап биреү, ярау; ~**ять всем требованиям** бөтә талаптарға яуап биреү

удостоверение танытма, танытма кағызы; ~ **личности** шәхес танытмаһы

удостоверить раслау, дөрөсләү, дөрөслөгөн раслау, танытма биреү; ~ **правильность документа** документтың дөрөслөгөн раслау уезд өйәз (*административ-территориаль берәмек*)

узаконение 1) закон көсөнә эйә булған рәсми акт, кағизә, карар; **сборник правительственных ~ий** хөкүмәт карарзary йы-йынтығы; 2) законлаштырыу, канунлаштырыу

узаконенный законлаштырылған, канунлаштырылған, канун итеп кабул ителгән, рәсмиләштерелгән

узаконить 1) законлаштырыу, канун (*закон*) көсөнә индереү, рәсмиләштереү, законлы итеү; 2) дөрөсләү, дөрөс тип таныу, ризалашыу

узбеки үзбәктәр

узковедомственный тар ведомствосылык, үз ведомствоһы мәнфәғәтенән сығып; ~ **подход к делу эшкә** үз ведомствоһы мәнфәғәтенән сығып карау

узконациональный тар милли; ~ **взгляд на события вакиғаға** тар милли күзлектән карау

узник: ~ **совести** выждан тотконо (*кеше хокуктарын яклау йәки әзәби эшмәкәрлектәре, шулай ук дини инаныулары өсөн хөкөм ителгәндәр*)

узукапия узукапия (*теге йәки был әйбергә күптән эйә булғанлыктан, милек хокуғы алыу*)

узурпатор узурпатор (*хакимлыҡты йәки башка берәүҙең хокуктарын законһыз рәүештә үз кулына алған кеше*)

узурпация узурпация (*власть, нимәгә лә була хокукты законһыз рәүештә үз кулыңа алыу*)

уйгуры уйғырзар

указ указ (*юғары власть органының йәки дәүләт башлығының карары*)

указание күрһәтмә

уклад уклад (*ижтимағи тормошта, хужалықта, көнкүрештә урынлашкан тәртип, королю*); **общественно-экономический** ~ ижтимағи-иктисади уклад (*билдәле ижтимағи-иктисади формацияның етештереү мөнәсәбәттәре системаһы*)

уклон тайпылыш; **левый** ~ һул тайпылыш; **правый** ~ уң тайпылыш

уклонение: ~ **от военной службы** хәрби хеҙмәттән ситләшеү

украинцы украиндар

укрупненный эреләтелгән, эреләндерелгән; ~**ая организация** эреләтелгән ойошма

уложение уложение, закондар йыйылмаһы

ультиматум ультиматум, киҫкен (*кәтғи*) талап (*баш тарткан оракта ғәзәттән тыш сара кулланыу менән куркытып куйған киҫкен талап*)

ультимативный ультиматив, киҫкен, кәтғи

ультранационализм үтә милләтселек; **проявление** ~а үтә милләтселек сағылышы

ультрапатриотизм үтә патриотизм, үтә ватансылык; **~ческие направления** үтә ватансылык йүнәлеше

ум 1) акыл; 2) акыл эйәһе; **лучшие ~ы человечества** кешелек донъяһының иң яҡшы акыл эйәләре; 3) зиһен; **действовать с ~ом** зиһен менән эш итеү

умозаключение һығымта, йомғаҡ, һөҙөмтә; **сделать правильное ~** дөрөҫ һығымта яһау

умозрение коро фекерләүгә королған һығымта, абстракт фекер **умственный акыл**; **~ труд акыл хезмәте**; **~ые способности** акыл һәләте

универсализм универсаллек, күп яҡлылык (*һәр яҡлап белемле булыу, белемдең төрлө тармактарынан хәбәрҙар булыу*)

универсальный универсаль, күп яҡлы, күп кырлы; **~ специалист** күп яҡлы белгес

университет университет; **государственный ~** дәүләт университеты

уникальный уникаль, үзенә бер, үзенә башка, һирәк; **~ человек** үзенә бер кеше

унитаризм унитаризм (*административ-территориаль берәмектәргә үзәкләштереп етәкселек итеүҙән ғибәрәт булған дәүләт королошо*)

унитарный унитар, берҙәм (*бер бөтөндө тәшкил иткән*); **~ое государство** унитар дәүләт (*ил территорияһы федерациялағы кеүек федератив берәмектәргә түгел, ә административ-территориаль берәмектәргә бүленгән дәүләт королошо*)

унификация унификациялау, бер төргә килтереү

уния уния, берләшмә; **государственная ~** дәүләттәр берләшмәһе

упадничество төшөнкөлөк, өмөтһөҙлөк, төшөнкөлөккә биреләү, өмөтһөҙлөккә биреләү (*ижтимағи тормоштоң берәй өлкәһендә*)

уполномоченный вәкил; **~ по правам человека** кеше хокуктары буйынса вәкил

уполномочие вәкәләт; **по ~ю** вәкәләте буйынса, ышанып тапшырыуы буйынса

управа управа (*революцияға тиклемге Рәсәйҙә кайһы бер урындағы учреждениеларҙың исеме*)

управделами эштәр идарасыһы, эш башкарыусы (*учреждения эске эштәр менән идара итеүсә хезмәткәр*)

управление идаралык, идара итеү; **органы государственного** ~ дәүләт идаралығы органдары; ~ **производством** производствоға идара итеү; **главное** ~ баш идаралык

управленческий идара итеү; ~ **аппарат** идара аппараты

управлять идара итеү, етәкселек итеү, алып барыу

управляющий идарасы (*берәй хужалык, учреждение менән идара итеүсә*)

упразднение юкка сығарыу, бөтөрөү, юк итеү, ябыу; ~ **должности** вазифаны юкка сығарыу

упрочение нығытыу; ~ **мира** тыныслыкты нығытыу

упрочиться нығыу; **международное положение страны** ~ лось илдең халык-ара хәле нығыны

упрощенческий артык ябайлаштырылған; ~ **подход к решению вопроса** мәсьәләне хәл итеүгә артык ябайлаштырып карау

упрощенчество артык ябайлаштырыу, еңелсә (*еңел-елпә*) карау

упущение 1) кәмселек, етешһезлек; 2) күреп еткөрмәү, яңылышлык, хата, игтибарһызлык

упущенный: ~ **ая выгода** алынмаған (*кулдан ыскындырылған*) файза, табыш

уравниловка тигезләүселек

уравнительный тигезләүселек; ~ **подход** тигезләүселек күзлегенән карау

уравнять тигезләү, бер тигез итеү, тигезләштереү, тиңләү; ~ **в правах** хокуктарҙы тиңләү

ура-патриотизм ялған патриотизм; **впасть в** ~ ялған патриотизм менән һуғарылыу

урбанизация урбанизация, калалашыу (*йәмғиәттең үсеш процесында калаларҙың роле арта барыу*)

урбанизм урбанизм (*матди һәм рухи мәҙәниәтте эре калаларға ғына туплауҙы яклаусы ағым*)

урегулирование көйләү, яйға һалыу, хәл итеү, тәртипкә һалыу; ~ **международного положения** халык-ара хәлде яйға һалыу

уровень кимәл; ~ **жизни** тормош кимәле (*кешеләрҙең физик, рухи һәм социаль ихтыяждарын кәңәгәтләндерәү дәрәжәһе*);

~экономического развития иктисади үсеш кимәле (билдәле тарихи осорҙа илдең халыҡ хужалығының хәле)

урок һабак; ~и истории тарих һабактары

ускорение тизләнеш; политика ~я тизләнеш сәйәсәте

условие шарт, талап; ~я перемирия килешеү шарттары; хорошие ~я для работы эш өсөн уңайлы шарттар; ~ контракта контракт талаптары

условный шартлы; ~ое соглашение шартлы килешеү

услуга хеҙмәт күрһәтәү, хеҙмәт; коммунальные ~и коммуналь хеҙмәт; оказать ~ у хеҙмәт күрһәтәү

усовершенствование камиллаштырыу; ~ знаний белемде камиллаштырыу

устав устав; дисциплинарный ~ дисциплинар устав; ~ партии партия уставы; ~ колхоза колхоз уставы

уставный уставта каралған, устав, уставта кабул ителгән; ~ые нормы устав нормалары

установить 1) билдәләү, раҫлау, ғәмәлгә индереү; 2) урынлаштырыу, булдырыу; ~ мир тыныслыҡ урынлаштырыу; 3) асыклау, табыу; ~ факт фактты асыклау; ~ истину хәкикәтте табыу

установка 1) күҙҙә тотоу, максат итеп куйыу, йүнәлеш, куйылыш; 2) күрһәтмә, директива; ~ центральных органов үзәк органдарҙың күрһәтмәһе; 3) эске әзерлек, эске күрһәтмә; ~ на успех уңышка эске күрһәтмә

установление 1) билдәләү, аныклау, асыклау; 2) закон, устав; свод ~ий закондар йыйылмаһы

устой нигеҙ, төп ерлек; общественные ~и ижтимағи нигеҙҙәр

устойчивый тоторокло, ныклы, үзгәрмәс, үзгәрмәй торған, һәр төрлө йоғонтоға бирелмәй торған; ~ая валюта тоторокло валюта; ~ позиция тоторокло позиция; морально ~ әхлаки яктан тоторокло

устраниться ситләшеү, баш тартыу; ~ от дел эштән ситләшеү

утвердить раҫлау, кабул итеү; ~ план работы эш планын раҫлау; ~ новый закон яңы закон кабул итеү; рәсмиләштереү

утверждение 1) раҫлау; 2) караш, фекер

утечка: ~ умов җалимдарзың сит илгә китеүе; ~ информации йәшерен мәғлүмәттең билдәле булыуы; ~ капиталов аксаны һәм башка киммәттәрҙе законһыз рәүештә икенсе илгә сығарыу

утилитаризм утилитаризм (1) бөтә нәмәнә лә уның файҙа, табыш биреүенән сығып баһалау принцибы; 2) файҙаны әхлактың нигеҙе, кешенең эш-кылығын билдәләүсә критерий тип иҫәпләүсә эдик йүнәлеш)

утилитарист 1) утилитаризм яклы; 2) һәр нәмәнән файҙа, табыш алырға ғына торған кеше

утилитарный 1) утилитаризм менән һуғарылған, файҙа артынан кыуыу, файҙа күрүгә йүнәтелгән; 2) практик әһәмиәте булған; ~ые знания практик әһәмиәте булған белемдәр

утка: пустить ~у ялған хәбәр таратыу

уточенный: ~ национализм астыртын милләтселек

утопизм утопизм, утопиклык, тормошка ашмаҫлык хыял, хыяллылык

утопический утопик; ~ замысел тормошка ашмаҫтай ниәт

утопия утопия (фәнни яктан нигеҙләмәйенсә, идеаль йәмғиәт королюна ынтылыу), буш хыял, тормошка ашмаҫлык хыял

уточнение аныклау, асыклау, асыллык индереү, теүәллек керетеү; **вносить ~ в проект закона** закон проектына аныклык индереү

утрирование кабартыу, күпертеү, арттырыу, шаштырыу (теге йәки был кешенең, әйберҙең кире йәки көлкөлө яктарын юрамал кабартып күрһәтеү)

участие 1) катнашыу, катнашлык; **принять ~ в голосовании** тауыш биреүҙә катнашыу; 2) теләктәшлек, теләк берлеге; **проявить ~** теләктәшлек белдереү; 3) уртаҡ күтәреү, бүлешү, бергәләп күтәреү, уртағына инеү; ~ в расходах сығымдарзы бергәләп күтәреү

участковый участка, бүлемтек; ~ая избирательная комиссия участка һайлау комиссияһы

участник катнашыусы, катнашкан кеше; ~ совещания кәңәшмәлә катнашыусы

учеба уҡыу, белем алыу, өйрәнеү

учебный уҡыу; ~ план уҡыу планы; ~ процесс уҡыу процессы

учение тәғлимәт; философско-религиозное ~ философфик-дини тәғлимәт

учет иҫәпкә алыу, барлау, теркәү; **взять на** ~ иҫәпкә алыу

учетный иҫәпкә алыу, барлау; **~ая карточка** иҫәпкә алыу карточкаһы

учитель 1) укытыусы, өйрәтеүсе, мөғәллим; 2) остаз (*тәғлимәт авторы*)

учредитель ойоштороусы, нигез һалыусы, башлап (*корон*) ебәреүсе, булдырыусы; **~ совместного предприятия** берлектәге предприятие ойоштороусы

учредительный ойоштороу; **~ съезд** ойоштороу съезы

учреждение 1) ойоштороу, нигез һалыу, булдырыу, төзөү; 2) учреждение; **государственное** ~ дәүләт учреждениеһы; **политическое** ~ сәйәси учреждение

учрежденческий учреждение; **~ аппарат** учреждение аппараты **ущерб** зыян, зарар; **понести** ~ зыян күреү

фабианцы фабийзар йәмғиәте (*XIX быуатта бер төркөм инглиз зыялылары төзөгән был ойошма капитализмды әкрәнләп социализмға әүерелдереүзе яклап сыға*)

фабриковать әтмәләү, таратыу, уйлап сығарыу; **~ слухи** имеш-мимеш уйлап сығарыу

фавор курсалау, күнел һалыу, канат астына алыу; **быть в** ~ кемдендер канат астында булыу

фаворит фаворит, канат астына алынған кеше (*берәй дәрәжәле кешенең яраткан, канат астында тоткан кешеһе*)

фаворитизм фаворитлык (үрләү, дәртләндереүең *һ. б. фавориттарға бәйлә булыуы; фавориттарзың үрләтелеүе*)

фаза фаза (*йәмғиәт үҫешенең айырым бер осоро*)

фазис фазис (*фаза мәғәнәһендә*)

факсимиле факсимиле (*култамғаның, документтың клише рәүешендәге теүәл күсермәһе*)

факт факт, ысынлык; **исторический** ~ тарихи факт

фактический фактик, ғәмәлдәге, ысын, хәкикәткә тап килгән

фактор фактор (*берәй процесты, күренеште тыузырыусы сәбәп*); ~ **времени** вакыт факторы

фальсификация 1) фальсификациялау, бозоп күрһәтеү; 2) ялған

фальшивый ялған, яһалма; ~ **документ** ялған документ; ~**ая**

улыбка яһалма йылмайыу

фальшь ялған, яһалма, эскерлелек, ике йөзлөлөк, алдашыу, хәрәмләшеү

фанатизм фанатиклык (*берәй идеяға, тәғлимәткә самаһыз бирелгәнлек*)

фанатик фанатик; ~ **идеи** идея фанатигы

фантазия 1) фантазия, хыял; 2) буш хыял, уйзырма; **полет** ~и хыял осошо (*хыял канаты*)

фантазмагория фантазмагория, һаташыу

фанфаронство мактансыклык, шапырыныусанлык

фараон фирғәуен

фарисей ике йөзлө, мөнафик кеше

фарисейство ике йөзлөлөк, мөнафиклык

фарс фарс, ғәйеп эш

фатализм язмышка (*тәкдиргә*) ышаныу

фатальность котолғоһозлоқ, азағы фажиғәле булыу, тәкдиргә буйһоноусанлык

фаустрехт йозрок хокуғы; **кара**: кулачное право

фашизм фашизм (*иң реакцион һәм агрессив көстәргә таяныусы, шуларзың мәнфәғәтен яклаусы террористик диктатура формаһы*)

фашистский фашистик; ~**ая диктатура** фашистик диктатура

фашиствующий фашизм сәйәсәтен үткәрәүсе, фашистарға хас эш итеүсе

федерализм федерализм (1) *федерация принцибына нигезләнгән дәүләт королюшо*; 2) *федератив королюш урынлаштырырға тырышыусы сәйәси ағым*)

федеральный федераль; ~ совет федераль совет; ~ округ федераль округ

федеративный федератив; ~ая республика федератив республика

федерация федерация (*бер нисэ дэүлэттең берләшигеүе ниге-зедә төзөлгән дәүләт королюшо формаһы*)

фельдъегерь фельдъегер (*хөкүмәт курьеры*)

феминизм феминизм (*катын-кыззарзың ирзәр менән тиң хокук талап итеү хәрәкәте*)

феминистский феминистик, феминизм; ~ие взгляды феминистик караштар

феномен гәжәп күренеш (*кеше*), гәзәттән тыш хәл-вакиға

феодализм феодализм (*капитализмга тиклемге йәмғиәт королюшо*)

феодальный феодаль, феодализм; ~ строй феодализм королюшо; ~ые государства феодаль дәүләттәр

фермеризация ауыл хужалығын фермерлыкка күсерү

фермерство фермерлык, фермерзар

фермерский фермерлык; ~ое хозяйство фермерлык хужалығы

фетишизм фетишизм (*эйбер культы*); **товарный** ~ тауар фетишизмы

фиаско тулы уңышһызлык; **потерпеть** ~ тулыһынса уңышһызлыкка орау

фигура фигура, кеше; **крупная политическая** ~ күренекле сәйәсмән (*сәйәсәттә мөһим роль уйнаусы кеше*)

фигурировать 1) катнашыу, булыу; ~ в качестве свидетеля шаһит булып катнашыу; 2) орау, куйылыу; **этот вопрос неоднократно** ~ал в повестке дня был мәсьәлә бер нисә тапкыр көн тәртибенә куйылды

фиксировать теркәү, теркәп барыу, языу, язып барыу; ~ все замечания бөтә искәрмәләрге язып барыу

фиктивность ялғанлык, уйлап сығарылғанлык

фиктивный фиктив, ялған; ~ брак ялған никах; ~ документ ялған документ; ~ капитал фиктив капитал (*киммәтле кағыззар менән иҗәпләнгән капитал*)

фикция уйырма, алдак, ялған

филантропия филантропия (*мохтажлык кисереүселәргә ярҙам итеү, уларҙы яклау*)

филиал филиал (*һиндәй ҙә булһа предприятие йәки учреждениениң үз аллы бүлгеге*); ~ **учреждения** учреждениениң филиалы

филигранный нескә, нәфис, ентекле, нәзәкәтле; ~**ая** **речь** нәзәкәтле телмәр

филистер филистер (*тар карашлы, үз-үзенән кәнәгәт, сикләнгән кеше*)

филистерский филистерҙарға хас, сикләнгән, тар карашлы, үз-үзенән кәнәгәт

филистерство тар карашлылык, сикләнгәнлек

философ философ, философия белгесе, философия менән шөгәллөнөүсә ғалим

философия философия, фәлсәфә (*тәбиғәт, йәмғиәт һәм фекерләүҙең дөйөм закондары тураһындағы фән*); **античная** ~ антик философия

философский философик, фәлсәфәүи; ~**ая система** философик система; философия; ~ **факультет** философия факультеты; ~**ие размышления** фәлсәфәүи фекер йөрөтөү

филтрация (*күсмә мәғ.*) тикшереп, һайлап алыу, һөзөү

фимиам ялағайланып мактау, шапыртып мактау; **возжечь** ~ (*воскурять* ~) ялағайланып мактау, дан йырлау

финал һимәнәндәр аҙағы, ахыры, тамамланыуы, тәүәлләнөүе

финансирование, финансировать финанслау; **бюджетное** ~ бюджет финанслауы; ~ **внешней торговли** тышкы сауҙаны финанслау; **сметное** ~ сметаға ярашлы финанслау

финансист 1) финанс хеҙмәткәре (*финанс операцияларын ғәмәлгә ашырыусы белгес*); 2) финансист (*банкир*)

финансовый финанс; ~**ая дисциплина** финанс дисциплинаһы; ~**ая олигархия** финанс олигархияһы; ~**ая система** финанс системаһы; ~ **капитал** финанс капиталы (*сәнәғәт һәм банк монополияларының кушылыуы һөҙөмтәһендә барлыкка килгән капитал*); ~ **контроль** финанс контроле

финны финдар

фиск дәүләт казнаһы

фискальный фискаль, дәүләт казнаһын туыландырыуға йүнәлтелгән, финанс, һалым; ~ **агент** финанс (*һалым*) агенты; ~**ая** политика дәүләт казнаһын туыландырыу сәйәсәте

флаг флаг, байрак, әләм

флибустьер флибустьер (*ултырышты өзөп, үзәнә оқиамаган карар кабул иттермәүгә максат итеп куйган, тикишереләүсә мәсьәләгә кагылышы булмаган озон телмәр һөйләүсә кеңе*)

флюгер (күсмә мәг.) аумакай

фолькетинг фолькетинг (*Данияның бер палаталы парла-менты*)

фонд фонд (1) *берәй максатка тәғәйенләнгән акса йәки мат-ди средстволар; 2) төп ресурс, запастар*); ~ **заработной** платы эш хакы фонды; ~ **материального поощрения** матди дәртлән-дерәү фонды; ~ **накопления** тупланыш фонды (*милли килемдең етеи-тереү процесын киңәйтәү өсөн файзаланыла торған өлөшө*); ~ **потребления** кулланыу фонды (*милли доходтың производствонан тыш кулланыу өсөн файзаланыла торған өлөшө*); **оборотные** ~ы әйләнеш фондтары; **основные** ~ы төп фондтар; 3) **золотой** ~ (күсмә мәг.) алтын фонд (*йәмғиәттең иң яхшы интеллектуаль көстәре*); **изобретатели** – **золотой** ~ **страны** уйлап табыусылар – илдең алтын фонды

фондовооруженность фонд менән коралланғанлык (*бер эшләү-сегә тура килгән етеитерәү фондтары*)

фондовый фонд; ~ **капитал** фонд капиталы

фондооснащенность фонд менән тәъмин ителгәнлек

фондоотдача фондтың файза биреүе (*төп производство фон-дының бер һумына эшләп сығарылған продукция микдары*); фонд-тың кире кайтыуы

форин-оффис форин-оффис (*Англияла сит ил эштәре ми-нистрлығы*)

форма форма, өлгө; ~ **заявления** ғариза өлгөһө; ~ **государст-ва** дәүләт формаһы (*дәүләт власын һәм территорияны ойшото-роу принцибы*); ~ **правления** идара формаһы

формализм формаллек (*эштең асылына игтибар итмәй, тыш-кы форманы ғына һаклау күренеше*)

формалист формалист (*эштең формаль ягына гына аһамият биреүсе*)

формальный 1) формаль; ~ое отношение к делу эшкә формаль караш; 2) формализмға нигезләнгән; ~ метод формализмға нигезләнгән алым; 3) рәсми, законлы; ~ые доказательства законлы дәлилдер; 4) форма өсөн генә, күз буяу өсөн генә; ~ая независимость формаль бойондорокһозлок

формация формация (*үсеш басқысы*); **общественно-экономическая** ~ ижтимағи-иктисади формация (*йәмғияттең билдәле бер тибы, уның тарихи үсешендәге бер басқысы*)

формирование, формировать 1) формалаштырыу, ойоштороу, төзөү, булдырыу; ~ правительства хөкүмәт төзөү; 2) тәрбиәләү, тыузырыу; ~ характера характер (*холок*) тәрбиәләү

формулировка формулировка, кыскаса фекер (*төшөнсә, карар, положение*)

форпост форпост (*алдыңғы, төп терәк*); ~ науки фәннен төп терәге

форсирование тизләтеү, ашыктырыу, көсәйтеү

форсированная приватизация тизләтеп хосусилаштырыу

фортуна бәхетле осрак, бәхет, уңай язмыш; ~ улыбнулась бәхет йылмайзы

форум форум (1) *боронго Римда каланың йәмәғәт тормошо үзәге булып хезмәт иткән майзаны*; 2) күп ойошма вәкилдәре катнашлыгындағы йыйылыш); ~ молодежи йәштәр форумы

фракционер фракционер, фракциясы

фракция фракция (1) *сәйәси партияның дөйөм йүнәлеше менән риза булмайынса, айырым сәйәси программа менән сығыш яһаусы төркөм*; 2) *парламентта, йәмәғәт ойошмаларында бер партия ағзаларының берләшкән төркөмө*)

фракшизинг фракшизинг (*хөкүмәттең йәки урындағы властарың теге йәки был фирмаға хезмәт күрһәтеүгә, мәс., районда пассажирҙар таңыуға, халыкты һыу, электр энергияһы менән тәьмин итеүгә хоҡуҡ биреүенән ғибәрәт махсус привилегияһы*)

французы француздар

франчайзинг иктисади курсалау (базарға ныклы урын алып торған фирманың яңы барлыкка килгән фирмаға төрлө яклап иктисади ярзам күрһәтеүе)

фрахт фрахт (һыу юлы менән йөк ташыу өсөн түләү)

фронда фронда (1) XVII быуатта Францияла абсолютизмға қаршы көрәшкән дворян-буржуаз хәрәкәт; 2) шәхси сәбәптәргә бәйлә оппозиция, ризаһызлык, қилешмәү)

фрондер фрондер

фрондировать ризаһызлык күрһәтеү, кәнәғәтһезлек белдереү, қилешмәгән булып қыланыу

фронт фронт (1) сәйәси партиялар, профсоюз һәм башка ойонмалардың уртақ максаттарға көрәш өсөн берләшмәһе; 2) һиндәйзә булһа коллектив эшмәкәрлек алып барылған урын, тармақ; 3) бер командующий етәкселегендәге армиялар төркөмөнөң хәрәкәт итеү районы)

фундамент нигеҙ, таяныс, терәк; ~ **экономики** иктисадтың нигеҙе

фундаментальность фундаменталлек, төплөлөк, нигеҙлелек, тәрәнлек, ентеклелек; ~ **исследований** тикшеренеүҙәрҙең тәрәнлеге

фундаментальный фундаменталь, төплө, нигеҙле, тәрән, тос, ентекле

фундированный төплө, нигеҙле, ныклы; ~ **доход** тоторокло сығанактарҙан алыныусы қилем

функционар функционер (партия йәки профсоюз аппараты хеҙмәткәре)

функционировать үз функцияһын (бурысын) үтәү, эш итеү, эшләү; хәрәкәт итеү

функция 1) функция, бурыс, эш, вазифа; **служебные** ~и хеҙмәт бурыстары; 2) эшмәкәрлек даирәһе; **это не входит в его** ~и был уның эшмәкәрлек даирәһенә инмәй

футуризм футуризм (XX быуат башында әҙәбиәттә һәм сәнғәттә реализмды инкар итеүсә формалистик йүнәлеш)

футурист футурист, футуризм яклы (тарафдары)

футуристический футуристик, футуризм; ~ие стихи футуристик шиғырҙар

футурология футурология (кешелек донъяһының қиләсәген күзаллау фәне); күзаллау, прогнозлау

Х

хакасы хакастар

хакер хакер (*компьютер программаларын емереүсе*)

халатность халкын карау, ғәмһезлек, вайымһызлык

халатный: ~ое отношение к работе эшкә халкын карау

халиф хәлифә (*теократик мосолман дәүләтенең һәм мосолман общинаһының баишығы*)

халифат хәлифәлек (*1) мосолман теократияһы системаһы; 2) феодаль мосолман дәүләте*)

хамелеон (*күсмә мәғ.*) хамелеон, принципһыз, ике йөзлө кеше (*ситуацияға карап караиштарын тиҙ алмаиштыра торған аумакай кеше*)

ханство ханлык

ханжа ике йөзлө, мөнафик, эскерле кеше (*миһырбанлы, алаға ышанған булып кыланған кеше*)

ханжество ике йөзлөлөк, мөнафиклык, эскерлелек

ханты ханттар (*халык исеме*)

хаос тәртипһезлек, буталсыклык, аңлашылмаусанлык; ығы-зығы

характеризовать характеристика биреү, характерлау; күрһө-теү, сағылдырыу, билдәләү, баһа биреү, кылыкһырлау

характеристика характеристика, характерлау; тасуирлама, баһалама

харизма харизма (*Хөзәйзән бирелгән ылыктырыу һәләте*)

харизматический: ~ая личность кешеләрҙе үзенә ылыктырыу һәләте булған шәхес

хартия хартия (*иҗтимағи-сәйәси характерзағы кайһы бер документтар, конституция һәм баишка акттар исеме*)

хвалебный: ~ая речь мактау һүзе, мәдхиә

химера буш хыял, юк өмөт

хищнический: ~ая эксплуатация йырткыстарса изеү; юл-бағарзарса, вәхшизәрса

хлестаковщина хлестаковсылык, мактансылык, үтә шапыры-ныусанлык, буш кыуыклык

ходатайство үтенес, юллау; үтенес языуы, ғариза, юллама

ходок йөрөксө (юллап йөрөүсө, дэгүә менән йөрөүсө)

хозрасчет (хозяйственный расчет) хужалык иҗәбе (үз сыгымын үзе каплау нигезендә хужалык алып барыу)

хозрасчетный хужалык иҗәбе, хужалык иҗәбендәге; **~ая система** хужалык иҗәбе системаһы; **~ое предприятие** хужалык иҗәбендәге предприятие

хозяйственник хужалыксы (хужалык эштәре менән шөгәлләнеүсө)

хозяйственно-политический хужалык-сәйәси; **~ая задача** хужалык-сәйәси бурыс

хозяйственно-экономический хужалык-иктисади; **~ая реформа** хужалык-иктисади реформа

хозяйственный хужалык; **~ое объединение** хужалык берекмәһе (бер йәки бер нисә иктисади тармакка караған предприятиеларҙан торған производство-хужалык комплексы); **~ договор** хужалык договоры; **~ые товары** хужалык тауарҙары

хозяйство хужалык; **индивидуальное** ~ индивидуаль хужалык; **народное** ~ халык хужалығы; **сельское** ~ ауыл хужалығы

холдинг холдинг (акциялар ярҙамында бер йәки бер нисә компанияны үз контролендә тотуусы корпорация)

христианство христиан дине, христианлык

хроника хроника (1) йылыязма; ижтимағи-сәйәси вакиғаларҙы йыллап язып барыу; 2) матбуғатта, радио, телевидение һ. б. аша ижтимағи тормоштон көндәлек вакиғалары тураһында мәғлүмәт биреү)

хронограф хронограф (теге йәки был илдә тарихи вакиғанын эсенә алған боронғо китап, язма)

хронология хронология (1) йыл иҗәбе тарихын өйрәнеү фәне; 2) ваҡыты күрһәткән бер-бер артлы тезеләп язылған вакиғалар тезмәһе; 3) вакиғаларҙың эзмә-эз касан булыуын билдәләү)

хунта хунта (1) испан телле илдәргә ижтимағи-сәйәси ойошмалар, берекмәләр, йыйылыштар һ. б. исеме; 2) дәүләт түңкәрелеше яһап власка килгән хәрби хөкүмәт)

хурал хурал (кайһы бер илдәргә һайланып куйыла торған юғары һәм урындағы хакимиәт органдарының исеме)

хэппи-энд уңышлы тамамланыу (эштең ыңғай бөтөүе)

царизм царизм, батша власы

царство батшалык

цветной: «~ые книги», «төслө китаптар» (теге йәки был проблемага иҗтибарзы йүнәлтөү максатында сығарыла торған тематик йыйынтыктар, мәс., «кызыл китап», «ак китап», «күк китап» һ. б.)

цейтнот (күсмә мәғ.) вакыт етмәү, вакыт тарлығы

целевой айырым максатлы; ~ **аванс** айырым максатлы **аванс**

целенаправленность максатка йүнәлешлелек

целенаправленный максатка йүнәлешле; ~**ая деятельность** максатка йүнәлешле эшмәкәрлек

целесообразность максатка ярашлылык

целесообразный максатка ярашлы; ~**ое мероприятие** максатка ярашлы сара

целестремленность максатка ынтылышлылык (*ынтылыусанлык*), максатлылык

целестремленный максатка ынтылышлы; ~ **человек** максатка ынтылышлы (*ынтылыусан*) кеше

целостность бөтөнлөк; ~ **государства** дәүләттең бөтөнлөгө

цель максат, морат; иҗәп, теләк; **благородная** ~ изге максат; **добиться** ~и моратка ирешөү (*максатка өлгәшеү*)

цена хак, баһа (*тауар киммәтенең аксалата сағылышы*); **оптовая** ~ күмәртә хак; **розничная** ~ ваклап һатыу хақы

ценз ценз (*халыкты теге йәки был хокуктан сикләүсә шарттар*); **избирательные** ~и һайлау ценздары; **имущественный** ~ мөлкәт цензы; ~ **гражданства** гражданлык цензы

цензор цензор (*цензура эшчән башкарыусы*)

ценность киммәт, баһа, әһәмиәт; байлык, хазина; **культурные** ~и мәзәниәт хазиналары; **материальные** ~и матди байлыктар; **духовные** ~и рухи киммәттәр

ценный әһәмиәтле, киммәтле; ~ **документ** әһәмиәтле документ; ~**ое предложение** киммәтле тәкдим; ~**ое открытие** киммәтле асыш

ценовой: ~ шок хактарзың кырка күтәреләүенән тетрәнәү (шаңқыу)

центр үзәк; ~ **народного движения** халык хәрәкәте үзәге; **директивы** ~а үзәктән килгән күрһәтмәләр

централизация үзәкләштерәү; ~ **капитала** капиталдың үзәкләшеүе (башика капиталдарзың кушылыуы һөзөмтәһендә бер капиталдың күләме артыуы)

централизм централизм (үзәкләштерелгән идара системаһы)

централизованный үзәкләштерелгән; ~**ые фонды** үзәкләштерелгән фондтар (етештерәү сараларының һәм кулланыу айберҙәренәң үзәкләштерелгән дәүләт ресурстары)

центризм центризм (урталықты хуп күреүсә сәйәси караш)

центробежный үзәктән касыу; ~**ые силы** үзәктән касыу көстәре; ~**ое движение** үзәктән касыу хәрәкәте

центростремительный үзәккә ынтылыусы; ~**ое движение** үзәккә ынтылыусы хәрәкәт; ~**ая сила** үзәккә ынтылыу көсө

церемония церемония, тәртип; тантана; ~ **приема делегации** делегация кабул итеү тәртибе; ~ **принятия присяги** ант итеү тантанаһы

цивилизация цивилизация (1) өлгәшелгән ижтимағи үсеш, матди һәм рухи мәзәнилек кимәле; 2) хәзәрә заман мәзәниәте)

цивилизованный цивилизациялы, мәзәни

цикл цикл; ~ **лекций** лекциялар циклы

цинизм цинизм, әхлакһызлык, әзәпһезлек

циркуляр циркуляр, күрһәтмә (юғары органдар тарафынан түбәндәге органдарға ебәрелә торған язма бойорок)

циркулярный күрһәтмә; ~**ое письмо** күрһәтмә хат; ~**ое распоряжение** күрһәтмә бойорок

цитадель терәк, нигез, таяныс; ~ **мира** тыныслык терәге

цитата цитата, өзөмтә; **привести** ~у өзөмтә килтерәү

цитировать цитата (өзөмтә) килтерәү

цолферейн цолферейн (уртак таможня системаһы һәм дөйөм таможня учреждениелары булған бер ишә дәүләттәң килешеүе)

ЦРУ (Центральное разведовательное управление) Үзәк разведка идаралығы (АКШ-тың махсус разведка хезмәте)

цыгане сйғандар

Ч

чартизм чартизм (*Англияла эшселэрзең революцион хэрәкәте*)

частичный: ~ая **занятость** эш менән өлөшлэтә тәмин ителгәнлек, өлөшлэтә мәшғүллек

частновладельческий хосуси биләмәләге, хосуси; ~ие **земли** хосуси биләмәләге ерзәр; ~ое **имущество** хосуси мөлкәт, шәхси мөлкәт

частнопрактикующий хосуси эшмәкәрлек менән шөгөллөнөүсә

частнопредпринимательский: ~ая **деятельность** хосуси (*шәхси*) эшкыуарлык эшмәкәрләге

частнособственнический хосуси милекселек, хосуси милеккә кағылышлы; ~ие **интересы** хосуси милекселек мәнфәғәттәре

частный 1) хосуси; ~ая **собственность** хосуси милек; ~ая **торговля** хосуси сауза; 2) айырым; ~ое **определение** айырым билдәләү (*судтың айырым махсус карары*)

часть 1) вазифа, эш, өлкә; **работать по политической ~и** сәйәси өлкәлә эшләү; **это не по моей ~и** был минең вазифама кағылмай; 2) өлөш, киҫәк; ~и **света** донъя өлөштәре

чаяние өмөт, ниәт, ышаныс, теләк; ~я **народа** халыктың өмөт-теләктәре

чек чек; **предъявить ~ чек** күрһәтәү

чекист чекист (*дәүләт именеңе органдары хезмәткәре*)

человек: ~ **года** йыл кешеңе (*йәмәғәтселектең фекере буйынса иң популяр тип табылған кеше*)

человековедение кеше тураһындағы фән

человеко-день кеше-көн (*кешенең бер эш көнөндәге эш ваҡытын иҫәпкә алыу берәмеге*)

человеко-час кеше-сәғәт (*кешенең бер эш сәғәтендә башкарган эшен иҫәпкә алыу берәмеге*)

человеческий: ~ **фактор** кеше факторы (*иҫтимағи-тарихи һәм хезмәт эшмәкәрләге субъекты буларак кешенең тоткан урыны һәм йогонтоһо*)

человечество кешелек донъяһы, кешелек, инсаниәт

черкесы черкестар

черногорцы черногорецтар

чернорубашечник кара күлдәкле (*италия фашисы*)

черносотенец карагруһсы

черносотенный карагруһсылык, карагруһсылар; **~ые** организации карагруһ ойошмалары

черный: «**~ые пантеры**» «кара пантералар» (*АКШ-та негр-зарзың прогрессив йәштар ойошмаһы*); **~ рынок** йәшерен базар; **~ ход** арткы ишек; «**~ые списки**» «кара исемлектәр» (*рәсми булмаған шарттарға эшкә алыуза, үрләтеүдә һ. б. сикләү һалынған кешеләр исемлегә*)

черта: **~ бедности** кара: **порог бедности**

честный намыслы, ғәзел, хаклы, хәләл, тоғро, саф; **~ политик** намыслы сәйәсмән; **~ заработок** хәләл эш хакы

честолюбие дан (*шөһрәт*) яратыу, дәрәжә артынан кыуыу

честолюбивый дан (*шөһрәт*) яратыусы, дәрәжә артынан кыуыусы, дан-шөһрәткә ынтылыусы

честь 1) намыс; **дело ~и** намыс эше; 2) хөрмәт, кәзәр; **~и слава героям!** каһармандарға хөрмәт һәм дан!; **в ~ героев** батырҙар хөрмәтенә

четвертый: **~ая власть** дүртенсе власть (*киң мәғлүмәт саралары, журналистар*); **~ая волна эмиграции** эмиграцияның дүртенсе тулқыны (*үзгәртеп короу башланғас, СССР-ҙан күпләп китеү*)

четкий 1) анык, асык, теүәл; 2) аңлайышлы; 3) бөхтә, йыйнак, еренә еткерелгән, еренә еткереп башкарылған; **~ая работа** анык эш; **~ое исполнение** еренә еткереп башкарыу; **~ая формулировка** анык формулировка

четкость аныктык, асыктык, теүәллек, аңлайышлылыҡ; бөхтәлек, йыйнактык

чехи чехтар

чеченцы чечендар

чистота 1) сафлыҡ, паклыҡ, намыссылыҡ; **нравственная ~** әхлаки сафлыҡ; эскерһезлек, сафлыҡ; **~ помыслов** уй-теләктәр сафлығы; 2) бөхтәлек; **~ работы** эш бөхтәлегә

чистый саф, намыслы, пак, керһез, эскерһез; **с ~ой совестью** саф выждан менән; **~ая душа** эскерһез күңел; **~ая прибыль** саф табыш; **~ое искусство** саф сәнғәт

член ағза; ~ **партии** партия ағзаһы; ~ **правительства** хөкүмәт ағзаһы

членский ағзалык; ағза; ~ **билет** ағзалык билеты; ~ **внос** ағзалык игәнәһе

членство ағзалык

чрезвычайный ғәзәттән тыш; ~**ое положение** ғәзәттән тыш хәл; ~ **съезд** ғәзәттән тыш съезд; ~**ые законы** ғәзәттән тыш закондар (*декреттар*); ~ **и полномочный посол** ғәзәттән тыш һәм тулы хокуклы илсе

чуваши сыуаштар

чукчи чукчалар

чуткий һизгер, диккәтле, игтибарлы, кайғыртыусан; ~**ое отношение к людям** кешеләргә игтибарлы караш

чуткость һизгерлек, игтибарлылык, диккәтлелек, кайғыртыусанлык

шаблон 1) шаблон, калып, өлгө, үрнәк; 2) тапалған, сәйнәлгән фекер, әзер калып; **говорить по ~у** калып буйынса һөйләү

шаблонный калыплашкан, тапалған, сәйнәлгән, дөйөм билдәле; ~**ая речь** калыплашкан телмәр

шанс мөмкинлек, ышаныс, өмөт; ~ **на победу на выборах** һайлауға еңеүгә ышаныс; **упустить** ~ мөмкинлектә кулдан ыскындырыу

шантаж шантаж, янау, куркытыу; **заниматься ~ом** шантаж менән шөгөлләнәү

шариат шәриғәт (*ислам дине канундары йыйынтығы*)

шах шаһ (*кайһы бер илдәрҙә монархтың титулы*)

шахиншах шаһиншаһ (*Иранда шаһ исеме (батшаларҙың батшаһы)*)

шведы шведтар

шедевр шедевр (1) күренекле сәнғәт, әҙәбиәт әсәре; 2) камиллык, оҫталык өлгөһө)

шедула шедула (*килем сығанактарының һалым һалғанда разрядтарға бүленеүе*)

шемякин суд Шемяка хөкөмө (газел булмаган, бер яклы, объектив булмаган суд)

шериф 1) шәриф (дәүләт графлыктарында административ, полиция һәм кайһы бер суд функцияларын үтәүсә кеше); 2) шәриф (Мөхәммәт пәйгамбәр нәселенән булган мосолман)

шеф шеф (1) етаксе, башлык; 2) шефлык итеүсә кеше, учреждение

шефство шефлык (мәзәһиәт, сәйәси һәм башка яктан ярзам күрһәтеү буйынса ижтимағи эшмәкәрлек); **взять** ~ шефлыкка алыу

шефствовать шефлык итеү

широкий 1) киң, зур, күп; **товары ~ого потребления** киң кулланыу тауарзары; 2) киң катлам; **~ая общественность** киң катлам йәмәғәтселек; **~ие слои населения** халыктың киң катламдары; күпселек халык; 3) үтемле; **товары ~ого спроса** үтемле тауарзар

шифр шифр (документтарға шартлы теркәү билдәһе)

шкала шкала; ~ зарплаты эш хақы шкалаһы; ~ ценностей киммәттәр шкалаһы

школа мәктәп; **вечерняя** ~ кискә мәктәп; **~интернат** мәктәп-интернат; ~ передового опыта алдыңғы тәҗрибә мәктәбе; ~ рабочей молодежи эшсә йәштәр мәктәбе

шкурник үз файзаһын ғына күзәтеүсә, үзен генә кайғыртыусы, үз файзаһына ғына эш итеүсә, өзгөс

шкурничество үз файзаһын ғына күзәтеү, үзен генә кайғыртыу, үз файзаһына ғына эш итеү, өзгөслөк

шлифовка, шлифовать якшыртуу, шымартыу, камиллаштырыу; ~ свой рабочий стиль үз стилинде камиллаштырыу

шовинизм шовинизм (милләтселектең агрессив төрө); **великодержавный** ~ бөйөк державасылык шовинизмы

шовинистический шовинистик

шомаж 1) эшһезлек; 2) эшһезлек осрағына страховкаланыу

шоп-тур шоп-тур (алдан билдәләнгән маршрут буйынса сит илгә барып, һатыу өсөн киң кулланыу тауарзары алып кайтыу)

шотландцы шотландтар

шоу шоу (шау-шыулы тышкы эффектка королған тамаша); **политическое** ~ сәйәси шоу

шпионаж шпионлык (башка илгә биреү өсөн йәшерен рәүештә дәүләт сәре һаналған мәғлүмәттәр йыйыу)

штаб штаб (*етәксе орган*)

штаб-квартира штаб-квартира (*индәйзер ойошманың, федерацияның урынлашкан төп бинаһы, үзәге*); ~ **концерн** концерндың штаб-квартираһы

штамп (*күсмә мәғ.*) штамп, шаблон, трафарет, калып

штандарт штандарт (*дәүләт баишығы урынлашкан ерҙә күтәрелә торған әләм*)

штат штат (1) *кайһы бер илдәрҙә административ-территориаль берәмек*; 2) *учреждение хеҙмәткәрҙәренең даими составы*); **сокращение** ~ов штатты кысҡартыу

штатный штаттағы, штат; ~ая **должность** штаттағы вазифа; ~ое **расписание** штат расписаниеһы (*учреждениелағы хеҙмәткәрҙәрҙең һанын, вазифаһын һәм эш хаҡын билдәләүсе документ*)

штраф штраф; **административный** ~ административ штраф

штрейкбрехер штрейкбрехер, хыянатсы, синфи мәнфәғәттәргә хыянат итеүсе (*забастовка ваҡытында эш таишаламайынса, эшселәр мәнфәғәтенә хыянат итеүсе кеше*)

штудирование төплө өйрәнеү, ентекләп өйрәнеү; ~ **первоисточников** тәүсығанактарҙы төплө өйрәнеү

шумиха шау-шыу (*реклама, имеш-мимештәр таратыу юлы менән әллә ни иғтибарға лайыҡ булмаған хәл-вақиғаға иғтибарҙы йәлеп итеү*)

Щ

щекотливый сетерекле; ~ **вопрос** сетерекле мәсьәлә

щель: **налоговая** ~ һалымдан котолоу юлы (*сараһы*) (*законлы нигеҙҙә һалымдан котолоу йәки уның күләмен кәметеү мөмкинлеге биргән юл, сара*)

щепетильный нәзәкәтле, сетерекле; ~ **вопрос** сетерекле мәсьәлә

щит калкан; **на** ~е **вернуться** еңеләп кайтыу; **со** ~ом **вернуться** еңеүсе булып кайтыу; **поднять на** ~ күккә күтәрәп мактау, дан йырылау

эвакуация эвакуация, эвакуациялау, күсереү (халыкты, учреждениеларзы, матди байлыктарзы һуғыш барған йәки тәбиғи бәлә-каза куркынысы янаған урындарзан алып сығыу, күсереү);

~ населения халыкты эвакуациялау

эвальвация эвальвация, баһалау, хакын, киммәтен билдәләү

эвенки эвенкылар

эвентуальный эвентуаль, билдәле шарттарза мөмкин булған, билдәле осяктарза ихтимал булған

эволюционизм эволюционизм (йәмғиәттең эволюцион үсеше тураһындағы тәғлимәт)

эволюционный эволюцион; эволюция; ~ое учение эволюция тураһындағы тәғлимәт

эволюция эволюция (үсештең төп формаларының береһе, революциянан айырмалы рәүештә һан һәм сифат яғынан әкрәнләп үзгәрәү)

эвристика эвристика (тапкырлык, әүземлек үсешенә булышлык итеүсә ижади укытыу алымы)

эгалитаризм эгалитаризм (дөйөм тигеҙләштереүсә ижтимағи тормош королюионоң төп принцибы тип караусы утопик теория)

эгида 1) яклауында булуу, канат астында булуу; под ~ой закона закон яклауында булуу; 2) системала булуу; **конференция** под ~ой ЮНЕСКО ЮНЕСКО системаһындағы конференция

эгоизм эгоизм, мин-минлек, үземселек (үз мәнфәғәтеңдән генә сығып эш итеү)

эготизм эготизм (үзең хақында артык юғары фекерзә булуу)

эгоцентризм эгоцентризм (1) эгоизмдың һәм индивидуализмдың иң һуңғы сиге; 2) бөтә нәмәгә үз күзлегендән карау һәм үзеңсә генә эш итеү)

эдикт эдикт, фарман; **королевский** ~ король фарманы

эзопов язык эзоп теле (кинәйәгә бай тел); **использовать** ~ кинәйәләп һөйләү

эйфория эйфория, хушкүңеллелек, ғәмһез шат кәйеф; **предаться** ~и хушкүңеллелеккә биреләү

эквивалент эквивалент (*берэй нәмәгә тиңдәш булырлык икенсе нәмә*); **денежный** ~ аксаның эквиваленты

эквивалентность эквивалентлык, тиндәшлек, тиң булу; ~ **обмена** алмашыуың эквивалентлыгы

эквилибристика (*күсмә мәг.*) хәйләкәрлек, тапкырлык, йылгырлык; **умственная** ~ акыл тапкырлыгы

экзальтация артык күтәренкелек, сикһез йәнлелек

экзальтированность артык күтәренке кәйефтә булу, сикһез йәнлелек кисерәү

экзекватура экзекватура (*бер илдә сығарылған суд карарын икенсе илдә үтәү*)

эксекуция эксекуция (1) *бер дәүләттең икенсе дәүләткә яза хокуғын кулланыуы*; 2) *судтың хөкөм карарын йәки административ карарзы үтәү*)

экземпляр 1) дана, бөртөк; 2) төр, өлгө, үрнәк, вәкил; **редкий** ~ **книги** китаптың һирәк өлгөһө

эклeктизм эклeктизм (*төрлө идея йүнәлештәрән, теорияларзы, караишарзы принципһыз бергә кушыу*)

эклeктический эклeктик, эклeктизм; ~**ая философия** эклeктик философия

экология экология (*кешенең тиңрә-як мөхит менән үз-ара мөнәсәбәттәрән өйрәнүсә социология тармагы*)

экономика экономика, иктисад (1) *йәмғиәттең етеиштерәү мөнәсәбәттәрә йыйылмаһы, иктисади базисы*; 2) *илдең, райондың халык хужалығы йәки уның билдәле бер өлөшө*; 3) *хужалык эшмәкәрлегенең ишдәй ҙә булһа тармағын өйрәнүсә фән*); ~ **промышленности** сәнәғәт иктисады; ~ **сельского хозяйства** ауыл хужалығы иктисады

экономист 1) экономист, иктисадсы; 2) экономизм тарафдары, экономизмды яклаусы

экономический экономик, иктисади; ~**ая политика** иктисади сәйәсәт; ~**ая эффективность** иктисади һөҙөмтәлелек; ~ **кризис** иктисади кризис (*көрсөк*); ~ **потенциал** иктисади кеүәт; ~ **район** иктисади район

экономия экономия, һаклык (1) *һаклап тотонуу, әрәм-иәрәм итмәү*; 2) *һаклап тотонууҙан алынған файҙа*)

экоцид табиги мөхитте бозоу, табигәткә зур зыян килтереү
эксклюзивный берзән-бер, кемгәлер хас, кемгәлер тәғәйен-
 ләнгән; **~ визит** кемгәлер тәғәйенләнгән визит; **~ое право на пуб-**
ликацию фәкәт бер баһмаға ғына бирелгән хокук; **~ое интервью**
 фәкәт ошо киң мәғлүмәт сараһына бирелгән интервью

экскурс экскурс, ситләшеү, тайпылыу, күз ташлау, инеп китеү;
~ в прошлое үткәнгә күз ташлау

экспансионистский экспансионистик, экспансия; **~ая полити-**
ка экспансионистик сәйәсәт, экспансия сәйәсәте

экспансия экспансия (*баушка илдәргә карата үз йогонтоһон*
көсәйтеү, яңы ерзәр баһып алырға ынтылыу, сеймал сығанакта-
рын, тауар базарҙарын киңәйтеү сәйәсәте); **экономическая** ~
 иктисади экспансия

экспатриация экспатриациялау (*тыуған илдән һөрөү*)

экспедиция экспедиция (1) *батша Рәсәйе осоронда кайһы бер*
дәүләт учреждениеларының йәки уларҙың бүлектәренең исеме;
 2) *бауи күтәргән хезмәтсән халыҡка каршы полиция көстәренең,*
ғәскәри частарҙың йәки махсус төзөлгән карателлек отрядтары-
ның язалау эшмәкәрлеге); **карательская** ~ карателлек экспедици-
 яһы; (3) *бер төркөм кешеләрҙең махсус задание менән йөрөүе*); **на-**
учная ~ филми экспедиция

эксперимент эксперимент, тәжрибә

экспериментальный эксперименталь; **~ метод** эксперименталь
 алым

экспертиза экспертиза (*һығымта яһау өсөн мәсьәләнең экс-*
перттар тарафынан каралыуы)

эксплуататор эксплуататор, изеүсе

эксплуататорский эксплуататор, изеүсе; **~ие классы** изеүсе
 синифтар, эксплуататор синифтар

эксплуатация 1) эксплуатация, эксплуатациялау, изеү (*етеиш-*
тереү саралары хужаларының хезмәтсәндәрҙең хезмәтен үзләш-
тереү юлы менән табыш алыуы; 2) *файзаланыу (етеиштереү сара-*
ларын, биналарҙы һ. б. практик максаттарҙа файзаланыу)

эксплуатируемый эксплуатациялануысы, изелеүсе; **~ые клас-**
сы изелеүсе синифтар

эксплуатирующий эксплуатациялаусы, изеүсе; **~ие классы** изеүсе сыныфтар

экспозе экспозе (1) документтың қысқаса йөкмәткеһе, унан өзөмтә; 2) премьер-министрҙың парламента ағымдағы сәйәсәт мәсьәләләрен қысқаса яқтыртыуы)

экспозиция экспозиция, куйыу

экспорт экспорт, экспортлау (1) сит илгә тауар йәки капитал сығарыу; 2) сит илгә сығарылған тауарҙың күләме һәм хақы); **~ товаров** тауар экспортлау; **~ контрреволюции** контрреволюцияны экспортлау

экспортер экспортер (сит илгә тауар сығарыусы кеше йәки ойонима)

экспортный экспорт; **~ые товары** экспорт тауарҙары

экспромт экспромт (әзерлекһеҙ һөйләгән қысқаса телмәр)

экспроприатор экспроприатор (экспроприация эшләүсе, экспроприациялаусы)

экспроприация экспроприация, экспроприациялау (1) берәүҙең милкен мәжбүри тартып алыу; 2) бер сыныфтың икенсе сыныфты бөтә етештерев сараларынан мәхрүм итеүе); **~ экспроприаторов** экспроприаторҙарҙы экспроприациялау (пролетар революция барышында буржуазия һәм помещиктар кулынан бөтә етештерев сараларын тартып алыу)

экстенсивный экстенсив (һан яғынан ғына үсевгә бәйлә); **~ое развитие** экстенсив үсеш

экстерриториальность экстерриториаллек (дәүләттәрҙең үз-ара қилешеве буйынса дипломатик вәкилдәргә бирелгән айырым хокуктар, өстөйлөктәр); **право ~и** экстерриториаллек хокуғы

экстерриториальный экстерриториаллек хокуғына эйә булыусы

экстравагантный дөйөм нормаларҙан ситләшеүсе, үзенсәлектә, әкәмәт, сәйер

экстрадиция экстрадиция (енәйәтсене үз иленә мәжбүри қайтарыу)

экстраординарный ғәзәттән тыш, һирәк осрай торған, ғәзәти булмаған; **~ происшествие** ғәзәттән тыш вақиға

экстремизм экстремизм (сәйәсәттә сиктән тыш қараштарға һәм сараларға бирелгәнлек)

экстремист экстремист (*сиктэн тыш караштар яклы булуы*)

экстренный 1) ашығыс, кискертегез; **~ое сообщение** ашығыс белдереү; 2) ғәзәттән тыш, көтөлмәгән; **~ые расходы** көтөлмәгән сығымдар

эксцентричный сәйер, ғәжәп, мәзәк; **~ поступок** сәйер кыланыш

эксцесс 1) тотанакһызлык, тыйнакһызлык, сығырынан сығыу, бәйелһезләнеү; 2) бәрелеш, тәртипһезлек; **предотвратить** **~ы** тәртипһезлектәргә юл куймау, тәртип бозоузарзы булдырмау

эластичность һығылмалылык, һузылыусанлык; һалмаклык; талғынлык; үзгәрәүсәнлек; **~ спроса** һораузың үзгәрәүсәнлеге (*үтемлеклектен үзгәрәүе*); **~ предложения** тәкдимден үзгәрәүе

электорат электорат (*һайлауза теге йәки был сәйәси партия өсөн тауыш биреүсе һайлаусылар*)

электровооруженность: **~ труда** хезмәттен электр энергияһы менән коралланғанлығы (*производства эш ваҡыты берәмегендә электр энергияһы йәки электр кеүәте кулланыу кимәлен билдәләү күрһәткесе*)

элемент кеше, әзәм, шәхес (*һиндәйзер социаль төркөм ағзаһы буларак*); **прогрессивные** **~ы** прогрессив (*алдыңғы карашлы*) кешеләр; **ненадежный** **~** ышанышсыз әзәм; **уголовные** **~ы** снәйәтселәр

элементарный элементар, ябай, башланғыс, аңлайышлы, асык; **~ое образование** башланғыс белем; **~ые истины** иң ябай хәкикәттәр; **~ взгляд на вещи** мәсьәләгә ябайлаштырып карау

элита элита (*йәмғиәттең иң яҡшы, һайланған өлөшө*); **политическая** **~** сәйәси элита; **властная** **~** власть элитаһы (*хакимиәт элитаһы*)

эльдорадо (*күсмә мәғ.*) байлык, муллык иле, мөгжизәле донъя

эмансипация эмансипация, бойондорлоклотан азат итеү, ирекле итеү, тиң хокуклылык алыу; **~ женщин** катын-кыздарҙың ирҙәр менән тиң хокуклылығын тәмин итеү

эмбарго эмбарго (1) *һиндәй ҙә булһа сит илдән тауар сығарыу-ҙы дәүләт властарының тыйыуы*; 2) *сит ил милкен, күбегенсә караптарзы, йөктәрҙе, портка индермәй йә сығармай тотой*); **наложить** **~** эмбарго һалыу

эмблема эмблема, билдэ, тамга; **голубь** – ~ **мира** күгәрсен – тыныслык билдәһе

эмигрант эмигрант (*ниндәйзер сәбәп менән илдән киткән кеше*)

эмиграция эмиграция (*мәжбүри йә ирекле рәүештә икенсе илгә китеү*)

эмир эмир (*кайһы бер көнсығыш илдәрәндә хакимлык титулы*)

эмират эмирлек (*баһында эмир торған дәүләт*); **Объединенные Арабские ~ы** Берләшкән Ғәрәп Әмирлектәре

эмиссар эмиссар (*йәшерен сәйәси эш менән икенсе илгә ебәрелгән кеше*)

эмиссия эмиссия (*кағыз акса йәки киммәтле кағыззар сығарыу*)

эмиссионный: ~ые потери эмиссия һөҙөмтәһендә юғалтыузар (*аксаны артык күп сығарыу аркаһында уның киммәте төшөүҙән халықтың матди юғалтыузар кисерерә*)

эмитент эмитент (*кағыз акса һәм киммәтле кағыззар сығарыуға хокуғы булған учреждение*)

эмпиризм эмпиризм (*тойоу һәм тәҗрибә донъяны танып белергә берҙән-бер сығанағы тип раслаусы философик йүнәлеш*)

эмпирик эмпирик (*эмпиризм яклы кеше*)

эмпириокритицизм эмпириокритицизм (*XIX быуат аҙағында философияла субъектив-идеалистик ағым, махизм*)

энергичность энергиялылык, дәртлелек, ғәйрәтлелек, киҫкенлек; ~ **речи** телмәрҙең киҫкенлегә

энергичный энергиялы, дәртле, дәрте ташып барған, эшлекле, киҫкен, тәүәккәл; ~ **руководитель** эшлекле етәксә; ~**ые меры** киҫкен саралар

энергия (*күсмә мәғ.*) дәрт, кеүәт, ғәйрәт; эшлеклелек, киҫкенлек, тәүәккәллек; **взяться с ~ей** за дело дәртләнеп эшкә тоҫтоноу

энерговооруженность энергия менән коралланғанлык

энергоноситель энергия сығанағы (*теге йәки был энергияның табиғи сығанағы, баһлыса яғыулык сеймалы төрө*)

энтузиазм энтузиазм, рух күтәрәнкелеге, илһам; мауығыу

энтузиаст энтузиаст, эшкә бирелгән, дәртләнеп, мәкиббән китеп эшләгән кеше

энциклопедизм энциклопедизм, төплө ғилемлелек, төрлө фән тармактарында хәбәрҙар булыу, хәбәрҙарлык

энциклопедист энциклопедист, һәр яклап ғилемле, фәнден бөтә өлкәләрендә хәбәрҙар кеше

энциклопедический энциклопедик, энциклопедия; **~ие знания** энциклопедик белемдәр; **~ словарь** энциклопедия һүзлегә

энциклопедия энциклопедия; **ходячая** ~ аяклы энциклопедия, белем токсайы

эпатаж калыпка һыймаҫлыҡ кылыҡ, холоҡһоҙлоҡ менән хайран итеү, иҫ китәреү

эпатировать калыпка һыймаҫлыҡ кылығы менән ғәжәпләндереү (*хайран итеү*)

эпигон эйәрсән, эйәреүсә, тарафдар (*теге йәки был йүнәлешкә, эшмәкәргә уйламай эйәреүсә*)

эпигонство механик рәүештә эйәреү, уйламай эш итеү

эпиграмма эпиграмма

эпиграф эпиграф

эпизодический осраҡлы, әленән-әле кабатланып торған, әллә низә бер була торған; **~ая проверка** әллә низә бер була торған тикшереү

эпикурейство ләззәткә, хөр тормошҡа ынтылыш

эпилог йомғаҡ, ахыр, аҙаҡ, сиселеш; **~ происшествия** хәл-вақиғаның сиселеше

эпицентр үзәк; **в ~е событий** вақиғаларҙың үзәгендә

эпический күтәрәнкә, тантаналы тыныс; **~ое спокойствие** тантаналы тынлыҡ

эпопея эпопея (*тотош бер тарихи осорҙо үз эсенә алған мөһим, оло вақиға*); **~ войны** һуғыш эпопеяһы

эпоха эпоха, дәүер, осор

эра эра; **новая** ~ **в истории человечества** кешелек донъяһы тарихында яңы эра

эристика эристика, бәхәс алып барыу (*фекер алышыу*) оҫталығы

эрудированный эрудициялы, киң белемле, укымышлы; **~ человек** эрудициялы кеше

эрудит эрудит, эрудициялы, тәрән белемле, укымышлы кеше

эрудиция эрудиция, киң белемлелек (*фәндең бер йәки бер нисә өлкәһендә күп яҡлы төплө белемгә эйә булыу*)

эсер эсер (*социалист-революционер*)

эскалация арттыруу, кинэйтеу; ~ военных действий हुғыш хэрэкэттәрен кинэйтеу; көсэйтеу

эскимосы эскимостар

эскорт эскорт (*озатып йөрөүсө хәрби конвой, hak*)

эсперанто эсперанто (*халык-ара яһалма тел*)

эстетизм эстетизм (*сәнгәттә тышкы формалар менән артык мауыгып, әсәрзең идея яғына игтибар биреп еткермәү*)

эстетика эстетика (1) *сәнгәт, шулай ук художестволы ижад-тагы матурлык формалары тураһында тәғлимәт; 2) сәнгәткә булған караштар системаһы*)

эстетический эстетик; ~ое воспитание эстетик тәрбиә

эстетство эстетлык (яңы форма эзләүгә үзмаксатка әүерелдереү («сәнгәт сәнгәт өсөн» тигән теория)

эстонцы эстондар

этаж кат, катлам; **верхние ~и управления** идара итеүсө юғары катламдар

эталон эталон, камиллык өлгөһө; әзер калып; **действовать по ~у** әзер калып буйынса эш итеү

этап этап; **новый ~** работы эштең яңы этабы

этатизм этатизм (*йәмғиәттең иктисади тормошонда дәүләттең әүзем катнашыу сәйәсәте*)

этика этика (1) *әхлак тураһында тәғлимәт; 2) тәртип кағиҙәләре системаһы*)

этикет этикет (*кабул ителгән тәртип кағиҙәләре*)

этический әхлаки, әхлак; ~ие нормы әхлак нормалары

этичность әхлаклылык, әзәплелек

этнический этник (*теге йәки был халыкка караған*); ~ состав населения халыктың этник составы

этногенез этногенез, халыктың килеп сығышы

этнография этнография (1) *халыктарҙың килеп сығышын, этник тарихын, матди һәм рухи мәҙәниәтен өйрәнеүсө фән; 2) берәй халыктың көнкүреш, ғөрөф-ғәҙәт һәм мәҙәни үзенсәлектәре*)

этнология этнология **кара: этнография**

этнонимика, этнонимия этнонимика, этнонимия (*халыктарҙың атамаларын өйрәнеү фәне*)

этнос этнос, этник дөйөмлөк (*кешелэрзең тарихи яктан барлыкка килгән тоторокло социаль төркөмө – кәбилә, халык, милләт*)

эфемерный тиз үтеп китеүсән; хыялда ғына булган, тормошка ашмаҕ, буш, уйзырма; **~ая мечта** буш хыял

эффективность эффектлылык, һөзөмтәлелек, йөгонтололок; **~ общественного производства** ижтимағи производствоның һөзөмтәлелеге; **~ политической жизни** сәйәси тормоштоң йөгонтололоғо

эффективный эффектлы, һөзөмтәле, йөгонтоло

эшелон эшелон, кимәл, кат, катлам; **верхний ~ управления** идара итеүсе юғары катлам

Ю

юбилей юбилей, түңәрәк дата

юбилейный юбилей; **~ые торжества** юбилей тантаналары; **~ая медаль** юбилей мизалы

юкагиры юкагирзар

ЮНЕСКО ЮНЕСКО (*мәғариф, фән һәм мәҙәниәт мәсьәләләре буйынса Берләшкән Милләттәр Ойошмаһы*)

юнкер юнкер (1) *хәрби училищела укыусы*; 2) *Германияла эре ер биләүсе*)

юридический юридик; **~ая консультация** юридик консультация

юрисдикция юрисдикция (*суд эитәрән башкарыу, хокук мәсьәләләрен хәл итеү хокуғы*)

юрисконсульт юрисконсульт, хокук кәңәшсеһе

юриспруденция юриспруденция (1) *хокук фәндәре*; 2) *юрис-тар эимәкәрлеге*)

юрист юрист, хокук белгесе

юстиция юстиция (1) *суд эитәрә*; 2) *суд учреждениелары системаһы*); **Министерство ~и** Юстиция министрлығы; **административная ~** административ юстиция (*административ-хокук бәхәстәрән хәл итеүзең айырым тәртибе*)

Я

«ЯБЛоко» «ЯБЛоко» партияһы (*Явлинский, Болдырев, Лукин* фамилияларының беренсе хәрәфәтәрәнән алынған партия исеме)

явка 1) тәғәйенләнгән урынға килеү; 2) йәшерен осрашыу урыны, йәшерен осрашыу

явление вакиға, хәл, күренеш; **социальное** ~ социаль күренеш; **странное** ~ сәйер хәл

явочный йәшерен осраша торған; **~ая квартира** йәшерен осраша торған квартира

ядерный ядро; **~ое оружие** ядро коралы; **~ые державы** ядро кораллы державалар

язык тел; **государственный** ~ дәүләт теле; **национальный** ~ милли тел; **литературный** ~ әзәби тел; **разговорный** ~ һөйләү теле; **родной** ~ туған тел, әсә теле

язычество мәжүсилек, боттарға табыныу

язычник мәжүси, ботка табыныусы

якобинец якобинец (*революционер, ирекле фекер йөрөтөүсә кеше*)

якуты якуттар

японцы япондар

ярлык ярлык (*язма указ, грамота*); **ханская грамота** хан ярлыгы; **выдать** ~ ярлык биреү

ярмарка йәрминкә; **международная** ~ халык-ара йәрминкә, **оптовая** ~ күмәртә йәрминкә

ярмо (*күсмә мәд.*) золот, изеү, бығау; **~ самодержавия** самодержавие бығауы

ястреб карсыға (*күсмә мәд.*) (*бөтә бәхәсле халык-ара мәсьәләләргә хәрби көс ярзаһында хәл итеү, кораллану яклы агрессив көстәр*)

ячейка ячейка (1) 1934 йылға тиклем тәүге партия һәм комсомол ойошмаһының исеме; 2) һиндәй за булһа берекмә йәки йәмәғәт ойошмаһы эсендәге иң бәләкәй берәмек, башланғыс бүлек)

ячество мин-минлек

Использованная литература

1. Словарь башкирского языка: В двух томах. Около 55 000 слов. Российская академия наук. Башкирский научный центр. Институт истории, языка и литературы. М.: «Русский язык», 1993.
2. Башкирско-русский словарь: 32 000 слов. Российская академия наук. Уфимский научный центр. Академия наук Республики Башкортостан; под редакцией Ураксина З. Г. М.: Дигора; «Русский язык», 1996.
3. Ураксин З. Г. Краткий русско-башкирский словарь. Уфа: Башкирское издательство «Китап», 1994.
4. Русско-башкирский словарь. 46 000 слов. М.: Советская энциклопедия, 1964.
5. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Около 80 000 слов. М.: «Русский язык», 1999.
6. Башкирско-русский словарь юридических терминов. Около 15 000 слов. (Составитель Р. Г. Азнагулов), Уфа: «Китап», 1996.
7. Русско-башкирский юридический словарь. Около 10 000 слов. (Составитель Р. Г. Азнагулов). Уфа: «Китап», 1994.
8. Баскакова М. А. Толковый юридический словарь: право и бизнес. Около 3 000 терминов. Издание восьмое, переработанное и дополненное. М., «Финансы и статистика», 2000.
9. Барихин А. Б. Большой юридический энциклопедический словарь. М., «Книжный мир», 2000.
10. Бунимович Н. Т., Жаркова Г. Г. и др. Краткий словарь современных понятий и терминов, М., «Республика», 1993.
11. Ваулина Е. Ю., Гайкович Т. И. и др. Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения. Российская Академия наук. Институт лингвистических исследований. «Фолио-Пресс» СПб, 2000.
12. Абсалямов З. З. Русско-башкирский, башкирско-русский словарь общественно-политических терминов. Уфа, Башкирское книжное издательство, 1984.
13. Азрилиян А. Н., Азрилиян О. М. и др. Малый экономический словарь. М.: Институт новой экономики, 2000
14. Зенович Е. С. Словарь иностранных слов и выражений. М.: «Издательство АСТ»: Олимп, 2000.
15. Русско-татарский словарь: около 47 000 слов. Под ред. Ф. А. Ганиева. 3-е изд., испр. М.: Русский язык, 1991.

Башма Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышы Секретариаты
етәксеһе **В. Ғ. Азнағолов** етәкселегендә әҙерләнде.

Редактор: **Ғ. 3. Хәсәнов**, Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышы Секретариатының хокуки акттарҙы тәржемә итеү һәм баһып сығарыу бүлгеге мөдире.

Төзөүселәр: **Ғ. Җ. Кунафина**, Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышы Секретариатының хокуки акттарҙы тәржемә итеү һәм баһып сығарыу бүлгегең сектор мөдире;

Т. Д. Ишкина, Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышы Секретариатының хокуки акттарҙы тәржемә итеү һәм баһып сығарыу бүлгегең баш белгесе.

Ғилми редакторҙар: **3.Ғ.Ураксин**, филология фәндәре докторы, профессор, Башкортостан Республикаһы Фәндәр Академияһы академигы, Тарих, тел һәм әҙәбиәт институты директоры;

М. В. Зәйнуллин, филология фәндәре докторы, профессор, Халыҡ-ара Төрки Академияһы академигы, Башкорт дәүләт университетының башкорт теле һәм дөйөм тел ғилеме кафедраһы мөдире.

Консультанттар: **Җ. Җ. Кәримов**, тарих фәндәре докторы, Башкорт дәүләт педагогия университеты профессоры;

М. В. Мырзабулатов, тарих фәндәре кандидаты, Башкорт дәүләт педагогия университеты доценты;

Т. Т. Сабиров, юрист, Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышының Закондар сығарыу Палатаһы эшмәкәрлеген тәмин итеү бүлгеге мөдире;

В. М. Бәзретдинов, Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышының Закондар сығарыу Палатаһы депутаты, Мәғариф, фән, мәҙәниәт, спорт, туризм һәм йәштәр эштәре буйынса комитет ағзаһы;

Ғ. Р. Ситдыкова, Башкортостан Республикаһы Дәүләт Йыйылышының Закондар сығарыу Палатаһы депутаты, Урындағы үзидара, милләттәр, йәмәғәт һәм дини берләшмәләр, киң мәғлүмәт саралары мәсьәләләре буйынса комитет ағзаһы;

Н. Б. Сәлимов, Башкортостан Республикаһы Президенты Хакимиәтең граждандар морәжәғәттәре менән эшләү бүлгеге мөдире.

Издание подготовлено под руководством **В. Г. Азнагулова**, Руководителя Секретариата Государственного Собрания Республики Башкортостан.

Редактор: **Г. З. Хасанов**, заведующий отделом по переводу и выпуску правовых актов Секретариата Государственного Собрания Республики Башкортостан.

Составители: **Г. К. Кунафина**, заведующая сектором отдела по переводу и выпуску правовых актов Секретариата Государственного Собрания Республики Башкортостан;

Т. Д. Ишкина, главный специалист отдела по переводу и выпуску правовых актов Секретариата Государственного Собрания Республики Башкортостан.

Научные редакторы: **З. Г. Ураксин**, доктор филологических наук, профессор, академик АН РБ, директор Института истории языка и литературы;

М. В. Зайнуллин, доктор филологических наук, профессор, академик Международной Тюркской Академии, заведующий кафедрой башкирского и общего языкознания Башкирского государственного университета.

Консультанты: **К. К. Каримов**, доктор исторических наук, профессор Башкирского государственного педагогического университета;

М. В. Мурзабулатов, кандидат исторических наук, доцент Башкирского государственного педагогического университета;

Т. Т. Сабиров, юрист, заведующий отделом обеспечения деятельности Законодательной Палаты Государственного Собрания Республики Башкортостан;

В. М. Бадретдинов, депутат Законодательной Палаты Государственного Собрания Республики Башкортостан, член Комитета по образованию, науке, культуре, спорту, туризму и делам молодежи;

Г. Р. Ситдикова, депутат Законодательной Палаты Государственного Собрания Республики Башкортостан, член Комитета по вопросам местного самоуправления, национальностей, общественных и религиозных объединений, средств массовой информации;

Н. Б. Салимов, заведующий отделом по работе с обращениями граждан Администрации Президента Республики Башкортостан.

Русско-башкирский словарь
общественно-политических терминов

Составители
Гульнур Касымовна Кунафина
Танзиля Динисламовна Ишкина

Оригинал-макет подготовлен издательством «ТАУ»
(Ю. М. Абсалямов)
Художник И. С. Файрушин

Изд. лиц. № 163 от 28.07.99. Подписано в печать 27.09.01.

Формат 60х90 1/16. Бумага офсетная. Гарнитура Таймс.

Печать офсетная. Усл. печ. л. 16,0.

Тираж 5000 экз. Заказ 1618.

Издательство «ТАУ». 450009, Уфа, пр. Октября, 48, корп. 1, к. 69 (e-mail: tau@ufanet.ru)

Отпечатано с предоставленных диапозитивов
на Уфимском полиграфкомбинате. 450001, Уфа, пр. Октября, 2.